.....
67.065
OSZK

I

67065

Magyar Irodalmi Kincsek

Déryné naplója

I

Budapest
Singer és Wolfner kiadása

67065

DÉRYNÉ NAPLÓJA

Első teljes kiadás, az
eredeti kézirat alapján
sajtó alá rendezte

BAYER JÓZSEF

ELSŐ KÖTET

A M. KIR. VALLÁS és KÖZOKTATÁSÜGYI
MINISZTERIUM KÖNYVTÁRA
(ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR)
Leltári szám 365.1924-5. Elhelyezési szám B. 9. .

BUDAPEST,
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA

67065

R 1965

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
Növendéknapló
193 7 év 9459 sz.

R 2

BUDAPESTI HIRLAP NYOMDÁJA.

Tókainé

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I. RÉSZ

Gyermekkori emlékek és benyomások

—

(1793—1809)

I.

Jászberény régen. — A patikáriusék háza. — Valami a ház asszonyáról. — Lőrinc bácsi. — A ház belseje. — Még valami Jászberényről. — Szokások bőved estéjén. — A váratlan vendég. — Hogyan fogadják a kis sápadt vereshajut? — Az elkeseredett apa. — Megnyugvás a helyzetbe és el nem árult tervek a jövőre nézve. — Mi történik három év után? — Az apa multjából. — A kis vereshaju megfiusitása. — Első kisérlet férfiruhában és sarkantyus csizmával. — Furcsa kilátások.

1793-ban december hó 24-én, karácsony éjjelén igen sok járó-kelő sietett végig a hóval födött utcákon Jászberényben. Sietett mindenki, hogy födél alá juthasson, mert csak a sűrű hófuvalom világitotta az utcákat. Az ég borult volt, csak egyetlen csillagocska bágyaszkodott haloványan a fehéres felhők között.

Jászberény igen népes, jó nagyocska mezőváros volt már akkor is, a város közepén végignyúló egyetlen egy nagyon széles, hosszu utcával. De az messze föl-halad, föl-föl, még a nagy pápista templom épületén is jóval túl, mi bizony jó távol van a város közepétől. Innen ismét az alvégbe viszen le a széles utca, mélyen le-le, úgy hogy a szem be sem látja a végit. Itt vannak aztán némi szükséges épületek, a mészárszék stb. Ezek igen disztelenitik a nagy utca közepét, mely különben szépen megtartja az egyenes vonalban álló, két sorosan házakkal szegélyzett nagy utca szélességét.

A két sorban álló házakat azonban imitt-amott egy-egy utácska hasítja be, azon tömeg épületekhez vezetők, melyek a házsorok mögött vannak össze-vissza építve, keresztül-kasul vezető utácskákkal, nád- és szalmafedeles házikóival, melyek mintha szégyenletökben bujtak volna a nagy sorházak mögé. A fő-utca közepén volt építve a nagy kórház, melyben mindennemü koldusok és betegek laktak, egy kissé oldalt esve egy igen nagy kőkereszt, a föltesztett Krisztussal. A kereszt magasan emelkedett föl a négysoros kőlépcsőzeten, csinos farácsozattal körülkeritve s a négy szögleten ültetett nagy akácfákkal, melyek nyáron által kellemes illatukkal árasztották el az egész utcát. Ide szoktak gyülekezni a nagy-böjtben esténként a katolikusok, nők ugy mint férfiak, öregek ugy mint fiatalok a sok csillogó lámpákkal, hogy ott a szenvedő Jézus emlékét ájtatos, böjti szent énekekkel dicsőitsék — mert még akkor nem volt szégyen ájtatosnak lenni. Az utcán nem messze a kereszttől, jobbra esve, áll a patika. Nagy hosszu, hat osztályból álló épület ez, meglehetősen nagy ablakaival, melyek mind az utcára néznek. Először is jő a patika, utcáranyiló szárnyas, üveges ajtókkal, melyhez lépcsőzeten kell följutni a patikába. Ennek belsejéből a laboratoriumba nyilik be az ajtó, hol az orvosságokat törik-főzik, borzasztó nagy és kicsiny mozsarakban: iszonyuan fülhasító koncertet csapva az onnan benyiló első szobába, melyen ismét üveges ajtó van. Ez az ebédlő- és látogató-, mely egyuttal az úr és asszony hálószobája, mert még akkor igen patriarkális életet éltek a házasok, s nem kivánkozott a férj a nejétől az épület másik szárnyába — csupán a házi béke föntartása miatt.

Ezen szobából nyílott az ajtó a gyermekek szobájába, hol együtt laktak a szárazdajkával, ki reájok gondot viselt, a honnan ismét a subjekt és laboráns szobájába. Onnan aztán nyílt az ajtó a nagy, tágas, szép, fehér konyhára, mely ragyogott a sok fényes cintáltól és tányértól, a szépen surolt lábasoktól s a falon függő tömérdek, kisebb-nagyobb réz-casseroltól s formácskáktól. Csillogott, mondom, mert a ház asszonya példaképe volt a tisztaságnak s híres nagy asztalt tartott. E konyhából aztán a legutolsó szobába nyílt az ajtó. Ez volt a tizenhat évig hűségesen szolgált főzőnének a saját szobája. Idős leány volt, kit az egész ház respektált. A ház asszonya az édesanyjától nyerte el maga mellé, kinél szintén több évig szolgált, mint jó főzőné. A ház asszonya igen fiatalon ment először férjhez egy doktorhoz, kivel igen boldog házaséletet élt, de korán elhalván, úgy ment férjhez egy év mulva mostani férjéhez, a patikáriushoz, ki őt hat kis fiuval vette nőül: kisebb-nagyobb, mint az orgonasíp. Ma a vén hajadon regnált az egész házon: az asszonyon, az úron, a gyerekeken, még az öreg Lőrinc bácsin is, a ki hasonlóképpen régi bútor volt. Ő a kocsis, favágó, pecsenyeforgató, a kerti nagy kádba vizet húzó, egyszóval: mindenes. Ló ugyan nem volt, de volt egy ócska, zöld, kopott cséza, melybe, ha szükség volt rá, fogadott lovakat fogtak be. Akkor érezte csak jól magát Lőrinc bácsi, ha a lovakat hajthatta. Zúgolódott is mindig, hogy nem vesznek már lovakat, meg hogy tüzre nem teszik azt a vén csézát — majd még abba viszik esküvőre azt a kis sápadt babát.

A patika igen jól jövedelmezett, mert Jász-

berénynek igen nagy környéke van s mind ebből a patikából szállitották a gyógyszereket a vidékre, a patikába pedig nagy adagokban Pestről szállittattak a patikai szerek. Az épület igen-igen nagy telken feküdt, gyönyörü nagy kerttel, melynek egy része egész évre ellátta a házat minden megkivántató zöldséggel, más része pedig számtalan virágágyakkal, különbnél különbfélékkel ékeskedett, mert a ház ura nagy kertész volt s szerette a virágokat. Négy részre volt osztva e roppant nagy kert s e részek mind mind rózsa-sorokkal voltak szegélyezve. Egész kis paradicsom volt e kert az ő szép alma-, körte- és barackfáival, mind a legszebb fajtából. Csupán a legközepén a kertnek, egy sima üres téren állt egy nagy kerekes-kut, mellette nagy káddal: a locsolás kedvéért, — de disztelenitette a kert kinézését. A kertet a nagy tágas tiszta udvartól, szép zöldre festett rácsozat keríté el, az udvart pedig az utcától magas kőkerités választotta el, nagy kapujával s mellette kis kijáró ajtóval. Az udvar végső részén, mely távol esett a lakóépülettől, volt a kocsiszín épitve; a materiál-kamra pedig ennek a kert felé eső részében, hol a nagy mennyiségben lévő patikai szereket szokták tartani. A patikából és laboratóriumból a kertbe is vezetett kijárás. Ezeket azért irom le oly részletesen, mert később szükség lesz tudni némi dolgok fölvilágositására.

Még egyszer vissza kell térnem a város fekvésére. Hibásan mondám, hogy egyetlen utcából áll. Igaz, hogy egyetlen nagy utcája van, széles, szép, egyenes vonalban álló épületeivel. Ennek balra eső részén van néhány kereskedőbolt: igen kicsinyek,

oly nagy városban. Kereskedői görögök voltak akkoriban. A boltok mellett állt a postaház, azokon fölül a vármegyeház, kávéház, mind-mind egy sorban; szemben velök a városház, melynek eresze alatt van a piac. Ott következik egy nagy üres tér, két sor ház közt, melynek felső részén áll a katolikus templom s mögötte hasítja ketté a várost a Zagyva folyó. Rajta keresztül széles nagy híd vezet túlátra, hol nagy rendetlenségben kisebb-nagyobb utcáival ismét roppant háztömeg van építve, melynek házai mind náddal és szalmával fedvék. Úgy hiszem, azóta már Jászberényben is földerült a müvelődés és izlés hajnala. A mint mondám, a patika gazdagon jövedelmezett s ennek birtokosai jól birták magukat. Volt is ott mindig mulatság, szíves vendéglátás, miként a régi korban szokás volt. Nevezetesen a ház ura úgy kívánta, hogy midőn ebédhez terítettek, a számos család terítékein kívül még egy üres teríték is legyen föltéve az asztalra, hogyha véletlen érkeznék valaki, ne legyen semmi zavargás és mozgalom, — ő csak azt mondhassa: tessék helyet foglalni. Óh szegény jó háziur! több oly különc eszméi is voltak neki, mire majd reátérünk.

A patika ablakai ma jóval világosabban világítottak ki az utcára: elkezdvén a patika üveges ajtait, a hosszu sor szobák utcára néző ablakai mind fénylettek a sok gyertyavilágtól. Karácsony éjjele következvén, sok szép vendégsereg gyűlt össze, kik estebédre valának meghíva, mert ezen a napon az akkori jámbor keresztények böjtöléssel, imádkozással töltötték el a nap nagyobb részét, a születendő Krisztuska dicsőítésére és emlékezetére. Csupán öt órakor jött össze az

estebédre, melyen jó böjtös étkek, mákos, diós sütemények párologtak az éhes gyomrok és vágyakodó szemek elé. Összegyült tehát néhány bizalmas jó barát és barátné, komák és komának s vidám csevegéssel végezték be az estebédet. Minden eloszlott az asztaltól, hogy a terítéket elszedhessék s a kártyázásnak adjanak helyet, mert az volt a bevett szokás, hogy addig kártyázással töltik az időt, míg az éjféli misére az első harangszó megkondul, hogy Isten házába szólítsa a jámborokat. Itt is úgy az idősebbek kártyához ültek, a gyermekek pedig szobájukba utasíttattak, hol a számokra fölállított Krisztuska fája és a kis Bethlehem körül — mit az anyai kéz számtalan csillogó képecskékkel s mindenféle citra dolgokkal fölékesített — ugráltak, örültek, csipogtak, lármáztak, mind meg annyi kis koboldok, mig végre, egymást jól összevissza cibálták, s minden szárazdajkai intés és püfölés dacára, kifáradva aludni mentek. Végre elkövetkezett az idő és megkondult az első harangszó, mely Isten házába hívta a hivőket. Rögtön siettek bevégezni a játékot s készülni kezdett minden, jól beburkolódzva, hogy a csípős hidegtől megoltalmazza magát. A házi úr is felöltötte már a jó meleg farkasbőr bundát, de a ház asszonya csak sápadozott, s vontatva szedegetett elő egyetmást, mire a férj, ki egy kissé hirtelen természetü volt, rárivalgott: „Ugyan mama siess, már a másodikat is elharangozták.“ A nő, a ki igen szigoru gazdasszony, de férje irányában mindig szelid s kiméletes volt, engesztelőleg mondá: „Édes Józsim, menjetek, én nem mehetek, fájdalmakat érzek“ (mert a nő jó reménységben volt). Bucsuztak tehát a vendégek s távoztak, mig a háziúr visszakiálta az ajtótól: „De

fiu legyen!“ A nő magára maradván, azonnal becsengette a cselédet s megparancsolá, hogy csak sietve hívják el a szülésznőt. Eltakarítottak, elrendeztek a szobában mindent. Azonnal megérkezett a szülésznő és kevés fájdalmak leküzdése után szerencsésen elérkezett a várva-várt kis vendég is. De oh sors! a szegény anya, ki örömkönyek közt szorítá kis magzatát kebléhez, egyszersmind remegett, hogy nem fiúval örvendeztetheti meg visszatérő férjét, mert mindig azzal gyötörte szegény váró nejét: hogyha nem fiu, elibe se vigyék, neki nem kell! Végre minden rendén volt a kis szobában: a picike megtürösztve, pólyázva bölcsőjében feküdt. Egyszerre csak megcsendül a patika ajtaján lévő csengetyü s jött haza az úr. Egyenesen a szobába siete, öröm s kétség között. Az éji lámpa csak halványan világította a szobát, de ő nagy sebbel-lobbal kiáltá, még mielőtt jól belépett a szobába: „Fiu-e, vagy leány?“ Erre a szülésznő fölkapta a kicsi pólyást s vitte az atya eleibe, mosolygó örömmel, jó ajándék reményében, mondván: „Ime egy kis veres haju, sápadt kis leány“ és magasan föltartá, hogy atyja majd hogyan fogja össze-vissza csókolni a kis pólyást. Az atya azonban rárikolta nagy mérgesen, kikapta a kezéből a gyermeket, mondván: „Mindjárt a falhoz vágom ezt a rőthajut. Mondtam, elémbe ne hozzák, ha nem fiu.“ Az anya sikoltva kiáltott: „Az Istenért!“ A szülésznő kiragadván a gyermeket atyja kezéből, méregre fakadva, ijedve kiáltá: „Ej uram, dehogy csapja ezt a kis ártatlant, azért hogy veres haju; hiszen nézze, az úrnak is veres haja van, azért mégis, becsületes, jó úr; aztán nézze meg csak jól, éppen az úrhoz hasonlít nagy, sötét szemeivel. Hogy

egy kissé sápadtka? Hiszen a' se baj. Dejszen megtekintettem én az eget, mikor megszületett. Ott csillámlott bágyadtan egy csillagocska a felhős égen — az pedig jó jel, ha azon jel alatt születik a gyermek. Aztán, hogy egy kissé sápadt, azért még nem hal meg. Jaj uram, ismerem azt én jól, midőn legelőször világot lát a gyermek és sikolt, az nem hal meg." De e fecsegés alatt a férj mérgesen járt-kelt föl s alá a szobában s egyet sem szólt. A szegény szenvedő anya ott sirt fájdalmában, hogy férje még csak feléje sem megyen, megkérdezendő, hogyan s miképp érzi magát. A férj végre föltette házi sapkáját s ment ki a szobából.

A szülésznő vígasztalá a keseredett anyát, a mint lehetett; befektette bölcsőjébe a kis vereshajut, készült lepihenni, miközben mormogott valamit a furcsa természetekről s az Isten rendelése elleni zugolódásokról, mire a beteg így szólt: „Istenem, hisz' van itt fiu elég, csak egyet szeretne közülök, de azok sem kellenek neki." Ezzel benyílt az ajtó s egészen lecsillapulva lépett be a férj s ment a neje ágyához s megcsókolván őt, kérdé: „No, miként érzed magad Ninám?" Ez felelé: „Jól édesem, csak te ne haragudjál, hiszen sem én, sem e kis ártatlan nem tehetünk róla, hogy Isten így rendelé." „Igaz, igaz, csak légy nyugodtan s bocsásd meg heveskedésemet — de látod — no semmi, semmi . . . No hallja-e, adja ide azt a kis vereshajut." Erre a karjára vevé, járkált vele föl s alá a szobában s így beszélgetett hozzá: „De aztán ne légy siró-rivó!" Ekkor a gyermek fölvisított s csakhamar odadobta a szülésznő karjába, ki mindenütt utána járt a szobában, félvén, hogy még csakugyan

ledobja valahová, ha visít. Az úr megnyugtatólag mondá: „No no, csak legyetek békével! Hej tudtam én azt, hogy így lesz, ha fiu volna, nem nyávogna. Menjünk, menjünk nyugalomra — de az a sápadt ne visítson.“ Így végtére lenyugodott az egész ház s reggelre mindenik vidáman ébredett.

A háznál minden a maga rendén ment; az atya naponta mindjobban kezdte szeretni a kis csecsemőt, gyakran karjára vevé s vizsgaszemekkel nézegette; járkált vele föl s alá a szobában, s motyogott neki valamit, de azt senki sem értette, hogy mit. Neje aggódva nézte, nem tudván magának megfejteni, hogy olyan szeretet-e az, mit ott vele motyog, vagy még most is haragszik rá? Ekkor visszaadá dajkájának s megnyugtatólag mondá: „Jó, jó, csak te neveld; csak nagy volna már hamar, hogy járni tanulna, majd akkor...“ „Mért akkor,“ kérdi neje? „Csak te neveld, hogy minél előbb kiszabaduljon abból a szoros pólyából, csak egyszer járni tudjon, minden jó lesz.“

A nagy keresztelő is meg volt a szokásos rendszerrel. A kis sápadt vereshaju, Róza nevet kapott a keresztelőkor, mert a keresztanyját is Rózának hívták s ő akarta így.

Több házi civódás közt mult el három év, mi alatt a gyermek, az az én csekélységem (mit tisztelt olvasóim alkalmasint sejtettek) három éves lett. Parányi és mindig sápadt voltam, csak a hajam kezdett sötétebb szint váltani. Ekkor atyám (Isten bocsássa meg neki) belép egész komolyan jó anyámhoz, s mint valami igen természetes dolgot, egész hidegvérrel mondja anyámnak: „Édes Ninám! ma vége a kis Róza leányságának — ma három éves mult.“ Anyám

nem tudván hirtelen felfogni e szók értelmét, reá, meresztette nagy sötétkék szemeit, végre tréfásan így szólt: „Talán férjhez adtad?“ „Ellenkezőleg — mond atyám, ő nem fog férjhez menni, ő nem fog többé leányruhába járni.“ „Micsoda, kérdi anyám? Tán megőrültél?“ „Nem, nem, mondá nyomatosan, e gyermek igen eszes, hát nem tapasztalod magad is, hogy ily piciny létére mily eszes dolgokat mond, miként petyeg már velem, midőn kiviszem magammal a patikába és kérdéseit fejtegetem neki?“ „Bizony édes férjem engedj meg, de én semmi eszest nem vettem észre ebben a parányiban“ mondja anyám kacagva. „Jaj, barátném, nem is a ti dolgotok azt kitapogatni, hogy mi rejlik egy ily kis parányi főben némelykor. De én most komolyan közlöm véled az akaratomat. Isten megtagadta tőlem legjobb óhajtásomat, hogy fiugyermeket adjon, ki tapasztalásimnak és tudományimnak örököse leendett volna az emberiség hasznára. De én mégis véghez viszem elhatározásomat.“ Itt meg kell jegyeznem, hogy atyám igen eszes ember volt tanulmányaira nézve az orvosi tudományokban, úgy annyira, hogy a mi ritka példa, ő neki privilégiuma is volt, hogy mint orvos gyógyíthatott és csuda nagy kúrákat vitt végbe még Bécsben laktában (mert ő bécsi születésü volt), hol a császártól egy nagy kúra alkalmából, mert ő a legveszedelmesebbb nyavalyákat, ugymint a rákot is gyógyította, egy nyolcvan aranyat érő tubákos szelencét kapott, melyet nekünk mindig megmutatott, ha jó kedve volt, bár ő sohasem tubákolt. Fiatal korában, még csak harminc éves volt midőn meghalt, hektika vitte őt a más világba. „Véghez viszem célomat, mondá s a világ egykor hálás lesz érte. A kis

Róza tehát holnap férfi-ruhába öltözik; még most ugyan parányi nadrágocskát nem kap, hanem kap szép kis zubbonyt, szép kis kalpagot lefüggő arany bojttal, kis sarkantyus piros csizmácskát.“ „De az Istenért, vágott közbe anyám, mire való ez a maskura, hiszen úgy fog kinézni, mint egy kis majom?“ „Ha úgy is, majd ha nagyobb lesz, nem úgy néz ki. Meg kell lenni, törik-szakad. Ha nagy lesz, beviszem Pestre az univerzitásba, s meglátod, híres doktor lesz az én kis vereshajumból.“ Az anyám ellenszegült; sirt, hogy leányából ily bolondot nem enged csinálni. De atyámnál volt a hatalomszó: „Meg kell lenni, úgy akarom . . . nekem doktor fiam lesz; tizenhat éves korában már bent lesz az univerzitásban és én a legboldogabb apa leszek.“ „Boldog Isten, hát megőrültél? egy tizenhat éves lány a tömérdek fiatal ember között! No ez lenne még a szép spektakulum.“ „Ne légy gyermek, édes Ninám, hiszen senki sem fogja tudni, hogy leány . . . férfi-ruhát visel már holnaptól kezdve. Már minden meg van rendelve. Holnap haza hozza a szabó a kis zubbonykát, a suszter a kis csizmát; a kis kalpag már odakint van a patikában egy skatulyában. Nem akartalak téged rögtön meglepni vele, mert előre tudtam, hogy zivatar lesz a háznál.“ Ezzel kisietett, behozta a kis kalpagot, veresbársony fityegővel oldalt, melynek végén kis arany bojtocska lógott. Szegény jó anyám összecsapta kezét s lerogyott karszékére, midőn látta, hogy komoly képet kezd ölteni a dolog . . . eleinte azt gondolta, hogy ez csak egy raptus! Atyám behozatott Klári nénivel a gyermek-szobából s fejembe nyomta az asztrakán kis kalpagot. De Klári néni lekapta fejemről s oda dobta az asztalra.

„Ugyan tekintetes uram — sikitott föl — hova gondol? ugyan, hogy talált ki ily zöldeket! Erre a csepp fejére azt a meleg kalpagot! Most is majd meggyul szegényke — osztán kalpag meg kis lány — no hiszen szépen is illik az öszve.“ „Fogd be a szádat s takarodjál ki vén doromb, ez nem a te orrodra való!“ Én örültem azonban a fityegő bojtocskának, anyám mérgelődött s hallgatott, minthogy látta, hogy nincs mit tenni, s atyámnak komoly határozata: akaratát teljesedve látni. Atyám engem karjára vevén, kivitt a patikába s a „subjecttel“ ott vitatkozott jobbra-balra a történendők fölött.

Végre eljött a másnap! A szabó elhozta az öltönykét, a suszter a két csizmát — s kész volt a kis fiu. Atyám össze-vissza csókolt, mint máskor sohasem, letett a földre s mondá: „No most gyerünk a mamához, mutasd, mily szép kis fiu vagy.“ De ahogy a küszöbös ajtón beléptem, atyám eleresztvén kezemet, a legelső dolgom is az volt, hogy elestem, megakadván a sarkantyummal s betörtem az orrom. Anyám fölsikoltott, odaugrott, megmosott a vértől, miközben mindig zúgólodott a bolondikus patikáriusok ellen, kiknek a sok méregtörés megzavarja az eszüket még laboráns korukban. Nem csoda, ha ily bolond dolgokat követnek el. De most az atyám is hallgatott egy kissé, mig engem kimosdottak s az én sirásom is csillapult, aztán szép csendesen odasompolygott atyám anyámhoz, kezéből elvett engemet, óvatosan letett a földre s kézenfogva vezetgetett, biztatva anyámat, hogy csak egyszer-kétszer járjam körül a házat vezetve, majd megszokom. Anyám nem tudván már magát fékezni, hevesen mondá: „Kár, hogy a

háromszegletü kalapodat nem nyomod a fejébe a a szegénykének, a spádét az oldalára, a nádpálcát a kezébe: mindjárt kész volna a doktor!“ „Az meg is lesz, — kiáltá atyám, — annak meg kell lenni,“ — ez volt a kedvenc szavajárása. Anyám csak azt felelte: „Azt az Isten nem fogja megengedni.“ Azzal kiment a szobából a kertbe a virágai közé, ott sírta ki magát, előre képzelvén, hogy ezen tárgy miatt még sok összvezördülés fog történni, a mitől pedig szegény irtózott, mert atyám igen hirtelen mérges természetü volt. Elhatározá, hogy hallgatni fog, mindent békében eltűrve történni hagy.

II.

Egy borítékos szekér megjelenése. — Az apa titkos bevásárlásai. — A kis Tiroler. — Merénylet a háziasszony rózsaszín ruhája ellen. — Hogyan öltözködtek a mult évszázban? — A féltékeny apa és a szép mama. — A szétfejtett menyasszonyi ruha. — A kis vereshajuból orvost akarnak nevelni! — Az apa hirtelen halála. — Az özvegy és két árvája. — Lemondás a fiuöltönyökről. — A két leányról, meg az öt fiuról. — Klári néni első szereplése. — A provizor. — Az első tanító hogyan válik a kis vereshaju kedvencévé? — A tanítás módjáról. — A tanítvány nagy buzgalma. — A jeles számvető és az öreg Kőszegi bácsi. — A tanító bácsi eltávozásának fájdalmas hatása.

Így növekedtem vagy másfél évig s igen megvoltam elégedve a sarkantyus csizmámmal, csak a szülőim közt folyt a tusa mindig.

Egy nap reggelén különös kinézésü borítékos szekér vánszorgott be a nagy vendégfogadóba, mely a nagy utcáról bevágó s a házunk előtt elvivő széles, de rövid utca végiben volt építve. Ez az út éppen a nagy vendégfogadó kapujára vezetett, hová mindenféle nemzedék: kereskedők, zsidók, uraságok szállásoltak, mert ez volt Jászberényben az egyetlen fogadó. Atyámat is a tudnivágy kivezette déltájban megtudni, hogy vajjon ezen különös kinézésü szekér honnan jön s mit foglal magában. Ő ezt többször is cselekedte ily alkalommal. Nem sok idő mulva sugárzó szemekkel jön haza atyám egy ember társaságában, ki nagy

batyut hozott a hátán, az atyám pedig egy nagy karimáju zöld szalmakalapot, gazdagon ékesítve zöld atlasz-szallagokkal, melyekbe ezüstvirágok voltak szőve. Belép a szobába, az anyám nagy kérdő szemeket mereszt reá, hogy hát ez mi ismét? Atyám nem szólt semmit, csak azt: „Hol a gyermek?“ S rohant a gyermekek szobájába s kézenragadva, ugy röpitett velem be anyámhoz, a szárazdajka utána visítva „Jaj, jaj uram, hiszen kirántja a karját.“ „Félre innen, ezután nem lesz rá semmi gondod.“ Ezekkel fejembe nyomta a széles karimáju kalapot, a mely egészen az orromra hullott le. Anyám mindcsak nézte szótlanul, várva, hogy mi lesz ennek a vége. Gondolta magában ez „komisch“ kis figura lesz, ha majd a plundra is rákerül, — de nem szólt, csak ült s nézett. Atyám a fejét vakarta, mintha az ország dolga bukott volna el s kérdezte a „Tirolert“, hogy hát van-e kisebb kalap? „Van bizony, de még a ládákba pakkolva.“ „No csak izibe fusson, hozzon apróbbakat.“ Elfutott a jó ember. Ezzel anyámhoz lépett s mondja: „Kedves Ninám, már nyugodj meg s légy vidám, ismét visszakapod a leányodat. Jól vettem észre, hogy te ezt a gyermeket nem szereted, mióta zubbonyban jár.“ Anyám egészen megnyugodva, beleegyezőleg folytatta a beszélgetést. Ekkor az asztalon lévő nagy skatulyára tekintvén, kérdezé: „Hát ebben mik vannak?“ „Hü! majd meglátod, ha eljön az az ember, mi szépségek vannak itt.“ Eljött az ember is, kisebb-nagyobb kalapokat hozván magával. Végre leltek alkalmasat is és én örültem a szép pántlikáknak. Végre megnyilik a skatulya s kirak belőle a Tiroler gyönyörü kisebb-nagyobb vállacskákat, mellükön ezüst zsinór-

füzővel és ezüst csipkékkel ékesítve, szegélyezve. De fájdalom, egy se volt jó, mind igen nagy volt. „Sebaj! mond atyám: Jőjjön hamar a szabó.“ Eljött a szabó is. „No csak hamar csinálja meg ezt kisebbre.“ A szabó mértéket vett, elvitte s ebédutánra igéré elkészítését. Anyám csak csóválta a fejét, de nem akart ellenszegülni, csak azt mondá: hiszen már megint csupa Tirolerné lesz! „Az az, az lesz, kiáltá atyám, szép rövid selyem-szoknyával; vannak itt ez embernél szép selyem-köténykék is, de szoknya nincs. Hanem én már kigondoltam! Kedves Ninácskám, tégy a kedvemért egy kis áldozatot. Ott a szép rózsaszin „Schlepped“, ugy se volt rajtad tán háromszor se, mióta menyasszony voltál benne. Fejtsd szét s varrj hamar egy kis szoknyát.“ „Ugyan hova gondolsz? Hiszen semmi baja, egészen uj! Hadd maradjon neki nagy korára. Egy ily nagy darabot két-három rőf miatt eldarabolni, ezt a szép Schlepp-ruhát!“ Meg kell jegyeznem, hogy az akkori időben rövid kis házi-schleppet viseltek az előkelőbbek, meg egy kis főkötőt, melyet fecskefészeknek neveztek s ha valahová elmentek, fátyolt tűztek a tetejére s igy függött le róla. Jó anyám nagyon szép, kitünő szép asszony volt, hollófeketeségü hosszu hajjal, sötétkék nagy szemekkel, fehér arcbőre mint a hó, gyönyörü arcéllel. Atyám szörnyen féltékeny s ez nagy baj volt. Ha a templomba akart anyám menni, nem volt szabad egyedül menni, atyám is vele ment s midőn elindultak, egyidőben mindjárt arcára eresztette fátyolát. „Te ugy sem fogod többé viselni, neki pedig nagy korában nem lesz reá szüksége s én igy akarom“, kiáltá atyám. „De lehet három rőföt venni.“ „Ez lesz s nem más. Az egész

sor boltba sem kapsz oly szép rózsaszint, ne várd, hogy én szabjam ki.“ Mit volt mit tenni, vérző szívvel ment a ruhatartó almáriumhoz, legszebb kedvenc ruháját szétdarabolandó. Szétfejté tehát szép menyasszonyi ruháját s rögtön kellett neki szörnyü bő, de rövid szoknyácskát csinálni, mi akkor éppen nem volt divat. Atyám ki sem ment a szobából, sürgette nagy nyugtalanságok között anyámat és a szabót. Végre elkészült minden. Estefelé összehordták még a hozzávalókat, fölöltöztettek s kész volt a Tiroler leány, atyámnak nagy örömére, anyámnak fájdalmára. Másnap atyám magával vitt mutogatni mindenfelé, mint egy majmot. Szegény atyám! Igen szeretett, én voltam első gyermeke. De haláláig nem távozott azon rögeszméjétől, hogy ő maga fog engem tizenhat éves koromig tanítani, akkor férfiruhába öltöztet, nememet eltitkolja Pesten, beád az univerzitásba mint fiut és doktor lesz belőlem.

Így telt el még egy rövid idő. Én növekedtem, mint minden gyermek, minden különös esemény nélkül. De fájdalom, egyszerre a tiszta égből csak lecsap a mennykő . . . szegény atyám három napi fekvés után meghalt. Ez házunkra nagy csapás volt, mely megrendített alapjában. Azelőtt is már panaszkodott mellbaja ellen és csakugyan hektikában halt el. Én akkor öt éves multam; de a mi akkor s azon perc óta történt, mindenre világosan emlékszem. A születésemtől fogva történteket pedig anyám beszélte el gyakran, hogy mit kellett neki gyakran miattam kiállania. Arra is igen jól emlékszem, hogy atyám igen szeretett. Halála előtt gyakran a karjára vett, csókolgatott s mondá: „Te leszel az én szememfénye.“

Fölsütötte hajamat azzal a sütővassal, melylyel a magáét sütögette, mert mindig sütötte a haját és hajporozta, akkor az volt a divat, de tán csak a tanároknál. Öltözékeire is jól emlékszem. Midőn gálába öltözött, fehér selyemstrimfli, csattos cipő, térdig érő, fekete bársonybugyogó, fehér mellény, tenyérnyi szélességü nyakravaló kétfelé lefüggő szélekkel, fekete frakk és háromszögü kalap. Így feküdt koporsójában is, midőn meghalt. Nyugodjék békével!

Én öt éves voltam akkor; azelőtt kevéssel egy kis testvérem is született, az is leány volt: Johanna. Alig mult egy éves, midőn atyánk meghalt, így maradt jó anyám özvegyen hét gyermekkel, mert már a hat fiu közül is egy meghalt.

Atyám halála volt a mennykőcsapás, mely házunk bukását vonta maga után. Szomoru látvány volt, midőn a gyászbaöltözött anya, másnap gyászba öltözött hét árváját vezette a gyászmisére. A gyászruha kezdetével vége volt az én bolondikás öltözetemnek is. De baj volt, mert nem akartam megválni előbbi öltözetemtől, a miben én igen tetszettem magamnak, mert szegény atyám mindig hordta a boltokból rakásra a szép kelméket, a sok szép színü papir, atlaszpántlikákat, szintugy csörögtek rajtam. Én is, meg ő is azt gondoltuk, az a legszebb a világon. Hiába erősítette jó anyám, hogy az tartatlan, nem ér semmit, — úgy kellett mindenben lenni, a hogy ő akarta.

Én már most azon rendes mód szerint nőttem, a miként minden jó anya a gyermekit nevelni igyekszik. Szegény atyám jóslata nem valósult, hogy igen eszes leszek; mert bizony fájdalom, nagy koromban, nem mindenben, könnyelmü valék egy kissé, de nem

nagyon. Nézetem szerint akkor annak úgy kellett lenni. Kis koromban igen makacs, önfejü gyermek voltam, hízelegni jó anyámnak teljességgel nem tudtam. Ámbár mindig, minden jót lelkembe igyekezett fogalmam szerint csepegtetni, de nem nagyon szeretett. A kis testvérem volt a kedvence, az mindig tudott hízelegni, kedveskedni, petyegni neki, de én nem. Én igen hallgatag természetü voltam, csak kimentem a kertbe és szüntelen danoltam.

A fiuk már oskolába jártak, de még én gyenge valék a tanulásra. Parányi guzsalyt csináltata anyám parányi orsóval, a gyermekek szobájába összegyülekezett minden nő fonókába, ott kellett nekem is Klári nénitől télen fonni tanulni, hogy ne henyéljek. A strimflikötés teljességgel nem izlett, nem volt kedvenc tanulmányom, nagyon izzadt bele a kicsi kéz s azért gyakran kikaptam.

Atyám halála után anyám Pestre utazott, hogy egy provizort hozzon magával, ki a patikát ellássa. A legnagyobbik mostohabátyámnak kellett volna atyám keze s oktatása alatt a patikaságot tanulni, de még igen fiatal, s csak laborans volt. Anyám hazaérkezte után két héttel a provizor is elérkezett. Jó anyám nekem, amint növekedni kezdettem, instruktort fogadott, mert a bátyám tanitójától, kit nem szívelhettem, teljességgel nem akartam tanulni. Ő engem mindig a pajkos fiukkal együtt akart tanítani, de én nem akartam. Itt egy kissé lesütöm a szememet . . . akaratos voltam! Pedig jó anyám, bár igen nagyon szeretett bennünket, gyermekeit, érettünk mindent áldozott, azért szigoru volt s büntetett. Nem ért semmit. — nem tanultam. Fogadott hát a számomra egy külön

instruktort: egy csunya, ragyás képü fekete tót embert. Az semmi se lett volna, hogy ragyás és fekete volt, de a fél orra is egy kissé hibás. Én Istenem, ha elgondolom, én mindig igen finyás voltam és irtóztam kis koromtól mostanig is, ha észrevettem valakin a legcsekélyebb testi hibát. Ha valakinek a kezén egy ujja hiányzott, vagy csak görbe volt, irtóztam tőle valamit a kezembe venni, habár az Páris aranyalmája volt volna. Anyám behivott, eleibe állított, s kérdé tőlem magába fojtott mosolylyal: „No, fogsz-e tanulni?“ Előre képzelvén, majd ha ránézek, egyenesen kimondom a véleményemet, hogy nem tudok én tanulni ettől a csunya bácsitól. De oh csuda, jól reá néztem, hozzá mentem, megfogám kezit és kérdém: „Maga lesz az én instruktorom, bácsi?“ Még nem volt ideje felelni, midőn hirtelen mondám: „De nem a fiukkal együtt. Azt nem akarom, mert mindig vereshajunak csufolnak. És ugy-e packát sem ad a lineával? . . .“ Akkor jutott csak szóhoz. „Oh, ki léniázna meg, mondá, ily kis szőke, bodros angyalt?“ A kapitólium meg volt mentve. Megragadtam a kezét s ismét mondám: „Magát igen szeretem, instruktor bácsi, én nagyon engedelmes és jó leszek.“

Istenem! hogy szerettem ezt az én tanitómat, mily engedelmes voltam irányában és ha a cselédek vagy a fiuk incselkedtek velem s azt mondták: „Ugyan, hogy szeretheti azt a félorru tótot?“ egész nap sirtam s nem mentem enni, úgy sértett az engem, mert igen nagyon szerettem. Egy egész év alatt egyetlen egyszer volt oka, hogy ujjam hegyét a léniával megkoccintotta. Én sirtam. „Miért sir most a kis Róza?“ kérdé. „Hát fájt?“ Nem, mondám, de igen szégyenlem

magamat, hogy okot adtam s megharagítottam. „No jól van, mondá, ezt szeretem, hogy igazat mond, mert csakis meg akartam szégyeníteni, hogy a ki oly szépen tud írni, el ne hanyagolja azt, mert én azon igen busulnék.“ És ezen szó soha sem ment ki eszemből többé és tanultam nagyon, csakhogy ő ne busuljon. Ő érte viseltem magam jól, érte fogadtam szót, mert ő mondta, hogy a szófogadatlan gyermeket nem szereti.

Én, mint mondám, igen gyenge alkatu, sápadt gyermek voltam s ott ültem s nem mentem játszani a többi gyermekekkel, midőn szünórám volt. Elmentem írni és a számvetést tanulni, mígnem azt vették észre, hogy az asztal alatt fekszem leszédülve. Gyakran gondolták, hogy halva vagyok, míg föllocsoltak. Anyám kérte a tanítómat, ne fogjon oly erősen, mert igen gyenge vagyok. „Én nem, asszonyom, mondá, de mindig tovább megy, mint a mit fölhagyok neki; örömet akar szerezni nekem, ha meglephet.“ És mire eljött az év vége, oly szép irásom volt, mint a metszett betük s oly nagy summákat adtam össze egy pár perc alatt, hogy mindenki bámulta. Úgy történt egy alkalommal, hogy a főnótárius több urakkal nem tudott egy nagy summa összeadásával boldogulni. Ő barátunk s szomszédunk volt; gyerünk át a kis Rozához, mondta a jegyzőnek, mindjárt kész lesz vele. Leültem, összevetettem s megmutatám a hibát, hogy miért nem boldogultak. „Nézze, Kőszegi bácsi, ide nem kell nulla, hanem egy ötös szám.“ Jó Isten! akkor többet értem, mint most, most már sem szépen írni, sem számokat összeadni nem tudok . . . minden elmúlik! Eljött hát az év vége is s jó anyám tudtomra adta, hogy tanu-

lásomat bevégeztem s a tanító elmégyen. Én reszkettem, megfogtam anyám kezét, csókoltam és sírva kértem, ne küldje el soha a tanító bácsit, mindig nagyon jól fogom magam viselni. „Ezt tenned is kell gyermekem, különben tudod, hogy büntetést kapsz.“ Másnap eljött a tanító búcsuzni. Én sírtam, átöleltem térdeit, hogy nem mehetett ki az ajtón. Végre azzal ámított el, úgy nyugtatott meg, hogy anyját megy meglátogatni, ki beteg, s egy-két hét mulva visszajön. Kértem anyámat, engedje elkisérni a piacig . . . éppen addig lehetett föllátni a patikából. Megengedte. Az egész uton el nem eresztettem a kezét, szüntelen csókoltam és sírtam. Végre megcsókolt s visszaküldött azon igérettel, hogy csak úgy jön vissza, ha én nagyon engedelmes, jó gyermek maradok. Megálltam s mindig utána néztem, mig eltünt szemeim elől. Itt uj fordulatot vőn életem.

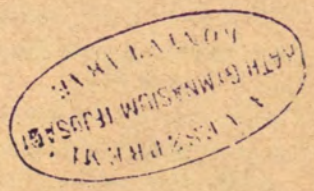

III.

A tanító tanácsai jó földbe hullottak. — Az első olvasmányok és az első énekleckék hárfaszó mellett. — Mit köszönhet a magyar Catalani édes anyjának? — Az anya vallásosságáról. — A „Patyikás Rózsika“ mint falusi előénekes. — Az első lopás. — Klári néni hűtlensége. — Mi történik vele a városházán? — Klári néni visszajön. — Végleges eltávozása és további sorsa.

Tanítóm gyakran mondá, hogy Jászberényben igen rosszul beszélnek magyarul: ott az asztalt „asztónak“, a szalmát „szómának“ mondják stb. Igaz, hogy csak a köznép beszélt úgy, nem az urak, de tanítóm attól tartott, hogy reám ragad a palócos kiejtés. Mindig mondá, mivel hogy oly szépen olvasok, igen jó lesz, ha gyakran szép könyveket olvasok és írok azontúl is, ha nem tanulok többé, nehogy elfelejtsem mindezeket. De anyám teljességgel nem engedte meg az olvasást, mint tanítóm mondá, de a „meg kell lenni“ bennem volt. Találtam módot s kilopództam a kertbe, hol az igen sűrű és magasra nőtt nagy szép kaporral volt bevetve. Oda bújtam, lefeküdtem s úgy olvastam egy-két kalendáriumot. De ez nem elégített ki. Hol vegyek szép könyvet? Elmentem a postamesterhez, gondoltam annak kell könyvének lenni. Kaptam is és ki volt boldogabb, mint én: *Kartigamot és Erbiát*. Oh Istenem! hogy elsírtam fölöttök.

Jó anyám gyakran tanítgatott énekelni ; neki gyönyörü hangja volt, gyakran és szépen énekelt meg hárfázott. Első férje Bécsből hozott neki gyönyörüen aranyozott veres hárfát. Mindig az volt a legfőbb időtöltése, mindig, de kivált atyám halála után. Sokszor énekeltem sírva, mert nem mindig volt kedvem hárfa mellett taktusra énekelni s anyám a taktust sokszor a hátamra verte. Csak szabadon szerettem énekelni, ha künn a kertben ugrálhattam. De anyámnál nagy volt a hatalomszó: meg kellett lenni. Én hát énekeltem, de anyám sehogy sem volt megelégedve hangommal. Mindig csak azt akarta. hogy vékonyabban énekeljek, ne olyan vastagon. Még is vékonyabb hangot adj, még is, még is. És ez így ment mindig, még a homlokom is úgy izzadt bele; nem győztem törülni a könynyeket a szememből. Kedves jó anyám nem gondolta, hogy ezen oktatásaival valaha kenyeret ad kezembe s talán némi kis dicsőséget életemre. Későbbi tapasztalatok világosítottak föl, hogy ha anyám nem erőlteti hangomat a sok gyakorlással, úgy én altistáné lettem volna. De neki az a hang nem tetszett s azt akarta, hogy nekem is oly szép hangom legyen, mint neki volt. És csakugyan az a sok gyakorlat oda vitte hangomat, hogy a magas *f*-et minden erőltetés nélkül, könnyen énekeltem a *Tündérsíp*-ban, midőn már énekesnő voltam s abban az *Éj királynő*-jét énekeltem és az althangom olyan erős volt, hogy az *Olasz nő Algirban* nevű operában az *Olasz nő*-t énekeltem, mely a legmélyebb hang. Ez nagy ritkaság, mondta karmesterünk, a szegény Heinisch! Egyízben a német ujságban akkor neveztek magyar Catalaninak, ezen szavakkal jellemezve „Die Ungaren haben eine

ungarische Catalani. Das ist ein Wunder, wie diese Frau beide Stimmen in ihrer Gewalt hatt: hohe Sopran und Alt-Stimme".

Most már anyám szép énekekre is tanított operákból. Ő Pesten lévén tanulásban, gyakran járt a német színházba, mert még akkor nem volt Pesten magyar színészet. Ott sok szép éneket tanult meg. Azok nekem nagyon tetszettek. Szüntelen danoltam, trilláztam, mindenfélét össze-vissza — de azért nem volt szabad elmulasztanom a szent énekeket sem. Jó anyám igen buzgó, ájtatos asszony volt. Az egész ház cselédeit s a gyermekeket összegyüjtötte szombat este maga körül és térdelve kellett egy szépen kirakott nagy Mária-kép előtt a szombati imákat elimádkozni. Ezen kép előtt, télen úgy mint nyáron, minden szombat este öt órakor meggyujtotta a vékony láncokon függő lámpát. Ezt ő sohasem mulasztotta el: ott volt a kis oltárja imazsámolyával, ott szokott ájtatoskodni. Nyugodjanak békével porai!

Tudta hát ifjú, öreg, hogy én nagyon szépen tudok énekelni. Egy délután bejön két bundás öreg ember anyám szobájába s előadják, — remény s kétség közt akadozva — hogy ők biz' azért jöttek volna, hogy ha a nagy jó asszonyom a kis kisasszonykát odaengedné a nagy kereszthez menni, könyvből előénekelni, mert, úgymond, fülükbe jutott, hogy senki sem tudja az „Álla a keserves anya" bőjti éneket oly érzékenyen elénekelni, mint a kis Patyikás Rózsika. (A patikát patyikának hívták a közönséges emberek.) Ki volt boldogabb, mint jó anyám és én? Szívesen, jó emberek, mond szívesen, csak vigyázzanak reá hogy baja ne essék. Semmi sem lesz, asszonyom, ne

tessék félni, haláig kísérjük mindnyájan. És én mentem a cseléddel lámpával minden este az öregeknek előénekelni. Ekkor voltam nyolcadik évemben. Egyszer két öreg asszonyt és két fiatal leányt oda rendeltem az elvégzett ájtatoskodás után a fonóba s mondám: majd ott fogom én magukat szép énekekre tanítani. Aztán maguk nem szépen énekelnek, úgy én nem szeretem, nagyon hosszúra nyujtják a végét. Az én mamikám nem úgy énekel. Most is előttem a képe szegény anyámnak, mikor bekopogtak az ajtón késő estve a négy guzsalylyal. Hát mit akarnak jó asszonyok? Hát a kis Rózsika parancsolt ide, mondák a fonóba, hogy majd szebben tanít énekelni. Jól van jól, mondá anyám, csak üljenek le. De én másnap leckét kaptam, hogy ily éjjeli vendégeket ne invitálgassak. Az többé nem szabad. De hát ki tanítja őket, mondám? Hadd énekeljenek szépen a templomban s ne olyan parasztosan.

Így folytak napok, nap után; egyszer egy történetecske rázkódtatott meg bennünket. Éppen már vacsora végeztével, még mind az asztalnál ültünk, a provizor is még bent volt. Beszélgettek. Egyszerre megcsendül a patika ajtaján levő csengetyü, mert az ajtó csak 10 óra után záratott be, hogyha valaki orvosságért jönne, ne kopogtasson sokáig. Így a patikában a gyertya is égett mindig, ha senki sem volt is ott. A csengetyü hírül adá, hogy idegen jő, a provizor kimegyen, de rögtön vissza jön nagy sebbellobbal, halványan dúlt arccal s mondja: az Istenért, csak hamar tessék kijönni. Mi az? kérdé anyám s azonnal sietett ki a patikakonyhán keresztül, a kis gyermekek utána, mint a repülő sárkányok. Borzasztó

látvány! A hűséges, 16 évig szolgáló főzőné mily pozitúrában! Az egész személyzet, még mi gyermekek is, egy pár percig, megnémulva, merevedve álltunk. A főzőné a nyitott kassza előtt állt tökéletesen megmerevülve kőbálványként. — Félkeze éppen a nyilt kasszafiókba nyúlva, a marka tele ezüst pénzzel, a másik kezével a surca volt összefogva szorosan, a miben már jó csomó pénz volt kiszedve. A midőn az idegen leány belépett, éppen ezen állásban kapta; az is úgy megijedt, hogy az ajtótól nem mert beljebb mozdúlni. Mi is mindnyájan úgy meg voltunk ijedve, hogy egy se mozdult helyéből. Oly borzasztólag nézett ki Klári néni. Szeme kidülledve egyenesen az ajtóra meredve; arcán halálsápadtság . . . mi gyermekek azt gondoltuk: a halál. Anyám legelőször szólalt meg: Klári, mit csinálsz ott? Ekkor föleszméle, körülnézett, elsikoltotta magát s összerogyott, a sok ezüst mind elszórva feküdt a földön.

Ezen eset előtt több idővel történt, hogy anyám elvesztette a kassza kulcsát. Keresték mindenfelé; fölforgatták az egész házat, nem lelték. Ej, mondá anyám, hagyjatok föl, majd elékerül. Senkire sem volt gyanúja, de a kulcs nagyon soká nem került elé. Anyám a költő pénzét skatulyában tartotta, nem is akart emehhez nyulni, mondván, majd szükséges lesz az a kreditorok számára. A provizor ugyan többször sürgette, hogy csináltasson kulcsot, mert neki különösen hangzik, midőn beereszti a pénzt: igen mélyen kong. Ej, mond anyám, ki bántaná? s maradt. Így a hűséges cseléd minden estve, míg a vacsoránál ültünk, kirabolta egész kényelemmel a pénzt. Most már késő idő volt, a cselédet is alig tudták magához hozni s

elvitték a szobájába. Mint a halott, úgy feküdt, míg föl nem locsolták s holmi cseppeket nem adtak neki, Másnap mind mentünk a szobájába, ott feküdt akkor is mozdulatlanúl. Hová tetted azt a sok pénzt, kérdé anyám? Ott a ládában van. Kinyitották a ládát, de már akkor nem volt abban több pénz, csak 600 forint. De amit csak a jászberényi boltok s körül eső vásárok elő tudtak szépet, drágát mutatni, az minden volt. Végszámra a tenyérnyi szélességű, jó arany csipkék, mellé keskenyebbek; fekete nehéz selymek, szélesek, végszámra, de már le volt belőlük szabva kendőknek; különbféle színű szőrszövetek szoknyákra és kész szoknyák belőlök; fekete selyem, bő, körülráncos kötények fekete selyemcsipkékkel körözve; széles selyem, drága pántlikák a szoknyák alján, a hogy viselték; sok ingváll a legfinomabb gyolcsból és perkálleból; nagy kendők; kész csizmák. Egészen ki volt staffirozva a menyasszony!

A magyar főkötőcskéket a fiatal paraszt menyecskék viselték, a gazdagabbak fekete bársonyból, félig beborítva arany csipkével, mellette még egy rend keskenyebb, hátul széles, piros szalaggal leeresztve. Gyönyörűek voltak a jászberényi menyecskék, termetesek, valamint a férfiak is.

De hogy Klári nénire visszatérjünk. Anyám mindent elszedett, mégis sok kárja volt. A boltokba nem adhatott vissza, mert nem ott vásárolta, hanem a vásárban, idegenektől. A bolti holmikért fele se jött be. Elvitték Klári nénit a városházához, bezárták. Kérdezték: miért cselekedte ezt? Azt mondá, férjhez akart menni, ő is szeretne már asszony lenni, s majd ha férjhez megyen, hogy szépen öltözhessen. Nem

tudom, hány korbácsot kapott, míg ismét bezárták, addig, míg mindent ki nem vall, hogy hová tett még valamit?

Anyám a törvénytevőkre bízta a büntetést. De milyen a szokás! Anyámnak senki sem tudott a kedvére főzni; megpróbált többet, de nem tudott enni! Haza hozatta hát a főzőnét és mindent megbocsájtott neki. Ő tehát visszajött, elfoglalta régi helyét s mindent igért: hűséget, javulást.

Anyám úgy vélte egy idő mulva, hogy nekem jó volna főzni tanulni Klári nénitől; de még nem értem jól föl a konyhát. Csináltatott hát anyám a konyha körül fából széles zsámolyt. Igy tanultam főzni is egy kicsit, amennyit fölfoghattam. De Klári néni rosszul viselte magát. Már nem volt meg többé iránta a bizalom sem; a speizkulcsot sem kapta többé a kezéhez, hanem mindig valamelyik gyermek ment vele. Aztán eldobálta a kulcsokat, nem szedett ki, s azt mondta: főzzön maga a ténsasszony, ha fölkorbácsoltatott. Nekem azt mondta, hogy a legelső alkalommal kiforrázza a szemeimet, ha a konyha körül somfordálok. Egyszer mérgében hamut tett az ételbe s mind megbetegedtünk. Ekkor anyám megint bezáratta, megkorbácsoltatta és elkergette. Hallottuk később, hogy nehéz nyavalyás lett. Később megvakult mind a két szemére; koldulni járt; ispotályba jutott. Anyám még ekkor is könyörült rajta. Gyógyíttatta, de hasztalan . . . örökre vak maradt. Ezt nyerte roszszaságáért.

IV.

A szép özvegy és a provizor. — Az özvegy meg a város szegényei. — A kis vereshaju, mint háziasszony és a provizor. — A sértegető provizornak fölmondanak. — Az új provizor: Gruber úr. — Beszélgetések a pesti színházakról és ezek hatása a kis vereshajura. — A kis Rózsika először játszik színházat. — Valami a „Nyirfa kisasszony"-ról. — Mi történjék a fiukkal? — Pest és színházai a messze jövőben. — Mi van a varju fészkében? — A hűtlen Gruber úr, meg a szomszéd szekeres. — A patikát Spatz úrnak adják bérbe. — A bánatos anya tervei a legidősb fiúval. — Mi hír a pesti színházakról? — A kiváncsi bűnhődése.

Mint mondám, anyám igen szép volt. Ő első férjéhez tizenöt éves korában ment nőül s midőn második férje meghalt a fiúk már jól felserdültek körülötte, de őt még mindig szépnek s szeretetreméltónak találták. Voltak is kérői, de ő nem akart több mostohaapát adni gyermekeinek. Szerencsétlenségére a provizor igen nagy hajlandóságot érzett iránta, úgyannyira, hogy a sok gyermek dacára nőül kérte meg anyámat; de anyám komolyan nyilatkozott, hogy semmi reményt ne tápláljon keblében, mert ő többé soha férjhez nem megyen. A „mosszió" dühösködött, fenyegetődzött, hogy anyám ezen kemény nyilatkozatot meg fogja bánni. Anyám ezt üres szónak vette, s rá sem gondolt többé — kivévén, hogy ezentúl mindig ott ült a patikában

valami házimunkával, hogy lássa, mikép bánik el a receptekkel és a pénzkezeléssel. Ez a mossziőt igen bosszantotta s minthogy máskép nem árthatott, tehát az orvosságot feleáron adta oda. Ezt az anyám jól vette észre. Különben is mindig, mindenben gáncsoskodott, csúfolódott s bosszantott mindenkit. Különösen egy ünnep alkalmával történt, hogy igen sértegetett. Jó anyám az ispotály szegényeit minden évben négyszer meg szokta vendégelni, úgymint husvétkor, pünkösdkor, karácsonykor és újév napján. Ezen napokon nagy vendégséget adott nekik. Most is éppen újév napja volt, a cselédszoba megvolt terítve számukra s minthogy anyámnak vendégei voltak az asztalánál, ő ott volt elfoglalva, s így nekem kellett az asztalfőhöz ülnöm és a szegényeknek osztogatnom és őket kinálgatnom, miként azt anyámtól láttam, valamint körülök fölszolgálnom, hogy semmiben fogyatkozásuk ne legyen. Édes gyermekem, most te leszel a szegények anyja, mondá anyám. Ez igen szép név és érdemeld meg, tanuld meg jókor, hogy ha van egy kis fölösleged, oszd meg a szegényekkel, mert azok sokszor éheznek. Miként örültem én! Mily büszke voltam, hogy én oly soknak anyja vagyok. Hordták is be a nagy tál pecsenyéket az asztal végzete felé s szitákkal a sok fánkot. Ki-ki eltette tarisznyájába, mit meg nem ehetett és hogy én parancsolni látszódjam, még mindig a konyhába kiáltottam: hozzanak még, hozzanak még. A míg végtére bejött a főzőné s mondá: aha! ne kiabáljon már mindig, hiszen mindent behoztunk. De ma én vagyok mindenkinek az anyja, hát nekem kínálni kell, hogy éhen ne maradjanak. Mondák aztán a szegények: nagyon jól laktunk kisasszonykám, köszön-

jük, már most el akarunk bucsúzni. Várjanak egy kicsit, mindjárt hívom a mamát. Ezzel berohantam. Jöjjön, jöjjön hamar mamikám, már mennek az *én* vendégeim; el akarnak bucsúzni! A szoba tele volt vendégekkel. Én nem mehetek édesem, mondá anyám. Ott vagy te. Ma te voltál az én helyettesem, köszöntsd őket szépen s ereszd ki a kis udvari ajtón. A provizor is odabent volt még. Ah mond: ezt a processziót nekem is kell látnom és ezzel jött utánam. Midőn elmondám, a mit kellett, el kezdi a mossziő csúfondárosan: ah itt mennek a mennyei seregek. Ezeket most jól tartotta asszonyunk, mert majd ezek elevenen röpítik fel őtet a mennyországba. De maga lelkecském, szólt hozzám, maga nem szép angyal lesz, mert még sehol sem olvastam, hogy vereshaju, szeplős angyal is volna a mennyországban — és kikacagott. Én elkezdettem sírni, de nem mertem bemenni panaszkodni, mert olyankor nem szabad volt sírva bemenni, ha vendég volt. Beültem hát a cselédszobába azon busúlni, hogy engem már mindenki veres hajúnak csúfol. De föltettem magamban, hogy megbosszúlom. Mindig nekem kellett ugyanis őt behívnom az asztalhoz: „mossziő, tessék ebédelni jönni". Most azért sem fogom így hívni, csak azt mondom, „az asztalon az étel". Így csillapítottam le magamat a megbántásért. Végre lecsendesült a ház s anyám fölkeresett. Sírva panaszlám el a nagy megbántást. Másnap anyám megszólítá: régtől tapasztalom, hogy ön szándékosan sértegetődzik itt e háznál, minthogy nincs megelégedve. Én feloldozom önt szerződése alól; e hó 15-dikén utazhat. Ő elfogadta. Anyám három nap múlva Pestre utazott provizorért. Az alatt egy szót

sem szólt a gyermekekhez a „mossziő“. Anyám néhány nap mulva hazajött az új provizorral. Ez átvett mindent a régitől s a régi elutazott Pestre.

Én egész örömben voltam, hogy nem láttam őt többé. Az új provizort *Grubernek* hívták, ki igaz figyelemmel viseltetett az egész ház iránt. Igen sokat tudott beszélni s én igen örömest hallgattam őt, midőn vacsoránál s azután egész hévvel beszélgettek anyámmal együtt azon szép operákról és színdarabokról, miket a német színházban előadtak. Én nagy komolysággal kérdezősködtem: mondják elő, mi az? S előbeszélték a darabok foglalatját s a szép énekeket, szép öltözeteket. Szörnyü vágyat éreztem magamban mindazt láthatni s ez többé ki nem ment a fejemből, de még az a gondolat is csatlakozott hozzá: valjon tudnék-e én is úgy beszélni, mint azok? Egyszer a többek közt nem volt hon anyám, s midőn haza jött, látja a szobát nagy rendetlenségben: a székek összevissza felforgatva; a zöld selyem ágytakaró sátornak elkészítve az asztalra helyezett széktől le a földig; anyámnak nagy fehérkendője fejemre tűzve fátyolnak; s én a nagy zöld kályha mellett bezúzott homlokkal sírva... A nagy kendőről csorgott le a vér, ott vártam a reám következendő nagy executiót, mert, hogy bekövetkezik, ez már most világos lőn előttem; kivált, ha *„nyirfakisasszony“*-ra pillantottam, mely piros pántlikával összekötve ott függött a szegen. Anyámnak csak elállt szeme-szája, nem tudta magát hirtelen tájékozni, hogy mi történhetett hon nem léte alatt? Mert bár a fiúk pajkosak voltak kissé, de anyám szobájában nem volt szabad zajos rendetlenséget elkövetni. Mi ez? kérdé anyám kezét összecsapva. Mi történik itt? Én a kályha

megűl nem mertem előbújni; tudtam jól, hogy én kapok ki, habár az én homlokom volt bezúzva. De a fiúk közül egyik jobban kiabált, mint a másik . . . ártatlanoknak akarván látszódni. Mi nem akartunk, de a kis Róza mondta, hogy játszunk komédiát . . . majd megtanít ő, hogy mit beszéljünk. Egyik kiáltott: nekem kellett atyus spádéját felkötni; másik kiáltott: én rám a nagy asztalterítőt kötötte köpenyegnek; ő csinált a székekből tömlöczöt, osztán megbotlottam a köpönyegben, midőn elraboltam s elejtvén őtet, a szék lábába csapta a homlokát . . . visított a harmadik, mert azért vérzik. Úgy, mond anyám, úgy? Jer csak elé a rejtekből, tudtam mindjárt, hogy te vagy a „táncingerlő", jöjj csak jöjj, hát mi volt az? Ott álltam előtte, a fejemre kötött nagy „schlepp-palásttal", mint egy bűnös Vesta-szűz, várva, remegve, hogy mindjárt a fejemre omlik az oltár tüze — a falról: a piros pántlikás „nyirfa-kisasszony". De nagy csodámra nem zúdult rám az égi ostor. Anyám még mindig hidegen állt, összefont karokkal . . . körülötte a személyzet komisch kosztümjében. Nos, mond anyám reám szegzett szemekkel: hát mi ez? Hát, mondom sírva, hát én teátrumot akartam játszani, amit mama elbeszélt.

Úgy? mondá vontatva. Igen, úgy, mondám. De ezek a nagy fülesek? Nézze mama, elesett velem ez a derék vitéz s betörte a homlokom! Jól esett, mond anyám s hozzá tevé, elfordulva, most magam voltam oka; menj, mosd le magadról a vért. És ezzel maga vitt a mosdáshoz, lemosta rólam a vért, bekötötte homlokomat balzsammal s gyengén ellökött magától. Most menj szemem elől; ti is takarodjatok, majd

től lesz jegyezve a rovásra a többi közé. Neked most a legtöbb mondani valóm van.

Másnap mondja anyám a reggelinél a fiúknak: itt az ideje, hogy Pestre vigyelek benneteket; elég nagy kamaszok vagytok, oskolába veletek, itthon nem tesztek semmi jót. Mondám hamar: én is megyek? Mert mindig mondta anyám, csak már nőnél hamar, hogy Pestre adjalak oskolába. Te a leghamarabb, mondá anyám; ma-holnap nagy leszel; aztán sem szépen kötni nem tudsz, mert nem akarsz, sem a német szó nem fog rajtad, mert nem tetszik tanulni. Majd, majd, jöjjön csak be a szép munkák tanulása. Itt az ideje a rámához is ülni, nem fogja a kisasszony az eszét azon jártatni, amin nem kell; nem fog mindig a fellegekben járni gondolataival . . . mert mindig méláztam s anyám gyakran szidott érte.

Szegény jó anyám! nem sejtette, hogy mi nagy örömet szerzett nekem azzal, mit büntetésemül gondolt tudtomra adni. És midőn ő rámáról beszélt, nekem egy egészen más, egy új világ alakult agyamban. Én akkor azt gondoltam: ha anyám el tudott menni oda a theatrumba, én is elmegyek oda, ha egyszer Pesten lakom. Majd játszom én ott a tanuló leányokkal vasárnapokon. Így készítgettem el balga eszem szerint pesti életemet. De nem hamar jutottam el az elyziumi kertekbe, még oda sok idő kívántatott. Én eleget zaklattam anyámat, hogy mikor fogom én azt a német nyelvet megtanúlni? Meg azokat a sok szép munkákat? Majd már késő is lesz, mondám, addig már nagy is leszek a tanulásra, mert csak a gyermekek szoktak tanulni. Jaj, mond anyám, nem éppen oly rögtön lesz ez, míg ezt a sok lármaharangot ki-

staffirozom. Minden új kell nekik; az meg nem lehetséges oly hamar. Hát még téged! Neked semmid sincs . . . Anyámnak sohasem volt arra való pénze; már majd egy év telt bele és még nem készültünk útra. Nekem az idő csak úgy mászott; türelmetlen voltam, zúgolódtam, hogy a fiúkra készülnek a holmik, varrják a fehérneműeket, nekem meg csak egy új ruhám sincs. Ily panaszok közt telt-múlt az idő. Egyszer egy szép napon rohan be a legnagyobb fiú, kit Tóninak hívtak, s ki a patikus pályára készült, s mint mondják, szép eszű fiú volt. Rohan be és kiált: jaj mamikám, frissen, frissen jöjjön; a kocsi-szín tetején egy nagy, nagy fészek van a nádban; egy madár repült ki onnan, egy varju! Úgy fénylik ott valami; Lőrincz bácsi már oda vitte a létrát. Anyám nem akart menni, föl se vette a dolgot. Hát hadd repüljön a madár, mond. De csak jöjjön mama, mert sok fényes van ott; egy tallért le is koppantott a madár a körmével, de Lőrincz bácsi addig nem nyúl beljebb, míg mama ott nincs. Megyünk ki; valamennyi fiú mind föl. Mély volt a fészek, jól elkészítve és tele ezüst tallérokkal, de meg a legdrágább olajokkal kisebb-nagyobb üvegekben, oly drága cseppekkel, patikai szerekkel, melyekből egy-két csepp egy arany. Midőn mindeneket lehordtak, gondolkozott anyám: ki tehette ezt? Gyerünk, mondá, mutassuk meg mosszsző Grubernek, így hívták a provizort. Megyünk mind a patikába . . . üres; keresztül megyünk mind a szobákon . . . üresek, sehol sincs semmi Gruber! De a szobájából eltünt a kofferja. Addig, míg az eseményről az udvaron tanácskoztunk, a gyerekek mint a méhraj zsibongtak, ugráltak, lármáztak; jaj

de sok tallér! A mosszió a patikának a kertre szolgáló ajtajából mindent látott, hallott. Ő sem rest, a tőszomszédhoz loholt sietve, ki szekeres volt. Csak gyorsan fogjanak. Hamar tegyék föl a ládáját a szekérre, mert neki ebben a perczben menni kell: az asszony küldé őt egy közel kastélyba, adósságot beszedni és orvosságot kivinni, mert az uraság halálán van s félő, hogy ő majd későn érkezik. S amíg cselédek, gyerekek keresték mindenfelé, Isten tudja, melyik faluban volt már s midőn a szomszéd szekeres estve felé visszaérkezett családjához s meghallja, hogy keresték Grúber urat, rögtön jött hozzánk, s nagy álmélkodással kérdé: hát elszökött az az úr? „Hát csakugyan maga vitte, szomszéd?“ „Én hát“. „Hova, az Istenért, szóljon“. „Hát asszonyom, én nem messzire vittem (már nem tudom mi csárdát nevezett,) csak azt mondta, hogy tegyem le a ládáját, mert már oda kocsi jön érette s majd azon fog tovább menni“. De azt nem mondta meg, honnan, vagy hova! Küldtek utánna; a szekeres mindenfelé kereste, másfél nap hajhászták; lovas embert is küldött anyám másnap az adósokhoz, hogy ki ne fizessék neki a recepteket, ha kéri. De már mindenütt későn volt; már ott járt sietve mindenütt, mind fölszedte; legföljebb a távol eső falukba nem ment. Midőn elbeszélte a szekeres anyámnak a felül megírtakat, hogy milyen nagyon sürgette őt: a lovakat is alig bírta befogni. Ugyan mondja csak szomszéd, kérdé anyám, nem tűnt föl kendnek, hogy ez az ember nem jó úton jár? Nem bizon nagyasszonyom; sőt még úgy gondoltam magamban: ej, de hűséges *legénye* van most a nagyasszonyomnak; hogy siet a dolgában,

szintúgy izzad bele, csakhogy mentől előbb beszedje a pénzét! No hiszen föl is szedte, kiáltának a fiúk... a legény szón még most is vihogva.

Ez nagy csapás volt. Anyám följelentette az illetőknél, hogy bezárja addig a patikát, míg fölmegyen Pestre, ha találna-e valakit, ki a patikát árendába átvenné több évre, minden szereivel együtt. Találkozott is, s anyám nemsokára megjött. Mi összehúzódtunk egy szobába, a többiekre szüksége volt a bérlőnek, ki nem késve soká, megérkezett nejével és nyolcz éves fiacskájával. A patikáriust *Spatz* úrnak hívták; ő vette ki a patikát minden hozzátartozó gyógyszerekkel, melyek mind friss állapotban voltak, a materiál-kamarával együtt. Eleget hallottam szegény anyámtól elbeszélni — mert még akkor nem sokat értettem a dologból — hogy hat évre vette ki 600 aranyért. Megkötötték a szerződést; sok költségébe került szegény anyámnak az átadás is, sok szakértőnek kellett jelen lenni a számbavételnél, mely talán egy hétig tartott, mert a hat év elteltével azon módon kellett neki visszaállítani mindent, pontosan. Az azon jelenvoltakat mind el kellett látnia mindennel.

Igy birta csendességben a patikát egypár évig, de ezen évek alatt jó anyámnak nagy szomorúsága volt: három fiát ragadta el a halál két év alatt; a legkisebbeket ugyan, de már ezek is jó nagyocskák voltak. Ezen közbejött események igen elbúsították szegény jó anyámat. Sokat szenvedett. Ezen bánata miatt halasztódott el a fiúk Pestre vitele is mindig máról holnapra. Látván anyám szomorúságát, moccanni se mertem a Pestre menetel sürgetésével. Kíméltem fáj-

dalmát, szántam igen. De elvégre is meg kellett lenni. Napot határozott anyám, melyen indulni fog, mert a legnagyobb fiút, a ki patikáriús kivánt lenni, már helybe kellett vinni, hol anyám Pesten létekor szállást, kosztot fogadott számára, s a professzorokkal is végzett, valamint a többi fiút is mind elrendezte. Elindulása előtti napon bemegyen Spatz úrhoz s mondja neki: „Uram, az első évet megfizetted becsülettel, de a másikkal egészen hátra vagy; nekem pénzre van szükségem, mert a fiaimat Pestre viszem oskolába s oda költség kell, hát kérlek, add meg, a mivel tartozol.“ „Asszonyom, bocsáss meg, most nem tehetem rögtön, mert nekem is költségeim voltak; de kirándulok a napokban beszedni a tartozásokat s azonnal eleget teszek.“ Mit volt mit tennie, összeszedte anyám a mennyije volt, a fiukat pakkolt bőrládákkal ellátta s vitte őket másnap rendeltetésük helyére.

Anyám nem sokáig időzött Pesten. Sietett haza. Hallhatólag dobogott a szívem — de mégsem voltam bátor megkérdezni, amire távolléte alatt mindíg készültem. Valóban készültem, minden hanglejtéssel megpróbáltam, hogy mikép szólítsam meg, ha haza jön és meg ne haragítsam — — hogy — — volt-e szinházban? De csak még se mertem egész bátorsággal egyenesen nekivágni . . . gondoltam, majd a fiukon kezdem. Mondám egyszer nagy nyájassággal hozzá szólva: tudom kedves mamám, elvitte a fiukat a szinházba, ugy-e? De anyám csakhamar észrevette rajtam, hogy nem oda vágok, ahova nézek, mert igen elpirultam. A tudnivágy is igen fölhevitett, hogy beszélné el nekem, hogy mit játszottak. Anyám egész hidegen odavetve mondja: hm! hogy

elvittem-e? Pestre nem azért visszük föl a gyermekeket, hogy a színházba vigyük mulatni s haszontalan gondolatokkal töltsük tele a fejüket. Oda tanulni megyünk — megértettél? Tanulni! Hol a kötésed? Lássam, mit végeztél, mig oda voltam. Én le voltam forrázva — lesütöttem szemeimet, melyek könnyekkel teltek el. Tova sompolyogtam s előhoztam kötésemet, de már reszkettem előre, mert az árpaszemhez hasonló hosszu szemek nagyon is hamar kitüntek a tűre szorított apró szemek közül . . . én teljességgel nem szerettem strimflit kötni. Csodálatos! és nagyobb koromban, szenvedélyesen szerettem kötni és a kötésnél olvasni . . . Anyám kezébe veszi kötésemet, nem szólt semmit, de nagy mérgében, egész hidegvérüséggel kihúzza a tűket, kifejti kötésemet, az ujjamra tekergeti a pamutot s — meggyujtotta! Valóban szegény anyám, ő mindenben tökéletesnek szeretett volna tudni. Úgy hiszem, mondá, ez által megértetted, hogy amihez fog az ember, esze is, szeme is helyt legyen. Az ész ne kalandozzon haszontalanságok fellegébe, hanem otthon legyen mindig. Én megértettem mindent: hogy nekem nem szabad a színházra gondolni; én azt soha sem fogom meglátni — tán még tanulásba sem viszen, csupán csak azért, hogy meg ne lássam! Jaj nekem!

V.

Az öreg jezsuita besúg valamit. — Spatz úr. életetársa eltávolitása miatt bosszút forral. — Spatz úr megszökése. — A patikát eladják. — Búcsú a szülei háztól. — Rózsikát Pestre viszik német szóra és szép munkát tanúlni. — Rothkrepfék. — Valami a svábnéról. — Az első zsebpénz és az anya jótanácsai. — Uj játszótársak és Fánni barátsága.

Jászberényben lakozott sok évek óta egy igen öreg jezsuita, ki minden házhoz bejáratos volt s jótékony adakozásokból élt. Egy napon bejött hozzánk egész rémülve, s szegény anyámat is elrémitve szólt: „Leányom, az Isten kegyelmét eljátszottad; házadtól az áldás eltávozott, mert házadnál egy becstelen személynek adál helyet.“ „Az Istenért atyám! szóljon világosan, nem értem. Az én házamnál nem tartózkodik senki, de igen — — a leányom.“ „Azon személy, a ki a patikáriusnál van, nem neje, hanem csak ugy él vele becstelen életet és azonnal korbácsoltassa ki anyám a városból, mig rossz következményei nem lesznek.“ No, szegény anyám is elszörnyűködött az ily véletlen meglepetésen és elhatározta csakugyan, ha nem is kiüzetni a városból, hanem csupán tudtára adni, hogy házunkat azonnal hagyja el. Anyám, ki nagyon sokat tartott az erényes, becsületes viseletre, ezt igen zokon vette s azonnal be is ment a patiká-

riushoz, tudtára adandó, hogy rögtön távolítsa el azon nőt a háztól. Amaz ellenkezett, hogy ő azt nem teheti — — ez régi viszony — — gyermek is van — — és ő nem kergetheti el magától. Anyám fenyegette, hogy följelenti s majd csúfosan üzik ki a városból.

Mire anyám másnap reggel fölkelt, a cseléd beszélte, hogy az asszony a fiúval együtt hajnalkor elutazott, az ágyneműket is elvitték, csak az úrnak hagytak ott keveset. Anyám megnyugodott benne s örült, hogy csendben ment véghez a dolog. De a bérlő naponta jobban pusztított mindeneket; a patikát tisztátalanúl tartotta, a szobákat elrondította. Mi kénytelenek voltunk a hátulsó szobákba vonulni, minthogy neki szüksége volt az elsőkre. De mi az udvart sokkal tisztábban tartottuk, mint ő a szobákat. Végre az apró malacokat is a patikába csalogatta be és ott etette csupa dacból. Anyám igen bosszankodott s megintette, hogy ne pocsékoljon úgy; a pénzt is követelte tőle, mert szükség volt rá. „Hja! nincs teleség, az assszony elszökött, a pénz is vele „fucs“ ment.“ „Az nem tartozik reám, mond anyám, az úr nekem tartozik, fizessen.“ „A tekintetes asszony ki akarta kergettetni a városból, ő erre megijedt és elszökött, de a pénzemet is mind elvitte magával, én nem tudom, hogy ő hová ment — — én nem fizethetek.“ Anyám, bizonyos időt szabván, felmondott neki. Ő elfogadta. Egy szép reggelen bejön a cseléd s mondja, hogy a bérlő úr az éjjel elutazott, hogy az ajtók mind nyitvák, még a patika is és egy lélek sincs benne. Anyám felugrik az ágyból, megyen megtekintendő, mi van a dologban. Mindent a legnagyobb

rendetlenségben talált. Bemegyen a patikába . . . egy lélek sincs, a kassza nyitva üresen . . . minden rondán . . . elszökött! Anyám igen elkeseredett. Nem özvegynek való a patika — mondá. Eladok mindent. Bezárta a patikát s áruba bocsátotta. Így buktatták meg a szegény özvegyet s igy fosztották meg lassankint minden jólététől.

A patika eladatott. Már akkor a sok jóbarát közül nem volt egy is, ki tanácsával segítette volna a szegény özvegyet. A mi értékes volt, eladatott; szükséges volt a fiuk neveltetésére. A mi órák s egyéb maradványok voltak atyámtól, az a fiuk között osztatott föl. A házat a nagy telekkel együtt eladták, ahogy kérték. Pestről egy *Edelspacher* nevü patikárius vette meg 7770 forintért. Ezt a pénzt háromfelé osztották: egy rész jutott anyámnak, a két másik rész minket leánytestvéreket illetett. Azt letették az árvák tútora kezébe s ennek kamatjaiból ruházott anyám bennünket. De az bizony édes kicsi volt! Anyám a maga részét kiadta a lakósok, gazdák között, kiktől kamat fejében buzát, juhhasznot stb. kapott.

Fájó szívvel, tele bánattal, sírva fogta két leánya kezét a szegény anya s vándorolt ki a kényelem puha nyughelyéből, hogy egy bizonytalan jövőnek nézzen elébe. El kellett hagyni a vidám, szép szobákat, a szép kertet, udvart, mindent, miben gyönyörködött, mit ápolt szorgalommal — — hogy egyetlen szűk szobácskába költözzön, hol nem volt semmi kényelme, nem fért el semmi, amihez szokott; nem a szép, nagy, magas, ó-divatu, de massziv ruhatartó almáriom, nem a sok szép fényes rézedényei a kis, szűk konyhában. A nagy kvadroppot el kellett adni; a sok szép réz-,

meg cin-edényt ládákba pakkolva, a padra kellett rakni. Annyi módja nem volt, hogy nagyobb szállást tartson. Sírt és szenvedett szegény anyám szüntelen. Szép tölt asszony volt, most csak lassanként elhervadott — — búsult miattunk is igen nagyon.

De már itt volt a legnagyobb ideje, hogy engem Pestre adjon, német szót tanulni, meg szép munkákat. Most már édes gyermekem — mondá — tanulj szorgalmasan. Eddig művelődésedre szolgált volna csak, most ki tudja, nem azzal kell-e valaha kenyeredet keresni. Tudd és értsd meg, hogy többé nincs módunkban úgy élni, mint éltünk. Az is megerőltetésbe kerül, hogy téged Pestre kell adni tanulásba. De itt nem tanulhatsz semmit, azért szorgalommal tanulj. Egy napon tehát fölvitt Pestre. Oh a gyönyörü nagy város, Pest látása már egészen magamon kívül ragadott. Én még olyat sohasem láttam. Ott lakott egy család, anyám régi ismerősei, kik Gyöngyösről sokat jártak hozzánk Jászberénybe, mig a patikát birtuk. Azonközben, hogy változás történt házunknál, ők Pestre költöztek lakni. Az úr a városi nagy templomban „regenschori“ volt, oskolát is tartott, gyermekeket tanított. Neve *Rothkrepf* (keresztnevet nem tudom, már nem emlékszem reá). Az öreg úr igen jó szívü, derék ember volt; csakhogy örökké morgott; ha otthon volt, nem lehetett előtte megállni. Az asszonyság hasonlókép igen jó, szivélyes s minket gyermekeket igen szeretett. Mindig vídám volt. Ő volt a villámhárító, ha dörgött az ég; mind csak ő mögé rejtőztünk, ha valamit hibáztunk. Három fia volt s egy leánya; még mind kicsinyek. Gábor volt a legnagyobb, Feri a középső, Józsi a legkisebb s a

leány nálam egy vagy két évvel idősebb. Ő hozzájuk szállt anyám velem, midőn Pestre érkeztünk. Különben is, midőn még anyám gyakran járt Pestre, a patikát érdeklő dolgaiban, mindig náluk szállásolt. Most is igen szíves, nyílt karokkal fogadtak bennünket. Elbeszélé anyám sok bajait, küzdelmeit s hogy most már hova adjon engem kosztra, szállásra? Mert a svábnéhoz, ki nekik is ismerősük volt, nem örömest adna, a sok pajkos leány közé, kiktől azt könnyen eltanulhatnám. A svábné — mert csak úgy hívtuk — valóságos svábné volt. A férje nevét nem tudom. Egy nyugdíjas katona özvegye volt, ki igen szép munkákat tudott s minthogy csekély nyugdíjából nem bírt megélni, gyermekeket tanított szép munkákra. Így élt egypár évig Jászberényben is, de még én akkor igen gyönge voltam s nem fogadott el: hogy majd meggörbül a hátam a rámánál. Mondá, hogy Pestre megyen lakni, mert Jászberényben már nem tud megélni. Akkor vigyen be anyám ő hozzá. S így lőn. Ej! mond Rothkrepfné, sohasem aggódjék a tölött barátném. Hagyja itt Rózsikát, úgy is szándékom Fánnimat taníttatni — együtt eljárhatnak. Anyámnak nagy kő esett le szivéről, hogy nem kellett egészen idegen kezekre bízni gyermekét. Csakhamar megegyeztek a fizetés tölött. Ő csak hét forintot kért havonkint, koszt, szállás, mosás, mindent bele foglalva. Oh boldog olcsóság! Anyám a svábnéval is megegyezett. Ott is csak hét forintot fizetett havonkint mindenféle munkák tanításáért. Oh boldog olcsóság! Oh boldog világ! Anyámnak végre haza kellett sietni, kisebb testvérem otthon maradt. Anyám három forintocskát hagyott számomra gyümölcsre stb., ha szükség lesz mamikánál — mert így kellett hívnom új kosztos

asszonyomat. Jó is volt, mint anyám, úgy szeretett is, úgy szidott is, ha hibáztam. Még mielőtt elutazott jó anyám, sok szép tanácsot adott s minden jóra figyelmeztetett. Az Isten iránti szeretetet; a mindennapi imádságot, a templomba járást szívembe csepegtette, melyet hála az Ég urának, mindig meg is tartottam e mai napig. Szegény anyám könyes szemekkel távozott, elősorolván még egyszer mit mindent vesztettünk el otthon s többé semmi remény semmihez, egyedül jó magamviselete s szorgalmam adhat meg a jövőben mindent. De én előttem minden elveszített javak háttérbe szorúltak, csak egy volt előttem mi legtöbb gyönyörrel kecsegtetett: a remény, hogy majd színházba járhatok! Hogy oda pénz is kell, arra nem is gondoltam. Mindezekről hallgattam anyám előtt, mert féltem, hogy megfogja tiltani nekem a színházba való járást. Ő tehát távozott, ott hagyván engemet jó ismerőse tölvigyázása alatt. Anyámat sajnáltam igen sokáig.

Az öreg *Rothkrepf*, később *Mátray* nevet nyert; hogy miképp, azt nem tudom. Gyermek voltam, nem volt reá gondom. Csak azért hozom föl, mert fiuk Gábor, ugyanazon mostani érdemleges *Mátray Gábor*, aki úgy hiszem most is a zene-conservatorium elnöke. Az ő szülői voltak azon tisztelt személyek, kiknél én apai, anyai házat, szerető testvéreket és ápolást találtam az édes anyai kebelről történő első kiröpülésemkor. A gyermekek voltak játszótársaim. Oh boldog gyermekkor! Kedves emlék azon időszak lelkemben mindig, még mai napig is, midőn visszaemlékezem. Fánni volt egyetlen barátném, kit nagyon szerettem. A szülők és szegény Fánni, már rég a sírban nyugosznak. Béke poraikra! Ők jól gondomat viselték!

VI.

A Riedl-család Hatvanban. — Dr. Riedl és Grassalkovich hg. — A családi ház és az orvos saját ispotályja. — A ritka emberbarátról. — A család szemefényéről: Ninárol. — Hogyan adják férjhez? — A nagyapa megjósolja a maga halála óráját. — Hogyan hal meg?

Most már jóval vissza kell mennem: szüleim származására. 1793 előtt jóval, élt *Hatvan* nevü városban (mely közel esik Pesthez) rég rég időktől fogva egy család: *Riedl* nevü orvos a nejével. Volt egy fiuk és egy leányuk. A fiunak *Ferdinand* volt a neve, a leánynak *Nina*. A fiúnál nagy hajlam fejlett ki a sebészethez, föl is vitték Pestre tanulásba s ő sebész lett. Otthon csak az egyetlen leányka maradt, kit a szülők bálványoztak, és ki igen szép volt. A szülők minden szorgalmat egyetlen kedveltjük nevelésére forditottak.

Gödöllőn áll mai napig is herceg *Grassalkovich* gyönyörü kastélyja, melyet azon időben még az a herceg lakott, kit a dicső emlékezetü *Mária Terézia* királyné emelt herceggé — ha jól értettem anyám beszédjéből. És *Riedl* orvos ezen hercegnek volt a házi orvosa. Az orvos igen kevés időt élvezhetett a saját házánál s csak olykor volt egy kis szabadulása, hogy egy kis időre haza juthatott körültekinteni és

rendelkezni, sok fáradalmai után kedves övéi keblén magát kipihenendő.

Az udvarban fogatot tartottak rendelkezésére, mely őt haza röpitette. „De hamar visszatérjen orvoskám“ mondá neki a herceg, ahányszor csak haza rándult. A herceg igen szerette őt, mert páratlan derék ember volt az orvos, ki lelkiismeretesen felelt meg hivatásának.

Az orvos jól bírta magát. Volt *Hatvanban* két háza, két szőlleje. Egy nagy kőház, gyönyörü nagy kerttel, melyet ugró kút, több statua, és filagóriák diszítettek és melybe vasárnaponkint szabad bejárata volt a népnek. A szép, nagy, csinos udvar közepén zöldre festett kút, az udvar végső részében pedig egy kisebbszerü ház volt épitve, mely azonban kényelemmel látszott kinálni: árnyas fák alatt padokkal ellátva. Kivülről gazdasági laknak lehetett volna nézni, az utcára szolgáló kis kertjével. Oh de nem az volt! A nemes lelkü orvos azon szegény betegek számára épittette azon lakot egy hozzá tartozó udvarral, akiknek nem volt módjukban magukat gyógyíttatni és nem volt jó meleg lakásuk télen. Ő a jólelkü, ellátta és elláttatta azt számukra, hozzá hasonló jólelkü nejével egész kényelmesen, közönséges fabútorokkal, nyoszolyákkal, szalmazsákokkal és hozzá tartozó szegényes ágynemüekkel. Ő maga gyógyította őket a maga kis házipatikájával. Jó nejével főzetett számukra betegségükhöz megkivántató leveseket s táplálékokat.

Ő ritka emberbarát volt, melyért is köztiszteletben és szeretben állott — de tellett is tőle. Akkori időben még állott ott egy barátok kolostora. Azok igen gazdag barátok voltak és az orvos a barátok

tutora volt. A kolostornak roppant nagyságu gyönyörü kertje és benne tömérdek gyümölcsfa a legnemesebb fajtákból. A narancsokat, czitromokat és mindennemü oltott gyümölcsöket, nagy ruhaszárító kosarakkal küldték az orvos házához, kit úgy szerettek a szerzetes urak, mint édes atyjokat. Úgy is hívták őt közönségesen „Atyánk.“ Az orvos leánya, *Nina*, a kolostor szakácsától tanult főzni s mindenféle süteményeket, cukros tortákat s mindennemü fagylaltokat készíteni s bizony gondolni lehet, hogy a különféle ízletes halak készítése sem maradt háttérben. Végre *Nina* fölnőtt, Pesten tanult szép munkákat s miután a hárfajátszásra is nagy hajlama volt, azt is tanult. Németül már otthon tanult szüleitől. Így érte el a tizennegyedik évét s oly ritka szépségü leány volt, hogy mindenkinek föltünt. Gyönyörü hangja volt s igen szépen énekelt. Csakhamar bele is szeretett egy *Prosán* nevü fiatal orvos, ki megkérte nőül szüleitől. Azok megegyeztek s bár még nem töltötte be egészen a tizenöt évet, már férjhez ment ugyanazon *Prosán* nevü fiatal orvoshoz, ki hasonlóképpen igen szép s deli termetü jeles ifju volt. Véghetetlenül szerették egymást, igen boldogok voltak. De a fiatal asszonyt csakhamar nagy bánat érte — mindenekfölött szeretett, jó, gyengéd atyját vesztette el. Ezen kegyes lelkes orvosnak már a halála is olyan volt mint élete. A gödöllői kastélyban hirtelen rosszul lett; nem tudni mitől, csak rögtön befogatott — kemény téli éjszaka volt — s haza hajtatott. Midőn hazaért, kiszállt a kocsiból. Legelőször is így üdvözölt mindig: „áldás, béke.“ Összecsókolta kedves övéit, kérdvén, hogyan vannak betegeim? Mondák nincs baj; ha volt, tudo-

sították. Most is, mondák nincs baj. „Jó — felelé — bontsatok nekem ágyat, nem jól érzem magamat.“ Ijedve teljesítették akaratát. Lefeküdt. Remegve vették körül övéi a szeretve tisztelt atyát s férjet. Egypár nap beteg volt; övéi aggódtak, mert sohasem látták így. Egy reggelen mondá nejének, kivel egyedül volt: „Szíves nőm, én elhagylak“ s már halálsápadt volt. „Az Istenért!“ kiáltott föl neje . . . „Érzem, hogy bennem a kérlelhetetlen halál, érzem, ma itt hagylak titeket. Oh kedvesim, de nehezen hagylak itt. Oly boldog voltam veletek. Kedves nőm, köszönök neked mindeneket . . .“ S rendelkezett: „a gyermekeket tartsad távol . . . te okos asszony vagy . . . nyugtasd meg magad . . . tudósítod őket mindenekről . . . lármát ne csináljatok . . . hagyjatok magamra . . . hadd vessek számot s kibékülhessek Istenemmel. Tizenegy órakor jőjjetek be mindnyájan, hogy megáldjalak benneteket . . . s végbucsúmat vegyem . . .“ Úgy történt, miként kívánta. Végre a rendelt időre csendes zokogással közeledtek ágyához, a szeretett kedves haldoklónak tiszteletben tartván akaratát. „Jertek közelebb mindnyájan . . . vegyétek áldásomat . . . ti jók voltatok mind. Anyátokat szeressétek, akaratát tiszteljétek . . . maradjatok mindig jók. Szegényeimet miként eddig, ápoljátok s el ne hagyjátok őket, míg csak szükségük lesz reátok. Ah! nézzétek hány óra?“ Mondja vője: „Édes atyám, háromfertály tizenkettőre“. „Ah! még egy fertály és én oda föntleszek örök hazámban“. Hangosan tört ki a fájdalom nője s leánya kebelükből, sirva borultak reá, de ő még összeszedte utolsó erejéi: „Menjetek — mondá — s imádkozzatok értem. Midőn üti az óra a tizenkettőt, itt legyetek mind

körülöttem s ne sirjatok, ez nehezíti elvállásomat". Félre huzódtak, óraütéskor mind bementek, térdre hulltak ágya körül, elfojtni akarván a hangos zokogást, mely színte szétzúzta keblüket. Ő nejének nyujtá kezét, de már egy szót sem szólt, csak melle hörgött sebesen . . . Kirepült a nemes lélek ég felé, igazi honába, de nője kezét még akkor is szorosan tartá kezében. Mély bánattal siratták meg a legkegyesebb embert, a legjobb férjet s atyát. Adjon Isten sok ily orvost a szenvedő betegek számára. Ő hivatását lelkiismerettel és szenvedélylyel teljesité! Béke poraira!

VI.

Új élet Pesten. — A kis „szürke ember“ első szereplése. — A jó „mamika“ színházba viszi a gyermekeket. — B. Wesselényi társaságáról. — Az első színjáték csodás hatása. — Mire fordítják az első zsebpénzt? — Láng Lajoska protektoroskodása. — Hogyan lehetne a színfalak közé jutni? — Láng Ádám úr és a váratlan látogatók. — A „Napoleon-gyűrű“ feláldozása. — Hangos tetszésnyilvánítás és tiltakozás ellene. — A megérlelt terv. — Az első látogatás Láng úrnál. — Láng úr nagyon udvariatlan. — Kesergés, és tépelődés a halállal. — A szorgalmas kis leány, meg az új ruha. — A „vapeur-schlepp“ áldozatúl esik. —

Ott laktam tehát már az óhajtott szép Pesten, a tündérek honában, miként gondolám. Fánnival eljártam szorgalmasan tanulni. Keblem tele volt kérdésekkel, de még nem mertem bizalmasan nyilatkozni Fánni előtt, hogy hát járnak-e ők színházba? Még a háznál sem voltam ismerős; nem tudtam, kik laknak ott. Semmiről sem mertem kérdezősködni, igen bátortalan voltam. És ez a rossz szokás mai napig is megvan bennem, miért is némely dolgokban igen tudatlan vagyok. Évekig láthatom ugyanazon egyént minden nap és nem kérdezem hogyan hívják, ha csak a véletlen össze nem hoz. De különben igen vígkedvű kezdtem lenni; szüntelen danoltam az udvaron, ha kívül lehettem. Ez különben otthon is szokásom volt,

s anyám sohase szidott érte. Fölkeltem, mosdottam, imádkoztam, aztán ki az udvarra! Majd föl vettem a házat. Itt is úgy. Nem volt annyi értelmem, hogy hátha itt megharagszanak, ha oly korán föllármázom őket. Sőt ellenkezőleg történt. Én néhányszor egy szürke kabátos zömök embert láttam a tulsó házból ki- s bejárni. Nem kérdeztem senkitől, hogy ki légyen ő, s nálunk sem beszéltek róla semmit, hát közömbös volt előttem. Egy reggelen, midőn ismét rózsaszín kedvemben, az udvaron tánczolva, ugráltam, danoltam, ki áll az ajtóban: a szürke kaputos. (Anyám gyakran szidott, hogy nem járok becsületesen a földön, hanem repülök, mint egy szélhajtó förgeteg; máskor meg azért szidott, hogy ha csak nem danolok, akkor meg elmerengek a felhők közé: Sehogy se voltam kedvére.) „Ejnye kis húgocskám, mond, hát ilyen korán fölkelt már danolni a pacsirtákkal?“ Én megálltam, a dal fönnakadt a torkomon, s néztem rá, nagyon haragos képet csinál-e? De ő mosolygott az ő vastag ajkával és hunyorgó, apró, sötét szemeivel; nyájasság s jóság tündöklött piros, kövér arczáról. Én csak álltam, néztem rá. Ő is. Egyszerre elmult minden félelmem, megszólaltam, mondván: nem fogok többé énekelni, hogy föl ne keltsem az urat. — „Isten őrizz! azt ne cselekedje lelkecském s oda jött hozzám az ajtóból s megcsipkedte arczomat. Sőt azt akarnám, hogy hajnaltól egész nap hallhatnám azt a szép kis flóta hangját“. Még eddig soha sem mondta senkit hogy szép hangom van. „Hát ki tanította azokra a szép dalokra, miket már több ízben hallottam?“ Csodálkoztam, hogy kérdi: „oh hát édes mamám“. „Úgy-e?“ „Úgy mondám“. „Hát hová való magácska?“

„Jászberénybe“. „Úgy?“ „Úgy,“ mondom. „Hát ki kislánya?“ „Hát az özvegy patikáriusnéé“. Hát tán oskolába jár itt?“ „Ah nem, mondám szörnyü neheztelve, mit gondol? Hiszen már nyolcz éves koromban tudtam írni, olvasni“. „Ugyan!“ „Bizony“. „Hát most hány éves?“ „Jaj most már sok vagyok; azt mondta mama, már nagy vagyok, s tanulni kell szép munkákat, mert már tizenegy éves leszek“. „Oh! én azt gondoltam volna, hogy csak most nyolcz éves“. „Jaj! mama is mindig azt mondja, ha fölakarok valamit emelni, eredj, te filigran munka“ . . . Ekkor hangzott a túlsó oldalról Fánni hangja: Rózsa, Rózsa, hol vagy? Reggelizni! „Hát Rózsának hívják“, kérdi a szürke kabátos? „Néha meg Rózsikának,“ kiáltám vissza, de már ekkor fölugrottam a mi küszöbünkre s hátra se néztem. Odabent bezzeg a mamika zsémbelve, a gyerekek szemeiket mind reám szegezve, egy teli szájjal kiálták: Ugyan hol voltál megint? Oly soká váratsz magadra. Bizonyosan a Duna partján ácsorgott, mint szokott, s nézte az embereket, hogy miként rakják egyik lábukat a másik után, — mond mamika. Én erre elkaczagtam magam s mondám: nem, nem, nem azt néztem, hanem itt az udvarban a túlsó ház előtt egy nagy, veres pofájú emberrel beszéltem. Ki az? kérdék mindnyájan. Én nem tudom; ott a túlsó ajtóban állott egy szürke kaputos. Jaj, az nagy úr, mondá Gábor. Én nagyon megijedve mondám: nagy úr? Jaj Istenem, majd neveletlennek fog tartani, én csak úgy mondám neki „az úr“. Ha, ha, ha, elkezdettek mindnyájan kaczagni, mamika is. „Oh te kis bolygó — mondá — hiszen az csak egy komédiás“. „Komédiás??? kérdém, csaknem kiejtve a kana-

lat a kezemből, de hiszen magyarul beszélt?“ „No hiszen magyar komédiás“. „Magyar?“ kiálték föl bámulatomban még hangosabban; mama azt mondta, hogy németek játszanak Pesten és ő oda járt, mert tán nem tudta . . . de ezek már rég itt vannak. Fölugrottam a székről, még a kávémat is ott hagytam, átöleltem az egész mamikát, térdre omlottam előtte, össze-vissza csókoltam a térdit és kértem: édes, kedves, jó mamikám, vigyen el engem oda csak egyszer, soha sem kérem többé, csak egyszer. Mi lelte ezt a leányt, mond mamika, hiszen olyan mint az őrült, egészen neki pirosodott az a sápadt arcza. Mi már voltunk többször is, mondák a gyerekek. Rimánkodtam, mint csak tudtam, összetett kézzel. A gyerekek is támogattak. Nohát legyen, mondá végtére mamika. Bizony, ha apátok itthon volna, nem menne oly könynyen. (Ő nagyon korán reggelizett, mert a templomba kellett mennie.) Hát legyen; ma az egyszer elviszlek benneteket mind, hadd lásson a kis Rózsa is valamit, amit még tudom nem látott. De velem vége volt; egész nap olyan izgatott voltam, csodálom, hogy az előmbe rajzolt rózsák helyett csupa tulipánokat nem varrtam. A svábné nem győzött szóllongatni: mire bámulsz megint? Oda jött, nézi a munkáimat, hát varrás ez? kiált rám. Mértföldnyi országutat hagysz az öltések között? Fejtsd ki! Azt gondolám, ha megtudja, hogy színházba akarok menni, kész letérdeltetni egész estig, csak hogy el ne mehessek s annál nagyobb legyen a büntetés. Fánnira néztem keserves, kérdő tekintettel, hogy szán-e engem? De ő a kegyetlen még vigyorgott. No, gondolám, szép kis barátnő; ő nem hogy velem sírna, még ott vigyorog bánatom fölött. No

megállj Fánni, nem mesélek többé neked eskénként. Jól van Fánni, mondám, mikor kiment a madame, emlékezz rá. Oh te buksi, mondá, ne sírj, többször is megszidnak még. Ma téged, holnap engem. De csak ott legyen a figyelmed, el ne rontsd, mit reád bíznak. Estére mind vígak leszünk, ha elmegyünk színházba. Hát elmegyünk? kérdém könnyeken keresztül mosolyogva. El hát. Ha elvégzed mi a kezedben van, felszabadúlsz, csak siess! Feledve volt minden. Kis életemben még oly hosszú napom nem volt soha. Végre ütött az óhajtott hat óra és felszabadultunk, mentünk haza. De bármint siettünk, szörnyű hosszú volt az út hazáig; nem is csoda, mert mi az akkori halpiacon laktunk a nagytemplomhoz közel, a svábné pedig a harmincadban (Dreisigstamt). Végre mégis haza értünk repülve. Mentünk mindnyájan a színházba.

Még akkor a németek az úgynevezett *Rondellá*-ban játszottak. A Duna-parton ez olyan kerek épület volt, mint egy malom, talán az lehetett valamikor; a magyarok pedig a váci országuton. A nagy kaszárnya hátulsó udvarával szinte szemben, volt egy nagy, egyemeletes épület: a Hakker-nevű ház, egy nyílt kerttel. Annak első emeletében volt a nagy szála s az volt színpadnak alakítva: ott játszottak a magyarok több éveken át. Azon társaság, mely legelőször Pesten működött, Erdélyből jött ki, Kolozsvárról. Ott állt össze legelőször egy magyar társaság *báró Wesselényi* kormányzása alatt. Ez Kolozsvárott igen nagy társaság volt s igen jó színészei és színésznői voltak; de még odalent meghasonlottak egymás között és Kolozsvárról kijöttek Debrecenbe. Ott a társaság két felé oszlott, fele maradt Debrecenben,

tele Pestre jött s ezek működtek itt. Midőn a szállóba beléptem s midőn a játszók megjelentek, azt az érzést nem vagyok képes leírni; pedig öt éves koromtól fogva minden legkisebb mozzanatomra, mi velem s körülöttem történt, híven emlékszem. Atyám halálán elkezdve, miket anyám beszélt otthoni életéből, mindenre oly jól emlékező elmém volt — — de azon elragadtatásról, melybe ekkor merültem, nem tudok számot adni . . . azaz talán szót sem tudok találni a kifejezésére. Elnémultam; akármit beszéltek hozzám, semmire sem feleltem, csak nagy gondolkodásba estem, de hogy mi volt gondolatim összpontja, arról semmit sem tudok. Egy chaos volt a fejemben s midőn haza mentünk, kérdi tőlem mamika: „no Rózsika te egészen csendes vagy; te aludtál úgy-e? neked nem tetszik? egy szót sem szólsz. Hiszen te verted félre a legjobban a harangot, hogy csak gyerünk, gyerünk". „De, mondám, úgy-e, azok a cifra asszonyságok meg kisasszonyok mind Istennők voltak, ugy-e az égből jöttek le?" Csakugyan tökéletesen azt hittem, első színházba menetelemkor, hogy azok nem emberek mint mi, hanem valami Istenek! „Oh te balga, mondá s kacagtak; majd az égből jönnek le az Istenek neked komédiát játszani. Látszik, hogy falusi vagy, kis Róza." „De oly nagyon szépek, mondám, én még sohasem láttam életemben olyat . . . aztán azok a csillogó, fényes ruhák!"

Ettől fogva én igen méla és gondolkozó lettem; mindig szerettem volna színházba menni. Mamika szidott; az nem megy mindig, oda pénz kell. Hiszen van három forintom, mondám kishangúlag . . . én nem veszek gyümölcsöt, nekem nem kell . . . inkább soha-

sem eszem, (pedig majd meghaltam a gyümölcsért) csak mindig színházba járok vele. Jaj gyermekem, de Fánni nem kap, hát egyedül mész? Azt tudom, hogy nem szabad. Erre nem gondoltam. Oh kedves, kedves mamucikám, én Fánniért is fizetek; csupán a négy garasos helyre megyünk, csak eresszen el bennüket. „No bizony; még csak az kellene, te csak magadért fizess.“ Végre sok könyörgés után mondá: „no csak csiripoljatok a fülembe . . . nesztek. Fáni is kap négy garast, majd a szolgáló hazakisér benneteket.“ Elmentünk. Mentünk aztán többször is, de már a pénzem elfogyott. Történt azon közben, hogy az első színész odaadta fiát hozzánk iskolába. Már egy kicsit megismerkedtem vele; az atyját *Láng Ádámnak* hívták. Nekem ő igen tetszett, mikor játszott. Ő játszta a szerelmeseket. Láng Lajoska sokszor ott maradt iskola után is a gyerekekkel játszani, lapdázni. Haza jövén a varróból, együtt játszottunk. Egyszer a többek közt azon töprenkedtünk Fánnival, hogy mit cselekedjünk már, hogy eljuthassunk a színházba. Semmi módot nem tudtunk kitalálni. Pénzem már nem volt s csak addig tartott az igéret a szinházba mehetni. Fánni te! mondám egyszer, hiszen nem csak éppen oda szeretnék menni, ahol fizetnek, én még jobban szeretnék odamenni, ahol játszanak! Oh Fánnikám! de szeretném én, ha nagy volnék és nem volna olyan nagyon világos hajam nagyon szeretnék én játszani. Elkezd Fánni röhögni, a kezét össze csapkodni, kiabálni: „mama, mama, hallja-e mit mond Rózsika? Jaj ez a veréshaju falusi Rózsika! Ugyan mit gondolsz te, hiszen a szádat sem tudnád, hogy miként nyisd ki“. „Hijában tapsolsz, mondám, én bizony ki tudnám nyitni. Csak a hajam

ne volna veres. De pedig már nem is oly nagyon veres; a mamikától kértem zsírt a minap, azolta minden nap megkenem, Ott azoknak milyen szép fekete hajuk van, — meg a te hajad is de szép fekete Fánnikám". „Mert én magam is barna vagyok, míg te pösze vagy kis Rózsikám; de a szemed meg milyen fekete, osztán nagy fogaid vannak". „Oh Istenem, Istenem! engem oda nem vennének be, ha nagy volnék is, hogy is álmodsz oly bolondokat?" „No no csak mama meghallja, majd lesz ne mulass". „Hallod-e Fánni, beszéljünk Láng Lajoskával, hogy ereszszen be minket oda, ahol játszanak". Jó mondá Lajoska, csak jertek, ott várjatok reám az ajtóban, majd bevezetlek. Alig vártuk az estét, ott termettünk az ajtóban. Nézünk széjjel, Lajoska sehol sincs. Engem már a hideg kezdett lelni; azt gondoltam magamban, bemegyek bíz én, ha el nem jön Lajoska és ha kérdik mit akarok, azt fogom mondani: én Láng Lajoskát keresem. Közöltem Fánnival. „Jaj! Isten őrizzen, hiszen kidobnának bennünket". „Ki-e?" „Ki bizony!" „Én nem bánom, de én bemegyek". Jöttek a muzsikusok; jaj kiálték hangosan, már itt vannak, már mindjárt kezdik. Én csak kandikáltam be az ajtón szivdobogva . . . hát itt jön a mi kis lovagunk hazulról! De soká jösz Lajoska, már rég itt várunk, már mindjárt kezdik. Bevezetett bennünket a színpadra, ott mutogatott egyet-mást: a házakat, rózsalugasokat, mik föl voltak állítva már. Ott ténferegtünk, mindent megtapogattunk, én egész boldogságba merülve. De boldogságomból egyszerre egy lármás hang riasztott föl . . . németül! Josef szakkerment! még sincsenek fölgyújtva a lámpák? Tiszta-e a színpad? Ekkor már a hátam

mögött állott. Én szinte össze rogytam, úgy megijedtem; már azt gondoltam kezébe a fülem, hogy kidobjon. Az enyimet ugyan nem bántotta, de ránk kiáltott szörnyü hebe-hurgyán: hát, hát, hát micsoda ez; mit akartok itt no, no, no, mi ez? A színpadon jól beszélt ő, de ha méregbe jött, igen dadogott. Lajoska ugyan előállott mondván: édes tata én vezettem be . . . de még ki sem mondá jól, már Lajoska fülére tapadt a keze, s úgy vezette szegény kis lovagunkat az ajtó felé, a kisasszonykákat maga előtt hajtván, szüntelen haricsálva ki, ki, ki innen . . . ki marsch, meg ne lássalak többé ide fönn a színpadon játék előtt. Te kis gazember, majd adok én neked még holmi kis fattyúkat is ide cipelni te semmirekellő. Ezzel az ajtóig lökdösött bennünket, mindig duruzsolva. Künn voltunk, kiüzetve abból a paradicsomból, a melybe bele álmodtam magamat. Szégyeltem nagyon, hogy úgy kirivalgott bennünket Láng úr. De a vágy legyőzte a szégyent, most először kicsi életemben s gondolám, hátha mégis belehetne amott jutni, hol nem látna meg a dühös sárkány. Ráesett tekintetem a gyűrűmre, melyet akkor vettem a zsidótól, mikor anyám idebe volt, négy garasért. Napoleon-gyűrű volt Lujzával, kettős foglalatban; akkor az volt divat: aranyból is, rézből is. Én Lajoskát mindig fogva tartottam ruhájánál nehogy elillanjon. — Lajoska te! mondám, nézd csak, de szép gyűrűm van, én ezt neked adom, ha fölvezetsz bennünket a gallériára. Lajos csak pislogott a gyűrűre is, de félt is, hogy ha az atyja megtudja, a hátával ismerteti meg a pálcáját. Mondjad annak az asszonyságnak, ki a billétet szedi, hogy hozzánk jársz iskolába, majd meglásd beereszt.

Felvezetett Lajoska s szerencsésen bejutottunk. Már a muzsika elvégződött, fölhúzzák az előfüggönyt. Nem jut eszembe, hogy mit játszottak, czédulát nem láttam, csak az jut eszembe, hogy két kis leányka jelent meg s gyönyörüen játszottak. Én hangosan fölkiáltottam, mindeneket feledve: Fáni, Fáni, látod-e, kis leányoknak is lehet játszani! A körülöttem levők haragosan rám támadtak: csitt! mi az? no csak lássa meg az ember, micsoda lármát is csap ez a kis béka! Összehúztam magamat, előbb csupán haragudni akartam a kis békáért, de oda tekintettem a gyönyörü kis leánykákra s egészen ki voltam engesztelőve. De a gondolatok seregei egymást űzték agyamban — el volt határozva, akárhogy teszem szerit, de nekem *ott* játszani *kell*.

Haza mentünk. Nem aludtam. Lassan másztak a napok, hetek, nem tudtam a módját kitalálni, hogy mikép juthatnék én *oda*. Ezen egy szóban összpontosult minden gondolatom: *oda*. *Ott* szeretnék én lenni abban a mennyországban. Midőn az udvaron játszottunk, többször a szemére lobbantottam Lajoskának: te Lajoska! nagyon goromba a te apád! Engem még senki sem nevezett kölyöknek, osztán hogyan lármázott! „Jaj, nem olyan az én tatám“. „Csak mikor játszik; akkor mindig mérges — nem? Otthon nem mérges, kérdém?“ „Nem bizony! mindig játszik velem, tréfál, kacag; csak mikor tanul, mondja: marsch ki a szobából, csend legyen! Mamám már nincs, meghalt, csak az öreg Zsuzsi néni a gazdasszony“. — Már engem a nyugtalanság űzött, kergetett. Egyszer mondom Fáninak, midőn magunkra voltunk: „Fánikám, én mondok neked valamit, de el ne árulj,

meg ne mondd mamámnak.“ „Hát mit?“ „Én elmegyek Láng úrhoz, mert ő az első színész, azt mondta Lajoska, én hát elmegyek s megkérem, adjon nekem kis leány-rollét.“ „Óh, te Róza! mit beszélsz ily balgatagot; majd adna neked mamám, ha megtudná, miben töröd a fejedet; hát még a te mamád, mindjárt agyon ütne téged, meg ne próbáld.“ „De kedves lelkem Fánikám! Látod, én úgy szeretlek téged; ne szólj semmit a mamának, inkább gyere velem te is és kérjük együtt Láng urat“. „Ha még csak egyszer mondod, hogy elmégy, mindjárt megmondom mamának.“ Én hallgattam, félrementem, nem szóltam semmit. Fáni haragudott. De én csak jártam-keltem; kimentem a Dunapartra, (mert az udvarról kis ajtó vezetett a Dunapartra), ott álltam, gondolkoztam, hogy vajjon merre menjek, hogy Fáni észre ne vegye. Azt már tudtam, hol lakik Láng úr . . . Megkérdeztem Lajostól. Elmentem . . . Kopogok az ajtaján: szabad. Benyitok, lassan előre megyek, én nagyon féltem. Nem tudtam, mit mondjak. Ő rám néz, én is rá; féltem, ha megmondom, hogy mit akarok, kivet az ajtón, mert nem igen nyájasan nézett rám. Egyszer csak elkiáltja magát: no? Én megrettentem, akadoztam s végre hebegém „én, én kérem alázatosan Láng úr, tessék nekem oly kis leány rollét adni“, „Mi, mi, mit (mert ő igen sebes beszédű volt) mit, mit, mit akar?“ Éreztem, hogy a torkom összeszorult, csak köszörűltem, hogy ki tudjam még egyszer mondani. Ismétlém lesütött szemmel: „kérem, tessék nekem olyan kis leány rollét adni“. „Magának?“ „Igen.“ „Ha, ha, ha, majd csak úgy teremnek a rollék, maga számára.“ „Én meg tudom tanulni.“

„Hát honnan termett maga elé?“ Én azt gondoltam azt kérdi, hogy honnan jövök most s mondám: „Rothkrepf urtól — — ott lakom“. „Hát oskolába jár ott?“ „Nem, csak ott lakom, ott vagyok koszton.“ Féltem, hogy rám ismer, hogy én voltam az, kit kilökött; de nem, rám sem gondolt. „De hát mégis micsoda gondolat vezette ide, hogy én rollét adjak magának, vagy küldte ide valaki?“ „Óh nem, senki, de én nagyon szeretnék játszani.“ „Hja, az nem addig van, hogy játszani szeretnék, oda tanulás kell.“ Már azt gondoltam, minden jól megy, mindjárt megkapom a szerepet s mondám hirtelen: „Oh én nagyon jól tudok tanulni, az instruktorom . . .“ „Ej nem elég az, a sorokat megtanulni, sok más is kell még ahhoz, oda talentum is kell, mondá türelmét veszítve s rám lármázva; nem csak egy bubát föl-öltöztetni s oda kiállítani mint egy szamarat.“ . . . Végem volt, elcsüggedtem! Mi az a talentum? Habár olvastam is azt a szót valamelyik könyvben, de ez az egy szó ellebbenhetett emlékemből. Erre egy szót sem mertem szólani, csak nagyon sírhatnám volt . . . de visszaszítam könnyeimet s ott álltam, várva, hogy hát tán még is valami vígasztaló szó jönne ezen goromba ember ajkiról. Oh dehogy jött, ő könyörtelen maradt. Íróasztalán holmi irományokat szedett rendbe s hátat fordított. „No, elmehet lelkem, itt nincs magának adni való rollé . . . Majd ha lesz . . . Nekem dolgom van.“ Ezzel mentem. Ahogy kiléptem ajtaján, szemeim már úgyis könnyel teltek el, odakünn szinte hangos zokogásba törtem ki, csupán az tartott vissza, hogy mindjárt az utcán voltam és szégyeltem sírni. Senki sem látott az udvaron, fölszaladtam a

padlásra, lefeküdtem egy szalmanyoszolyára s ott jól kisírtam magamat. Estefelé lesompolyogtam, Fánni volt, ki már előmbe jött s már mindenfelé keresett. Éppen ünnep volt, szülői sem voltak hon, de most már hazaérkezvén, mamika mindenfelé keresett. „Hát te Rózsika hol voltál? Majd kikapsz. Osztán hogy ki van sírva a szemed . . . mi bajod édes Rózsikám? Ki bántott?“ Ölelt, csókolt, cirógatott . . . végre nyilt szívűvé tett. „Kedves Fánnikám, én megmondom neked, de el ne árulj — én Láng úrnál voltam“. „Te?“ „Én“. „Tán kilökött, hogy sírtál?“ „Nem éppen, de bizony ő goromba; de meg nem azért sírtam, hanem azért, hogy nem kapok rollét. És mikor kijöttem, tőle, úgy fájt, hogy majd megszakadt a szívem.“ „Látod Rózsika, miért mentél el; verdd ki azt a fejedből, mert majd ha mamád is megtudná, jól megrázná a veres vuklikat“. (Otthon bár mindig hajporozta anyám a hajamat, hogy szép szőkeséget kapjon és mindig háromszorosan tekergette be a hajamat, három sor keskeny fekete bársonypántlikával választván el a fürtöket egymástól — a hajport ugyan elhagytam, de a fürtöktől nem tudtam elszokni — szegény anyám mindjárt csak azokba kapaszkodott, ha meg akart büntetni nagyobbacska koromban). „Nem bánom már én, akármit csinálnak velem; ha nem játszhatom, nem bánom, ha meghalok is“. És csakugyan igen sokáig, igen bús voltam. Nem tudták kitalálni, mi bajom. Egyszer jó anyám bejött Pestre látogatni, megtekinteni, szorgalmas vagyok-e? A madám nem győzött eléggé dicsérni; hogy az én könnyü, vékony kezem sokkal ügyesebben tudja a finom csipkéket behúzni, mint a nagy kamaszok, kik pedig már régebben tanulnak.

Ezen anyám igen örült s igérte, hogy husvétra új ruhát fog nekem készíttetni. Egyszerre az villant az eszembe, hogy annak a két kis leánynak, kik a színpadon játszottak, rózsaszín cipőcskéjök és könnyü ruhácskájok volt fodrokkal. Most elkezdettem anyámat cirógatni; hízelegtem, csókoltam azon igérettel, hogy még jobban fogom magamat viselni, ha nekem husvétra fehér fodros ruhácskát és rózsaszín cipőcskét csináltat. „Mi tér hozzád? Most egyszerre, hogy tud hízelegni! No no! hiszen majd meglesz az is“. „Jaj, de nem majd, kedves jó mamám . . . mindjárt; kérem, kérem mindjárt!“ „No no, csak türelem, nem oly könnyen megyen az, mint meggondoljuk. Nekem arra most költségem nincs . . . hanem az utolsót is föl kell áldoznom értetek. Ott van szép fehér stikkelt vapeur schleppem, majd abból neked is, kis testvérednek is kitellik“. Bele kellett nyugodnom, de nem hagyott el azon eszme, hogy én azt nem veszem föl, ha kész lesz is, hanem elteszem s akkor veszem föl legelsőbbszer majd, ha játszom a színpadon.

VIII.

Tervek az új ruhával. — Hogyan kell a piros tojást kicziffrázni? — Az atyus meg a választó-víz. — A torkos Feriről. — Mi történt a választó-vízzel? — A dühös atyus. — Rózsika életveszélyben. — Szökési kísérlet és annak meghiusítása.

Anyám elutazott; hagyott ismét három forintocskát. No Fánni! majd elmegyünk ismét theátromba! Jártunk is mindig. Midőn a ruha elkészült, anyám beküldte Pestre, szépen fölcsipkézve és rózsaszín szallagokkal díszítve. A rózsaszín cipő is elkészült . . . készen volt a quadropom a föllépésre! De nagy fájdalmamra, az *én* számomra még sehol sem írtak szerepet az egész világon, s én sokszor gondolkoztam magamban arról: hogy tán majd ebben a ruhában fognak eltemetni!

Ezen ezer tünődéseknek közepette bekövetkezett egy valóban *kómisch* jelenet, mely szinte megfosztott minden reményemtől, hogy többé színházba mehessek. Bekövetkezett ugyanis a nagyhét s ahol gyermekek vannak, mind a piros és tarka tojásokról gondoskodnak s örülnek már jó előre. Úgy mi is Fánnival és a többi gyermekekkel. Egy napon összeült a gyerektanács és azt határozta, hogy másnap megveszszük a hozzá valót. Fánnitól kérdem: „Tudsz-e márványozott tojást festeni?“ „Nem“. „No majd festek én. Kérek

mamikától pénzt, megveszem a hozzávalót" s ezzel szétoszlott a magas tanács. Másnap hozzá láttunk nagy készülettel. Igen sok tojásunk volt, tán húszat adtak egy garasért, ha jól emlékszem. Eszembe jutott, hogy mily szép virágokat rajzolgattam én otthon csak úgy magamtól, aztán bárányokat, galambokat stb. Himzőráma hiányában fölfeszítettem egy rossz szitakéregre a darabka musselinokat, s színes selyemmel mindent a leghelyesebben schatirozva, kihimeztem. Anyám gyakran megdícsért érte, hogy oly találós vagyok. Most is mondom Fánninak: Fánni, még egyet elfelejtettem: a piros tojást szépen, mindenféle czifraságokkal kirajzolni én igen tudom, hamar hozassunk választó vizet. De hol veszünk oly piczi üveget? Keresünk, nincs sehol; nekem, szerencsétlennek, eszembe jut, hogy van ott egri vizes üveg, mert mamika gyakran szenvedett gyomorfájásban és ha egy kávéskanállal bevett, megszünt. Bemegyek a konyhába, kikeresem az egri vizes üveget s *én* küldöm a szolgálót, hogy csak hamar jöjjön meg vele, míg mamika haza nem jön és a gyerekek is elő nem sereglenek bennünket zavarni. Majd vigyázunk addig az ételre. Úgyis lőn. Azalatt megfestettük a tojásokat; elérkezett a cseléd is és én hozzá ülök a nagy munkához. Szépen sikerült, de még az írottak közül nem végezhettem be egyet sem. A legelsőt kezdve, halljuk Fánnival, hogy zörgeti atyus pálcáját a kövezeten. Jaj Istenem atyus, kiáltánk föl mindketten ijedve, mert én nagyon féltem tőle, csak akkor nem, ha mind együtt voltunk; ebédnél, vacsoránál, akkor nem volt haragos, aztán ott volt a sok őrangyal körülöttem, s nem féltem. Hamar összepakoltunk mindent egy nagy

tálba s elkotródtunk be a szobába s elrejtettük kincsünket. Oda nem jött be soha. Először mindig az oskolába a gyerekekhez, ott voltak a fiúk is. Végre közelgett az ebéd ideje, bejöttek a fiúk is, a többi gyerekek is haza tévedtek. Mamika még nem volt itthon; a fiúk kutattak, mert már éhesek voltak, kivált Feri, aki igen nyalánk volt, mindent megfalt, mit félretéve talált és mindent megkóstolt az üvegekben. Én a választóvizes üvegcsét siettemben ott felejtettem a konyha asztalán. Atyus is bejött a szobába s már egy kicsit morgott, hogy mama még sincs itthon. Egyszerre borzasztó fülhasító sikoltás hallatszik be a konyhából a szobába; mindnyájan kirohanunk. Atyus nagyon szerette gyermekeit: ez Feri, kiált ő is kirohanva. A gyerek ordít: jaj, jaj, jaj, mindjárt meghalok. Jézus, mi az? A gyermek szája mind összeégve, ott fetrengett a földön szegény kis Feri, mellette az egri vizes üveg a választó vízzel. Atyus fölveszi a földről, körülnéz mérgesen: ki hozta ezt? Én reszkettem, ő a gyermeket emelgette s újra kérdé dühösen: ki hozta ezt? s a cselédre rohant. Jaj, jaj, kiáltja ez, én nem tehetek róla, Rózsika hozatta, ő adott rá pénzt. Ahogy e szót meghallotta: Rózsika, már a nagy konyhakést a kezébe ragadta, s rohant felém. Jaj, jaj, gondolám, megöl s kiugrottam a konyhából az udvarra. Ő utánam, futva, a nagy kést magasra emelve kezében, kiáltva: megöllek vereshajú, sápadt béka, meggyilkoltad a gyermekem! Jaj, gondolám, hova fussak, hogy utól ne érjen. Körös-körül futottam, ő mindig jóval utánam, mert nekem könnyebb lábaim voltak. De szegény Ferike ordítása mindig a fülembe csengett, atyus meg

mindig utánam, olyan borzasztón káromkodva, mint még sohase hallottam. Egyszerre megpillantám a padgrádicsot, én föl, mint a mókus a fára; három lépcsőt is ugrottam, ő is megindult, de már kifáradt. A nagy kést utánam dobta, szerencsére nem talált, mert már akkor beugrottam, az ajtót belülről bezártam, ő pedig elment fenyegetve. Hallgatództam sokáig. Semmi, soká, soká, semmi nesz; már gondoltam, hogy ebédelnek. Én is éhes voltam. Ismét sok idő mult. Majd csak jönnek, de egy lépést se hallottam az egész udvarban. Jaj Istenem, még itt éhen kell halnom, se mamika, se Fánni nem jön. Csakugyan úgy volt, mint gondolám: nem hagyott enni adni, mindent elzárt, még a kenyeret is. Végtére két órakor jött Gábor: „Rózsikám! én vagyok, mondd, mit csinálsz?“ „Sírok, éhes vagyok“ . . . „Nyisd ki lelkem, hoztam neked zsemlyét, meg a husvéti tojásokból kettőt és egy üveg vizet; majd estve lejössz, mikor már atyus elaludt, mert azt mondta, megver, ha szeme elébe kerülsz. Majd akkor vacsorát is hozok; most mindent elzárt, pedig mama eléggé kérlelte, de nem enged“. „Hát szegény Ferike?“ kérdezém. „Bizony csupa seb a szája, meg a torka. Mama nemsokára haza jött; adott neki sok tejet inni, doktort is hívtak mindjárt . . . majd jobban lesz“. „Szegény Ferike, mondám, csak ne haragudna rám“. Ily remegések között jött rám az estve. Akkor lesompolyogtam, most már féltem fönt maradni. Fánni sokára kijött értem, midőn már atyus elaludt. De én, én nem aludtam, féltem a reggeli fölkeléstől, hogy majd lesz nekem ne mulass. Fölkeltem, nagyon jókor, összeszedtem ruháimat, hogy fölmegyek a padra mosdani és öltözködni. De ahogy

vizet akartam tölteni az üvegből, a pohár kiesett kezemből. Én ki akartam osonni a házból, de atyus tölébredt és rám dörögte hangosan: hova, hova? Ki engedte meg ennek a békának, hogy ide előmbe jöjjön? Pakkolj össze, holnap haza küldlek. Minő szerencsétlenség érhetett volna! Mindig te vagy, ki a fejedet rosszba töröd. Majd adok neked egy kísérőt, otthon megkapod a büntetést.

Jaj Istenem! — térdre omlottam az ajtónál — tessék megengedni most ez egyszer, kedves atyuskám, hiszen nem csináltam még semmi rosszat. Jól fogom magam viselni mindig, csak haza ne tessék küldeni. Mamika is rimánkodott mellettem: „hiszen átod, nem is akarva követte el a hibát; ő örömet akart szerezni a többinek". „Szép kis öröm lett belőle . . . ott fekszik az öröm". Végre megengesztelődött; bűnöm meg lőn bocsátva s midőn ágyához futottam, hogy megcsókoljam kezét, még egy jót rántott a boglyas fejemen, hogy dühnek is beillett volna!

IX.

A veres haj ellen használt szerekről. — Az első színi előadás Rothkrepféknél. — Mátray Gáborról. — Színi hatás. — Honnan kerül elö a színházra való költség? — Ujabb kísérlet Láng úrnál. — Mihez kötik a társaságba való befogadást? — Fánni az áruló, — Az anya váratlan megjelenése Pesten. — Vége a tanulásnak. — A svábné közbelépése. — Elköltözés Rothkrepféktől a svábnéhoz. — A budai vendégség hatása. — Hideglelés és honvágy. — Vége mindennek.

Hajammal sok bajom volt, azt hittem, azért nem kapok szerepet, mert veres hajam van. A többek között tanácsolták, hogy kenjem topolya-pomádéval és csakugyan kezdett a hajam sötétebb szint váltani. De kentem is olyannyira, hogy a zöld pomádé csakugy csurgott végig le homlokomon zöld cseppekben. Ez ismét nem volt kedvem szerint, ki oly nagyon szerettem a tisztaságot. Anyámnak igen sok baja volt velem. Elsírtam egy óráig is, ha egy kis pecsét volt valamely ruhadarabomon és ha nem kaptam mindjárt mást. Most meg a keszkenyőm, a nyakam mindig zöld stráfokkal volt elmázolva. Mit tévő legyek? Kimosdatott a jó mamika s mondá: ugyan hagyj békét annak a csuf pomádénak! Jaj de akkor soká barnul meg a hajam, mondám. No bizony; nagy szerencsétlenség is ér, ha éppen nem lesz is barna a hajad! Hej! mamika

azt nem értette, hogy mi az én bajom! Megloptam tehát a mamika zsirját a konyháról és kentem a hajam és a hogyan sötétülni kezdett, uj remény ébredezett lelkemben . . . hogy talán már most kapok szerepet. A husvét is elmult, szép meleg napok következtek — de az én garderobom ott feküdt a fiókban érintetlenül.

Egyszer mondom Gábornak: „hallod-e Gábor! játszunk egyszer komédiát az iskolában". „Jó lesz biz az mondá, majd betanulunk egy darabot a többi gyerekekkel s vasárnap játszunk." El volt határozva, hogy mit játszunk, ha jól emlékezem a *Formenterait Remetét.* Ahogy s amint lehetett kicsináltuk az öltözeteket, az bizony *komischan* nézett ki. Természetesen Gábor volt a hős, én a hősnő. Én mint török szultánné, két zsebevalóból varrtam bugyogót, a mamika nagykendőjéből csináltam turbánt, olyan nagy volt benne a fejem mint egy dézsa, alig birtam! Egy tarka ruhámat fölvarrtam rövidre, derekamra kötöttem kaftánnak a mamika nagy téli virágos szőrkendőjét, kész volt a szultánné. Hát még az oskolás gyerekek, mind megannyi ijesztő. De ez minket nem confundált; mi játszottunk s a mi a legszebb volt: tökéletesen meg voltunk magunkkal és egymással elégedve, úgy annyira, hogy határozatba ment, hogy jövő vasárnap ismét játszunk, de már nem csak úgy potyára! Oh nem! Cédulát irunk s meginvitáljuk a gyerekek szüleit is, atyust, meg mamuskát is; billéteket is irunk és fizessenek: minden személy hét krajcárt. Gábor elmegyen a magyar szinház dekoratorához és kér tőle szinpadi díszitményeket. És úgy lőn. Cipelték vasárnap reggel a sok házat, ajtót, bokrot, szóval mind a szükségle-

teket. Gábor! mondám, menj el a szürke kaputoshoz s kérj tőle quadropot is, meg látod, fog adni!

Én azon túl, hogy onnan elment lakni, soha sem láttam többé, csak a színpadon. Elment hozzá Gábor s kapott tőle ruházatot is. Az már teljességgel nem jut eszembe, hogy mit játszottunk, csakhogy játszottunk! A nézők tapsoltak; kacagtak egy kissé kétértelmüleg, mert a szülők összesugdostak, hogy csinos csemetéiket így elferdítve látták: kicsi termetöket, hosszú bő dolmányokba burkolva. De én és Gábor kivívtuk magunknak a dicsőséget, mert mi énekeltünk is. Gábor, ki már talán mint zongoramüvész jött a világra, ekkor is már jól zongorázott s nagyban értett a muzsikához. Tizenöt éves, vagy tán még annyi sem volt, midőn később a *Cserni György* nevü darabhoz a muzsikát irta s az énekdarabokat componálta; a mely darab jó ideig fentartotta magát — majd később reá fogunk térni arra is.

Elég az, hogy a mi közönségünk vígan ment *ki* a színházból és *be* mamikához, hová osztán mi színészek is mind besereglettünk. Ott kezdődött meg az igazi kacagás: a *kis* embereken a *nagy* parókával és torzonborz nagy bajuszokkal. De a jövedelem is nagy volt, meg az öröm is, hogy játszottunk. Végre minthogy a színészek is nem csupán szellemi táplálékkal élnek, hanem testileg is megkivánják a táplálékot, a a művészek ajkáról is hallszott: tessék adni egy kis ozsonnát, mert megéheztünk!

Mindjárt teljesedésbe ment óhajunk, miután a nagyok már hozzáfogtak, az aprósereg számára is fölrakták a sok turót, almást, bélest — és lőn nagyszerü falatozás . . . rám nézve pedig azon örömteljes

remény: hátha mégis lehetséges lenne, hogy a szinházban játszhatnám, mert az asszonyságok megcirógatták arcomat s mondák: ebből a kis szöszkéből lenne valami. Nekem sem kellett több, uj ösztön volt ez uj reményekhez, de hát miként??? Már a kis zsebpénzem is elfogyott, nem volt mivel még csak szinházba is járnom. Nagy ritkán történt, hogy mamika is menjen és minket is elvigyen. Szörnyü bús voltam és gondolatokba mélyedtem, hogy miként lehessen csak legalább szinházba eljárni. Topp! kigondoltam. „Fánnikám! mondám, tudod-e, hogyan lehessen szinházba járnunk?“ „No, már azt igazán szeretném tudni — mondd, ha csak még egyszer ki nem löketnéd magad.“ „Oh nem! sokkal okosabban. Tudod, mikor hazajöttünk a varrónétól, üljünk neki s stikkeljünk nagy kendőket, a boltokba megveszik s lesz mivel szinházba menni.“ Fánni kacagott s mondá: te mindig bolondokat találsz ki! Én már nagyon szépen himeztem rámán, rendes és csinos munkám volt, s mindent szenvedélylyel csináltam, a mihez fogtam s mindig dicséretet kaptam. Elmentem mamikához s megkérdeztem: helyesli-e? Óh miért nem, mondá, ha bízol magadban, az nem szégyen. Elmentem a boltba, megkérdeztem, vajjon tetszik-e nagy kendőket himeztetni, én dolgozni fognék ide a boltba. A boltos kétségeskedve nézett rám s mondá: igen, de előbb látnom kell, hogy milyen a munka. Egy kicsit csüggedve mentem haza, hogy hát miből? De az a jó mamika kisegített. No! adok én nektek öt forintot kölcsön, vegyétek meg a hozzá valót. Rámát kaptunk egy ismerősünktől s hozzáfogtunk. Ment a munka szorgalmasan; örömest megvették a

boltban szépen kihimzett kendőinket; de a sok együtt susogás között — s miután most már gyakran mehettünk színházba — ismét elfogott a vágy színpadra léphetni. „Fánnikám, mondám egyszer én, ujból megpróbálom, tán már egy kissé nagyobbacska is vagyok.“ „Ugyan miben töröd ismét a fejed? Hagyj föl azzal a gondolattal; én most már nem is hallgathatok, mert ha a mama megtudná, hogy én is tudom, miben sántikálsz és még sem mondottam meg, kikapnék.“ „No jó! ne tudj felőle semmit“ — mondám s azzal elhallgattunk. De én gondolám, holnap elmegyek, megmondom Láng úrnak, hogy már a ruhám is készen van hozzá. Másnap elmentem. Bekopogok: szabad. Benyitok, megálltam és még jobban féltem és még ostobább voltam, mint először. „No, mi az?“ mond éppen úgy rám mordulva, mint először. Goromba biz ő, gondolám, de azért csak neki bátorodtam s mondám: „ismét azért jöttem Láng úrhoz, hogyha volna-e már olyan gyermek-rollé... igen szeretnék játszani!“ „Úgy, maga az? De hát csak mondja meg végtére, hogy mit akar tulajdonképen?“ Oh Istenem! gondolám, hogy megmagyaráztam én a multkor minden vágyamat s most még csak nem is emlékszik rá! „Nos, kérdé ujra, hát mit akar?“ „Hiszen mondtam már a multkor is... szeretnék játszani.“ „Hja! az nem megyen csak úgy. Hát mondja meg, ki leánya?“ „Az özvegy patikáriusnéé.“ „Hm! de hová való?“ „Jászberénybe.“ „Az anyja küldte ide?“ „Isten őzizz! Hiszen neki nem szabad azt tudni, mert megverne.“ „No nem is ártana egy kissé, mert a mely gyermek anyja hire nélkül s akarata ellen merészel ily lépést tenni, az nem jó gyermek és megérdemelne egy kis

suprikát.“ Én elhaltam ezen kemény nyilatkozatra s elkezdettem sírni. „Itt nekem ne pityeregjen, az mind nem ér semmit. A kit nem anyja vagy apja hoz ide, azt a Társaság be nem fogadja. Ez legyen elég s ne alkalmatlankodjék nekem többé.“ Erre hangosan zokogva az ajtó felé fordultam s akadozva mondám „bocsánatot kérek, már nem jövök el többé.“ „Hát jöjjön csak“ mondá. Megfordultam, de már többé nem mertem reá nézni, csak lesütött szemeimből hullottak a könyek, mert már most igen szégyeltem magamat. „No nyissa föl a szemeit, nézzen reám.“ Reá néztem, de csak félig. „No no, hiszen azért nem kell sírni, mondá szelídebben. Hát miért akar oly határozottan játszani? Mi okból?“ „Nem tudom“ — felelém, de már dacosan, mert minden reményemet elvesztém s elcsüggedtem és mivel azt mondá, hogy rossz gyermek vagyok, sértve éreztem magamat. Ez elég volt arra, hogy lemondjak mindenről. Hazamentem s nyiltan megmondottam mindezt Fánninak . . . ő pedig elárult s mindent elbeszélt anyjának.

Egy hét mulva, nem is álmodtam, csak beáll a jászberényi szekeres s anyám száll le a kocsiról. Midőn eleibe futottam kezet csókolni, ellökött magától, haragos tekintettel nézett reám egy kis ideig. Egy szót sem szólt, de már tudtam halálos itéletemet. Félre vonultam egy zugba s gondolám: most nagy égiháboru lesz; világos, hogy Fánni elárult. Oh, gondolám, miért is voltam nyilt szivü. Ekkor elkezdé mamika „Kedves barátné asszonyom! Kénytelen voltam megszomoritani, bocsásson meg. De annyi szenvedélyt nem láttam életemben, mint a milyennel ez a gyermek viseltetik a színészet iránt. Leányom min-

dent megmondott én nem őrizhetem! Pedig egyébként mily szorgalmas; szereti a szép munkákat s mutogatta anyámnak, mondván, hogy már pénzért is dolgozunk. Anyám csak hallgatott, de láttam, hogy nagyon haragos. Mondá végre: teszünk róla!

Én csak hallgattam s nem mertem reá fölnézni, csak midőn reszkető szavaival sírva mondá: „ezért költöttem neveltetésedre, megfeszült erővel a saját csekély jövedelmemből, hogy végtére is egy — komédiásné leányom legyen“ ... ekkor nem állhattam ellent, zokogva rohantam lábaihoz, bocsánatát kérve, mert csakugyan éreztem magamban, miként Láng úr mondá, hogy rossz gyermek vagyok. Végre, mondá anyám még mindig keményen — de nem bántott, (azon pillanatban tán még szerettem volna, ha egy kissé megsuprikáz) végre, mond anyám, úgy látom, be van végezve tanulásod ideje is. Most jer velem tanítónédhoz, elvégzünk mindent s holnap reggel indulunk haza; úgyis szükség lesz rá, hogy otthon pénzért dolgozzál, hogy legyen látszatja tanulásodnak. Mentünk a tanítónémhoz, de midőn anyám tudatá vele, hogy haza viszen, szinte elrémült. „Mit gondol asszonyom? Azzal, hogy szépen himez s csinosan dolgozik minden munkát, még nem fejezte be tanulását. Így előtte fekszik egy nagy munka, mely neki dicséretére fog válni, ha bevégzi.“ Egy nagy zöld bársony magyar mente, dolmány és több hozzá tartozó aranynyal gazdagon himezve, volt kifeszítve egy kétrőfös rámára s már a mente eleje ki is volt varrva. „Látja asszonyom, mond a tanítóné, miként hagyhatná félbe e gyönyörü munkát, ezt neki kell befejezni, mert ő kezdette. Higyje el asszonyom, csak az ő

vékony kis kezeire bízhatom ezt a drága munkát, mert amazoknak az erős kezei mindig izzadnak az ily finom munkáknál.“ Anyám nem akarta hinni, hogy az az én munkám. „No Róza! mond a tanítóné, hozd elő chatouilleodat s aranyfonalakkal a skatulyát s mutasd mamádnak, hogy mily szorgalmasan tanultál. Hanem az igaz, hogy jobb volna, ha egészen itt lakna, mert mindig siet haza. Ja, das verfluchte Theater!“ mondá s kacsintott egyet az ő zöld szemeivel. E percben szerettem volna a kis árat, melylyel az apró gomblyukakat szokták kifúrni, a szájába fúrni. Anyám egy kissé gondolatokba merült, gyönyörködve szemlélte munkámat s kérdé a svábnétól: Maguk járnak-e a színházba? „Azokkal a nagyokkal, ha haza mennek, nem parancsolhatok, de bizony, kik itt vannak koszton, szálláson, azok nem mehetnek. Én nem járok, elég sok velök a bajom itthon, másra pedig nem bízom a gyermekeket.“ Ezzel anyám meg volt elégedve. Megegyezett vele s másnap már mennem kellett új szállásomra, hol még néhány hónapig maradni fogok, hogy bevégezzem szép munkámat.

„Édes barátném — mond anyám — ez a rossz leány még egypár hónapig Pesten fog maradni, mert nincs bevégezve a tanulása; hanem kosztra, szállásra oda kell neki menni, tudom nem fog többé színházra gondolni! Fánnival azért mindennap együtt lesznek, de azután, ha a komédiát csak elő is hozza, Fánnika nekem mindjárt megírja.“ Anyám hazament nélkülem és én búsan váltam meg az eddigi kedves körtől: játszótársaimtól, a jó mamikától, kinek mindig volt a kék kötője zsebjében valami kis nyalánkság a számomra; de most a svábnénál!

Oh Istenem! de sokat koplaltam. A kávés findsába kávé helyett becsorogtatott egy kis kávéaljat híg tej közzé. Ebédre oly nagy *bömische Talken*-t adott a tányéromra, mint az ő két ökle s kemény is, nehéz is volt. Minden éhségem dacára sem tudtam egy falatot is enni. Este ismét maradékokat! Oda volt a jó koszt, a mit pedig én megszoktam otthon is, mamikánál is. Aztán mint anyám pirongatni szokott: *kákabélü* s egy kissé válogató is voltam. A sváb koszt teljességgel nem izlett. Nem ettem, koplaltam, kisoványkodtam. Egyszer elvitt svábném Budára egy jó barátnéjához, hová ebédre volt meghíva s engemet csupa kedvezésből vitt magával. Én tele örömmel fogtam az öltözködéshez, gondolám, ma vasárnap van, majd mi jól fogunk lakni s milyen jó pecsenyét eszem. (A pecsenye volt a gyenge oldalam.) Elmentünk, ebédhez ültünk: jó metéltke leves, jó kövér hús paradicsom mártással (még nem ettem oly jól — igen izlett.) Jő egy tál étel, finomúl, csupa tejfel és írósvaj szószszal készítve. Izletesen nézett ki; gondolám ebből sokat fogok enni. Mióta mamikától eljöttem, nem ettem töltött káposztát. Jól kiszedtem tányéromra, dacára anyám gyakori oktatásainak: ne szedj oly sokat tányérodra; ha kívánod, lehet kérni, de ott hagyni a tanyéron, nem illik. Előttem mindjárt gyanus volt az az étel, mert mire jól kiszedtem, láttam, hogy az nem töltött káposzta, habár oly gömbölyü s oly színü is volt a jól készült töltelék, mely kilátszott a két végén. Egész étvágygyal jól kiszedtem és szét darabolom azt az izét, (mert ma sem tudnám megnevezni, hogy mi volt, csak leginkább hasonlitott a meghámozott uborkához). Én szétdarabolom s már

az illatja is nem kedvezőleg ütötte meg az orromat, de midőn a számba tettem az első falatot, halálveríték csorgott le homlokomról . . . és én ettem. Nagy kínok közt nyeltem egyik falatot a másik után, nem mertem fölnézni, hogy most mindjárt rossz következése lesz az ebédnek. De én nyelem sebesen, egymásután, kínok közt, csakhogy hamar lefogyjon a tányéromról — a borzasztó élvezet, mert nem illett, hogy ott maradjon. És én keresztül szenvedtem az egész kínos ebédet és nyeltem szörnyü kortyokat. A ház asszonya rakta a tányéromra az almás rétest (oh máskor, hogy ettem volna!) és a jó rántott csirkét, (mind kedvenc ételeim!) Most borzadtam a gondolattól, hogy ha csupa jószivüségből az orromhoz vagy a számhoz emel egy villán egy darabot valamelyikből, mindjárt ledülök a székről. A szegény jó asszony nem győzött panaszkodni, hogy mily keveset eszem. Svábném azzal vigasztalta, hogy igen csekélyet eszem otthon is. Tudnád csak, gondolám, ne volna minden harmadnap *talkedli* . . . és ők ezeket a szörnyü ágyúgolyókat *deliciőz*-nek nyilvánították!

Úgy vettem észre, hogy sokáig szándékoznak asztal-utánozni, pedig én már a végső ponton voltam, inkább szerettem volna már a koporsóban feküdni. Egyszerre csak elkezdek a széken düledezni két oldalra. Rám néznek: az Istenért mi baja van? Rosszul van? De nekem nem volt többé időm felelni; erőt vettem magamon, kirohantam. A többi magától értetődik; künt fölfordult velem a világ, lerogytam; fiakkeren vittek haza. A borzasztó különös étel szaga mindenütt velem jött, nem szabadulhattam tőle. Kilelt a hideg erősen, de a mely napon nem volt hideglelé-

sem, egész nap dolgoztam és mégsem voltam képes bevégezni munkámat. A negyednapi hideg igen megrongált s erőfeszítéssel bár, de ki akartam vinni, amit elkezdettem. Olyan természetü voltam s vagyok mai napig is, de ez most képtelen lehetetlenség volt. Még az is hozzá járult, hogy alkonyig dolgoztam szorgalommal, csakhogy bevégezhessem . . . de megvakultam, két hétig semmit sem láttam. Végre az orvos segített. Tovább azonban már nem türhettem a dicsőséget; elmentem mamikához, megkértem, írja meg édes anyámnak, hogy jöjjön be értem, vigyen haza, mert nagyon beteg vagyok. Szegény anyám már harmadnapra bejött értem s haza vitt.

Most már el volt vágva előttem az út, mely a deszkavilágra (nézetem szerint a paradicsomba, az én világomba) vezetett volna. Lemondva minden reményről, betegen, búsan, kedv nélkül, jó anyámtól ápolva, vissza-vissza sóvárogva, haza értünk estére. Másnap orvos jött, hozzáfogott a kinával való kurához, de az én hidegem makacsul kínzott. El-el maradozott néhány napra, de ismét visszajött, s ez így tartott már tovább egy évnél. Én otthon varrogattam, hímeztem pénzért, mert a kis kamat, mi a csekély örökségből jött, nem volt elég a háztartásra és ruházatra. Akkor történt a pénzdevalváció is és így igen csekélyre apadt le a kis tőke: egy-egynek jutott öt-ötszáz forint. Már a garderobbomat sem tartottam tovább a fiókba rejtve . . . hiszen soha se lesz már többé reá szükségem.

Így teltek hetek, hónapok öröm nélkül, a vágy ugyan szüntelen élt lelkemben, de a remény végkép kihalt szívemből.

X.

A gazdag serfőzőék Jászberénybe jönnek. — Utazás Gyöngyösre és a sörkúra. — Átrándulás Kis-Rédére. — A Rédey grófi családról. — Nagy János úr és neje. — Hogyan telik az idő Kis-Rédén és Gyöngyösön. — Bál Gyöngyösön. — A petrezselyemárulás sulyos következményei. — Haza Jászberénybe. — A pesti meghivó levél véletlen fölfödözése. — A „szürke ember" fontos személylyé válik. — Rózsika örömének hatása a mamára. — Rózsika lelkiállapota. — A jó szívét bizonyító eset és Lőrincz bácsi. — Daczoskodás és kiéheztetési tervek. — Az első „pofflik" és egyéb kilátások. — Váratlan fordulat. — Mit tart az anya a színi pályáról? — Kistaffirozás és utazás Pestre.

Egy ünnep alkalmával kedves rokonok látogattak meg bennünket Gyöngyösről: egy igen gazdag serfőzőné, ki igen nagy házat vitt. Roppant gazdagok voltak, csak úgy hívták őket: a gazdag serfőzőék. Az urat *Joh*-nak hívták, az asszony anyámmal testvérgyerek volt. Igen szerették egymást. Volt nekik két fiuk és egy szép szőke kis leányuk, de ez sokkal kisebb volt nálamnál. Örültünk egymásnak; az üdvözlések után rám néz az én nagynénikém s mondja, hát te kis Rózsika hogy nézel ki, mi bajod? Jer ide csak! hiszen éppen úgy nézel ki ebben a fehér ruhádban, mint egy kis fehér halott! Hát hol az az eleven barázdabillegető? Milyen csendes, pedig ezelőtt nem is lépett, hanem ugrált, táncolt. Jaj! mondja

anyám, egészen megváltozott. Már elmult egy éve, hogy Pesten kilelte a hideg, azóta mindig leli, semmi sem gyógyitja meg. Már nem is akar bevenni, úgy megutálta a chinát. Jól teszi, mond nénike, hiszen csak a hasa nőlne tőle. Nézd Nina, hiszen ennek a gyereknek nagy baja van. Jer le hozzám, most elviszlek magammal, félév mulva úgy kigyógyít a jó ser, hogy oly kövéren hozlak haza, mint egy töltött galambot. Ezen is nagyon megörültem s szerettem volna mindjárt kocsira ülni, mert nénike igen felbiztatott, hogy mindig kocsizni fogunk egyik vígságból a másikba . . . de nekem egyéb foglalta el a gondolatomat, hogy tudniillik, mennyit fogok én beszélhetni a színházról, a játszásról, mert itthon nem volt szabad említeni is.

Másnap csakugyan kocsira ültünk s engem elvittek Gyöngyösre. Ott igen jól találtam magamat; jöttünk-mentünk egyik rokontól, barátnétól a másikhoz . . . de az én hidegem nem tágult tőlem, kivált azon borzasztó szag volt mindenütt kisérőm, és semmiféle szagos víz nem űzte el. A sok sört pedig töltötték belém, kellett vagy nem kellett. Csak te igyál, mondák, meglásd, jobban eszel. Én ittam, nyeltem a keserű kortyokat, de egy cseppet se híztam. Mind a mellett, mikor nem lelt a hideg, víg voltam. De már a sok tétlenséget meguntam. Egyszer mondám: „Kedves nénikém, ha maga szereti a szép stikkelt munkákat . . . én igen szépen tudok stikkelni!“ „Te tudnál, te kis mazna, hiszen elrontanád?“ „Oh nem, egyéb szép dolgokat is tudok én már magamra is dolgozni.“ Vettek mindjárt hozzávalót és egy nagy kendőt kezdettem legelőbbszer is. Nénikém oly nagy kedvet talált munkámban, hogy még jobban meg-

szeretett. No, mondá, jövő vasárnap elviszlek egy rokonomhoz Kis-Rédére, nem messze Gyöngyöstől, gróf Rédey tiszttartójához. Ott is van egy olyan leányka mint te, majd azzal elmulatjátok magatokat. Majd te tanítgatod is őt, ő ugyan egypár évvel idősebb mint te, de ott a magános kastélyban semmit sem tanult. Egy vasárnapon átrándultunk. Ott a grófnak egy szép kastélya volt, de maga a gróf soha sem lakott ott, mióta a grófné meghalt, mert a grófot a jobbágyok nem szerették és félt otthon lakni. Egyszer többek közt a parasztok föllázadtak falujában és életére törtek, de ő a grófnő ruhája mögé bújt s csak úgy mentette meg életét. A grófné igen kegyes, szelid lélek volt, kit az egész falu igen szeretett és tisztelt. Ez volt róluk a monda.

Én ott igen megszerettem az egész háznépet. Az öreg *Nagy János* úr egy talpig derék magyar ember volt, neje — csupa nyájasság — vendégszerető, szíves házias nő s a gyermekek nemkülönben. Mind össze-vissza csókoltak anyjuk példája szerint, mintha már régi ismerősök lettünk volna. Én mindjárt otthon találtam magamat, csupán az nem tetszett, hogy a kastély egy dombon állt egyes-egyedül. Különben igen szép kert vette körül az épületet. Mindent el kelle beszélnem: mit tanultam, mit láttam a szép Pesten? Nem is kellett ennél több, hogy elősoroljam a színházban látott darabokat. Elmondtam majd mindeniknek a szerepeit s hogy milyen actiót csináltak hozzá. A gyermekek még sohasem láttak színészetet, ott nőttek föl Kis-Rédén s akkor még nem léteztek vándor társulatok. Elemében voltam.

A leányt Borcsának hívták s elválhatlan lett tőlem. Még vasárnap sem eresztettek haza bennünket. Borcsa rimánkodott, hogy vagy engem hagyjon ott nénike, vagy ő bizony velünk jön Gyöngyösre, mert ő az ő kis barátnéjától nem válik el többé soha, soha. Azt határozták, hogy most Borcsa jön hozzánk, s midőn én a nagykendőt bevégeztem, akkor átmegyek vele együtt Kis-Rédére s ott maradok egy hónapig. Ezen határozatra nyitva volt előttem az ég. Mi is juthatott volna eszembe egyéb, mint az, hogy majd fogunk ott játszani. Hiszen az öreg úr csakúgy tartotta a hasát kacagtában, midőn a színészeket és színésznőket majmoltam. Szüntelen tölkiáltott: Oh te kis tuskó! Ez kellett nekem; ilyen publikum; ez nem fogja tiltani, hogy játszodjunk . . . tán még maga is eljátsza az apákat!

Mentünk haza Gyöngyösre s vittük magunkkal új barátnémat. Így aztán eltelt az idő, mely alatt Borcsát stikkelni tanítottam — mindig a színészetről susogva; hangosan nem lehetett, mert nagynénikém nem szerette, hogy oly hévvel beszéltem a színészetről. Egyszer igen komolyan mondá: Könnyü volna Katót táncra vinni! Én is tudtam, mihez tartsam magam. Alig vártam, hogy eljöjjön azon boldog nap, mely Kis-Rédére vezessen. Elérkezett valahára!

Borcsával mindent elvégeztünk, hogy én majd leírom a szerepeket, amit beszélni kell mindenkinek, ha játszani fogunk. Hazaérkeztünk, a fiúknak mindeneket előadtunk, hogy mi a szándékunk: ahányszor csak lehet, mindig játszani. Az öreg bácsi meg a néni nem bánták; még maguk is elősegítették, ahol s amiben szükség volt, víg és tréfás emberek voltak. Így

telt el egy pár hónap: varrás, tanulás, színi-előadások, tréfa és mulatságok között. Nagynéném azonközben többször átjött értem, de már én ott oly házi tag voltam, a kit el sem akartak ereszteni többé. Ott egy időre a hideg is elhagyott.

Egyszer nagynéném átjött értem, hogy most már teljességgel nem hagyhat tovább, már haza kell menni, Gyöngyösön nagy bál lesz. Mind az egész háznép megyen s engem is el akarnak vinni. Én táncolni is szerettem, mégis jobb szerettem volna itt maradni, de engedni kellett s mentünk Gyöngyösre.

Másnap készen volt minden a bálra, nekem még akkor sem volt szebb ruhám, csak a fehér garderobeom, de ezt minduntalan kimosták s szép volt. Elmentünk a bálba, szörnyü nagy, rideg, fűttetlen terembe; a csupasz falakon egynéhány keskeny ólomlámpa pislogott homályosan s a kétértelmü fehérségü falakat még szürkébb szinben tüntették elő a vékony faggyu-gyertyák, melyeknek lefolyó cseppjei felejthetetlen foltokat hagytak maguk után némely asszonyságok bundáján, kik későn vették észre, hogy csepegő alá jutottak. Kevés nép volt; alig tánczolt egypár, én ott ültem összezsugorodva a nagy hideg miatt, mint egy odaplántált zöld uborka. Csak néztem széjjel, hogy nem közelít-e valaki, aki elvinne egy *langauszra*, hogy legalább fölmelegedném. De senki sem látott meg. *Joh* bácsi kártyázott, a fiúk mind elszéledtek, csakhogy ne kellessék engem tánczra cepelniök, a mint meg volt az nekik parancsolva. Az én igen szép gömbölyű, piros arcu, örökké víg nénikém mindig táncolt és nem látta, hogy engem a hideg majd lelök a lócáról (mert kanapénak híre se volt).

Egyszer szünidő lett s odajött hozzám s mondja: árulod a petrezselymet kis lány, hogy adod? Jaj, de hideget is árulok, mondám mérgesen, odaadom nénikének, csak vegye meg, úgyis nagyon melege van. Nono! csak ne haragudj, most gyerünk vacsorálni, sütik a friss fánkot. Oda ültünk, de én csak fészkelődtem a széken, semmihez sem nyúltam, nem kellett. Egyszerre bácsi rám néz, mondja: szegény kis Rózsika, hiszen ez igen beteg, majd ledől a székről. No igyekezzetek, gyerünk haza, hogy ágyba jusson, én megyek megnézem, itt-e a kocsi? De én már ekkor úgy el voltam alélva, hogy nem tudtam menni. Mire bácsi visszajött, csak úgy ölbe vitt a kocsira. Három hétig feküdtem, nem tudtam meggyógyulni, nagyon át voltam hülve.

Ugorjuk át ezt a másfél évet, mely minden érdekes esemény nélkül röpült el fölöttem. Egyszer éppen ozsonnáltunk. „Mondom, kedves nénikém, én olyan nyugtalanságot érzek magamban, szeretnék haza menni, tán szegény mamának van valami baja". „Ej, mi baja volna? Hisz nem rég látogattuk meg, semmi baja sem volt." „De én már mégis szeretnék haza menni, igen nyugtalan vagyok". „No jó, majd a héten haza viszlek". El is mentünk, csakhogy az én nénikém olyan soványan vitt engem haza, mint ahogy elvitt. „Itt hozom a leányodat, nem lehet ebből semmit sem csinálni, még ha mogyoróval duggatnám is."

Én most már hon maradtam, hozzá fogtam a himezésekhez, selyemmel való horgolásokhoz és a gyöngymunkákhoz, kit pénzért, kit ingyen. Kedv nélkül éltem le minden napjaimat; mély fájdalom fogta el szívemet, melyből minden remény kiholt.

Leánypajtásaim társasága sem mulattatott többé ; szótlan, méla lettem, mire különben is nagy hajlamom volt mindig, s a melyért gyakran kaptam szidást.

Egyszer a többek között keresem valami rég eltévedt rajzomat anyám irományai között ; ő éppen nem volt bent a szobában. Egyszerre csak kihull a többi papirosok közül egy levél Pestről. Nekem megdöbben a szivem. Anyám nem itt szokta leveleit tartani, ezek csak olyan lim-lom papirosok voltak. Felbontom, hirtelen átfutom : óh égnek angyalai ! engem hívnak Pestre a szinházba . . .

Mit mondjak magamról, vagy érzelmeimről ? Azt leírni nem lehet. Őrült voltam, nem voltam magamnál. Kirohanok az udvarra, anyámat kiáltom : „jaj mama, jöjjön hamar, hamar, mindjárt meghalok . . . Pestre hívnak ! jöjjön, jöjjön hamar ! Anyám előlép, hideg vérrel kérdi tompa hangon : mi a baj ? micsoda őrült lárma ez ? Én, ki e pillanatban bosszúságot érzettem szegény jó anyám iránt, én örömsugárral tele arcomon, ő jéghidegséggel mérve végig . . . Egyszerre megfagytam tetőtől talpig, oly hatást gyakorolt rám egy tekintete. A levél reszketett kezemben . . . anyám hozzám lép, kikapja a kezemből s a házba ment be vele, csak annyit mondott : „ostoba, annyira viszen szemtelenséged, hogy reményleni merészkedel, hogy én oda vigyelek?“ Ezzel ott hagyott.

Én egyetlen szót sem tudtam szólni, de oly neme a keserüségnek fogta el egész valómat, hogy nem tudtam magamnak számot adni érzelmeim felől. Én ki anyámat úgy szerettem, egy percig azt gondoltam (bocsásson meg nekem az Isten ! de hiszen nem szabad eltitkolnom rosszaságomat sem), egy percig

gyülöltem. Utána néztem, de leginkább a levélre volt függesztve tekintetem s azt gondoltam, ott viszi minden boldogságomat. Akkor a dacnak egy neme foglalta el valómat, többé nem volt előttem semmi engedelmesség. Annélkül is annyi makacsság feküdt a természetemben, hogy amit jónak láttam, attól semmi áron el nem álltam, fenyegettek bár, vagy szép szókkal akartak téríteni . . . nem engedtem. Ha valami jótét forgott fön és én magamban elhatároztam annak megtevését, kiálltam a verést is, de én azt teljesítettem. Egyszer a többek közt — hét éves multam — asztalnál ültünk vacsora végeztével. Künt borzasztóan dühöngött a szél, a hóval vegyes nagy esőcseppek kopogva verték a téli ablakokat. Éppen kevéssel az előtt mondá anyám: Oh Istenem! mintha a világ ki akarna fordulni sarkaiból. Jaj most a szegény utasoknak! Kevéssel utána kopognak a cselédszoba ablakán. Bejön a cseléd és mondja, hogy vagy hat szekér áll odakün az utcán. A fogadóba akartak szállni, de már oly zsufolva van, hogy egy szekér se fér be több s kérnek szállást éjszakára. Én mindjárt hegyeztem a füleimet, hogy mit fog mondani anyám. Sajnálkozással bár, de egész határozottsággal mondá: jaj, az nem lehet, hiszen mind össze vágnák, rondítanák a szép tiszta udvaromat. De mire ezt kimondá, már a kathekizmusom elő vevém és szörnyü magas iskolai hangon elkezdettem recitálni: éhezőket etetni, szomjuhozókat itatni, utazóknak szállást adni. Már akkor kirohantam nagy lármával a cselédházba: Lőrinc bácsi hamar, hamar, nyissa ki a nagykaput, ereszsze be az utasokat, azt parancsolta a mama. Féltem, hogy ha hamar ki nem nyitja, szegények elmennek s majd

nem lesz Isten áldása házunkon. Végre anyám is oda ért s mondá magába szállva: no csak Lőrinc menjen, menjen, nyissa föl kend, hiszen a jó kutyát se kellene kikergetni, oly idő van. És behajtottak. Lőrinc bácsi nem igen akart az én parancsomra mozdulni, mert sokszor vissza éltem azon szóval: mama parancsolta s ezért az öreg gyakran kikapott. Midőn visszatértünk a szobába, anyám megcirógatott és megcsókolt, mondván: „édes kis leányom, most te utasítottál engem rendre, jól tetted gyermekem. Legyen könyörülő szíved mindenkor, hol szükséget látsz". Hála Istennek! mai napig, még kárommal is néha teljesítettem . . . most már csekélységekben is, midőn — bővebben nem telik.

Én tehát dacos lettem. Ültem, dolgoztam, így telt el hosszu idő egyformaságban. Én többet egy szót sem szóltam színházról . . . anyám sem. Én magamban mindenféle helytelen gondolatokkal tépelődtem: hogy miként lehetne célt érnem, anélkül, hogy anyámat fölszólítsam. A többek közt azt is gondoltam, hogy három nap nem eszem semmit, akkor majd meghalok s majd fog akkor anyám búsulni, hogy miért is nem engedett elmenni. Meg is próbáltam, de anyám észrevevén szándékomat, maga elé intett s mondá ismét hidegvérrel: semmirevaló, minthogy oly szemtelen vagy és dacolni bátorkodol anyáddal s nekem boszuságot okozni, vedd addig e jutalmadat, míg őrültségedből kigyógyulsz és ezzel két oldalról annyira össze-vissza röpültek a *poflik*, hogy az orrom vére is elindult. Anyám föl se vette s folytatá: ez csak egy kis érvágás, majd a kúra ezután fog következni, ha ez ki nem gyógyít. Inkább agyonütlek, itt

temessenek el, mintsem valami gyalázatot megérjek általad.

Én azt nem értettem akkor, hogy micsoda gyalázat volna abban, ha én a színházhoz mennék. Véres orral, sírva föl mertem szólni: jobb is ha agyon üt, úgy sem akarok már én tovább élni. Marsch ki a szobámból mosdani!... Engemet a hidegláz ismét elővett és mindig sirtam ez eset után. Egy hétig mindig feküdtem, de láttam, hogy anyám egy kissé szelidebben szól hozzám betegségemben.

A sors úgy akarta, hogy anyám levelet kapott Pestről; jelentik neki Rothkrepfék, hogy az egyik fia katona lett. Ez ismét nagy zavart okozott szegény anyám életében. „Mind rosszul hálálják meg gyermekeim sok fáradtságaimat és költségeimet. Mind becsületben akartam fölnevelni őket s ime az egyik, becsületéről megfeledkezve, komédiásné akar lenni . . . Pest megrontotta erkölcseit. A másik katona lett! Kell-e egy anyának több szívfájdalom, mely őt a sirba vigye?“ És sirt igen keservesen. Én megbánva minden büneimet, oda vánszorogtam, leborultam térdre, lábait átölelve, sirva kértem bocsánatot: „hogy ne haragudjék reám; hogy én nem is tértem le a becsület útjáról, csakhogy nem tehetek róla magam se, de én nem élhetek, ha a színházhoz nem viszen, miután már hívnak is.“ „Most már betöltötted a tizenhárom évet — mondá — nagy leány vagy, okosan, mindent meggondolva kell cselekedned. Mi jövőt látsz magad előtt, ha a színházhoz mégy? Csak gondold meg jól. Ugy-e nem tudod, mert még tapasztalatlan vagy. Megmondom én. Legtöbbször is engemet fognak kárhoztatni, hogy gyermekemet eldobva magamtól, rossz

útra vezettem.“ „Hiszen nem rossz út az; hiszen minden ember nagyon szereti a theatralistákat, mert édes mama, az nem is komédia, azt mondták Rothkrepfféknél, s hogy az nem szép, ha úgy mondják.“ „Hallgass tovább. Másodszor soha senki sem fog becsülni, mert van sok rossz példa. Te ott sohasem fogsz férjhez menni.“ „Hiszen nem is akarok én soha, soha. Aztán mindig becsületesen viselem magamat.“ „S aztán oda tudomány kell. Hát mit hiszel te magadról, hogy te ott meg tudnál élni? Hiszen mindjárt a föld alá süllyednék, ha szégyen érne ott.“ „Meglássa kedves egy mamám, nem ér semmi szégyen, csak maga ne haragudjék reám és vigyen el most magával, mert a szürke kaputos írt és az nagyon jó ember.“ „Hát micsoda ember az a szürke kaputos?“ „Hát olyan pufók ember, de mindig nevetésre áll a szája, de meg aki olyan nagy vitézeket játszik, meg olyan jószívü, öreg apókat is.“ „Eredj, láss dolgodhoz, majd megválik, miként rendeli Isten. Most össze kell szednem mindenemet, hogy egy kis pénzt csináljak össze. Istenem! az utolsómtól is gyermekeim rosszasága foszt meg“ ...

Ezen készületek alatt eltelt ismét egynehány nap. Egyszer mondja anyám a többek közt: „de te szerencsétlen, elveszett gyermek, hiszen ruhád sincsen arra való, hát azt gondolod amid van, az oda elégséges?“ Igaz, gondolám, már a garderobeomat kinőttem, mert most már nagyobbacska is vagyok; de hiszen három széles szegélyt csinál rá mamám, ereszszük ki. Hej de ez az egy nem elég, vevésről pedig szó se volt. Édes anyám, midőn első férjéhez ment, gyönyörü stafirungot kapott s még most is meg vol-

tak a többi gyolcsingek között a legfinomabb battiszt, perkál, térdig stikkelt ingei. „Ezekből kell földáldoznom — mondá ő — pedig még egynek sincs semmi baja. De ezután nem kapsz tőlem semmit az életben, ez lesz végadományom, bár — — halotti inged lenne belőle!“ Kicsiny voltam, négy inget, a legszebb stikkelésüeket választotta ki s megkészítette, köntösöknek, más-más szabásokkal. Akkor igen-igen szűk, cwiklis ruháhat viseltek, egy tenyérnyi rövid derékkal, de, hogy mind ne legyen egy szín, hát egyet megfestett vadsáfránynyal, szörnyü virító sárgára. No de másképp nem lehetett, nem tellett. De már shawl is kellett volna, mert az volt a divat, az pedig anyámnak nem volt. Szegény jó anyám! volt egy igen szép levantin, nagy, vörös, selyemkendője egy tenyérnyi szélességü fehér atlasz-széllel. Láttam, miként vette elő háromszor is, de csak megint berakta a komódba. Végre már majd az utolsó napon, ollót vett kezébe s bánatos arccal kétfelé hasította a szép nagy kendőt s össszevarrta a középen shawlnak. Ez volt egész staffirungom színpadra! . . .

Készen voltam. Anyám szekeret fogadott. — Egy bőrös ládát megtöltött fehérnemümmel, meg a téli ruhámmal, mely állott egy kis vékony, kopott feketeselyem viklerből. Télen soha sem jártunk ki, mert féltett anyám a meghüléstől. Ez volt minden.

Elindultunk. Este Pesten voltunk. Beszálltunk ismét csak Rothkrepfékhez: „elhoztam ismét ezt a régi rosszat . . . s gyermekemet magam viszem a mészárszékre“ . . . Anyám ismét sirt. Végre mind jól aludtak.

XI.

Aggodalmak. — A „szürke ember“ megjelenése és jó tanácsai. — Hogyan fogadják Nagy urat? — Vida László elhatározó befolyást gyakorol Rózsika sorsára. — Hogyan akarják az anya aggodalmait eloszlatni? — A bemutatkozás és annak jó hatása. — A jó mamika az elhatározó pillanatban közbelép. — Lakás Murányiéknál. -- Szerződés egy évre. — Ujabb felhők eloszlása. — Az anya meg a katona fia.

Mind jól aludtak — egyedül én nem. Azon ábrándok: hogyan, miképp fog ez történni, hogy én színésznő legyek! minden földi reményem teljesülni fog-e? Nem lép-e vissza anyám? s nem viszen-e ismét haza Jászberénybe? — nem hagytak aludnom! De akkor csakugyan leugrom a szekérről és úgy elfutok, hogy soha se lát többé. Reggel fölkeltünk. Kezdődtek a tárgyalások. „Hogy hát kicsoda az a direktor?“ „Az, mondja mamika, egy földes úr, Törtelen szép kastélya és jószága, de ő mindig Pesten lakik, mert ő táblabiró s szörnyen szereti a színészeket.“ „A direktor? hm! De hát hogy lesz, mondja anyám, mert én nem megyek el hozzá.“ „Úgy lesz, mond mamika, majd elhivatjuk ide *Nagy* urat s majd megmondja ő, mit kell tenni.“ Úgy is lőn és eljöve Nagy úr. És óh jaj! anyám szörnyü különös jászberényi módon fogadá, az az igen magyarosan

megmondá: hogy bár se levelét, se magát sohase láttam volna és, hogy ne fáradozott volna egy ostoba, szófogadatlan gyermek fejét még jobban elcsavarni, mint a mely már magában is zavart volt!

Hajlongva csókola kezet Nagy úr és szörnyü udvarias kifejezésekkel monda bókokat: hogy egy oly anya csakis szerencsésnek mondhatja magát, ki ily kedves kis csalogánynyal ajándékozta meg a világot. Erre anyám elmosolyodott, mondván: Úgy látom, az úr nem csak a színpadon ágál. Én pedig majd kibujtam a bőrömből, hogy volt valaki, aki anyámnak úgy megmondá, hogy én mégis csak érek valamit. Elment *Nagy* úr *Vida* úrnak megjelenteni, hogy itt vagyunk. Azalatt is mindig zugolódott anyám, miközben mindig csak azt hangoztatta, hogy nem, nem tud beleegyezni!

Megérkezett *Vida* úr, egy igen kedves, megnyerő arcu, már nem fiatal úr, magas, derék termetü. Oly szíves nyájassággal közeledett anyám felé, miután *Nagy* úr bemutatta, hogy anyám is elővette rózsaszínü arcvonását. A szokásos üdvözletek után anyám mindjárt elősorolá, hogy ő milyen különös helyzetben van s hogy maga se tudja magát beletalálni. „Én egy ismeretlentől levelet kapok, mondá, kit én soha se láttam s azon levélben egy érdektelen, a világ előtt egészen ismeretlen gyermeket kérnek tőlem a színházhoz. És én, az anya, kinek a világért se jutott volna soha eszembe gyermekemet ezen pályán látni — magam hozom a mészárszékre.“ „Az Istenért asszonyom! mit gondol? mit ért az alatt?“ „Azt, nyiltan megvallom, hogy nem sok jót tartok a színészekről és színésznőkről.“ „De honnan e balitélet?“ „Én gyermekkoromban Pesten lévén tanulásban (akkor

még csak német színház volt) és . . .“ „Hagyjuk azon időt elmultnak, asszonyom.“ „De kérem, már csak az is, hogy mit mond a világ felőlem, ha oly nők társaságába adom gyermekemet, kik — engedelmet kérek — nem az úri rendből valók . . . az mégis csak sokat teszen.“ „Elbámulok, hogy ilyesmit hallok. Sőt ellenkezőleg, én előrolom mind a nőket: itt van *Rehákné* ifjasszony, ki egy ügyvédnek a neje, *Simény Borbála*, ki ügyvédnek a leánya, *Murányiné Lefeber Terézia*, ki egy francia menekültnek a leánya, *Murányi* pedig Erdélyben asszesszor volt. Mind elő tudnám sorolni őket, kik között nincs egy száll, sem a nők, sem a férfiak között, ki nem tisztességes háztól való volna. Biztosítom asszonyom, hogy gyermeke nem fog aljas személyek között helyet foglalni. De hát hol van az én jövendő kis színésznőm, kihez én szép reményeket táplálok s ki — mint Nagy úr is biztosított — oly szépen s oly fejlett hangon tud énekelni.“ Körülnézett a szobában, hol én Fánni háta mögé huzódva, remegve vártam a végitéletet. Nem mertem előjönni. „Ott áll, mondja anyám rám mutatva s most már minden bátorságát elvesztette . . . Mondom uram, hogy nem lesz arra való. Énekelni is csak annyit tud, mint amennyit a háznál szokott az ember önmulatságára, de nem a színpadra.“ „Jaj! azt majd megtanuljuk, mondá Vida úr. Hát ez a parányi kis félénk gyermek az?“ Igen megméregetett a szemével; no gondolám magamban, nem tetszem neki, igen kicsiny vagyok, mire ő ismét megszólalt: „No, mondá tölkelve a székről, jöjjön idébb kis bodri. Hát talán fél tőlem?“ s megcirógatta arcomat. „Oh nem, mondám, teljességgel nem félek, . . . de édes mama . . .“ „No hiszen édes

mama is beléegyezik. Hát akar-e az én leányom lenni, lássa nekem nincs leányom?“ „Oh, nagyon, nagyon szívesen,“ mondám. „És fog is engem szeretni, mint édes atyját?“ „Igen, igen, nagyon“ . . . És ha a szürke kaputos kérdezte volna, annak is csak azt feleltem volna. Szóval, aki eszköz volt arra, hogy a színházhoz bevezessen, mind apámnak, anyámnak fogadtam volna. De anyám csak habozott. Végre fölszólalt mamika, az én kedves, jó mamikám. „Kedves barátném, mond, egyezzen már bele valahára és hogy megnyugodjon, én is odaadom Fánnimat és így ott is mindig együtt lesznek. És lássa, azért adta be legelőbbszer is Pestre, hogy a német szót tanulja; hiszen otthon megint mindent elfelejt“. Megcsókoltam volna mamikának még a talpát is . . . Vida úr is még egy ideig ostromolta és kétségeire nézve egészen megnyugtatá, hogy bizzék az ő becsületébe, mert egy hajszállam sem fog meggörbülni! Végtére engedett anyám s mondá, hogy ott fogok maradni *Rothkrepfféknél*. „Az nem lehet, mond *Vida* úr, mert nekem most tanulnom kell s egy színésznőhöz kell mennem kosztra és szállásra“. „Színésznőhöz? Isten őrizz! Azt nem engedhetem teljességgel . . . Csak jobb lesz, haza viszem.“ Én ezer torturát álltam ki. De *Vida* úr édes szavaival ismét lecsillapítá, midőn egész Pest publikumát kívánta bizonyságul fölhívni, hogy *Murányiné* a világon a legbecsületesebb nők egyike, ki férjével a legcsendesebb házi életet éli; egymást véghetetlenül szeretik s minden örömüket egyetlen kis fiukban találják. Ő itt az első színésznő, kit az egész közönség nagyon szeret és becsül. Mamika is bizonyította. Végre meg lőn az egyezség, anyám már most mindenbe belenyugovék. Csak midőn *Nagy* úr

a szerződést megcsínálta és három évre akarta írni, föl-riadt anyám s mondá: mentsen Isten! Egy évre nem bánom, tovább egy pillanatra se hagyom Pesten... De odafönt másképp volt pályám kimérve.

Megvolt tehát az egyezkedés írva: 18 frtot kaptam havifizetést, egyebet semmit se kötöttek ki egyik részről is. Fiakkerre ültetett *Vida* úr, hogy elvigyen bennünket *Murányiné*-hoz s kinek pártfogását és oktatását számomra kikérje, kit már előre is értesített és megkért, hogy kosztra, szállásra magához fogadjon, mit ő nagyon is szívesen megigért. Oda érvén, szíves fogadásban részesültünk. *Vida* úr azzal köszöntött be, anyámat bemutatván: „Édes Murányiné ifjasszony, itt hozom a mi kis leányunkat, kit magának igértem; mert én leszek atyja és maga lesz édes mamája helyett édes anyja." „Oh szíves örömest elfogadom, de én a leányomtól nagy engedelmességet és szófogadást követelek, meg szeretetet igénylek", mire megcsókolt. „Oh én már most is nagyon szeretem, — mondám — de az „ifjasszony" a torkomon akadt, azt a szót sohasem állhattam. Akiket én legalább is földi Isteneknek tartottam, legalább is „nagyságosok"-nak szerettem volna. Most ötlött csak eszembe, hogy én meg majd „leányasszony" leszek és nem „kisasszony" többé, ami szintén nagyon a tetszésem ellen volt mindig is. „De kérem, szólalt föl *Murányi* tréfásan, ha már ennek a kis szirénkének a tekintetes úr az atyja s a feleségem az anyja, hát tulajdonképpen *én* mije vagyok?" „Hát édes *Murányim*, maga lesz a mumus, ki ijesztgetni fogja, ha szófogadatlan lesz a kis lány". „No nem bánom, hát fog-e tőlem félni?" Ránéztem s mondám: „oh nem, hiszen igen szép"...

Erre mind kacagtak, mert csakugyan igen szép volt, amiből még sok tréfa következett.

Ebédre ott marasztottak, de Vida úr nem maradt. Az ebédtől fölkelvén, anyám azzal vett búcsút, hogy kést fogott föl s mondá: „asszonyom, gyermekemet lelkére bízom, de ha valaha pirulnom kellene miatta, egy késsel szúrnám keresztül". „Ne aggódjék semmit, úgy fogok őrködni fölötte, mint saját gyermekem fölött . . . én is anya vagyok".

Végre szíves búcsúzások között elváltak. Mi *Rothkrepfékhez* mentünk vissza, *Murányiné* ígérvén, hogy estve felé maga fog értem jönni. *Murányiné* eljött értem, kevés podgyászomat, bőrös ládámat jól fölpakkolván új szállásomra vitt, — *s én színésznő lettem.*

Anyám még néhány napig Pesten mulatott. Fölment a Palatinushoz, maga könyörgött, sírt, mind nem ért semmit. Fia katona maradt, azon megvígasztalással, minthogy a medicai pályát tanulta, al-sebészi rangra számíthatott.

Szegény anya, keseredett szívvel tért vissza kis testvéremhez s élt igen bús napokat, két gyermekétől lévén egyszerre megfosztva.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

II. RÉSZ

Pesti élmények a színi pályán és a közéletben

—

(1810—1815)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

A színipálya kezdete. — Pacha úr énekpróbát tart. — A próba hatása. — Tervek a jövőre. — Murányiné az első mester. — Rózsika első statisztáskodása és Sáskáné. — Az első románc a Két rókából. — Rózsika megkapja az első énekes szerepet. — A színtársulat tagjainak bemutatása. — Minő énekes játékokat adtak? — Új női tagok. — Az első drámai szerep. — Egy kis fölsülés. — A kis Melida nagyobb sikere. — Vida úr, a gavallér. — Pacháról és ünnepi cantatejáról. — Elfoglaltság. — Rózsikát Benke megkereszteli. — A kis Járikó újabb jutalmat kap Vidától. — Szerződés három évre.

Én tehát színésznő lettem! Volt-e még ezenkívül valami, a mit reméltem, mire vágytam, vagy a miért lelkem úgy lángolt volna, mint a színpadra fölléphetni? Hiszen sok küzdelmembe is került, míg végre sikerült, miről már gyerekeszemmel álmodám. Én már szerettem volna egyenesen a színpadra fölugrani. Azt mondták, hogy egy napig pihenek, majd aztán fölmegyünk a színpadra s ott meg fogják hangomat próbálni. Ez az egy nap egy évnek tetszett nekem. Harmadnapra kilenc órakor fölmentünk *Murányiékkal* a színházba, még alig voltak néhányan a tagok közül jelen. Egyszerre megjelenik egy német, ez volt a karmester: *Pachának* nevezték. *Murányiék* mindjárt ajánlottak neki, hogy én leszek az ő tanítványa. Végig nézett rajtam, de az első benyomás

nem igen kedvezőleg látszott reá hatni: „Aber Sie ist ja zu klein; was ist aus Ihr zu machen? Übrigens, wir werden ja sehen.“ Én nagyon lesütöttem a szemeimet, mert én mindjárt megijedtem mindentől, a mi nem bátorító volt. De éppen fölérkezett *Vida* úr is. „Ah! kiáltott már messziről, az én kis leányom pontossabb volt, mint én.“ Ő is mindjárt ajánlott a karmesternek, ki azonnal leült a zongorához és megütött néhány accordot. Én csak néztem s nem tudtam, hogy kezdjem el. „No? mondja a karmester, tessék.“ „Hát mit énekeljek?“ „Hát nem tudja, mondja rossz magyarsággal, nem érti accord után a hangot fölfogni?“ „De igen, mondám, értem, de nem tudom, nekem tetszik-e játszani, vagy csak egyedül énekeljek?“ „Csak énekeljen egyedül és a mit akar, a mit tud,“ s még egyszer adott accordot. És én rákezdtem *Mozart*-nak *Tündérsíp* nevü operájából egy egyszerü magándalt és elénekeltem minden félelem nélkül. *Pacha* csak nézett föl a színpadra, hol reám, hol *Vida* úrra egy nagy kérdőjellel az arcán: no? „Nicht übel.“ „Hát hol vette maga ezt az egy dalt a nagy *Mozart*-tól?“ „Hát csak ott, a hol a többit, édes mamától.“ Énekeltem többet is, népdalokat, s mindent össze-vissza. *Pacha* úr fölmosolygott s bólintgatott fejével *Vida* úrra s mondja: „Lesz valami, ezt tanítani kell.“ Aztán hozzám fordúlt: „Én gratulálok. Hangja ércteljes, no, no, csak tanulni sokat.“ *Vida* úr megdícsért, *Murányiék* megdícsértek, kellett-e nekem több? „No hát, édes Pacha, mit gondol, mit tanít be neki legelőbbszer?“ Hányták, vetették, egyszer mondja *Pacha*, legjobb lesz a *Két róka* cimü daljátékból egy románcot. Zongora, flóta és egy hegedü kiséretében idefönt a

szinpadon fogunk játszani, minthogy legelőször lép föl énekes darabba. De addig csak szüntelen tanuljon és föl ne lépjen semmiben.

Másnap mindjárt el kezdettem tanulni. Csak úgy hegedüvel tanitott *Pacha*. Akkor ismét azon bámult németem, hogy oly szörnyü jó hallásom és tactusérzékem van és oly tisztán intonálok, a mi dicséretemre válik. Én tanultam, tanultam, nagy szorgalommal; *Murányiné* tanított mozdulataimban, öltözékeimben.

Nemsokára adták *Hamlet*-et s mondja *Murányiné:* „Kis Róza, nem fog ártani, ha estvére fölöltözködöl s a többiekkel kimégy udvari dámának, hogy a szinpadhoz szokjál.“ „No, hála Istennek, csakhogy már valahára oda juthatok.“ Fölöltöztetett engem szépen, fényesen, odaállított Murányiné a többi dámák közé. *Sáskáné* játszotta a királynét, kit kisérni kellett volna. Még én tolakodtam legelőre, nehogy, kicsi lévén, majd elveszszem a többi között. Úgy nézhettem ki, mint egy kis punktum az aposztrófa alatt.

Jött *Sáskáné* az álfalak közé, hogy jelenésre bemenjen. Meglát engem ott begyeskedni, hogy szépen vagyok öltözve. „Hát itt miféle tücsök úszik ebbe a schleppbe, tán csak nem akar dámának kijönni velem? Elmegy innét . . . éppen ilyen dámák növekednek az angol udvarnál — ki ne ereszszék“ és ment a jelenésre. Én pedig sírva, halálosan megsértve sietek *Murányinéhoz*, tele panaszszal, hogy *Sáskáné* nem engedett ki. „Mit tehetek én róla, hogy még nem vagyok olyan kövér, mint ő. Jaj Istenem! talán már nem is enged engem soha többé játszani?“ „Oh te kis bohó, dehogy nem, csak te ne sírj, mond *Murá-*

nyiné. Igaza van, nekem nem kellett volna téged föl-öltöztetnem, mert csakugyan inkább is hasonlítasz egy kis fénybe burkolt cherubinhoz, mint húsz éves udvari dámához. De láttam már hogyan sóvárogtál mindig, hogy mikor mégy ki már a többiekkel, gondoltam, majd elvegyülsz közéjök. De már csak ne sírj, majd föllépsz nemsokára, ne félj, majd aztán mindig fogsz játszani.“ Bizony én egész éjjel sírtam. Estve nem kellett a vacsora, csak búsultam igen, hogy ha majd én föl akarok lépni, *Sáskáné* odajön és nem enged ki engem a színpadra. Nem akartam nekik elhinni, minden erősítéseikre, hogy *Sáskáné* abban nem parancsol. Végtére eljött az óhajtott óra. Már ott foglalt helyet ki-ki a maga hangszerénél; ott ült a karmester a zongora előtt, ott álltam és mellette a kotta a kezemben. Mindig biztatott *Murányiné* a kezdet előtt: Ne félj semmit gyermekem, csak úgy nézd a publikumot, mintha mind káposztafejek volnának. Még hallottam mondani: Készen vannak? erre föllebben a függöny s az én szívem elkezd oly hangosan dobogni, hogy ütéseit hallottam... de azt gondoltam, hogy a karmester szíve dobog. És én nem láttam se káposztafejeket, se publikumot, csak egyes egyedül a muzsikára figyeltem s elkezdtem pontosan énekelni, anélkül, hogy többé csak a legkisebb félelmem vagy szívdobogásom lett volna. És bevégeztem az áriámat is, a nélkül, hogy csak a legkisebb hibát ejtettem volna. A publikum elkezdett tapsolni és *fórázni,* de én csak futottam ki az álfalak közé és még ott is kiabáltam: „Jaj, jaj, jaj Istenem! hívnak, mit csináljak, mit csináljak?“ Murányiné azt felelte: „szedd rendbe magad, menj ki és szépen hajtsd meg magad és kezd el az éneket.“ Úgy lett; ismét

nagyon tapsoltak, meghajtottam magamat, kimentem s kérdém nagy elragadtatással örömömben: „Megint énekeljek?“ „Óh nem, nem, mondá *Murányiné;* mostanra elég.“ „De, mondám, jól énekelek, szerettek.“ „Jaj, mondá Murányiné, el ne bízd magad, nem azért hívtak ki, hogy oly nagyon szépen énekeltél volna, hanem azért, mert legelőbbszer vagy a színpadon és hogy bátorságot öntsön az beléd és azáltal ébreszszenek a szorgalmas tanulásra.“ Ezzel odajöttek a többiek is, *Vida* úr is, *Pacha* is, a ki azt mondotta, ha szorgalmasan tanulok, lesz belőlem valami. *Vida* úr igen dícsért és mindjárt sürgette a karmestert, hogy másnap azonnal kezdje el betanulni velem az *Első hajós* nevü énekes játékból a kis vadleányt, a kis *Melidát.*

Nekem tele függött hegedűvel az ég! . . . De már most úgy gondoltam, szükséges lesz tisztelt olvasóimat a társulat tagjaival megismertetni.

A férfiak közt *Láng* úr első szerelmeseket, tenort énekelt és szeles francia gavallérokat játszott. *Benke* úr királyokat, a tragikumban atyákat, minden színdarabban. Univerzális jó színész volt. *Murányi* színdarabokban is, énekesekben is, mindent gyengén játszott. *Déry* úr intrikusokat, másod-szerelmeseket adott, énekelt is jól és mindent össze-vissza játszott. A hősöket, zsarnokokat, vén szerelmes komikusokat *Nagy* úr adta. Az öregebb színészek közül *Sáska* úr gyenge volt. A többi fiatal, össze-vissza mindent játszott és kórusban énekelt mindenik. Ezek voltak jelenleg a társulat tagjai. A dámák közül *Murányiné* ifjasszony igen jeles, minden karakter- és minden első naiv-szerepet ő játszott, ő volt a publikum kegyence. Aztán volt még *Simény*

Borbála leány-asszony. Igen jó színésznő, ki mind a társalgási, mind az intrigans szerepeket játszotta, de kiállhatatlan rikácsoló orgánuma volt. Aztán *Sáskáné* ifjasszony, derék, magas, kövér, igen szép asszony, de igen gyenge színésznő. Leánya *Biri* kis leányka szerepekre. *Czagányiné* ifjasszony, ez volt az első énekesnő; hangja, ha énekelt, nekem igen tetszett. Szép tiszta hangja volt, de egyéb semmi! Mondják, hogy igen hanyag volt és három hónap is kellett, míg egy opera-szerepet betanult és igen lomha. Második énekesnő nem volt, *Sáskáné* énekelgette a második szerepeket, ahogy tudta. Leánya *Biri*, is énekelgetett holmi Cupidókat. Aztán chorusba énekelt minden, aki csak tudott; a személyzet minden kivétel nélkül.

Már akkor is voltak énekes játékok, németből lefordítva, úgymint az *Újholdvasárnapi gyermek, Kincsásók, Falusi borbély, Csörgő sapka, Viszkocs Jankó, Pikkó herceg és Jutka Perzsi, Perzeus és Andromeda, Arany idő vagy Inkle és Járikó*, az *Égi háború* stb. apróságok. De csak nagyon gyéren sikerült nekik egy-egy énekes játékot előadni, mint mondák.

Midőn engem szerződtettek, már azelőtt egy pár héttel, három fiatal leány is jött a színházhoz, ugymint *Juhász Juliána*, egy *Tercsa* nevezetü leány, kinek a vezetékneve nem jut eszembe és *Takács Nancsi*. Ez utóbbi igen szép kis fiatal leány volt, de a színpadon nem ért semmit. Igen ferde dolgokat hadart össze. A többek között egyszer egy szobaleányt játszott; befut a színpadra s mondja: Nagyságos uram! Nagyságos uram! segítség! az ajtó elájulva s a nagyságos asszony tárva, nyitva benne!

És többször is történt, hogy ily badar dolgokat

beszélt. A másik kettő se felelt meg a várakozásnak. Azok is fiatalok voltak, de már túl a húszon. Eleresztették őket s elmentek Debrecenbe az ott működő társulathoz. Juliánna nemsoká férjhezment *Udvarhelyi Miklóshoz,* ki még akkor mint fiatal színész működött Debrecenben, Tercsa pedig egy gazdag vasárushoz ment férjhez, szintén Debrecenben.

Most már adtak egy színdarabot, melynek címe az *Egyptomi út.* Ebben van egy kis pajkos szobaleány, ezt nekem kellett játszani. Ez volt első szerepem. *Murányinét* kértem, mutassa meg nekem, hogyan kell azt játszani s elmondani. „Hát tudod-e jól a szereped?“ Mondom: „Egészen kívül.“ „No állj ide és mondjad.“ És én mondám a szerepemet, játszva, miként estve kell. *Murányiné* igen dicsért s mondá: „Hiszen neked tanulnod se kell, oly helyesen fogtad föl; csak te úgy játszad, miként most, meg leszek veled elégedve.“ Eljött az óhajtott estve; föllöltözve vártam a jelenetem s midőn bementem, egészen hátat fordítottam a publikumnak, úgy megijedtem a nagy világosságtól s elkezdtem a szerepemet mondani, folyvást-folyvást s teljességgel nem hagytam szóhoz jutni a színészt, ki az inast játszotta. Eleget sugdosta szegény, hogy forduljak meg, rá se hallgattam. Gondoltam, csak te sugdoss, jól tudom én a szerepemet. Hiába rimánkodott, hogy hagyjam már őt is beszélni . . . míg végtére magamhoz tértem s megszüntem beszélni. Akkor aztán én súgtam neki (kezdjük újra) így aztán rendbe jöttünk és igen jól ment. Ezután soha se történt velem ilyesmi. Azért a közönség nem zúgott, sőt játék végével kihívtak s minden jelenésemet megtapsolták.

Azután minden játékban játszottam; chórusban énekeltem és énekes szerepeket is tanúltam. Tökéletes otthonosságot tanultam, mint mondák.

Vida úr, már jóval azelőtt készített egy kis daljátékszöveget, melyhez a zenét *Pacha* úr írta. Címe ez volt: *Első hajós. Vida* úr csak nem akarta színpadra állítani, míg (miként mondá) egy olyan kis *Melidát* nem kap hozzá, milyent azon ártatlan kis vad leány igényel. Most kiosztották és betanultuk, én játsztam a kis *Melidát* a publikum teljes megelégedésére. Ez oly nagy örömet szerzett *Vida* úrnak, hogy játék után *Murányiékkal* és *Pachával* együtt, fiakkerbe ültetett bennünket (engemet azon módon vad öltözékemben, csak a kis kopott viklerembe burkolva) s a *Beleznay-kertbe* vitt vacsorára. Igaz, hogy színpadon parányinak néztem ki a térdig érő s zöld atlasz-levelekkel berakott kurta tunikában, aztán hosszú sűrű hajam le volt eresztve s mintegy palástba burkolva oly parányi voltam, mint egy nyolc éves és a nézők ugyanannyinak véltek. A mely asztalt elfoglaltuk, úgy körül fogták a vendégek, kik csakugyan többnyire a szinházból jöttek, hogy alig tudtunk vacsorálni. *Vida* úr engem ölébe ültetett, úgy vacsoráltam. Kedves urambátyám, mondták neki ismerősei, kedves kis vadat fogott! Másnap délelőtt kis bepecsételt levélkét hozott az intendáns inasa *Kis Melidának* címezve. Én megíjedtem, föl nem mertem bontani a világért; szaladtam vele a *Murányinéhoz*, ő fölbontotta. Harminc forint volt benne, ezen sorok kiséretében: „Ha minden két hétben annyi haladást tanusít a kis Rózsika, úgy mindig meg fogja ajándékozni a — Director". De az én

németem is megkapta a dicséretet, mert igen jellemző muzsikát irt a szövegre és oly természetesen tüntette elé azon egyszerű vad ártatlanságot, hogy megragadta a nézők érzelmét. Irt már ő egy nagyszerü cantatét is, melyet a pozsonyi országgyűlés alkalmával (mint mondák) nagy díszszel adtak elő s a mely a magyar hazafiak elpuhult jellemét rajzolta elé. Volt benne egy nagy ária, mely nekem igen tetszett s kiirattam magamnak és sok év mulva, midőn engem bevittek Erdélybe, Kolozsvárra, azon áriát választottam legelső fölléptemül a kolozsvári színpadra. Első versei így kezdődnek:

Tekints magyarság e halmokra,
Hol hős vitézink fekszenek,
S a hűtlen szívű bajtársakra
Sírjokból átkot dörgenek.

S ezen ária, még újabb korban is hatást (bravourt) csinált, ha újabb kornak szabad csúfolnom azon negyven évet, midőn még én azt énekeltem. Valóban jól van karakterizálva általa a magyar érzelem, az a magyar fölhívó, hősies színezet! Csak azon csodálkoztam, hogy hol vette magát az a magyar tapintat abba a kis németbe, kivált azon velős recitatioban, mely az áriát megelőzi, mondván:

„Áldd, óh magyar, Teréziát, imádott fejedelmünket. Hazánknak dicső koronás királyát, ki vérrel szerzett százados törvényét megadva nemzetünknek, hódolva áldja mint jó anyát hű népe, s a hősi nemzet ősi szabadságát védeni fogja ellentől királyát s oltalmazni csatákban utolsó csepp véreig és a hős nemzet dicsőitve lészen s hirdetni fogja hős tette majdan, míg csak ember él e földön, hogy hívebb nemzet széles e világon nem volt, nem is lesz a magyarnál.“

Pacha, mint mondták, nagy muzsikai értelemmel

bírt, kár, hogy oly korán meghalt, mert sokra vihette volna. A cantate textusát nem tudom, ki készítette.*

A mint az *Első hajós* játékot előadtuk, másnap mindjárt elkezdettük tanulni az *Arany idő* vagy *Jnkle és Járikó* című kis daljátékot. Azt is tizennégy nap alatt tanultam be, miközben szerepeket is játszottam. Ha egy játékban a chorusban egy kis magándal volt s nekem abban szerepet kellett játszani, hirtelen levetkőztem, máskép öltöztem s a kis dalt elénekeltem a kardalnokokkal s midőn elvégeztem, hamar ismét fölöltöztem szerepemet mondani. Midőn a chorus megjelent a színpadon, már ismét choristánénak voltam öltözve s ott énekeltem. Ez így folyt egy-egy játékban többször is.

Valamit elfelejtettem megemlíteni! Midőn legelőbbszer fölléptem és *Benke* úr a színlapot akarta írni, (mert ő volt akkor a rendező) kérdi tőlem: „Hát mi a neve, kedvesem?“ Mondom: *Schenbach Róza.*“ „Ah! mond *Benke* úr, ki látta azt, magyar színlap és német név, fordítsuk magyarra, hisz ez a legkönnyebb. Legyen *Széppataki Róza*“ s így lettem magyarra fordítva, a színlapra nyomtatva, *Benke* úr által keresztelve *Széppataki Rózának.* Azután *Benke* urat mindig atyusnak hívtam.

Kész lettem az *Arany idő*-vel ismét két hét alatt és én másnap reggel ismét megkaptam a kis levélkét „*A kis Járikónak*“ címezve, a bepecsételt harminc forinttal. Most már gazdag voltam! Színpadi szükségeseket vásároltam és szegény jó anyámnak is küldhettem egy-egy keveset néha. Később hol egy ruhára valót vettem s elküldtem a kis

* Verseghy Ferenc 1809-ben.

testvéremnek és néha (ki már nőni kezdett) vagy egy cipőcskét is — néha a házbér pótlására vagy tíz forintot. Hála Istennek! engem mindig megáldott a jó Isten! Míg anyám élt, sohasem voltam adós, de ahogy ő meghalt és nem féltem senkitől, soha se hagyott el az adóság!

Amint a második daljátékot bevégeztem, másnap odajöttek *Vida* úr és *Nagy* úr s mondák: „ej kis Róza, látja, hogyan szereti magát a publikum s mi is mindnyájan és még mentől jobban belé jön a játékba, annál jobban fogják szeretni. Látja, mennyit tapsoltak tegnap is magának; mit ér az az egy év, alig jön bele igazán s már elvinné a mama. Tudja mit? Szerződjünk mindjárt három évre.“ „Szívesen, mondám nagy hirtelen; szívesen, mondám akadozva, én nem bánom, de mama — hátha megver?“ „Jaj! azt nem hagyjuk, már maga akkor a mienk és nem szabad bántani, se el nem viheti senki.“ „Senki? nahát nem bánom.“ És aláírtam a szerződést három évre, a havi fizetésemet fölvitték huszonöt forintra.

II.

Márkus úr enyelgései. — Selypítés és egyéb rossz szokások gyógyítása. — Bárány Katicáról. — Fáyék háza. — Fáy Zsuzskáról meg Borcsáról. — Déry Istvánról és családjáról. — Andromeda szerepe és Czagányiné. — Marianne úr, a pantomimicus. — Hogyan tanítják be a kis Rózsikát Columbina szerepére? — A gyakorlatok jó hatása. — Hogyan volt a napimunka beosztva? — A vak ember és jóságos angyala. — A vak ember jutalmai és jó tanácsai.

Egy *Márkus* nevü fiatal ember, *Murányiék* jó barátja, gyakran járt a házhoz s egész passzióval nézte végig, mikor *Murányiné* engem tanított. Ez egy igen ragyás, barna arcu ember volt, de mind igen szerettük őt, mert igen elménckedő volt. Nekem egyszer azt a szép bókot mondotta, „hogy engem olylyá képzel, mint egy kis vörös mókust, melyet alig lehet haja sűrűségétől megtalálni, egyszer csak fölrugaszkodik egy fára s akkor senki se látja többé.“ „De én többé nem szeretem, mondám, minek hív engem vörösnek, midőn az az én legnagyobb bánatom.“ „No csak ne haragudjék kis mérges, nem mondom meg senkinek, hogy maga vöröshajú, hanem úgy mondom: az a *kis* aranyhajú tündérsz . . . Jaj, csakhogy én nem mondhatom tündér *szép* Ilonának, mert *nem szép* . . . hanem azt se mondom meg senkinek, hogy maga szeplős és oly nagy szeplője van azon a sápadt

arcán, mint egy arany . . .“ *Murányiné* aztán elkezdte püfölni s tólta ki a házból, hogy ne ellenkezzék örökké velem. Midőn látta, hogy két hét múlva ismét egy másik daljátékban játszom az első énekes szerepet, odajött hozzánk s mondá: „no kis pösze, ha maga minden két kétben ennyit halad, úgy tanitónőjét nemsokára fölülmulja. *Tercsa mama* (úgy hívták *Murányinét* mindnyájan, minthogy a kis fia nevezte úgy és mivel igen jó asszony volt s mind igen szerettük) ne tanítsa őt, mert meglátja, hogy a nyakára nő.“

Ezek között folytak a játékok rendiben; az idő haladt s én mindig szorgalmasabb lettem; de részletenkint adták csak értésemre, hogy mennyi sok gyalulni való van rajtam, mit én még magamon észre se vettem, hogy az hiba. Nevezetesen az *s*-et nem tudtam jól kimondani, úgy, hogy mikor azt kiáltottam *segítség*, oly lágyan hangzott mint *szegitszég* — de még sem egészen *z*, csak olyan valami *seppegés*.

Most már szerepeket osztottak volna, de ki akarván engem e hibából gyógyítani, azt mondja az egyik színész, *Kemény* úr „Jó, jó, hiszen mind jó volna, de nagy színésznő nem lesz belőle soha. Hátha valami kisasszonyt, dámát vagy grófnőt játszik, akkor is úgy fogja mondani *czak tesszék* vagy *szegítszég*. Nem lesz belőle soha semmi!“ Nekem elszorult a szívem: „így hát vége mindennek, mondám könyes szemekkel, hasztalan minden tanulásom!“ „Egy mód volna ugyan, mondá *Kemény* úr, ah! de oda már türelem, szorgalom, fáradhatatlan gyakorlat kell.“ Én csak gondolkozóba estem. Akkor mindjárt szégyeltem hozzá menni, de midőn egy kissé félre vonult, csak oda sompolyogtam hozzá: „Édes *Kemény*

úr, kérem mondja meg, mit kell cselekednem, hogy jól ejtsem az *s*-t?“ „Hát addig kell, mikor magára van, vagy otthon valakivel beszél az *s*-t keményen hangoztatni, míg jól tisztán hangzik; ha pedig az se használ, egy golyót szoktak a nyelv alá kötni és egy hónapig ott kell azt viselni.“ Igen megijedtem . . . egy hónapig nem játszani! Volt is elég bajom. Nem győztem hová bujni, hogy midőn időm volt, szüntelen az *s*-et hangoztassam, nehogy golyót kössenek a nyelvem alá. Sokára csakugyan sikerült is, mint mondák, minden játékban észre lehet venni, hogy tisztábban ejtem ki a szókat.

Igy folyt le jó idő, minden esemény nélkül, kivévén, hogy ismét faragni való volt rajtam.

Már most (mondák) itt volna egy roppant nagy ária a *Perzeus és Andromeda* nevü daljátékból. Elveszszük *Czagányinétől* és *Rózsikának* osztanánk a szerepet, most először csak az áriát. „De parányi . . . aztán nem is volna oly kicsiny, de mily görbén áll, előre hajolva, még görbe hátú lesz. Ha egyenesen állana, mindjárt magasabban állana félrőffel . . .“

Óh Istenem! bár sohase tanultam volna rámán‘ hímezni attól a csúnya svábnétól, mert csakugyan minthogy gyenge testalkatú voltam, igen előre tartottam a nyakam az egész napi hajlás miatt.

Volt a színháznál egy igen, igen szép leány, aki igen gyönge színésznő lévén, csak a chorusban énekelt, neve *Bárány Katica,* ki engem eleitől fogva igen szeretett, öltöztetett, hajamat csinálta, mint mondá azért, hogy szép legyek. Most is mondá: Jöjjön kis Róza, nekem már kevés vagy éppen semmi dolgom se lesz, befűzöm én magát min-

den reggel, kinővi azt még maga a kezem alatt. Ne búsuljon . . . mert már megint pityergőre állt a szám. Csináltatott nekem a keztyüsnél fényes, fekete bőrből egy széles nadrágtartót széles, fekete övvel, melynek két szárnyával oly erősen lepántolta a hátamon keresztül a két vállamat, hogy szintúgy nyögtem bele. Eleget pirongatott anyám is azért a rossz tartásért s egy percre „*Richt euch*“-ba is egyenesültem, de egy perc mulva ismét összesüppedtem. Ez a *Bárány Katica*, *Vida* úr kedvese volt. Különös egyezkedésre léptek egymással. *Vida* úr megszerette Katicát, ki szegény leány volt s özvegy édesanyjával lakott, aztán a színházhoz jött s ott szerette meg *Vida* úr, ki azon ajánlatot tette neki, hogyha vele viszonyba kiván lépni s őtet szereti, lépjen le a színpadról — és ha fia lesz, nőül veszi, megesküszik vele. Kati reá állt az egyezségre és a szerencse, vagy a sors úgy akarta, hogy fia legyen és megszületett a kis *Vida Laci*. *Vida László* úr megesküdött vele, kivitte Törtelbe, jószágára s ott lakott anyjával együtt a kastélyban.

Ezen dolgok folytában sok pártfogóra találtam. Nevezetesen lakott Gombán egy igen gazdag nagy család, a nagyhírű *Fáy* család: az öreg *Fáy László* úr két fiával és két leányával. Az egyik fiát ki ne ismerte volna a szép eszű *Fáy Andrást?* A másik fia *Fáy Laci* a kedves kedélyes fiatal. De e két testvér oly különböző jellemű volt. *Andris* már fiatal korában is, oly bús, komolyságra hajló, *Laci* pedig örökké vidám, lehet mondani, pajkos volt. Mentől búsabb volt Andris, ez annál pajzánabb. Nyakába borult Andrisnak, megfogta két kezével a fejét s

úgy össze-vissza csókolta, hogy szegény Andris majd belé fúlt. „Szeretlek angyalom," mondá, szüntelen csókolva őt; amaz pedig: jaj, jaj, jaj, ne ölj meg szereteteddel, édes gonosz Lacikám! Az öreg úr pedig, az a kedves öreg úr, jókat kacagott az ő enyelgéseiken s csak úgy tartotta a nagy hasát!

De volt két gyönyörű leánya, valóságos két angyal. *Fáy Zsuzska* szépségével elbájolta fél Pest ifjúságát. Nemeskeblű, jószívű leány, de tömérdek udvarlója lévén, szörnyű kokett, úgy hogy ki csak a körében forgott, az őrülésig el tudta kábítani. Ezen ifjak közül volt sok gazdag kérője, de ő nyiltan megmondotta, hogy ő egy fiatalhoz nem megyen férjhez, mert neki a Dárius kincse se volna elég. Ő egy roppant nagy birtokú, öreg úrhoz megyen nőül, ki sohase sokalja bármennyit költsön is. De roppant nagy pompát is űzött; kevés viselő öltönyt lehetett rajta látni. Kék atlasz, uszályos ruha, fehér rózsákkal díszítve, ékszerekkel nyaka, homloka tele rakva, ujjai ragyogtak a sok köves és brillant gyűrűktől. De a díványra nem ült, hanem fölvetette magát a vetett ágyra a szép ruhájával és ott szeretett ülni (azt én nem szerettem) és talán a hány szép szín van, mindenikből volt neki nehéz selyemruhája. De *Borcsa* — ez volt a kisebbik — maga a megtestesült szelídség, ártatlanság és egyszerűség. Gyönyörü, bájoló, nagy sötét szemei voltak s kedves barátságos arcvonásai, melylyel leigézett mindenkit. De ő rajta ritkán lehetett egyebet látni egy egyszerü fehér ruhánál, minden ékszer nélkül; szép sötét, fekete fürtei közé legfeljebb egy fehér rózsát tűzött. Őt nem zsibongták körül az udvarlók; távol tartott minden-

kit magától, már el volt jegyezve, még gyermekleány korában egyik rokonával *Gábri Pistával* — hat évig szerették egymást és csakugyan összeesküdtek.

Alig voltam egypár hónapig a színháznál, igen megszerettek a kisasszonyok s meghívták *Murányiékat* velem együtt ebédre. Oly szeretettel, oly dicséretekkel, a milyenekkel elhalmozott az egész háznép, olyanról még eddig fogalmam se volt. Nem volt egy perc nyugtom tőlük. Nem volt más nevem, mint: jőjjön ide kis tülemüle, énekelje ezt; megint szólított a másik: jőjjön ide kis flóta, jőjjön kis csalogány, danolja ezt. És minthogy *Zsuzsának* szokása volt mindig az ágyon ülni, nekem is oda kellett ülnöm vele, (csakhogy össze-vissza csókolhasson, nyakgathasson) s ott danolnom. De ez nekem nem volt egészen tetszésemre, mert nekem nem volt több két köznapi ruhámnál. Én legjobban szerettem mindig fehérben kimenni, (ez volt a legkedvesebb viseletem még késő koromban is), de azon nem volt szabad egy ráncocskának is lenni.

Most pedig mindig játszottak velem, mint a kis macskával; össze-vissza hömpölygettek az ágyon. Már most lehet képzelni, hogyan nézett ki a szép, fehér, könnyü ruhám. Eleinte csak eltűrtem, nem mertem ellene szólani, csak egy kis duzzadt szájat csináltam, de később visítottam, futottam le a kertbe. Ők utánam, ekkor az öreg úr vett oltalmába.

Az ő házuk, az úgynevezett *Arany Szita* nevü ház volt. Valamikor tán vendégfogadó. Igen sok szép szoba volt benne. A nagy országúton állott e ház, mely a kaszárnya-épület háta mögött viszen el.

Midőn én a színházhoz mentem, *Déry* úr már rég

színész volt. Ő Pesten járt oskolába s szegszárdi születésü volt. Sem atyja, sem anyja már nem élt, de férfitestvérei voltak többen. Midőn az oskolákat elvégezte, kedve jött a színészethez és színész lett. Mint mondá, eleget pirongatta legöregebb bátyja, *Déry János*, ki professzor volt Szegszárdon, de nem ért semmit, ő színész maradt. Ő a *Fáy* úrfiakkal megismerkedett. Együtt voltak oskolatársak s együtt *te* és *tu* lettek. A fiuk gyakran vitték magukkal haza és az öreg úr igen megszerette *Déry* urat. Tudta, hogy szegény fiú és mondá: ej Pista öcsém! gyere ide lakni; van itt elég üres szoba, ellakhatol. Aztán magunk is többnyire bent lakunk, nálam mindig szabad asztalod lesz.

Azért írtam le ezen haszontalanságokat, mert később események, életbe vágó események következtek belőle.

Kiosztották tehát *Andromédát*, a címszerepet nekem. Csakhamar betanultam. Ebben pedig egy valóban nagyszerü magándal van tele staccatókkal s nehézségekkel. Én nagy tetszéssel énekeltem és ez már ingerelte *Czagányinét* ellenem, ki azontul mindig konok szemekkel nézett reám — különben minden nagyobb daljátékban meghagyták neki a már betanult szerepét s én a másodikat játszottam.

Ezek közben történt, éppen próbát tartottunk egy darabból, hogy csak beáll egy nagy hosszu olasz a színpadra s ajánlotta szolgálatát mint *pantomimista*. Mondják neki: ez mind jó volna uram, de mi nem tartunk némajátékot, se szöveg, se muzsika, és az arra való személyzetünk sincs. „Az minden semmit, — mondja (törve) hol magyarul, hol németül, hol olaszul — Erlauban a signori, egy játék megnézek,

mindjátt látok, welche hat Mimik, hat Talent, hat viel Begreifen.“ És úgy lőn. Följön másnap a próbára, hol az egész társaság együtt volt. Oda jön hozzám „zu aller erstemal die kleine mademoiselle.“ „Ah nein, nein, mondám, kleine mademoiselle nicht spielen pantomistáné.“ De már az előtte való napon sokat kacagtak és csúfolták egymást, hogy majd melyik játszódja a Harlequint. „Ah si, si! signore hat viel Mimik, leichte Füsse, kleine gratiose“ és *Déry* urat választotta Harlequinnak. Én elkezdettem síró hangon: „Óh Istenem, már most meg pantomimistáné is legyek?“ „Te bohó, mondja *Murányiné*, az semmi, hiszen ez még hasznodra lesz, hajlékonyságot tanulsz.“ „Si, si, mondá a hosszu, schöne Kunst, werden schöne Columbina, mia cara; ich spielen selbst Pierott.“ Mondá, hogy míg megérkeznek a többi tagok, addig tanítani fog néhány urakat. Néhányat kiválasztott a színészek közül, de nem mindeniket lehetett reá venni, hogy a savanyú almába harapjanak. De nekem szegénynek, ott is elő kellett állni.

Mondá *Marianne* úr, (mert úgy hívták) hogy legelőbbszer engem fog tanítani; de én csak nem akartam; én szégyeltem azt, nem is sejdítvén, hogy mennyit kell majd szenvednem. De csak rábeszéltek s végül *Vida* úr igéri, hogy nekem igen szép Columbina-ruhát csináltat s az az enyim fog maradni. Tanított engem a hosszu, de mindig sírással végződött. Szidtam az olaszt, hogy miért nem maradt az országában. Tessék elhinni szíves olvasóim, egy csepp kellemes érzés se járta keresztül valómat, ezen bolond tánctanulásnál. Azt gondoltam, kiforgatja a bokámat csuklójából és nyomorékká teszi lábamat,

hogy majd nem fogok tudni játszani. Fájdalmamban sírva mondtam neki: csúnya longinus, verfluchti hosszu kezű majom. Én még akkor nem tudtam jól németül és olyan hosszú is volt a keze, hogy leért a térdeig. Gehe furt zu Haus', ich will nit lernen, s ő még kacagott azzal a borzasztó nagy szájával. Midőn két szék közé állított, amelyekbe kapaszkodnom kellett és nagy markával, mint vaspréssel fordította kifelé azt a kis sovány lábamfejét, azt gondoltam, soha se táncolhatok többé *menuettet* és *langauszt*. De ő csak bíztatott, hogy ha én ezt a „noble Kunstot" egyszer megtanulom, soha se kívánok egyebet, mint mindig csak pantomiát játszani és csak akkor fogja a publikum meglátni, mi sok „mimicai" arckifejezéssel bírok. Mikor végre a lábújjhegyen való járásra került a sor, már akkor csakugyan oly könnyen szökhettem, hogy azt gondoltam, egyenesen az égbe repülök.

Nemsokára megérkezett néhány társa, szerződésre léptek az intendánssal és folytak a néma előadások, a többi színielőadásokkal vegyest és én, csak én maradtam végig az ő Columbinájuk, a majomkezü nem hozott mást. Játszottam a némajátékban és a véle adott kis játékban is ugyanazon estve. De én milyen szép voltam! Csupa széles atlasz pántlikákból készültek a mindenféle kockák a Harlequinád-öltönyhöz; aztán csak úgy repült a sok szép színü szalag rajtam. Már akkor csakugyan magam se bántam, hogy lábaimat egy kissé kicsavarta a helyéből, kivált midőn oly jól sikerült, hogy megtörtént, hogy *fóráztak* is némely jelenésemet.

Tehát most pantomimistánő és táncosnő is voltam. De már most el is voltam foglalva! Alig maradt időm

a játékra előkészíteni öltözetemet. Reggel jöttem az énektanításból és mentem a játékpróbára; midőn azt elvégeztem, mentem a táncpróbára. Alig ebédeltem, vettem a kottát a hónom alá és mentem éneket tanulni és azt elvégezvén ismét táncpróbára, akkor haza az öltözetemet készíteni s onnan föl a színpadra! A játékból haza s vacsora után a szerepemet tanultam. Gyakran elaludtam mellette. Aztán lefeküdtem, de éjjel tizenkét óra tájban ijedten ébredtem föl: hogy nem tanultam végig a szerepemet s akkor folytattam újra. És ez mindig így folyt. Az én ifjúságom nem volt oly kényelmes, mint a későbbkorbeli kezdőké s ha a nagy passió nem lelkesített volna, talán nem is győztem volna ki azon gyenge testalkattal. De vasszorgalommal, minden nehézségeket, mik utamba gördültek, legyőztem.

Midőn így a próbákra szüntelen jöttem-mentem, majd mindennap találkoztam egy igen érdemes, tiszteletet érdemlő párral. Egy egyszerűen öltözött idős dámával és egy világtalan öreg úrral, kit azon dáma a karján vezetett. Se inas, se cseléd utánok, de azért látszott, hogy urak voltak. Valóban szívemelő látvány volt nézni, midőn a nő oly szorgalommal ölelte át derekát, mintegy átemelte egy-egy kis keskeny folyadék vizen, kis pocsolyán; hogyan figyelmeztette lépteire, hogy egy-egy göröngyöt kikerüljön vele. Midőn elhaladtak megálltam s úgy néztem utánuk, oly szives részvéttel, hogy mindig szerettem volna azon dáma előtt leborulni s a kezét csókolni, ki oly hű gonddal vezette élete párját s nem bízta szolgakézre. Egyszer odahon elbeszéltem, hogy én mily nagy tiszteletet érzek azon dáma iránt. „Ah!

mondja *Murányiné*, az egy igen derék pár, az *Pető* consiliarius. Már rég elvesztette szemevilágát és az asszony nem engedi senki által kisértetni, midőn sétálni kiván a férje.

Egy napon hoz egy szolga egy kis cédulát *Murányiéknak*, melyben meghívják őket ebédre a kis Róza leányasszonynyal együtt. Jaj de rosszul esett az a „leányasszony!“ A mily nagyon megörültem a meghívásnak, oly nagyon bosszankodtam a címre. Brrr! de haragudtam; mind kikacagtak bosszankodásomért. Másnap mentünk ebédre . . . elérhettem, hogy azon kedves nőnek a kezét megcsókolhassam, de oly forrón is nyomtam ajkimat kezére, hogy reám nézett és elmosolyodott. Fölemelintette államat, reám nézett és elmosolyodott . . . megcirógatta arcomat és én elpirultam, mert önkéntelen csókoltam oly forrón a kezét. „No édes férjem — mondá — itt vezetem hozzád kis kedvencedet; ő csakugyan olyan, mint amilyennek képzeletedben rajzoltad magad elé. Csak képzeljék, édes *Murányiné*, én sohase gyönyörködhettem végig a darab folyamatával, mert szegény férjemnek mihelyt a kis Róza a színpadon megjelenik, meg kell magyaráznom, hogy mit csinál, milyen mozdulatot teszen, milyen arckifejezése van? Nagyon könnyünek kell lenni, mert nem hallszik a lépése. Nem bizony, mondom neki, csak olyan parányi, mint egy lepe . . .“ Engem ugyan ezzel elbúsitott az a kedves, jó nő; nagyon nem szerettem, midőn a *kicsiny* szót hallottam . . . szerettem volna magas lenni! De azalatt fölkelt a szegény öreg a divánról és úgy tapogatott végig, elkezdvén arcomon karomon.

„De ily soványkának még se képzeltem — mondá

— mert a hangja sokkal érettebben hangzik.“ „És én nem is vagyok már gyermek — mondám — már tizennegyedik évemben vagyok.“ „Már? szörnyü idő“ — mondá. Elő kellett aztán beszélnem, hogy hajlamnál fogva jöttem-e a színházhoz és hogy olvasni szeretek-e? „Oh — mondám nagyon is, néhány *püflit* kaptam is már érte odahaza, kiskoromban.“ „Ne gondoljon véle, ha még annyit kap is; csak olvasson, mert csak úgy és csakis úgy lesz belőle értelmes színésznő.“ „De nagyságos úr! — mondám — nem szeretnék püflik által odajutni, hanem sok szerep által.“ „No hiszen, úgy veszem észre, hogy elég része van benne.“ „Hiszen csak már nagy volnék, de az a csúnya *Kemény* úr mindjárt belé kottyan, ha egy nagyobb szerep jön elő: kicsiny reá, kicsiny reá.“ „Jaj kis Rozika, mondja *Murányiné*, a mi igaz, az igaz s azt helyben kell hagyni.“ „Hiszen mit is tehetek egyebet — várok míg nagy leszek. De a nagyságos úr tanácsát is követni fogom és mindig olvasok, mert úgyis nagyon szeretek olvasni.“ „De hát vannak-e a kis Rozikának könyvei?“ „Egy csepp sincs“ — mondom. „No majd küldök én, nép- és országismertetéseket.“ „Jaj! de én olyan tudós könyveket nem szeretek olvasni.“ „De okvetetlen azt kell, különben hogyan lenne értelmes színésznő?“ Úgy aztán megigértem. Annyira tiszteltem azon tisztes pár akaratát, hogy csakugyan olvastam azon könyveket is. Adott még néhány oktatást a jó öreg úr: hogy ne beszéljek oly sebesen; jusson eszembe, hogy ő yak és nehezebben érti meg a beszédet, ha oly sebesen elhadarom a szókat. Megigértem s valóban leszoktattam magamat ezen hibáról is.

III.

A Templariusok szereposztása és Czagányiné. — Kényes helyek a szerepben. — A Karacs-családról és Márton professzornéról. — Hogyan tetszett a közönségnek Mathild szereplője? — Az első fűszerep, vagy hogyan vágják le a vörös hajat? — Az anya nem remélt látogatása Pesten. — Minő megjegyzéseket fűz a meglepett anya a haj levágásához? — A megbotránkozott anya búcsútlan hazautazása. — Egy jászberényi ismerős belépése a társaságba. — Hogyan kereste az öreg Kőszegi bácsi színész fiát? — Valami Kőszegi Lojziról. — Kaczianer nevű német színészről és annak vendégszerepléséről a magyar társaságnál.

Az idő haladt fölöttem, sebes szárnyakon röpült. Én mind nagyobb, nagyobb szerepeket kaptam, mily boldog voltam! Már egy kicsit nőttem is. Kiosztják a *Templariusokat*. *Murányiné* játszotta Blankát, a király leányát. Jaj! de most kinek adjuk Mathild hercegnőt? Ez nagy szerep és erős szerep volt. Ez a Mathild, a királynak, szép Fülöpnek a kedvese volt, egy rossz, gonosz szellem, ki meg akarván magának hódítani a Templariusok nagymesterét, mindennemü csábokat fölhasznál, de nem sikerül neki, mert megvetéssel utasítják vissza minden szerelmi ajánlatait. Ez Mathildot annyira fölbosszantja, hogy a királyt ravasz szerelmi hizelgéseivel körülfonván, ártatlanul bevádolja az egész szerzetet és a király máglyára

iteli őket s mind az egész szerzetet megégetteti! „Hát kinek adnánk? *Czagányinénak*“ — mondák, mert már akkor *Simény Biri* elment a társaságtól. „Ah! mondá *Láng*, ugyan mit gondolnak? Se játék, se mimika, se egy csepp tűz benne, elejti az egész szerepet. Rózának kell adni.“ Én otthon búsongtam azon, hogy ma nagyszerü játékból lesz próba s nekem abban nem lesz szerepem, mert nincs olyan kis leánynak való szerep benne. Gondolám magamban, most legalább megnézem a játékot s ha nagy leszek, tudni fogom, hogyan kell játszani. Belép a színházi szolga: „tessék följönni rögtön próbára!“ Azt gondoltam, megváltozott a repertoire; siettem, mint csak tudtam, örömömben repültem, nehogy másnak adják addig a szerepet. Amint bemegyek, mondja *Láng*: „no Rózsika, itt van egy nagy fontos szerep, föl meri-e vállalni?“ Azt se kérdeztem ártatlan-e, víg-e? csak azt mondám: „én? ha hatfontos lesz is.“ Azonban *Láng* vissza-vissza kapkodta a szerepet, ellenkezett velem. Adja ide, adja ide kérem. Kacagtak rajtam aztán az egész próbán, mikor mondám: „Jaj! kedves Tercsa mama! én ezt nem mondom — ezt tessék kihuzatni — én ezeket a szókat nem mondhatom egy férfinak soha, a mit itt ez a leány mond, hogy „imádlak“ „fogadd el szerelmemet Molai.“ „Ugy az egész szerepet ki kellene húzni — mondják, mert mind olyanokat mond.“ De én csak hallgattam; megállt a próba. Szólt *Láng:* „no majd elmondja más . . . haza mehet.“ Csak fölvettem a szerepet ismét az asztalról s belenyugodtam, sőt egész hévvel próbáltam, mert mindig bosszantottak a szereppel.

Próba végeztével egyenesen röpültem *Karacsékhoz*. Ez egy igen érdemes polgárház volt. Az úr igen

nevezetes nagyhirü rézmetsző, az asszonyság derék háziasszony, egyszersmind írónő volt. Úgy gondolom, *Takács Éva* név alatt ismeretesek munkái. *Murányiéknak* igen jó barátai s engemet is szerettek nagyon. Igen sok gyermekük volt s nevezetesen leányai, a legkisebb Teréz, ez későbbi időmben is jó barátném volt. Ama nagyhírü *Márton* professzor is ott lakott náluk. Az egy szeretetreméltó pár volt, kivált az asszonyság: csupa nyájasság. *Karacséknál* sokszor ebédeltünk s éppen jelenleg is. Én nem is vártam be *Murányiékat,* kik még otthon rendelkeztek, csak futottam lelkendezve *Karacsékhoz* s eleibe lebegtetve szerepemet, kiáltám: „Karacs néni! Karacs néni! nézzen csak ide, nézze csak mily nagy szerepet kaptam; nézze csak, „schleppes" szerepet . . . aztán fényesen fogok öltözködni!" Futottam le *Márton* professzornéhoz: „Tekintetes asszony, nézze csak, nézze, mit kaptam, egy roppant nagy szerepet . . . egy hercegasszonyt!" Mentünk föl ebédhez, már mind együtt voltunk. Elémbe áll *Karacsné* s kérdi tőlem az ő barátságos, mosolygó arcával: „no hát micsoda szerepet kapott, kis Rózsika, hogy oly nagyon örül neki?" „Nagyot! mondám, a Templáriusokban Mathildot." „Jaj, az Istenért! — mondja — nem magának való az." Már leestem mind a hét egemből . . . összehúztam a számat. „Nem, nem, kis Rózsika, hiszen igen kicsiny maga annak a nagy . . ." de már itt igen nyersen kimondá: annak a nagy k . . . k. „Dehogy vagyok," felelém hirtelen, megijedve s nagy szemeket meresztve mindenikre, attól félvén, hogy most mindjárt elveszik tőlem szerepemet. Kacagtak aztán fölöttem sokáig s mondák, most nem tudja, hogy mit mondott ijedtébe.

De a szerep nálam maradt s el is játszottam. Murányiné jól betanított és szépen fölöltöztetett. Mondák: nem hitték volna, hogy úgy megfeleljek annak a nagy föladatnak, csakhogy a koketteria igen gyerekesnek jött ki. De nem volt még akkor birálat s elnézték, ha a nem nekem valóban gyenge voltam.

Most adni akarták az *Ujholdvasárnapi gyermek* című daljátékot, de nem volt, ki a fodrászt eljátszódja. Ez egy furfangos szeleburdi — mondják — oszszuk ki Rózának. Jól van, de nagy a baj: mit csinál a nagy hajával? Mondják, vágja le! Jaj Istenem! mondám, az nem lehet, anyám megöl s én is sajnálom nagyon, mert még mindig úgy ápoltam, s minden szombaton levágtam a végéből, hogy egyenes legyen. Nem, nem, azt nem tehetem. De hiszen megnől ismét, így biztattak. Jaj, de mikor? Úgy hát nem játszhatik egy fiúszerepet se, pedig milyen szép fiúszerepek vannak! . . . Odatartottam fejemet a fodrász ollója alá s lenyírta hajamat. Reszketve néztem a tükörbe, elfakadtam sírva s e mellett anyámra gondoltam s írtóztam a következéstől.

Elfeledém mondani, hogy eleinte édes anyám gyakran bejött Pestre, megnézendő, hogy mit csinálok, nem vagyok-e beteg? Bezzeg volt „ne mulass", midőn tudtára esett, hogy három évre szerződtem. De végre csak lecsillapitották. Midőn egyszer bentlétekor éppen *Járikót* játsztam az *Arany idő*-ben, lent ült a zártszékben egy asszonyság mellett, ki egy mellette ülő, hozzánk is bejáratos asszonyságnak mondá, de kedves kis jószág ez a kis Róza, milyen jól játsza azt a vad leányt! „Ez az én leányom", mondá nagy büszkén. Aztán csak hazament, megnyugodva.

De midőn egyszer ismét bejött — alig volt időm, hogy megcsókoljam kezét, — amint lehajlok, csak reám mereszti szemét, homlokához kap és csak annyit mond: „Igaz lehet-e az? Nem, ez lehetetlen, inkább hiszem, hogy kifolytak szemeim és csak képzeletemben jön ez a balga rémkép előmbe. Ugy-e *Murányiné* asszony, ez nem az én leányom?“ Bizony még Tercsa mama is megszeppent egy kissé, oly borzasztó képet csinált szegény anyám. Csakúgy hebegett, míg öszve nem szedte magát. Én félrehúzódtam, hogy ne nézzen reám; egy szót se mertem szólani, igen féltem. Végre *Murányiné* mindenféle mentséget össze-vissza hordott: hogy annak meg kellett lenni, ezért meg ezért — igen nagy szükség volt reá — különben ő nem engedte volna meg... de hálátlanság lett volna *Vida* úr iránt, ki személyesen kérte meg. Én is összetett kézzel oda sompolyogtam, de szólni nem mertem. Végre mondja: „szemtelen! hogy mersz előmbe jönni? Nem jött emlékedbe, mikor az ollót neki fogták, hogy megnyírjanak, mint egy...“ Nem végezte be, csak dühösen nézett *Murányinéra* és én reám... „nem jött emlékedbe, hogyan ápoltam hajadat? hogy vigyáztam minden szállra? hogy vágtam le végeit, hogy szép egyenesre nőjjön? Alkalmasint felejtve minden jó, mit lelkedbe csepegtettem. Ez a komédia gyümölcse! Ez az erény oskolája, hol minden jót hamar — felejtenek s minden rosszat hamar, nagyon hamar tanulnak.“ „Kedves, kedves mamám, mondám összetett kézzel, hiszen mindig úgy akarta, hogy elől fürtökbe viseljem hajamat, hát lássa most az egész fejem csupa fürtökbe van csinálva. Aztán hiszen megnő megint s akkor többé sohase

vágom le.“ „Menj előlem, magad se tudod, mit veszitettél. Egy leánynak legszebb ékessége a szép haja, csinosan fésülve. Nálunk csak olyannak vágják le a haját, kit . . . nem is akarom kimondani . . . kit végre kiseprőznek.“ . . . Elment haraggal . . . beszélhetett *Murányiné*. Megfordult s búcsuzás nélkül ment sebesen. Midőn ki akartam kisérni, visszalökött az ajtóból: „Velem ugyan végig nem jösz többé az utcán ez életben . . .“ s ment *Rothkrepfékhez*, mert ott volt szállva. Bementem sírva a szobába s mondom *Murányinénak:* „most már sohase bocsájt meg s akkor én meghalok.“ „Ne félj, semmit, mondja *Murányiné*, csak menj hozzá és kérleld meg.“ „De ott megver.“ „Légy készen mindenre jó gyermek s szenvedd el, de azért kérleld szépen, majd magába száll.“ Én aztán később odamentem, kérleltem s mamika is annyit beszélt neki, hogy végtére egy kevéssé lecsillapult, de *Murányiékhoz* nem jött el búcsúzni. Másnap hazament. De én, szívemben igen nyugtalan voltam, vétkesnek érzettem magamat, hogy jó anyám ellen cselekedtem, hogy úgy megszomorítottam. Sokáig nem aludtam jól s minthogy mindig az egész fejemen levő hajamat föltekergettem papiros tekercsekre minden éjjelre, sohase lehetett egészen a párnára fektetnem a fejemet, mert igen nyomta az a sok apró, összefacsart papiros-galuska, „Tercsa mama! fölkiálték néha, ez a sok apró kígyó a fejemen nem hágy engem aludni: ez a rossz lelkiismeret, amiért anyámat megbántottam.“ „Csak te imádkozzál és aludjál.“ De én ez esemény miatt sokáig, igen sokáig nyugtalan voltam.

Most egy ifju jött hozzánk Jászberényből; ösme-

rősöm, a főnótáriusnak, *Kőszeginek* a fia, ki szomszédunk s atyámnak jó barátja volt. Igen megörültem, midőn megismertette magát, mert én nem ismertem reá mindjárt. Ő oskolába járt Pesten. Egyszer haza vitték ünnepelni s midőn ismét visszaküldték Pestre oskolába, felé se ment az oskolának, hanem jött a színházhoz. Az ifjú lehetett 18 éves. Gyönyörü szép ifjú, deli termettel és nagy hajlammal a színészet iránt. Mondom neki: „az Istenért Lojzi, hogy meri maga az oskolát elhagyni és a színházhoz jönni? Hiszen *Kőszegi* bácsi mindjárt meglövi, ha meghallja, hogy itt van?“ „Soká lesz az, míg ő azt meghallja, hogy én hol vagyok és ha meghallja is, én nem bánom, én nem leszek egyéb, mint színész.“ Egyszer, midőn Lojzi már néhányszor nagy tetszéssel játszott, berohan az apja fia szállására töltött fegyverrel. Ha ott találta volna, rögtön lelövi, de a szerencse úgy akarta, hogy fia nem volt hon. Jön föl dühösen a próbára. „Bocsássanak meg az urak, én egy gazembert keresek, ki megszökött az oskolából és az urak menhelyet adtak neki. Hol van?“ Én mondám: „Jaj Kőszegi bácsi.“ „Uram — mondák a többiek — kövesse meg magát, mi semmi gazembert be nem fogadtunk tudtunkkal, de igen, egy becsületes embernek, egy főnótáriusnak a fiát, ki nagy hajlamot tanusított a színészet iránt, azt befogadtuk.“ „De hol van?“ kérdé. „Most jelenleg nincs itt, mert nincs foglalkozása.“ „Én meglövöm, ahol találom.“ „Azt megtiltjuk az úrnak, hogy neki, mint szerződött tagnak, pályatársunknak, legkisebb bántódása legyen; de ne keverje uraságod magát se bajba, ne csináljon spectáculumot, itt becsületes emberek közt van; az úr fia szép tehetséggel bír; hajlama

nagy, sohase kerüli ki a színpadot, ha itt nem, máshol. Még nagy művész lehet belőle." „De én őt nem ezen pályára szántam, neki szebb jövője van." Ott patvarkodott még egy ideig. „Kitagadom, ha elő nem jön." „Uram, — mondák neki — nekünk itt foglalatosságunk van, bocsásson meg . . ." S aztán elment szegény. Még öt nap mulatott Pesten; addig Lojzi nem játszhatott: el volt bújva. Végre haza kellett mennie. Levelet hagyott a fia szállásán: hogyha önként nem tér vissza a jó útra, kitagadja mindenből. Úgy is lett. Várta, várta több ideig, de Lojzi igen kedvelt jó színész lett s nem ment haza. Az atyja özvegy lévén, meg szép ember is volt s nem igen idős — megházasodott. Lojzinak egy kis öcscse lett s atyja arra hagyta minden örökségét, Lojzit kitagadta mindenből. De úgy látszott, többre becsülte ő akkor is a színészeket. Jó színészszé vált, ... egy kis szegletességet kivéve, félvállát ugyanis mindig fölhúzta s teljességgel nem tudott róla leszokni. De különben minden karakter-szerepet ő játszott és nagyon találva játszta, még *Hamletet* is, az pedig előttem nagy ember volt, ki azt jól fölfogta. Szerették is nagyon. Pesten elnevezték őt a kis *Katzianernak*. Ez a németeknél volt a legügyesebb színész Pesten. Imádták — kivált a női világ, — mert gyönyörü szép ember volt, pompás termettel. Erről is tudnék sokat írni, de az nem tartozik ide. Ő három magyar szerepet is betanult nagy szorgalommal és ajánlkozott, hogy ő nálunk föl kíván lépni. *Thoringen Gáspárt, Rolla halálá*-ban *Rollát* adta, a harmadik nem jut már eszembe, hogy mi volt — talán *Tell Vilmos*. Fölségesen játszott, mindig tömött házak előtt. Én is

játsztam vele s mi büszke voltam, hogy engem választott *Elvirájá*-nak, *Rollá*-ban. Kőszegi is igen hamar fejlődött, sok tűzzel játszott és jól, szép deli termete meg igen emelte játékát. Szerepét mindig igen jól tudta s most már mindjárt nagyobbszerű darabokat vehetett elő a társaság.

IV.

Ujabb férfiszerepek. — Láng úr hízeleg. — Vida nagylelkűsége. — Attila szerepkiosztása és Czagányiné helytelenkedései. — Hogyan kapja meg Rózsika Adelaide szerepét? — Vida kiosztja a játék jövedelmét. — Czagányiné fölsülése és eltávozása a színészettől. — Cserni György szerb melódiáinak hatása. — Egy szerb gavallér ajánlatát megvetéssel utasítják vissza. — Kezdik építeni a német színházat Pesten. — A magyar főváros német színészetéről és német lakosságáról. — A lakás kellemetlenségei Murányiéknál. — Róza mama és kellemetlen helyzete. — Elköltözés Tercsa mamától. — Mit köszönhet Rózsika Tercsa mamának?

Egyszer ki akarták osztani a *Falusi borbély*-t. Jaj! de nincs, a ki Józsefet, az első szerelmest s tenórt játsza. Mit csináljunk? Hát nem lehet másképen kiosztani: a kisasszonyt *Czagányinénak* kell adni. És Józsefet? A kis Rózsinak kell játszani, különben nem adhatjuk a darabot! A *Falusi borbély* akkor oly kedvességben volt, mint későbbi időkben a *Szevillai borbély*. Mondom: „Oh csak tessék, tessék ideadni, holnapután meg eljátszom *Thoringer Gáspárt*, azután meg a *Vén házmestert;* csak ősz szakált kötök s megvan a házmester.“ Kacagtak rajtam, mivel haragudtam, hogy nem én játszhatom a kisasszonyt. Odajött *Láng* s megveregette arcomat: „Nono! kis paprika, hm, hm... Ez nála nagy dicséret volt és — ritkaság. No, no, hiszen tudja: én játszom a borbélyt, aztán szeretek

magával ott patvarkodni, aztán úgyis el van már a haja vágva . . .“ Én meg hirtelen belevágtam: „hát már kész az öltözet ugy-e?“ — és adták a *Falusi borbély*-t és csakugyan nekem kellett játszani Józsefet. De csináltattam magamnak egy jó magus steklis topánkát, melynek belől is ki volt tömve a sarka. Oda jött *Láng*, mikor már föl voltam öltözve, egy ecsettel hirtelen bajuszt fent az orrom alá. Bezzeg trüszköltem, de hiába, már késő volt lemosdani a bajuszt. És a publikum mindig fölkacagott reám s hogy adós ne maradjak én is visszakacagtam, de csak úgy — egy kicsit lopva.

Vida úr igen előzékeny, nemeskeblü ember volt, aki minden embert jutalmazni óhajtott, bármi csekély tehetséget vett észre. Minden kis érdemet túlbecsült. Kivált ha még nagy vagyonnal bírt volna, senki se szenvedett volna szükséget. Történt egy alkalommal, hogy egymásután következett a sok betanulni való új darab s a társaság igen meg volt terhelve. A többek közt olvasó próbát hirdettek *Attila a hunnok királya* címü nagy játékból. *Vida* úr is jelen szokott lenni gyakran — szenvedélyesen szerette a színészeket — s most is jelen volt. Mondja egy a színészek közül, erre nagy publikum lesz. Hát hogyan osztják ki? Hát így meg így s elősorolják. No, én is itt leszek az olvasópróbán, mondja *Vida* úr és ha látom, hogy érdemes lesz arra, legyen ez az egész társaság javára előadva, az urak most igen is túl voltak terhelve. Megköszönték a méltánylást s beküldték a szolga által *Czagányinénak* a neki osztott szerepet: Kéretik, hogy azonnal tessék próbára jönni. Ő is ott lakott a *Hacker-házban*, hol a színpad volt fölépitve. Azt izeni

a szolgától: Ő nem ér reá próbára jönni, most jött haza a piacról s csak a kávéját főzi meg, mindjárt beteg lesz és lefekszik. Erre a társaság igen fölboszszankodott, de kivált *Vida* úr. Menjen, mondja *Vida* úr, hozza vissza a szerepet. A szolga elhozta s rögtön küldte értem a szolgát: jöjjek föl próbára. Fölmentem rögtön. „No kis Róza, mondja *Vida* úr, nézze csak, itt egy új szerep; lesz tanulni való! Mit mond hozzá, bele mer-e fogni ebbe a kis gyilkosba, hogy három nap alatt betanulja!“ Hirtelen keresztül lapozom a szerepet, mondom: „én megpróbálom, csak a publikum ki ne fütyüljön, ha nem leszek képes megfelelni a szerep jellemének.“ „Csak te tanuld meg jól szerepedet — el tudod te azt játszani.“

Én a szerepet olvastam a próbán. Ez egy fiatal leány, neve, ha jól jut eszembe: *Adelaide*, Attila kedvese. Attila zsarnok, kit „Isten ostorának“ nevez a nép, föllázad ellene, s titkon élete után törekszik. De Attila jól tud őrizkedni s nem könnyü hozzáférni. Azonban a leányt elcsábítják, hogy legyen szövetségesük ez ügyben s ölje meg Attilát, éjjel, álmában. A leány beleegyezik s megöli Attilát.

Czagányiné csakugyan nem jött be a próbára, így hát e nagy szerep nálam maradt, azon igérettel: minthogy ez nem az én szereposztásomhoz tartozik és megkívántató hozzá egy pompás schlepp meg egy elegáns pongyola, *Vida* úr megfizeti a hozzá való szükségleteket, csak varrassam megs az az enyém marad. Én nagy örömmel fogtam hozzá a tanuláshoz s három nap múlva előadtuk a darabot s nagy publikum volt reá. Másnap *Vida* úr kérte a társaságot, engedné meg, hogy ő oszsza el érdem szerint a jövedelmet; mindenik szíve-

sen beleegyezett. Összegyűlt kilenc órakor az egész társaság, csupán *Czagányiné* nem, ki csak egy helyettest küldött be a próbaszobába. Midőn *Czagányiné* osztályrészére jött *Vida* úr s mondja: „ennyi jut *Czagányinénak* havi díja osztályrésze szerint" fölszólal a küldöttje: „majd beviszem én osztályrészét". „Csak legyen egy kis türelemmel barátocskám — mondja *Vida* úr — mindjárt megviheti a tudnivalót" s folytatta tovább az osztást, kinek mi része volt. Engem hagyott legutoljára, s mondja: „itt van kis Róza a maga része s minthogy elmaradt volna a darab, ha maga föl nem vállalja azt a nagy szerepet, itt van a *Czagányiné* része, az is magát illeti. Mondják meg uraim, helyesen cselekszem-e?" Az egész társulat helyesnek, sőt igazságosnak találta annyival is inkább, minthogy minden nap színpadon voltam, elfogyhatatlan szorgalommal s türelemmel, mi iránt az egész társaság elismeréssel és méltánylattal volt. „No, most már megmondhatja az úr, hogy mi jutott volna *Czagányiné* részére, ha játszott volna, — mert csakugyan nem volt beteg, mert ebéd után sétálni ment."

Czagányiné rögtön beadta fölmondását: hogy hat hét múlva elhagyja a színpadot örökre. Megyen férjével haza Jászberénybe. *Vida* úr a fölmondást elfogadta. *Czagányiné* férje, úgy tetszik, segédirnok volt a városházánál. Ezt nem tudom bizonyosan, nem kérdezősködtem.

Játsztam azután kicsiny és nagy szerepeket, derűre-borúra mindent: fiúkat, leányokat, asszonyokat, gyerekeket — még statiszta-úrfiakat is némajátékokban, énekesekben és mindenben egyre-másra. Ezek közben némi változások is történtek. A nők közül

már régebben elmentek: *Sáskáné Biri* leányával és *Simény Biri*, kik erdélyi születésűek lévén, a honvágy édes vonzalma csalogatta őket — visszavágytak Kolozsvárra.

Ezek közben történt, hogy egy színész — úgy gendolom *Balog István, Cserni György* szövegét írta, a színpadra alkalmazva énekekkel s ekkor írta *Rothkrepf Gábor,* mint fiatal gyermek, tán alig tizennégy éves a zenéjét és pedig oly jellemszerűleg, mintha mindig a rácok között lakott volna. Én nem értettem még akkor ahhoz, hogy mi a jellemző, de az egész közönség itéletét írom itt le. És oly szerencsével volt megírva, hogy a darab sokáig, későbbi időkig is föntartotta magát. Én játszottam benne *Ruzsicát*, egy kis rác leányt és énekeltem benne rác nyelven egy áriát és egy párdált. Az áriának a textusa így hangzott: Szomorúan:

Stó mi fajda od mladoszti
Kad prebivám u zsaloszti
Sta ne mogu z drágim biti'
Ni o danu ni o nótyi.

A párdal pedig így: igen vígan, pattogósan, a kedvesével énekli:

Devojcsica, devojcsica
Ruzsa rumena
Alj ne sznidim, od mog brata
Dusa rogyena.

Ezek voltak mindeniknek első versei. Volt dicsőség, volt tapsvihar, én még kis életemben olyat nem kaptam, de akkoriban még tán senkisem. Volt minden dal végével *fórázás,* kihívások. A többek között egy rác úr megszeretett (mert akkor még igen sok rác

lakott Pesten) és egy *Divéki* nevü színésznek a nejét, arra akarta reá bírni, (ad neki ötszáz forintot) ha engem reá veszen, hogy vele menjek el, tán a Bácskába, vagy hova, már nem emlékszem. De *Divékiné* megkapta tőlem. Mondám neki: „Hallja! ha maga merészli azon úrnak megmondani, hogy maga olyan szemtelen volt egy olyan ajánlatát tudtomra adni, megmondom a férjének, (ki igen becsületes ember volt) hogy neje igen gyanus hivatalt kezd fölvállalni s akkor magát megabrakolják. Most pedig menjen és mondja azon bizonyosnak, hogy maga nem merte nekem megmondani." És úgy lőn. Én csak *Murányiéknak* mondottam meg, kik igen nagyon összepirongattak. S ugyan őrizkedett bárki is azontul engemet ilyenekkel sérteni. Azonban azon nő nem volt színésznő.

De most már igen nagy változások történtek, nem velem; sokkal igénytelenebb voltam, minthogy velem történhetett volna valami nagyszerü — de azegészre nézve.

Épült a nagy *német színház* nagyban s gyorsan és eljött az idő végre, hogy készen volt annyira, hogy játszhattak benne. Minden készületet megtettek, a *Bagolyodúból** való kirepülésre s majd ha kitisztult onnan minden, akkor majd a magyaroknak szabad lesz az ottan üresen hagyott helyet elfoglalni. Szegény magyarok! No de még ez egy kissé távoli kilátás volt, mert nagy volt az épület, nagy a készület az új diszitmények festésére, szóval: az egész belső elrendezésre még idő kellett.

Egy magyar mágnás lett aztán a németek intendánsa. Istenem! a német színészet már akkor is virág-

*) A *Rondellát* érti 1812-ben.

zott; a német litteratura gazdag volt: mert voltak nagy költői s magas műveltségre emelkedhetett. Adhattak remekműveket a színpadon, mert pártolásban részesült, — mert uralkodó nyelv volt a német a magyar fővárosban. A főbb rendűek szégyeltek magyarul beszélni, s ha tudtak is, eltagadták . . . még a polgárság is! Csak alig lehetett helylyel-közzel egy igazi derék magyar polgári házat találni és csakis azok s az ifjúság pártolta némileg a magyar színészeket. Az utcán egy magyar szót hallani éppen nem lehetett. A magyar színészet tehát még akkor csak bölcsőjében feküdt . . . de nem arany bölcsőben, hol ringatták s ápolták volna! Nem voltak költők, kik a nyelvet megkedveltették volna. A színészetet, mint csupa komédiát, csak mint kedv- vagy időtöltést tekintették. Meg aztán egy kis éneket s dalokat meghallgattak. Ezek adtak némi ingert, hogy néhány úri ház pártolta.

Mi azonban csak folytattuk a mi szerény, kis helyiségünkben játékainkat. De reám nézve egy kis kellemetlenség következett be. *Murányinénak* volt ugyanis már akkor egy öt éves fiacskája, de éppen akkor, midőn én hozzájuk mentem lakni, jó reménységben volt. Azóta már úgy megszaporodott a család, hogy három kis angyalfej mászott föl a térdünkre és nyakunkba, ha otthon voltunk s ott zsinatoltak egész nap. Kivált engem igen nagyon szerettek s „jó néni"-nek hívtak. Ha *Murányiné* elment hazulról, reájok parancsolt: jól viseljétek magatokat, míg oda leszek, Róza lesz a mamátok. Szót fogadtak és azontúl csak nekem fogadtak szót s úgy hívtak engem „Róza mama." Meg is maradt rajtam e név. Minden köze-

lebbi fiatal ismerőim, de az idősek is, akik szeretnek, mind „Róza mamának“ hivnak.

Istenem! milyen a sors. Akik nekem kis korukban ezt a nevet adták, mind a sírban nyugosznak s én még élek! . . .

Megszaporodott tehát a család és a nagy szeretetnél fogva, mind az én ölemben s fülembe zajongtak. Ha öltönyeimet készítettem, csak azt vettem észre, hogy a szépen kivasalt ruhámra, mit pántlikákkal szegélyezni kezdettem, puff! fölugrottak és nyakamba másztak . . . Ha a szerepemet tanultam s elseprettem őket előlem, már a hátamra másztak s a fülemen csókoltak. El nem bujhattam előlök, mert csak egy szobát bírtak. Nekem pedig öltönyeimet kellett készíteni és sok tanulni valóm lévén, csendesség kellett. Kénytelen voltam elválni. Mind a ketten sírtunk a jó Tercsa mamával.

Egy becsületes polgári házhoz mentem szállásra és kosztra, hol két jó nagy leány volt. Azokkal laktam egy szobában. Ők segítettek nekem varrni és öltözködni is. Nehezemre esett elválni Murányinétól, mert ő nekem anyai barátném volt s hát én sokkal fiatalabb, még szinte gyermek voltam, ő mégis egész bizalmával s barátságával ajándékozott meg. Ő engem igen érett eszünek tartott. Nem tudom, igaza volt-e? De bizalmát igen tudtam méltányolni s igyekeztem is mindig megérdemelni. *

* A 141. l. közölt szerb dal magyarul így van: Mi hasznom az ifjuságból — Mikor bánatban élek — Ha nem lehetek rózsámmal — Hej se nappal se éjjel. —

Hej te kis lány, te kis lány — Te piros rózsa. — Nem álmodom a bátyámról — Édes lelkemről.

V.

Lampl atyusnál. — Rózácska házi neveltetése. — Nyelvismerete. — Modora. — Barabás festeni akarja. — Egy jelenet Fáyéknál és az előzékeny Déry. — Déryt szeretik. — Új lakás Murányiéknál. — Tercsa mama. — Rózácska a mosóteknyő előtt. — A váratlan látogató. — Déry vallomása. — Aggodalmak. — A gyerekek mindent elárulnak. — Murányiné tanácsa. — Ebéd Fáyéknál. — Déry mint fölolvasó. — Komoly szándék. — Murányiné közbenjárása.

Én új szállásomon nem hamar tudtam beleszokni azon közönségesebb életmódba és modorba, ámbár nem volt durva ember az öreg ősz *Lampl* atyus. Csendesen éltek. Bár az asszony se fiatal, de igen víg kedélyü és tréfás német asszony volt, ki engem igen nagyon szeretett és mindenféle kedvezésben részesített. Mint mondák, szerették volna, hogy mindig nálok maradjak. A nagyobbik leánynyal azután *te* és *tu* barátnék lettünk. De szüntelen bosszantani kezdettek, hogy én belém mennyi ifjú szerelmes. Én erre igen megboszszankodtam. Nekem ilyenféle beszédeket *Murányiéknál* sohase volt alkalmam hallani. Szívemnek egy mozzanata se árulta el, hogy valamelyik ifjú közeledésénél sebesebben dobogott volna. Én nem tudtam, mi a szerelem; nem érzettem semmit, hideg és érzéketlen voltam mindenik iránt. Mind egyforma volt előttem, mindenikkel egyformán beszéltem. Azt mondák, büszke

vagyok. De én a büszkeséget nem ismertem, én ahhoz nem értettem, én csak igen természetes voltam.

Én magas műveltségben nem részesültem kis koromban. Jó anyám a legnagyobb alázatosságban nevelt, míg otthon voltam. Mindig azt iktatta belém, hogy alázatos legyek mindenki eránt, úgy mindenki fog szeretni. Ha valahogy boldog leszek valaha, ne dicsekedjem vele szüntelen mások előtt, mert hamar irigyeim támadhatnak s megzavarhatják boldogságomat. S amire ő oktatott, azt híven megőríztem lelkemben és így nőttem föl, így öregedtem meg és csakugyan igaza is volt jó anyámnak, mert bátran elmondhatom, hogy késő öregségemig szeretetben és tiszteletben részesültem a két magyar hazában, a magas körökben úgy, mint a középrendűeknél. Hogy irigyeim ne lettek volna a társaságoknál, némely pályatársnéknál később koromban? Azt kikerülnöm lehetetlen volt. (Talán majd rájövünk.) De én azokon se álltam soha bosszút, ha bántalmaztak. Csak Istenre bíztam ügyemet és megvetettem őket, de mindig a publikumtól nyertem elégtételt. Franciául nem tanultam otthon, mert nem volt mód, a színészetnél pedig nem volt időm, sokkal több teendőm volt. Kedvem se volt, nem szerettem a francia nyelvet. Csupán annyit tanultam, hogy a neveket és előforduló esetekben a szókat ki tudjam mondani a színpadon. Még *Rothkrepféknél* laktam, hogy zongorázni kezdettem tanulni. De egyszer sokáig nem tudtam egy gyakorlatot betanulni, úgy, hogy hiba nélkül csináljam. Atyus elvesztette türelmét, meg én is. Gyerek voltam még akkor; én sírtam, ő meg azt mondta: „Hogyan lehetsz oly nagy szamár, már hatszor csinálod s még

se tudod.“ Én meg fölugrottam, mondván: „No, ha szamár vagyok, nem is tanulok többé zongorázni.“ Makacs voltam, az igaz. Nem is tanultam többé soha, csak úgy magamtól tanultam meg az accordokat adni és egy kis dalocskához accompagneirozni. Gitárt, azt tudtam játszani, de azt se mesterül, csakúgy házilag. De szükségből, kis színpadokon tudtam egyszerü dalokat mellette énekelni. Csupán az olasz nyelvet volt némi kis vágyam megtanulni, csupán azért, hogyha olaszul akarok énekelni, tisztán bírjam a szókat kimondani, valaminthogy énekeltem is olaszul, meg franciául is Kolosváron. Egy francia nyelvmester tanított meg az ária szövegére, de izzadott is a homlokom belé, míg a szavakat betanultam; a publikum sokáig azt hitte, hogy franciául is tudok. Egyízben nagy szorgalommal fogtam az olasz nyelv tanulásához *Kolosvárott*, de oly szerencsétlen tanítóim voltak, hogy ki nem állhattam a fecsegéseiket. Egy olasz strázsamestertől vettem órákat, az mindig a szobám izléses fölfüggönyözéséről beszélt s képeimről kérdezősködött, midőn szívvel-lélekkel a fordításoknál kívántam volna magyarázatot. Már irtóztam, ha jött. Végre mondám: signore, non posso; kifizettem s addió! Nem tanultam többé. Egyszer *Kassán* létemben egy vén franciáné tolakodott hozzám, hogy tanuljak. Gondolám, megpróbálom; de mikor jönni láttam, már féltem . . . mindig szerelmeiről beszélt. Türelmet vesztve mondám: „madame! nem tanulhatok, igen fárasztja a mellemet a sok beszéd“. „Meg kell lenni, mondá, tanulnia kell, maga igen szépen mondja ki az olasz szót.“ „Nincs időm“ mondám. „Ingyen tanítom, felelé, s franciául is meg kell tanúlnia.“ „Oh köszönöm szépen, liebe Madame.

bizony nem vagyok rá érdemes.“ Így maradt el ez is. Csupán olvasni, már jól tudtam. A műveltségnek ezen szükséges ágaival nem birván, csak annyival birtam, mit ész és a magasabb körökben való társalgás által szerezhet az ember magának. Mert viszont azzal méltán dicsekedhetem, hogy mind *Kassán,* mind *Kolozsvárott* a magasabb körökben s grófi házaknál majd mindennapi társalgásaikban részesültem. Mindenütt szeretve öleltek és karoltak föl ... majd ki fog derülni életemnek későbbi folyamában.

Én hát büszke nem voltam senki irányában; legfőbb büszkeségem a publikum szeretete volt s csak a férfiak iránt voltam közömbös. Mint mondák, arcom mindig vidám s mosolygó volt. Ha úgy volt, én nem szándékosan szedtem rendbe vonásaimat. Ahhoz, hogy azt begyakoroljam, sok tapasztalás kellett volna, — de minthogy szemem szilva-metszésű volt, úgy látszott, mintha mindig mosolygtam volna. De a vidám arcon keresztül volt mégis kiskoromtól kezdve egy bánatos vonal, mely legjobb kedvemben is áthatolt arcomon. A nagyhírű *Barabás* egyszer Kolosvárott azt kivánta, hogy üljek, ő engem le akar festeni. Ültem, de szörnyű kedvetlenül dobta el ecsetjét egy órai ülés után. Nem talált kedve szerint s mondja majd holnap. Jó, ültem másnap ... nem ért semmit. Mondja végre: egy vonás van az asszony arcán és nem találhatom el, pedig ez adja arcának sajátságos jellemző kifejezését. Ismét félredobta. Harmadszor is így járt. Ő tökéletes híven akarta arcképemet adni, de ismét összetépett mindent, s eldobta a vázlatot. Én nem festem az asszonyt, mondá és nem is festett le. Igen sajnáltam, hogy nem lehettem oly szerencsés,

hogy ily nagy művész részéről lássam magamat lefestve. Ez már idősebb koromban történt Kolozsvárott, azután többé nem találkoztam *Barabással.*

Murányiékkal sokszor voltunk ebéden *Fáyéknál*, midőn más szállásra mentem tőlük. Ily alkalommal történt egyszer, hogy az inas elfelejtett kenyeret tenni a terítékem mellé. Kövér hússzeletet vettem ki, s nem mertem enni kenyér nélkül, mert féltem, hogy megbetegszem. Csak ültem, mint egy bamba s nem ettem. *Zsuzska* vette észre, hogy nem eszem. „Mi baja Rózácska, hogy nem eszik?“ Mondom szégyenletesen „nincs kenyerem.“ Fölriad az öreg úr: „ejnye veszett hordtát Pista öcsém, hát csak úgy figyelmez a dámákra, hogy még azt se veszi észre, ha valami hiányzik az asztalon?“ *Déry* erre hirtelen fölugrott s kenyeret hozott. Szokott szeles modorával elémbe teszi, mondván: „miért nem szól kis bamba? Néma gyereknek anyja sem érti szavát.“ Nekem se kellett több, elkezdtem pityeregni, sírtam s nem ettem többé olyan ételt, mihez okvetetlenül kenyér is kellett. Nem ettem belőle, félretoltam s ott maradt tányérom mellett. Ekkor az egész asztal elkezdett kacagni rajtam. Egyik része engem csúfolt s bosszantott, hogy miért nem eszem kenyeret, a másik rész *Déryt*, hogy kosarat kapott. Erre az öreg úr elkezdett szörnyű jóízűen kacagni: „bravó, bravó! kiáltozta, a *dér* megcsípte a *rózsát*, lakodalmat ülünk.“ Elsötétült előttem a nap szégyenletemben és bosszuságomban, mert *Déryt* sohasem szívelhettem. Pedig minden ember szerette őt, mindenki igen mulatságosnak, jó időtöltőnek találta, de én éppen azt nem szerettem benne, és ha előttem dicsérték, mindig csak azt mondtam rá: „óh az a csúf, nagy

orru ugrifüles.“ Erre azt felelték: „de igen becsületes ifjú, nem korhely, nem iszik, nem kártyázik, nem dohányos, minden erény megvan benne és nemes ember.“ Ez igaz is volt mind, de én mindezek mellett nem szívelhettem. Azt mondták a többi lányok, „no meglásd, ez lesz a férjed.“ Már akkor oly méregbe tudtam jönni, mint egy szárnyas egér. És csakis akkor voltam mérges, ha róla beszéltek nekem. Kivált a *Fáy*-család rendkivül szerette, nem tudtak ellenni nélküle.

Murányiék már most nagyobb szállást béreltek. *Lampl* asztalosék is változtatták szállásukat és éppen az *Arany szitában* bérelték ki az épület hátulsó részét *Fáyéktól*. Amint ezt meghallottam, semmit se szóltam, csupán gondolám: menjetek csak ti oda lakni, de velem nem! „Tercsa mama, én ismét magukhoz jövök lakni“ ezzel léptem be hozzájuk, én nem megyek abba az udvarba, a hol az a *szeles* lakik. „Gyere lelkem! tudod, hogy én mindig szívesen fogadlak . . .“ és ismét ott laktam *Murányiéknál*. De itt ismét meggyűlt a bajom. *Murányiné*, én is, igen szerettünk olvasni, nappal azonban nem igen értünk rá. *Murányiné* még azonfölül a gyerekekkel is el volt foglalva, a ruhájukat foldozgatta. Én néha csak loptam egy kis időt magamtól és felolvastam. Éppen ez ellen panaszkodtunk valakinek, erre *Déry* hirtelen oda ugrik *Murányinéhoz:* „No ha, mindaketten megcsókolnak, úgy én minden délután elmegyek s fölolvasok maguknak estig is; maguk varrhatnak, sőt szép könyveket is hozok“ mondá. Én félre mentem onnan és csak annyit mondtam: jaj! Hallottam, a mint *Murányiné* mondja: „maga bolond, majd adok én magának csó-

kot“ s azzal elkezdette kergetni és jókat püfölt rajta. Mikor *Déry* elment, mondom: „no Tercsa mama, ha maga elfogadja, én nem tudom, mit csináljak.“ „De hát miért haragszol oly nagyon reá?“ „Nem tudom, mondám, de kiállhatatlan a modora előttem.“ „No de az nem szép, hogy nagyon is visszataszító módon viseled magad irányában.“ „Ha látja, ne szóljon hozzám, ezt akarom — felelém; ne állja el utam, ha előtalál.“ Ha föl akartam menni a színházba öltözködni, éppen oda állott a lépcső aljára, mintha oda cövekelték volna és én ne mentem föl, míg ott állott. Már néha majd el is késtem, még se mentem, úgy nem szívelhettem.

Egyszer *Murányiék* elmentek hazulról, csak a gyerekek maradtak hon. Én megkérem, engedje meg a cselédnek, hogy délután mosson ki egy fehér mousselin ruhát holnapra színpadra. „Mutasd a ruhát.“ Mutatom. „Hiszen nem piszkos ez, csak egyszer volt rajtad, kivasalod és megvan.“ „Oh nem, nem, én így föl nem veszem, sokkal szebb lesz, ha ujra kikeményítik.“ „No, ha éppen olyan hiú vagy gyermekem, én már a cselédnek dolgot adtam, mosd ki szépen magadnak.“ Én nem tudtam mosni. Csak néztem rá félmosolylyal, hogy milyen lesz az, ha én mosom ki. „Jaj! azt is meg kell próbálni, a cseléd majd útba igazít; könnyen megy az.“ Ők elmentek és én hozzáfogtam a nagy munkához. Már ki is mostam s aztán kimentem az udvarra a kúthoz és vizet húztam magamnak a teknőbe. Igen forró nyári délután volt s én igen kimelegedtem. Mindent lehánytam magamról, csak egy fehér alsószoknyácskát nem, a nyakamon semmi: úgy öblögettem a fehér ruhámat.

Egyszer csak nyílik a kis kapu s belép az udvarra... *Déry.* „Nem tudtam, hogy *Murányiék* nincsenek hon“ és bement a szobába, elékiáltotta a gyerekeket... hozott nekik egy kendő körtvét. Én már most nem tudtam, hova sülyedjek. Be nem mehettem ruháimért, mert a szobában volt. Jól látott ő engemet, mikor jött, hogy ott állok a teknőnél, de akkor egy szót se szólott hozzám. Míg itt azon tünődtem, hogy hova lehetne elbujnom, hogy így meg ne lásson többé, egyszerre csak ott termett a konyhaajtóba s onnan nézett. „Már nagyon is fehér lesz az a ruha — mondja — éppen oly fehér, mint a maga nyaka.“ De én nem szóltam semmit, csak mostam, pedig már rég készen voltam; mostam, mostam mérgesen összeráncolt szemöldökkel amiatt, hogy miért szólt hozzám. Egyszer megdob egy körtével, de az nem reám esett, hanem a vízbe és telelocsolta arcomat vízzel. Elfordultam, hogy megtöröljem arcomat s mondom: goromba! „Mit, hát én goromba vagyok? No ezért fizetnie kell, ezt el nem szenvedem...“ s mire észrevettem, körülkarolt s össze-vissza csókolt. Nem tudtam magamat kiszabadítani. „Takarodjék — mondám — én magát ki nem állhatom, sohase is állhattam ki.“ Egyszer csak elkezdi szörnyü komolyan és szeliden: „Röschen! édes Röschen, miért oly büszke, hideg és visszataszító csupán én irántam?“ „Mert vissza akarom utasitani magát, mondom már, hogy nem szenvedhetem.“ „Ne tegye azt, lássa én becsületes ember vagyok és rég vehette észre, hogy én magát szeretem s becsületes szándékkal vagyok maga iránt. Szivemből szeretem és csak magával tudnék becsületes lenni.“ S míg ezt beszélte, oly szorosan

tartott két kezénél fogva, hogy nem szabadulhattam tőle. Hiába! én egyebet egy kis jó indulatnál nem érzettem iránta, azt is csak annyiban, minthogy most láttam legelőbbszer komolynak és csak annyiban, hogy nem futottam el, bár eleresztette már a kezemet, látván, hogy nem hajlok meg. „Isten őrizz! mondám, hogyan is jut ily vad gondolat az eszibe, hagyjon nekem békét . . .“ s azzal ismét a teknőhöz mentem, ő pedig be a szobába, sapkáját fejébe csapta s mint a cseléd mondta, szó nélkül távozott . . . Ekkor megsajnáltam . . . Még eddig nekem egyetlen férfi se mondott egy szót se szerelemről . . . még eddig egy férfi se csókolt meg . . . nem éreztem semmit senki iránt és így nem tudtam magamnak megfejteni érzelmeimet. Nagyon kezdettem gondolkozni s a fölött aggódni, hogy éppen ez a *Déry* az a férfi, ki nekem legtöbbszer beszélt szerelemről . . . és talán csakugyan ehhez kell férjhez mennem, mert nem illenék, hogy más is szeressen, azért a legelsőhöz kell férjhezmenni a becsületes leánynak. És éppen ő az, kit ki nem állhatok! Oh csak *Murányiék* el ne mentek volna hazulról, nem mert volna megcsókolni! Ily gondolatokkal voltam elfoglalva s búsultam. A gyerekek se tudtak fölvidítni, hijában esdekeltek: „jó néni, Róza mama, hát nem szeret már minket?“ Másszor összecsókoltam őket, most ott hagytam őket csevegni s csak magam elé néztem. „Hiszen jók voltunk, bent ültünk a szobában szépen.“ Gondoltam magamban: bár most ne ültetek volna *szépen*, hanem rohantatok volna ki szokástokként, mint megannyi sárkányfiok, nem csókolt volna meg az a csúf ember . . .

Este felé haza jöttek *Murányiék*. Minő más

elfogadásban részesültek, mint egyébkor! Máskor vidáman elővettem Tercsa mamát megcsókolni, holmiját elszedni. A sáskasereg nyomomban visítva. Most ott ültem egy szegletben; a gyerekek ugyan elugrottak tőlem (eddig ők is ott búsultak velem), de azt visongták; „mama! jó néni haragszik". „Haragszik? Hát mi baj? Ahá! mondja *Murányiné*, magának kellett a ruháját kimosni! Hahaha! Kezdtek kacagni! Azt úgy kell! A fiatal leánynak mindent kell tanulni, hogy tudjanak magukon segíteni, ha a szükség úgy kívánja." „Dejszen Tercsa mama nem kacagna oly vídáman, ha tudná mi történt." „No tán csak nem volt valami baj, Lízi! kiáltotta be a főzőnét, mi baj volt a háznál?" „Semmi tensasszony." „Semmi? nohát mit beszélsz, te ostoba gyerek; majd megijesztettél, hogy valami kárt csináltak ezek a rombolók." „Nem, nem, nem csináltunk semmi kárt, de mind, mind megettük a körtvét, mit *Déry* bácsi hozott." „Úgy, hát itt volt *Déry* bácsi? No már most képzelem, te kis mérges pióca, azért van oly rossz kedved? No no, hisz az még nem nagy baj, ha itt volt." „Igen, mondám, ha még csak annál maradt volna, hogy itt volt." „No?" mondja *Murányiné*, szemeket meresztve. „Hát itt hagyigálkozott reám, amint ott mostam, aztán... én azt mondtam, goromba... akkor odaugrott és megcsókolt azzal a csúf bajuszával." „Hohó, Rózsika, azt ne mondd — válaszolá Murányiné — mert neki igen szép kis fekete bajusza van." „De nekem nem kell az ő bajuszos csókja. Már most Fáyékhoz se megyek többé soha." „Engedjenek nekem is egy szót. Róza nem szépen bánik *Déryvel*; pedig ő becsületes és jeles fiatal ember s egy sincs a társaságnál, kit hozzá lehetne hasonlítani. Eszes ifjú

és minden leány szerencsés lehet, kit ő veszen nőül.“ „Ugyan akárkit, csak engem ne“ mondám. „De örülhetnél, ha elvenne“ feleli *Murányiné*. „Óh! mondám, én sohase megyek férjhez.“

Ilyen vitatkozások történtek róla, még mielőtt *Dérynek* tán csak eszébe is jutott volna valami komolyabb szándékáról nyilatkozni. Így gondoltam én. De mentől többet beszéltek nekem róla, annál idegenebbnek éreztem magamat irányában. Ez így tartott egy ideig. Végtére mégis csak kénytelen voltam *Fáyékhoz* ebédre menni. Ott legelőször is a leányok fogtak körül, azután az öreg úr. *Déry* távol tartotta magát tőlem és komolyabb is volt, mint egyébkor. Ez nekem inkább tetszett, mint mikor körültem ugroncskodott. Úgy érzettem, mintha nem is oly nagyon irtóznám jelenlététől, miután mindenki csupa dicsérettel halmozta el őt, akárcsak összebeszéltek volna.

Ő híven eljárt *Murányiékhoz* fölolvasni; én gyakran ki-kimentem a szobából, kivált ha olvasás közben reám irányozta szavait. Én mitsem akartam elérteni. Egyszer, midőn egy ily alkalommal visszamegyek, azon lepem meg őket, a mint a szobába léptem, hogy *Déry* összetett kezekkel ott áll és mondja: „Tercsa mama! az Istenre kérem, szóljon.“ Azzal *Murányiné* elkacagja magát és így szól: „Jól van, jól, csak menjen, maga sült bolond.“ *Déry* leeresztette kezét s elhallgatott, a mint engem meglátott s elpirult. Én semmit se gondoltam, minthogy bolondoskodtak. Az olvasás folytatódott. Végre *Murányi* is hazakerül. *Déry* elment. Midőn magunkra maradtunk, elkezdi *Murányiné* egész komolysággal a férjéhez szólván: „Édes Zsigám, nem is álmodtam, hogy *Déry* csak-

ugyan komoly szándékkal van a mi Rózánk iránt; de ez a balga leány oly jéghidegséggel viseltetik iránta, hogy nincs bátorsága előtte nyilatkozni. Engem kért, összetett kézzel s rimánkodva, hogy legyek az ő őrangyala s beszéljek Rózával.„ Ekkor *Murányiné* elővette minden auktoritását és mondá: „Édes Róza! legyen maga okos és vetkőzze le magáról azt a hideg közömbösséget szegény Pista iránt. (Ők te-barátok voltak.) Hiszen engem rég zaklat, de csak azt gondoltam, magától is megjön az esze Rózának. Én nem szeretek rábeszélni, de lássa Róza, egyszer csak férjhez kell menni. Higyje meg, ily becsületes ifjút soha se talál, még ha lámpával keresi is.“ „Hiszen ha hozzá kellene mennem, előbb még szeretnem kellene — felelém; — de én nem szeretem.“ „Óh, majd megszereti, ha jobban megismeri.“ Ezzel odamentem *Murányiné*-hoz, megfogtam két kezét. Igen föl voltam indúlva s mondám: „Kedves, jó, egyetlen Tercsa mamám, csak maga ne kérjen, ne unszoljon soha engem! Igérje meg.“ „Édes leányom, én rábeszélni nem akarlak, de azt se tagadhatom meg tőle, a mi igaz. És ő oly nagyon kért engem. Úgy nyilatkozott, hogy ő boldogtalan lesz, ha te hozzá nem mégy, vagy ha mást szeretnél.“ „Én nem szeretek senkit, de őt sem. Hiszen azt tudná Tercsa mamám, ha én valakit szeretnék. Aztán még lány se voltam . . . de meg férjhez se megyek soha.“ „Hiszen nem is kívánja ő, hogy éppen mindjárt hozzá menj, csak ne taszítsd vissza, hagyd remélni.“ „Reméljen, ha akar,“ mondám kedvetlenül, s ezzel vége lett a vitának.

VI.

Vida László lemondása. — A magára maradt társaság. — Mérey Sándor intendánssága. — Ozsonna Mérey consiliarusnénál. — Méreynéről. — Mérey Tóni első megjelenése. — Ki ő? — Tóni pártfogásába ajánlják Rózácskát. — Az ozsonna. — Családi kép. — Ének és meghívás. — A jóizlésü Tóni. — Déryt megszeretik. — Használhatósága. — Jelenet Fáyéknál. — Déry megkéri Rózácska kezét. — A mama föltételei. — Rózácska szánja Déryt. — A mama kiköltözteti Rózácskát. — Csekóék és a Beleznay-kert. — A flótázó Déry. — Valami a keresztatyusról. — A kis vakocska. — Déryt bevezetik és megszeretik itt is. — A mama még mindig ellenkezik. — Vida Dérynek hivatalt ád. — Rózácska nem akar a színpadtól megválni.

Vida úr végtére megunta a sok kocsizást Törtelről Pestre, Pestről Törtelre, aztán otthon is szeretett volna lenni szép kis fiatal nejénél, de a színházba járni s a színészettel foglalkozni is szeretett volna . . . mégis győzött a szép nő s lemondott az intendantiáról s haza ment lakni Törtelre. Eltávozásának alkalmasint az is oka lehetett, hogy szörnyü sokat költött. Nagyon spendabel volt s otthon nem lakván, a jószága rendetlenségbe jött s rendbe kellett magát szedni. Most már a társaság magára volt hagyva s csak az idősebbek u. m. *Benke, Murányi, Láng* kezenfogva vezérelték az ügyet. De azért *Vida* úr nem hagyott föl egészen velünk. Ahányszor Pestre

jöttek, mindig eljöttek a próbára is. Ott tudakozódtak mindenről s ott töltötték az időt velünk az egész próba végeztéig. A neje nekem mindig hozott valami ajándokot magával.

De most már mégis kellett gondoskodni egy intendánsról, ki a társaság ügyét kormányozza.

Arról már nincs világos tudomásom, hogy a társaság-e vagy más valamely pártfogó kérte föl *Mérey Sándor* nagyságos urat. Ő valami igen nagy hivatalt viselt. De hogy mit, bizony már az kiment az eszemből, minthogy az ilyenekkel mitse gondoltam. Titkos tanácsos volt-e, administrator-e vagy mi? Nekem elég volt tudni, hogy ez nagyságos úr volt.

Azonban az édesanyja *Mérey consiliárusné*, ki egyszersmind keresztes dáma volt, egy napon cédulácskát küldött hozzám egy inas által: hogy délutánra szívesen lát ozsonnára. Délután eljött értem az inas. Mentem föl a lépcsőkön, az inas kinyitja előttem a szárnyas ajtót. Jaj! de megijedtem . . . ez volt az ebédlő. Még én eddig ilyen teremben nem voltam. Az asztal már terítve volt. Ragyogott az ezüst tea- és kávéteríték, valamint a különbféle szép porcellánon a sütemények előmbe. A fal mellett állt a szép nagy zongora, a falon gyönyörü képek, sok, sok! Több díván s szék, de egy lélek se a teremben. A szép szőnyegek két, három ajtó felé vezettek. Egyen megálltam, az inas is. Gondoltam, majd kijön valaki. Ránéztem az inasra, ő is rám, s akkor az ujjával egy szép fehér szárnyas ajtóra mutatott, mondván: ide tessék, itt van a nagyságos asszony. Az inas kinyitotta az ajtót, félve, szégyenkezve léptem be. Mert először mentem *Murányiné* nélkül ily nagy helyre.

Csakugyan ily fényes termekben nem voltam még . . . a padimentom viaszszal fényesítve. A mint beléptem, megálltam s azt gondoltam a körülményekből itélve, hogy legalább is selyembe fog egy dáma kevélyen előmbe lépni. Hát, egyszerűen, háziasan öltözve egy igen idős dáma igen, igen kellemteljes mosolygó arca bólintgat felém, és sötét nagy szemei csupa szelidséggel tapadtak reám. Ez egy kedves, megnyerő arc volt, és mégis mily méltóság ült homlokán. Látszott rajta ily öreg létére is, hogy igen-igen nagy szépség volt valaha. Míg oda értem — mert nem mertem mindjárt megindulni — s a mint reá néztem, azonnal megismertem, hogy ez *Mérey Sándor* édesanyja. Éppen olyan vágású ajka volt, mint a fiának. És *Mérey* úr igen-igen szép férfiú volt s igen meglátszott rajta, hogy nagy úr. Én tehát az ajtóban megálltam s csak meghajtottam magamat. De az öreg dáma megszólalt, — oly kellemes hangon oly szép tiszta magyarsággal, melyből megtetszett mindjárt, hogy itt *nem német tón* uralkodik, ámbár kitündöklött az arisztokrácia minden zugból: — „Jőjjön csak közelebb kis Róza . . . úgy hívják, ugy-e?“ „Igen, nagyságos asszony,“ mondám s megcsókoltam kezét. De mikorra fölemelkedtem, már akkor körülfogott két fiatal kar. Ismét egy különös bájos alak, melynek két fekete, vigyorgó, kancsal szeméből a pajzánság vidor szikrái löveltek reám. Átölelt, magához szorított és össze-vissza csókolt. Én azt se tudtam, mit csináljak. Nem mertem visszacsókolni, pedig szerettem volna, csak visszamosolyogtam s mondtam a dámához fordúlva: „Nagyságos asszony, méltóztatott velem parancsolni?“ „Kértem édesem, mert ez az örökösen kacagó perpetuum mobile rég nem hagy

már békét, s én is kivántam közelébb láthatni, megismerni a kis Rózát. Maga a *Tóni* kedvence.“ Az öreg dáma csak úgy hívta „leányom,“ de *Tóni* nem volt leánya, hanem testvérének a leánya, ki korán halt el s a kis árva *Tónit* a konziliárusné fogadta örökbe s nevelte föl. Ezt én csak később tudtam meg. *Tóni* oly kedves és megnyerő, oly bizalmat gerjesztő és igen művelt egyéniség volt, hogy még máig se találtam sok hozzá hasonlót, pedig mondhatom, Kolozsvárott és Kassán sok grófi háznál voltam otthonos. Sok grófnő és comtesse, szeretetreméltó, műveltséggel tündöklő, szívélyes, gyermekded ölelése között, játszadozva élveztem magas társalgásukat. *Tóni*-ban ez mind összpontosulva volt s ezenfölül valami sajátságos vonzerővel birt, minek ellent nem állhatott az, ki csak egypár órát töltött társaságában. Nem volt ő többé tizenhat éves, de nem is sokkal idősebb. Hozzájárult többi tulajdonaihoz műveltsége. Volt nagy világa, elegáns, ízlésteljes öltözködése, szüntelen vidám jókedve és szívjósága. És ő mindig oly szépen tudta hollófeketeségü, szép nagy haját alkalmazni, hogy fekete szemei csakúgy villogtak ki a fürtei közül. Igaz, hogy kancsal volt, de nem az a visszariasztó, nagy kancsalság volt szemeiben, mely fájdalom elrabolja némelyeknél az arc kellemét. De minthogy örökké vigyorgott, hát a szemei is mindig vigyorogtak és ez különösen kedves kifejezést kölcsönzött különben szabatos arcának.

Későbbi ismeretségünk folytán mondja egyszer: „Látja Rózácska, mily kancsal vagyok én.“ Mondom: „De jó, hogy kancsal; nem is volna oly szép, ha nem volna kancsal a kisasszony.“

Ők azelőtt régen mindig a német színházban tartottak páholyt, de jó darab idő óta fölhagytak vele s a magyaroknál béreltek páholyt. „Édes kis Róza — mondá a dáma miután némi kérdéseket intézett hozzám a színház körülményeiről — *Tóni* magát igen szereti. Csak fogadjon neki szót, ő értelmes leány, maga tőle jó izlést fog tanulhatni és sok mindent, a mire még magának szüksége van a színpadon.“ Én reá néztem Tónira igen nyájasan és nem tudtam egyebet felelni, csak mondám: „Azt látom! Oh vegyen a kisasszony pártfogása alá és nagyon szófogadó és tanulékony leszek.“ Ekkor ismét megcsókoltam az öreg dáma kezét.

Tóni csengetett, jött az inas; az ozsonnát, kiáltott *Tóni*. Gyerünk addig a zongorához. A dáma fölkelésében volt valami csendes méltóság. *Tóni* oda ugrott, karonfogta s vezette, én hátramaradtam s utánuk mentem. De *Tóni* mint egy kis sajtkukac visszapattant, megfogta kezemet s így vezetett kettőnket. Mindenből kitünt később is, hogy *Tónié* a hatalomszó, az *igen* és *nem* fölött. Amint mentünk, mondja a dáma: „Rózsika, hozza el kérem a tobákszelencémet, ott hagytam az asztalkán.“ Visszamentem s vittem s a mint leült, oda kellett tennem az asztalra, a tányérja mellé. *Tóni* súgta az asztalnál: „Jó jel, ez előszó arra, hogy mamánál nagy kegybe esett.“ S úgy is volt. Mindennap úgy kellett oda mennem, mint haza.

Midőn le akartunk ülni, akkor bámultam el, hogy de sokan összvegyültünk. Jött legelőbbszer egy magas, szikár öreg úr, nagy méltósággal lépdelve előre, kézen fogva egy gyönyörű kis virgonc, valami

tiz éves fiúcskát, ki oda szökelt a dámához, kezet csókolt s mondja: „Kómama (Grossmama) jól tanultam.“ „Értem, mondá a dáma mosolyogva és rám nézett, folytatván: ez azt jelenti, hogy sok cukor legyen a kávéban.“ Jött a praefectus és jött még egy özvegy báróné, ki elszegényedett s a háznál kegyelemkenyeret evett. Midőn mind összvegyűltek, mondá a dáma az öreg úrhoz fordulva: „Ugy-e megleptem magát, édesem. Nézze, ide teremtettük a mindnyájunk kis kedvesét.“ Én meghajtottam magamat. „Hozta Isten, hozta Isten“ — mondá hidegen, mintha nem is közibük tartozott volna. Látszott rajtuk, hogy *le*ereszkedik. Gondoltam, ennek nem sok kedvese lehet... azonban nem is igen vették igénybe az ő társalgását. Mindent meghallgatott, és ha *Tóni* elménckedett valami fölött, el is mosolyodott, de hármat se szólt mindösszve. A kis Sándor (úgy emlékszem, hogy Sándornak hívták), *Mérey Sándor* úrnak fiacskája volt; a nője meghalt s nagyanyja nevelte föl. Mintha nagyanyja arcából metszették volna ki, úgy hasonlított ez is hozzá!

Ozsonna végeztével zongorához ült Tóni s nekem népdalokhoz accompagneirozott. Egész estig nem eresztettek haza, a consiliariusné igen jól mulatta magát. Végre már mégis csak haza kellett mennem, de meg volt határozva, a napiparancs: próba végeztével mindig őhozzájuk kellett mennem rapportra, hogy mit játszom, mibe fogok öltözni? *Tóni* kisasszony volt az én journálom; ő rendezte öltözékeimet; ő szabta s varrta a legizlésesebb draperiákat. Meg kell vallanom, hogy izléssel öltözködni csakis tőle lehetett tanulni. Három nap is eldolgozott arany,

ezüst, réz foliókkal . . . fölékesítvén hercegien fényes, uszályos *tüll*ruháimat; mert még akkor nem igen fedezték a drága bársonyuszályok kicsiny alkatomat. De *Tóni* olcsó kelmékből összetudta nekem készíteni és tanácsolni is szerepeimhez a legjellemzőbb öltözékeket. És mindig én voltam a legszebben s ízlésesebben öltözve. Midőn az efféléket elvégeztük, zongorához ült *Tóni* s énekeltünk. Én népdalt tudtam sokat s ő a zongorán kísért. Így mulattattuk gyakran az öreg dámát s ő abban gyönyörködött. Én ott ebédeltem, ott vacsoráltam, ott háltam, ott reggeliztem, ha úgy hozta kedvünk.

Mérey nagyságos úr igen megszerette *Déryt*, minél jobban megismerte, mert őt mindenütt ott lehetett látni. Minden helyet, hol hiány volt, *Déry* pótolt ki. Ő muzsikai tehetséggel bírt, bár semmiben se volt virtuóz. Ha az orchestrumban hiányzott a flóta a próbán, már ő odaugrott s flótált; ha elkésett a klarinétos, egész passzióval végig klarinétozott; ha a violoncellista megbetegedett, már ott termett a violoncello mellett; ha a nagy brúgos fáradt ki, oly dühösen esett neki és cibálta a vonót, hogy azt gondoltam ketté töri. Hát a nagy dobot! Ha hozzá férhetett, az egész zenekar rémületbe jött, sőt mi is a színpadon. Féltünk a megsüketüléstől, oly borzasztólag meghányta. De ő ott se nyugodott meg, hanem fölmászott az úgynevezett *Schnürboden*-re s húzta föl a függönyöket, erővel kivette a köteleket a decoratorok kezéből s aztán lejött tele porral, pókhálóval földekorálva a fekete frakkja, aztán ugrott le az orchestrumba, leült a zongorához s adta a taktust a kardalnokoknak a kis taktusütővel. Ily nyugtalan

természet az én tetszésemet nem nyerhette meg. Midőn Tóni kérdezősködött, hogy ki tetszik nekem a legjobban az ifjak közül és hogy udvarol-e nekem valaki, mondom: „Oh senki se; nekem nem is kellene senki; csak az a csúf *Déry* hagyna nekem békét, de mindig sületlenkedik és én boszankodom.“ „Oh ne szeresse azt a csúf Déryt,“ mondta. „Bizony nem is, még ha mondanák sem.“

Ott vagyunk egyszer a többek közt *Fáyéknál*, *Déry* is bent volt, de igen bús volt s nemsokára eltávozott. Midőn *Déry* elment, ismét előveszen engem az öreg úr: „No, édes kis Rózsikám, látja, ez a szegény Pista milyen bús, kedvet nem tudunk belé önteni, máskor pedig mindig ő volt a kedvderítő. Mutasson eránta egy kis jó indulatot.“ „Én többet nem mutathatok, mint a mennyivel bírok, én nem tudom hazudni azt, a mi nem igaz.“ Haza mentem. Alig teszem le kalapom, jön *Déry* nagy komolyan előmbe s nyilatkozik. Kér mindenre, mi előttem szent, hogy menjek hozzá nőül. „De — mondom — hogy menjek én magához nőül? Először nem szeretem; másodszor egy csepp kedvet se érzek a férjhezmenetelre; harmadszor még leány se voltam; negyedszer nekem anyám is van, ki sorsom fölött határoz.“ „Nem is kívánom, kedves Röschen, hogy mindjárt jőjjön hozzám, de csak bátorítson engem, hogyha férjhezmenendő lesz, nem megy máshoz férjhez, csak hozzám. Én úgy viselem magam, hogy maga engem szeretni fog és ha mama bejön, én megkérem magát tőle.“ Mondom: „Majd megválik“ s azzal elfordultam. Jött be *Murányiné*, *Déry* ismét körülfogta, hogy segítsen kérni. „Bizony nem segitek — mondja — vívja ki magának, ki mit bírni akar.“

Hozzá is fogott *Déry* ismét és ismét zaklatni. Végtére már az ő és mások unszolására annyira vittt hogy magam is elhitettem magammal, hogy talán szeretem . . . s beleegyeztem.

Bejött anyám s *Déry* megkért tőle. Jaj! de itt nem remélt ellenszegülésre talált. Legelőbbszer is anyám nem szimpatírozott vele és a szerencsétlen *Déry* keztyü nélkül talált oda jönni. (Nem szerette a keztyűt a kezén és mindjárt a zsebébe dugta.) Kérdi anyám tőle: „Házasodni akar az úr? Hát mire, ha szabad kérdeni?“ *Déry* zavarba jött. „Hiszen van kenyerem.“ „Igaz! a feleségének is volna egy darabka mára, de hát holnap? Nem uram! én gyermekemet komédiás számára nem neveltem. Fiatal komédiás, öreg koldus. Nekem személye ellen nincs kifogásom, én nem ismerem. Ha az úr valami hivatalban volna és leányom szeretné, én nem ellenzeném. Ha biztosított állomása volna, érti az úr! De így, engedjen meg, leányom nem lehet az úré.“ Beszéltek eleget anyámnak *Déry* érdemei felől, nem használt semmit. Mikor *Déry* elment tőlünk, legelőbbszer is azt kérdezte anyám fitymálva: „miféle suszterlegény lehetett ez, hogy midőn asszonyságok elébe jön, keztyűje sincs?“ Szegény jó anyám egy kissé arisztokrata gondolkozásu volt és mindenkitől megkívánta a még boldogabb sorsában megszokott tiszteletadásokat.

Anyám nem soká mulatott Pesten, haza ment azon kémény meghagyással, nehogy közelebbi ismeretségbe ereszkedjem *Dérywel*. Ő azt nem szeretné megtudni, hogy akarata ellen cselekszem. De én már szegény *Déryt* igen kezdettem szánni. Ő híven eljárt hozzánk, én már nem is ellenzettem. Ismeretségünk

bizalmasabb szint kezdett ölteni. Ő nem szünt meg rimánkodni, hogy csak máshoz ne menjek nőül. És én megigértem.

Anyámat azonban a nyugtalanság nem engedte sokáig otthon ülni s imét csak azt vettük észre, hogy Pesten van. Ekkor látta, hogy *Déry* mindennapos nálunk és én nyilatkoztam is előtte, hogy *Déry* nem szünik meg azt remélni, hogy anyám beleegyezik végtére, mivel én is már megigértem, hogy hozzá fogok menni nőül. Erre anyám lármát ütött és az lett a következése, hogy engem elvitt *Murányiéktól* és a *Grassalkovich* herceg kasznárnéjához adott kosztba és szállásra, ki keresztanyám volt bérmálásról s ki nagyon szívesen elfogadott és ugyan szorgalmasan őrzött is. Volt ugyanis két kis leánya és két nagyobb fia s midőn a próba végefelé járt, már ott állt a két kis oskolás őrangyal, hogy haza kisérjenek. *Dérynek* nem volt szabad velünk jönni s csak úgy távolról kullogott utánunk nagy búsan.

Akkor *Csekóék* (úgy hívták keresztapámat) az Öt pacsirta-utcában laktak, mert a Barátok-utcájában lévő Grassalkovich-házban nem volt elkészülve a tisztilak és így *Csekóék* addig a maguk házában laktak. De a szerelem találékony, a mire az öregek nem is gondoltak, — meg én se — hogy miként láthasson ő engemet, midőn nincs előadás. Hátul a *Beleznay-kertben* volt egy, csupa mohoskás kövekből összerakott eremitage. Ez a remetelak-forma éppen a mi udvarunk oldalkerítéséhez támaszkodott. A *Beleznay-kert* nyilt kert lévén, szabad volt bárkinek is bemenni. Egy estve, midőn vacsoránál ültünk, egyszer csak flótahangot hallok a szép holdvilágos estvén. Én meg-

rezzentem, de nem árultam el magam, hogy egy kedves dallomat hallom flótázni s az engem illett. A gyerekek fölugráltak s a vacsorát végezvén, mi is kimentünk s letelepedtünk egy nagy kőpadra. Ott ült szegény *Déry* az eremitage tetején. Nem ismerték meg, mert, mintha nem ide szólna a flótázás, egészen oldalt fordult. És ez sok ideig ismételtetett s néha féléjfélig is ott ült a szerencsétlen flótás, de én nem mehettem ki a keresztmama szobájából, hogy egy szót szólhatna vélem. Egyszer a keresztanyámnak el kellett utazni a hazájába, ügyeit igazgatni s csak az úrra, gyerekekre, cselédekre volt bízva minden. Az úr (ő volt az, ki a házzal legkevesebbet gondolt) igen barátságszerető és mindig vígkedvü volt. Tőle senki se félt a háznál; a gyerekek is mind pajkosabbak voltak, ha csak ő volt otthon. Egy estve, midőn a flóta megszólalt, a legnagyobb fiú valahogy oldalt a palánkon fölmászott és a flótás frakkjába kapaszkodott. Az visszafordúl s egymás szemébe néznek, mint egy fiatal s öreg bagoly. „Ni, ni, ni, hát *Déry* bácsi az, a ki oly szépen flótál?“ „Csitt, csitt, kis barátocskám, ne árulj el.“ „Jaj, nincs itthon a mama, csak atyus, jőjjön le, jőjjön le!... Atyus! atyus! *Déry* bácsi a flótás.“ Ezzel odamentünk. „Ugyan öcsémuram, mi az ördög vitte oda?“ „Hát csak szeretek a magasban flótázni esténként.“ „Jőjjön le.“ „Nem mehetek itt, hanem majd kerülök.“ „Úgy is jó.“ És a gyermekek kirohantak az utcára eleibe s úgy vezették be az esti vendéget győzelemmel. Az öreg úr piros jó kedvében elkiáltotta magát: *„warum soll man schlecht leben? Húzd rá.“* Ez volt a keresztatyusnak a témája. Ezt ő a hányszor csak valaki jött

vagy valamelyik a gyermekei közül eleibe futott (a kicsinyeket fölemelte a levegőbe) mindig mondta: „warum soll man schlecht leben? Húzd rá!“ Ezt húszszor is elmondta egy nap. Volt egy picinke, két éves leánykája, egy kis vakocska. Ha az atyja valahonnan haza jött, mielőtt csak szólt volna s csupán a lépteit hallotta, megismerte és elkiáltotta magát: (még nem tudta jól kimondani a szókat) „wajum szoj man sjecht leben? Húzd já.“ Ennek a kis leánynak bámulatra méltó tapintata volt, különösen eránvomban. Engem véghetetlenül szeretett. Ő volt az én kis védencem, én okoztam neki legtöbb kínt, mert én fújtam mindig a szemébe a cukros vegyítéket az orvos rendelése szerint. Ő azt senkitől se hagyta, csak „józsika, józsika fújja.“ Miután már rég elmentem tőlök lakni s férjhez is mentem, ha oda jöttem látogatóba, nem szóltam semmit, de amint beléptem az ajtón, csak hallgatódzott, fél fülét felém fordítá s elkiálta: „józika, józika, a józika szagja“, futott felém, átölelt s mondá: „wajum szoj man sjecht jében, húzd já.“ Nagyobbik testvérkéje, Lilla, zongorázni tanult. Ahogy legelőször meghallott egy dalt, a mire a zongoramester Lillát tanította, Lilla még nem tudta jól, már ő eljátszotta ugyanazt a zongorán; megnevezett minden hangot, a mint a csepp ujjával reája ütött a clavisokra. Ezt mindenki csudálta s én úgy is hívtam őt „te kis csuda.“ A mit csak tanult Lilla, ő mindent hamarább eljátszott a zongorán és elénekelt mindent, a mit én danoltam otthon.

Déry tehát be volt vezetve s atyus igen megszerette. Sok anekdottát beszélt el viális protektorának s ez neki tetszett. „No öcsém uram! most már tíz óra,

feküdni megyünk. Szervusz . . . hanem mindennap szívesen látom.“ Természetes, hogy ezt *Dérynek* nem kellett kétszer mondani. Minden nap eljött. Egy délután éppen ott volt *Déry*, nyílik a nagy kapu, haza jött keresztmama. Jaj nekem! mondám. Eleibe mentünk mind, *Déry* is oda sietett, mintha mindig ismerte volna. Segített leemelni a kocsiból. Keresztmama csak nézett rá: ni *Déry* úr! s rám nézett. Mondom: „engedjen meg édes keresztmama . . .“ *Déry* elkezdi nagy tréfásan: „tessék megengedni; bizony Isten nem magamtól jöttem . . . engem húzott ide valami, elmondhatom, hogy engem a gyerekek cibáltak be egy estve . . . azért most őket léniázom. De jobbak is azóta s nem oly pajkosak.“ Ez csakugyan úgy volt. Atyus igen megszerette s mint instruktor tanította a fiukat, így hát bátran járt oda *Déry*. Keresztmama se volt valami zordon kedélyü nő, sőt szeretett víg lenni. „No — mondja — veszett nép az a szerelmes nép, az ördögöt is reá szedné“ s kacagott jóízüt . . . „No hiszen nem csuda, hogy a *Hurbos Firit* egy játékban egy furfangos ifjú szokta játszani, de ért is a rászedéshez.“ *

Anyám bejött s látja a spectaculumot, a mint nevezé. Beszéltek neki eleget, hogy ne ellenkezzék. hogy mennyire összeillünk s mily becsületes ifjú; Én is kértem, *Déry* is újólag megkért. „Nem, nem, nem és soha nem. Komédiásnak nem adom a gyermekem. Egészen más, ha hivatalban volna. De így sohasem“, ez volt utolsó határozott szava, midőn kocsira ült, haza menendő.

* Hurbos Firi nem más, mint Fritz Hurlebusch magyarosítása, Kotzebuenak Der Wirwarr c. bohózatából, melyet *Nagy zürzavar* cimen, egy emberöltőn át adtak a magyar szinpadokon.

Egyszer *Murányiéknál* vagyok látogatáson. *Déry* is ott volt s ki lép be: *Vida* úr! Elébeszéljük körülményeinket s hogy anyám nem akar hozzá adni, mint színészhez, hanem ha valami hivatalba vagy állásba volna. „No édes *Déry*, ne búsúljon, megvan. Én két napig mulatok Pesten: pakkoljon összve, viszem ki magát Törtelre tiszttartónak. Ennyi s ennyi lesz a fizetése, ennyi a deputátuma, ebből egy fiatal pár megélhet.“ Én arra hirtelen azt felelem: „a színházat is kiviszszük? mert én nem megyek sehová a színháztól.“ Erre megint kétségek támadtak *Déry* részéről: „hogy a kit az ember szeret, akárhová elmegy vele.“ De én mondám „akárhova nem, de a színházhoz igen.“ „Hiszen ha egyszer megesküdtek, megint vissza jöhet *Déry* a színházhoz. Csak maga pakkoljon, én viszem“ és *Vida* úr elvitte *Déryt*. És én? Egy cseppet se bánkódtam utána és ez rossz jel volt!

VII.

A nagy német színházról. (1812) — A magyar társaság a megnyitás estéjén. — Rózácska hogyan marad távol? — Egy új imádó a szemhatáron. — Bacsó látogatóba jön. — Egy hárompróbás gavallér e korban milyen volt? — Fáyék fölháborodása. — A megigért menyasszonyi ruhát behozza Vidáné. — Hogyan jutottak e ruhákhoz? — E ruhák leírása. — Bacsó vallomást tesz. — A mama újra Pestre jön. — Murányiné jellemzése. — Murányiné megkéri Róza kezét Bacsó számára. — A mama öröme. — Elköltözés Murányiékhoz. — A fizetésemelés haszna. — Bacsó bálba viszi Rózácskát. — Fáy Zsuzsa megfenyegeti Rózát. — Lemondó levél Déryhez. — Bacsó útra készül. — Déry váratlan megjelenése. — Déry ismét színésznek áll be. — Rózát lebeszélik a férjhezmenetelről. — Déry ismét beáll fölolvasónak. — Vass Pista. — A debreczeni levél. — A vőlegény fölülteti Rózácskát. — Déryért közbenjárnak. — A mama ellenszenve.

Most már fölépült és elkészült minden a nagy német színházhoz; a fölszerelés és minden megtörtént s bevégződött és a *Rondellával* a németek *ki-* a magyarok *be*húzódtak. Most már nagyon messze lett volna nekem az Öt pacsirta-utcából a dunai színházba járnom, azért ismét az asztalosékhoz mentem kosztra, szállásra, mert a leányok igen hívtak magukhoz.

Midőn a német színházat megnyitották, az nagy pompával történt, úgy, hogy a magyar társaság minden tagjának föl kellett öltözni, mind mind magyar díszöltözetbe: a férfiak kardosan, a nők mind díszes

uszályos öltözetben. Ott álltak kétoldalt s midőn a függöny föllebbent, énekelték a hymnuszt. Előtte való napon fölrendelték az egész társaságot a próbaszobába. Ott adatott ki a rendelet az intendáns úrtól, hogy egy személy se hiányozzék, de mind föl legyen öltözve magyarba. Mikor hazafelé jöttünk, csakúgy odavetve mondám: „hát a magyar statisztája legyen a németnek?“ Mondák ott többen — hát? hogy a német annál nagyobb pompával nyissa meg színházát. Jaj! ez azért van, minthogy *Mérey* Sándor *Czibulkánénak* udvarol s ezáltal is bebizonyítja neki hódolatát.“ *Czibulkáné* volt akkor a németek első énekesnője és a közönség kedvence. Szépen is énekelt és jól játszott az operában. Én nem szóltam semmit, mentem haza, de kész volt nálam a határozat, hogy nem lát engem holnap a német színház. — Este már rosszul kezdettem lenni, nagy főfájás ellen panaszkodtam. Gondoltam, hogy reggel majd orvost küldenek, azért fekve maradtam s ittam az izzasztó bodzaherbateát. Mégse voltam elég lázban. Elkérettem a színház orvosát s panaszkodtam, hogy igen megterheltem a gyomromat és csak hánytató segíthet rajtam. Megkaptam a hánytatót s a mit máskor fizetésért se vettem volna be, mert úgy irtóztam tőle, azt most keservesen lenyeltem, szintúgy gyöngyözött a forró verejték homlokomról s még amellett, az orvos rendeletéből, csupa szerettel öntötték belém a leányok a sok meleg vizet, hogy igazán majd nagybeteg lettem, de nem voltam a németeknek statisztája.

Így folytak a játékok, a német színházat többen látogatták, míg az újságával el nem teltek. Már *Déry* eltávozta után is eltelt egypár hó, egyszer *Murányi*

hozzám jő látogatóba s megkér engem, hogy van neki egy igen jó ismerőse még Debreczenből s most az már több ideje, hogy Pesten lakik s a Kigyó-patikában „subject“, ő látott engem játszani is, mert mindennap színházba jár, de gyakran lát a patika üvegajtajából is, midőn arra járok. Igen megtetszettem neki s kér, vajjon elfogadom-e látogatását, ha tisztelegni akar? Én olyan nagy bárgyu voltam még akkor az ilyes dolgokban, hogy nem tudtam felelni, csupán azt mondottam nagy ijedten: „Oh, az Istenért *Murányi* úr! hogy is gondol olyat? Hiszen nem jöhet már én hozzám látogatóba senki.“ „Miért?“ „Hát csak azért, vagy nem tudja, hogy én már *Déryhez* megyek férjhez s így nem szabad senkinek se hozzám jönni.“ „Jaj, nagy csacsi maga, kis Róza! Még abból lesz is valami, nem is. Mama azt nem engedi meg soha. Aztán azért lehet látogatókat eltogadni, ha már jegyet váltottak volna is, no de még az nem történt meg és ez egy igen becsületes ifju s igen szép fiatal ember. Nem válik magának szégyenére, ha elfogadja látogatását, ő nem jön magához rossz szándékkal.“ „Nem, nem, nem, mondám, én azt nem tehetem.“ „De legyen magának esze, hisz azzal nem követ el semmi rosszat, ha elfogadja látogatását. Ha tízet elfogad is, csak aztán meg ne szeresse, tudja-e?“ „Nem, nem, addig, míg *Tercsa* mamától meg nem kérdezem, hogy illik-e?“ S úgy lett. Elmentem, mondom „*Tercsa* mama! nem illetlen az, ha én idegen férfi látogatását elfogadom *Déry* távollétében?“ „Miért volna? Az egy becsületes látogatás, aztán hiszen nem is vagy még lekötve.“ Gondolkoztam; „nohát nem bánom“ mondám.

Másnap, éppen egy nagy ünnep alkalmával nem játszottunk. Kopognak. Benyit *Murányi*, bevezet egy gyönyörü szép fiatal embert: „*Bacsó Bálint* Debrecenből. Jó barátom, tiszteletét kívánta tenni édes Róza.“ „Örülök . . .“ de én többet nem tudtam mondani. „Én közelebb óhajtottam megismerni a kisasszonyt, ki a színpadon oly bájlón tudja adni a szendeséget. Utaztam külhonban is egy keveset, de valóban meg voltam lepve“. Ezen beszéd alatt én is egy kissé összeszedtem magamat s felelém: „és most egészen kiábrándulva találhatja magát *Bacsó* úr, midőn látja, hogy más ábrázatot mutat a *színpad* és egészen mást az *otthon* és így megbánhatja magában, hogy a Kígyó patikától idáig utazott“. „Engedelmet, sőt ellenkezőleg. Meggyőződtem arról, hogy csupa természetességet láttam ott, hol különben minden színlés“. Még beszélgettünk egyet mást, de nem soká mulatott, s kért, hogy szabadjon többször is tiszteletét tenni. S én elfogadtam.

De már most nem mulaszthatom el leírni ezen ifju alakját. Amint az ajtón belép, kalapját leemeli s majd sarkig érő, nagy galléru köpönyegét az ajtónál álló székre teszi. Valóban elbámultam szépségén. Előbszer az a gyönyörü fej, melyen mindjárt meglátszott a fodrász keze. Csakugyan minden nap fodrászszal frizíroztatta magát, oly rendbe voltak szedve a fekete hajgyűrűcskék homloka körül. Szép kék szemei szelíden mosolyogtak magas homloka alól. Arcszíne oly szép s a gyenge pír úgy ült két arcán, mintha egy edény tejhab közé egy nyilt rózsát dobnának. Szép volt, igen szép, de hát még az az elegáns csinosság! Az nekem igen tetszett. Öltözete: fehér selyem strimfli,

csattos cipő, térdig érő, fekete bársonybugyogó, oldalt fekete szallaggal, csokorra kötve; fehér atlasz mellény s a sapódli a mellény alól csak igen keskenyen kibújva, valamint kézellőjén is; fehér keskeny nyakra való . . . szép termet . . . valóban nem tagadhatom, ez ifju igen megtetszett nekem. Arcán a valóságos szelídség honolt és még azon felül szép piros ajka . . . és oly kellemetes hangzásu volt a szava, melyet jól esett a fülnek hallani. Valóban ez ifju tetszett nekem.

De bezzeg volt kraval, zaj, a *Fáy*-udvarban! A mint oda mentem egy idő mulva látogatóba, valamennyi mind, mind egyszerre megrohant, egyedül *Borcsa* k. a. volt szokott szelídségével kevésbbé megtámadó, de *Zsuska* s az itjak elkezdték a rohamot ellenem. „Ugyan Rózsika, igaz-e a mit hallottunk? S maga szegény *Dérynek* azt tehette volna? Azt nem teszszük föl magáról, hogy szavát megszegné s hűtlen lenne". „Én nem lettem hűtelen — mondám — de anyám nem akar beleegyezni, hogy *Déryhez* menjek". „Hát Rózsika — mondja az öreg úr — maga a *patikőrhöz* akar férjhez menni?" „Oh nem, hiszen még meg sem kért, hát hogy mennék hozzá". „De ha megkéri?" . . . Én hallgattam. „No már nincs kétség, zajongott az öreg úr, Rózsika szerelmes a patikőrbe. Hja! ebugattát, szegény Pista kosarat kap". Még nagyon soká szidtak, kárpálták, végre majd csaknem sírva haza mentem.

Bacsóval a barátság napról-napra haladt, nekem napról-napra jobban tetszett, mert a módja igen csendes vidámságu volt s a figyelem s tisztelet, mit irányomban tanusított, mind jobban s jobban lekötelezett.

Valamit elfelejtettem megjegyezni!

Midőn *Vida* úr *Déryt* kivitte Törtelre, nekem menyasszonyi ruhát igért s hogy majd behozza Katinka, a neje. Pár nap mulva jön *Vidáné* és hoz utánna az inas egy papiros kartont. Kibontjuk s két gyönyörü szépségü nehéz selyem schlepp-ruha van benne! A rózsaszín halvány is nehéz, de oly különös szövet, a mit még én soha se láttam. Éppen olyan volt, mintha halvány rózsalevelekből lett volna. Oly vékony és mégis erős és nehéz szélei voltak. *Murányiné* is ott volt s mondja, hogy még az erdélyi dámáknál se látott soha ily szövetet, pedig ékszereket s nehéz bársonyöltönyöket *akkor időben* csakis a kolozsvári mágnásnéknál lehetett látni. Midőn ott a nagy színház fölépült, a dámák a páholyokban mind ékszeresen jelentek meg minden előadáson s nagy luxust űztek. Én gyönyörtől elragadtatva néztem a szép selyemruhát, melyben „en plein" elszórt fehér selyem rózsalevelek voltak bele szőve, de az úgy ragyogott, mintha csupa ezüstlevelek lettek volna. Nézzük tovább, mi van a kartonban? Kiemeli Vidáné . . . hát ez meg már igazi tündéri volt. Fehér nehéz selyem szövet, mely majd csak meg nem állt a földön. Ennek borzasztó hosszu volt az uszálya. Gyönyörü élénk színű hímezéssel, gyönyörűen sattírozva egész hosszan le; az uszályig csupa guirlandok, csak egy fertály rőfnyi szélességben volt a fehér kelme üresen. És ez a két ruha mind blondcsipkével felékesítve mellén és rövid újjain. Délig mindig csak bámultuk és mondák, hogy ezen két öltöny, mely mind csupa arany papírba volt szépen bepakkolva, egyszer, vagy egyszer se volt testen. Legalább úgy látszott. Ezen öltönyök jó

ideig hevertek már *Vida* úrnál, egy roppant gazdagságu grófnő (de bizony már kiesett emlékemből hogyan hívták,) egy cédulával küldte *Vida* úrhoz, mikor még intendáns volt, hogy ez s ez a grófné, ezen két öltönyt, a magyar színház igazgatójához kívánta letétetni, hogy midőn valami nagyszerü udvari darabot játszanak, ő, *Vida* úr adja ki a szereplőknek . . . de ismét *Vida* úrnál legyenek letéve. Erről semmit se szólt *Vida* úr senkinek; talán még nem adta elő magát alkalom. De hogy azon dáma meghalt-e, elutazott-e, arról most nem tudok. Elég az, hogy most e két drága ruha ott feküdt előttünk s bámultuk a szépségét, mire *Vidáné* egyszer megszólal: „Rózsika, melyik tetszik magának legjobban?“ Még ekkor nem sejdítettem, hogy *miért* kérdi tőlem s hirtelen csak az ugrott ki szájamból: „jaj, mind a kettő“. Kacagott *Vidáné* igen nagyon s mondá: „meghiszem biz' azt kis bornyú — de csak egyiket szabad választani“. Kérdem: „Kinek?“ „Hát magának, itt küldi Laci az ígért menyasszonyi ruhát. Egyiket szabad magának választani, amelyik jobban tetszik“, „Jaj, jaj Istenem! hát az enyém?“ De én hol egyiket, hol másikat fogtam föl. „Nem tudom én melyik tetszik — csak mind a kettő nagyon tetszik. Az a rózsás nagyon is hercegi“. Mondta *Vidáné*: „Igaza van édes Rózsám, én is azt mondtam Lacinak, hogy ez helyesebb lesz. Hiszen maga amazt el se birná; maga kis béka“. „Jaj, de szép béka leszek én ebbe a rózsaszínbe. De csak nem a színpadra?“ mondám hát vontatva. „Majd ha egyszer megesküdtek, hát oda is fölveheti. Ezt a másikat pedig majd fölügyelet alá adom s midőn *Murányiné* afféle szerepet játszik, ő fölveheti.“ Azzal sza-

bót hivatott *Vidáné* és elrendezé számomra, hogy a zöld bársonyruha kimetszett őszirózsa-virágokkal térdig reá varrva legyen zöld szárakkal és zöld levelekkel, magyaros mellénynyel, zöld keskeny bársonynyal átfűzve és a keskeny blonddal, mi rajta volt, kidíszítve s a kis rövid újja is fölcsapkodva zöld bársonynyal és blonddal. Kérdi a szabót, mennyiért csinálja? Bizonyos *Rozmanekkel* dolgoztattunk. „Hetven forint, ha a bársonyokat hozzá megkapom". „Jézus Krisztus! mondám kétségbeesve, én nem csináltatom, csak jó lesz ez a színpadra, akkor nem kerül annyiba". „Maga fogja be a száját, arra semmi gondja, az a mi dolgunk". El lehet képzelni örömömet! Három hét mulva elhozta a szabó — gyönyörü ruha volt! Ott feküdt a commodeom fiókjában, szépen betakarva lepedőbe. De sokáig ott feküdt volna az, ha csak akkor vettem volna föl, mikor Déryvel megesküdtem . . .

Bacsó mindennap udvariasabb lett. Következett a tél s *Bacsó* a kertészektől a legszebb csokorvirágokat hozta porcellán-poharamba. Tíz pengő forint is volt egy oly szépen össze választott virágcsokor. Ez nekem mind nagyon tetszett. Hozott szép könyveket s mindennap eljött látogatni.

Egyszer mondja Tercsa mamának, édes Tercsa mama! én úgy szeretem a kis Rózsát, hogy nélküle boldog nem leszek. Még előtte nem nyilatkoztam, de magát kérem, mit beszél? Szeret-e engem annyira, hogy hozzám jönne nőül? Nem szeretnék kosárral elutazni. Ha igen, kérje meg őt nekem, s ha megigérkezik, rögtön elutazom. Egy patikát kell fölszerelnem. Anyám levelet írt, hogy éppen van ott egy eladó patika s oda ültetem be az én kis Rózsámat, ha eljön hozzám.

Szegény jó anyám, mióta *Déry* megkért tőle, gyakrabban látogatott Pestre, mert az a kis kamat, melyet bekapott, nem volt elég élelemre is, de ő áldozatkész volt gyermekeiért és mindenét is reánk költötte. A mint ismét bejött, legelőször is azt a kellemetlen tapasztalást kellett tennie, hogy én már nem vagyok *Csekóéknál*. Mondták ott neki, hogy az asztaloséknál. Eljött. Ott megbeszéljük, hogy *Déry* már kiment Törtelre tiszttartónak s elhagyta a színészetet. „Az csak rá nézve a leghasznosabb. Jól cselekedte". „De azért ment állomásra, hogy Rózsát elnyerje". „Tőlem ugyan el nem nyeri, sem áldásomat meg nem kapja ezen kötés után. Rá is ér még. Nem jó a leánynak oly hamar férjhez menni". De kirohantak az asztalosék: „Jaj de Rózának már más udvarolgat, s úgy látszik, hogy Róza nagyon szívesen fogadja látogatását". „Nem remélném — mondja anyám — hogy tán ismét valami . . ." Nem fejezheté be, a mit mondani akart: kopognak, „szabad" s jön be *Murányiné*. Ő sokszor bejött hozzám, ha közel járt s nem volt előttem feltünő; de azon nyugtalan heveskedés, melylyel anyámat üdvözlé, föltünt, ámbár ő mindig heveskedő volt, valóságos francia vér! (Ha férjével valami fölött vitatkoztak, nála mindjárt kiszaladt a kéményen s mondá: Zsiga, veszett terem . . . . most ne tovább — s akkor Zsiga nem mert többet ellent mondani, legföljebb azzal fejezte be: ni ni, a kis francia pezsgő. Menjetek gyerekek, csipkedjétek meg a mamát, s a száskasereg neki rohant mamának, mama neki rohant Zsigának a száskasereggel együtt s ha én ott voltam, én is, míg ki nem űztük az ajtón. Akkor kikacagtuk szörnyen s mond-

tuk neki: jaj! gyáva vitéz, le a fegyverrel!) Most is tele nyugtalansággal mondja: „Róza, hozzád jöttem, de ugyan éppen jó, hogy a Tettes asszony is itt van". A háziak odabent voltak s mondja: „ugyan kedveseim, egy kevés titkos beszédem volna, legyenek szívesek . . . " Azok kimentek, s mondja: „Édes Rózám, én kérő képében jöttem". „Mi az?" kérdi anyám. Én csak néztem. „*Bacsó* formaliter megkért, jöjjek el hozzád s kérdezzelek meg, mert csak akkor fog személyesen föllépni s nyilatkozni. Nem szeretne kosarat kapni". Ekkor elbeszélt mindent anyámnak: ismeretségünket egész e percig. Anyám szegény! igen kellemesen volt meglepve ezen hír által, mert ő mindjárt álmodott egy szép álmot, t. i. a mi patikánk oly szerződéssel volt eladva, hogy a pénzt három ízben teszik le érette részenként. Ez úgy is volt. És minthogy egyik mostoha bátyám patikáriusságot tanult, kikötötték, ha módja lesz benne, vagy valamelyikünk vissza akarja váltani, azon az áron tartozik vissza adni, amelyen anyámtól megvette *Edelspacher* nevü patikárius. Csak ha új épületeket épít a telekre, azt tartozunk neki megfizetni. Így szegény anyám mindig szép, azaz a remény álmában ringatta magát, hogy bátyám, ha majd letette az exameneket és sikerül neki valami jó conditiót kapnia s gazdálkodva is él, talán vissza válthatja a patikát és ő öreg napjaira a nagy zöld kályha mellé letelepedhetik a nagy, karos, fekete bőrszékbe! Ezen álmok elevenedtek meg most újra keblében s örömteljes elhatározással mondá: „hiszen ez volt álmom egyik fénypontja . . . hogy ha az Isten oly szerencsét adna!" Meg volt határozva, másnap jött *Bacsó* s megkért anyámtól. Ő megegyezését öröm-

mel adta s másnap boldogan haza ment. Miután *Bacsó* nagyon kért, hogy *Murányi*ékhoz menjek vissza kosztra és szállásra, mondom: „hát már én mindig csak repüljek, mint a fecske, majd ide, majd amoda?“ „De én csak úgy leszek nyugodt“ — mondá *Bacsó*. S én azonnal *Murányiékhoz* költöztem.

Igaz, hogy sokat költöztem majd ide, majd oda. Könnyü volt: nem sok volt a podgyász! A fizetésemet is fölemelték egy kevéssel, bár a mostani direktiónak nem volt passziója a havi fizetések fölemelése. Hát hogy fölemelték az én fizetésemet, vettem magamnak puha sárga fából egy három fiókos commodeot 12 forintért és még volt a kis bőrös ládám, egyéb semmi! Igaz, hogy anyám sok ágyat adott be velem. Ezt máig se tudom meggondolni, hogy miért cselekedte. Két ágyat adott, két derékaljat, két dunnát, két paplant, két párnát. Az én kedves paplankám volt, a mit anyám azon rózsaszínü selyem schleppjének a maradékából csinált, a mit szegény apám elszabdaltatott vele számomra „Tiroler“-szoknyának. Csak azért hozom elő, mert majd még egyszer emlékezünk róla.

Hamar meg volt tehát a költözködés. Engem egy kissé furdalt a lelkiismeret *Déry* miatt, de kibeszélték a fejemből, hogy hiszen neki állomása van, aztán anyám úgyse engedte volna meg.

Itt volt a farsang! Mi kedvesebb egy fiatal leánynak, mintha jól kitáncolhatja magát. Jött *Bacsó*, hogy menjünk mind a bálba. „Jaj, de nincs szép báli ruhám, amilyet én szeretnék“. „Oh te bohó! mondja *Murányiné*, hát nincs ott a gyönyörü rózsaszín ruhád? Mindig ott fogod tartani a lepedőben?

Már úgyse mégy *Déryhez*. Ha *Bacsóhoz* mégy, ne félj, lesz neked szép menyasszonyi ruhád. Aztán tudod mit mondott mamád, mikor mondottad neki: „inkább szeretnélek a koporsóban látni, mint *Déryvel* az oltár előtt". „Igaz! gyerünk benne a bálba" — és elmentünk. Ugyan megnézett benne minden leány. Hát még keblemen s kezemben a gyönyörü természetes virág, melyet *Bacsó* hozott?! Nem volt senkinek oly szép és kellemetes illatárral teli.

Fáyék is mind bejöttek a bálra, mert egy ideig otthon voltak, lakodalmaztak a vidéken. Egyszer csak meglátnak engem vőlegényemmel táncolni. Megfenyegetett *Zsuska*. Mikor szünet volt, összeültünk a *Fáy* kisasszonyokkal. No hiszen, volt nekem lecke, hogy holnap okvetlen menjek hozzájuk ebédre. Én tudtam, előre, hogy az én ebédem meg lesz paprikázva, de azt is tudtam, hogy azt ki nem kerülhetem. Hijába, ők pártfogók voltak és én engedelmes voltam. A bálban ismerték meg s látták először *Bacsót* és igen megtetszett mindnyájuknak az ő (mint mondják) „modeszt" magaviseleteért. Elmentem tehát ebédre, s igen hibáztam, midőn csatát vártam. Nemcsak sajnálták *Déryt*, mert igen szerették, de engem is szerettek s igazságosak voltak itéletükben. Elismerték, hogy *Bacsó* művelt egy ifjú és elegant és még ők se láttak oly szép deli ifjút. Nem kárhoztatnak, de most a becsület azt kívánja, hogy *Déryt* ne tartsam bolonddá és írjak neki: hogy ne reméljen és reám számot ne tartson. Ez reám nézve a legkeserűbb feladat volt. Én sajnáltam őt megkeseríteni, inkább óhajtottam volna, hogy ő mondjon le rólam. De ennek meg kellett lenni. Hazamentem, tollat fogtam és a meny-

nyire csak tudtam, szelíden adtam tudtára, hogy anyám bent lévén, komolyan nyilatkozott, hogy sohase reméljem, hogy az ő vele való összekötetésbe beleegyezik, sőt erősen tiltakozik ellene s én anyai áldás nélkül nem akarok férjhez menni, mert az szerencsétlenséget hozna reám. Ő találhat egy magához méltóbb leányt, kivel boldogabb lehet, mint tán velem lett volna, annyival is inkább, minthogy anyámtól megkért egy fiatal ember s anyám hozzá adott nőül s áldását adta e kötésre.

E levelet elküldtem Törtelre *Dérynek*. *Bacsó* útra készült. Ez a bőjt kezdetén történt s előmondám, hogy *Dérynek* megírtam, hogy reám ne számoljon. *Bacsó* már rég zaklatott, hogy ezt cselekedjem, de én teljességgel írtóztam azt megtenni s mindig halasztottam. Most hát *Bacsó* teljes örömben volt s mondá, hogy most már megnyugodva távozik.

Elérkezett a nap, a melyen *Bacsó* utazni fog ebéd után Debrecenbe. Ebéd előtt eljött már harmadszor búcsuzni s még utóljára, még újra meg újra megkérni: hogy én reám gondot viseljenek, mert ő én bennem *életét* bízza reájuk és *Murányiné* nyakába borult, sírt mint egy gyermek, csókolta, kérte mindenre, mi szent előtte, gyermekeire, hogyha *Déry* be találna azon idő alatt jönni, míg neki otthon kell a kínos napokat tölteni... ami örökkévalóság lesz nézve, József-napig, még ő eljöhet. Akkor megesküszünk s megyünk Debrecenbe a saját házába... Mégegyszer hozzám fordult, érzékeny búcsut vettünk egymástól. Még *Murányiné* is sírt, mintha gyermekét bocsátaná a tengerekre. Oly érzékenyen búcsuzott el; engem keblére szorított. Ott sírtam én is... Egyszer csak

kopognak. De mielőtt a „szabad“ szó elhangzott volna, kitárul az ajtó és ki áll meg az ajtóban, haloványan mint egy lélek? *Déry!* Mi mind a hárman kőszoborként álltunk ott.

Déry hozzám közeledett, szemrehányásokkal illetett. Én hivatkoztam anyámra, s mondám: „én még magával nem váltottam jegyet, csak a sok unszolásra mondtam „igen“-t. Egyébiránt én *Bacsónak* fölfogadtam, hogy magával soha se fogok beszélni s én szavamat megtartom.“ Azzal félrementem. *Déry* odament *Bacsóhoz*, megszorította kezét és mondá: „Az úr engem boldogságomtól fosztott meg. Én megbocsájtok, de én ezt a leányt úgy szerettem, mint életemet és boldoggá kívántam tenni. Tegye őt oly boldoggá, mint én óhajtottam. Éljen boldogul!“ Azzal felénk meghajtotta magát s könyes szemmel távozott. Leesett a kő a szívemről! *Bacsó* újra könyörgött s teljes megnyugvással távozott.

Én azt gondoltam, hogy *Déry* csak látogatásokat teszen s azonnal indúl vissza. Dejszen, ha már akkor a *Szökött katonát* játszták volna, alkalmasint azt mondta volna, midőn Törtelről kiindúlt: „Holnap nem lát engem többé Milano . . .“ Egyenesen vágtatott *Mérey Sándor* intendáns úrhoz: „Nagyságos uram! én ismét itt vagyok. Nem ízlik nekem odakint falun és ha befogad, ismét elfoglalom helyemet.“ „Jól teszi *Déry*, el sem kellett volna hagynia.“ Ezzel el volt fogadva ismét mint színész.

Bocsánat! érzem,hogy igen hosszasan foglalkozom Déryvel s unalmassá válok, de kénytelen vagyok a magam igazolásáért mindent körülményesen megírni. És fájdalom! még többször is kénytelen leszek felőle írni.

Mikor *Déry* megkért s falura ment *Vida* úrhoz, a consiliáriusné és *Tóni* kisasszony is csak azt vitatták: „Hozzá ne menjen ahhoz a *Déryhez* kis Róza; jól tette, hogy elment, maradjon ott, a hol van. Kár volna még magának férjhez menni — mondá a consiliáriusné. Ráér! Hiszen úgy nézne ki maga, ha a magyar főkötőt arra a bodros fejére tennék, mint Madame Pompadour a kis kutya-komédiában. Halálra kacagja az ember magát, ha elészólítják s annak a pici ebecskének a fejébe nyomnak egy nagy ménkü bodros fekete főkötőt. A két füle kilóg a főkötő alól s jön ki Madame Pompadour, két kezefejét fölemelve, csókolásra nyújtogatva. Látja éppen úgy nézne ki maga.“ Volt aztán röhögés, Tóni és én, egyik ide, másik amoda dőltünk nevettünkben. Az öreg dáma igen tréfás és víg asszony volt. Sokszor megnevettetett minket a hasonlataival.

A mint *Bacsó* elutazott, vagy három nap nem volt nálunk *Déry*. Úgy látszott, hogy kerül engem és ennek nagyon örültem, mert azt gondoltam, végkép elmarad a háztól s nem fog terhemre válni a vele beszélés kikerülése.

Egy este jövünk haza a színházból, seregestül az egész *Murányi*-család. A gyerekek meglátják *Déryt*, (kinek szintén azon az úton kellett jönni, mert az *Arany szitában* közel lakott hozzánk) és elkezdenek visongatni, mint a vészmadarak a *Büvös vadász*-ból, egyik vékonyabbúl, mint a másik: *Déry* bácsi, *Déry* bácsi! de rég nem volt nálunk; jőjjön ide, jőjjön ide, itt a jó néni is. De már én akkor elódalogtam tőlük jó távol, s hallgatva mentem magamba. *Déry* közikbe ment, *Murányinénak* karját nyujtá s

házáig kísérte. Az ajtónál jó éjt kivánt s eltávozott. A vacsoránál elő se hoztuk. Ez néhány estve ismétlődött. Egyszer otthon ülünk s varrunk *Murányinéval* . . . belép *Déry*. „Tercsa mama, igen szép könyvet hozok olvasni. Látom, el vannak foglalva; ha nem lesz ellenökre, én fölolvasok.“ *Murányiné* nagy zavarba jött, vörös lett, mint a paprika, alig tudta kihebegni: „Óh miért nem? Jó lesz biz' az.“ *Déry* elkezdett olvasni, én kimentem, összeszedve varrásomat.

Bacsótól minden héten a legforróbb, a legömlengőbb leveleket kaptam. Írja, hogy szereli a patikát, hogy igyekszik kiváltképp az én szobámat ékesíteni. Mennyi sok dolga van, mégis unalmas neki ott nélkülem s. e. f. Már három hét múlt, hogy elment. Én feleltem egy levelére, melyre nagyon késett a felelet. Én már türelmetlenkedtem és ezt egy fiatal ember, *Vas Pista* előtt nyilvánítottam is, kit *Bacsó*, mint lelki barátját ismertetett meg velem. Mint panaszkodám, föltünt előttem bizonyos gúnyos mosoly ajka körül, mit eddig sohase vettem észre, s mondja: „Mit árt, ha egészen elmaradna is a felelet. Van kárpótlás. Itt van Déry.“ Én ránéztem, mondom: „Kikérem magamnak! *Déryvel* semmi közöm.“ „Nem tudok semmit, — mondja ő — de úgy hallom, szent a békesség.“ „Kivel?“ kérdem. „Úgy hallatszik, *Déryvel.*“ „Én? én nem is szólok hozzá egy szót se.“ Még egy ideig ott példálódzott s végre elment.

Néhány nap múlva levelet kapok Debrecenből; én mohón bontom. Mint máskor a tüzes parázst leöntik hideg vízzel, úgy hatott reám már csak a hideg megszólítás is. Olvasom a levelet s mindazon szavak ismétlődtek benne, miket *Vas Pista* mondott. Én rögtön

válaszolok, hogy én nem érzem magamat hibásnak; hogy az mind hazugság, a mivel vádoltatom és előrolom magamviseletét *Déry* irányában. Egész bizalommal számoltam egy bűnbánó levélre. Magamban gondolám, hogy milyen szívesen megbocsátom neki féltékenységét, habár ártatlanul vádolt is. Várom, várom a teleletet — nem jön. Elmúlik egy hét, elmúlik két hét, mindig csak e hideg hang, forró kérdésemre: „nincs levél a postán.“ Nem tudtam, mit gondoljak? Már József napja közeledett . . . nincs levél! Egyszer, a harmadik héten jön a levélhordó. Kikapom mohón a kezéből. Olvasom . , . kővé váltam. Mennyi vád, mennyi haszontalan kifogás! Mint tetszett ki minden sorból a hímezés-hámozásból, hogy szó sem igaz, a mit ír: „hogy ő mily szerencsétlen; hogy én őt megcsaltam igéreteimben; hogy ő egy égi ártatlanságot vélt keblében hordozni, de már most ő nem hiszen többé egy nőnek se, miután én bennem csalódott,; hogy én legyek boldog egy szeretettebb férj keblén.“ Röviden: az én vőlegényem engem — fölültetett.

Nem mondom, hogy egy-két hétig nem búsultam, de az nem volt azon mély szívbánat, mely ifjú éltem koronáját elhervasztotta volna. Meg nem is éreztem megvetést iránta, csak igen csodálatosnak tetszett előttem, hogy nekem nem hiszen, midőn én oly szívemből fölfogadtam, hogy kívánatát teljesítem.

Eközben Déry mindent mozgásba hozott, hogy beszéljenek engem rá, hogy béküljek ki vele és menjek hozzá nőül. Most még kevésbbé akartam. Eleinte Déry nem szólt hozzám szerelemről, ellenben a vígasztalót játszotta, melylyel inkább megnyert. *Mérey*

Sándor úr a hányszor látott, körülfogott ostromlásaival, hogy meg kell lenni, hogy Déryhez menjek, mert az egy talpig becsületes fiú; hogy ő lesz a vőfény, *Tóni* lesz a nyoszolyó leány. De nekem teljességgel nem akaródzott férjhezmenni. Egyszer jön Déry hozzánk s mondja: „No Róza, ne várja már tovább *Bacsót!* — megházasodott. A hogy egypár hétig otthon volt, megismerkedett egy igen gazdag kisasszonynyal s el is vette. Hja — mondja — sok pénz kellett a patikát fölszerelni.“ „Kisebb gondom is nagyobb annál, — mondom — hogy én utána búsulnék; egy férfi sincs, ki után búsulnék. De most már, hogy az okát tudom: miért hagyott itt, már most nagyon meg tudom vetni.“

Szegény anyámat jobban sajnáltam, hogy szép reménye füstbe ment. Midőn bejött ismét Pestre, eleibe futottam s mondám: „Mamám itt hagyott a *patikőr.*“ Nem értette azonnal. Elmondtuk neki *Fáy* úr csúfolódásait s ő igen bús volt miatta. *Déry* ismét kért tőle s ő ismét megtagadta s mindig csak azt mondta neki: „Ne vegye el az úr az én leányomat, ő nem fogja magát szeretni, én ismerem az én gyermekem lelkületét. Az úr igen profánus ember hozzá, ő nem fogja az urat szeretni.“ Így teltek el ismét hónapok.

VIII.

Déry barátai. — Egy különös levél. — Szálláson Lángéknál — Mérey rábeszéli Rózát a férjhezmenetelre. — Déry füllentése. — A menyasszonyi öltöny. — Visszalépés. — A féltékeny Déry. — Déry fenyegetődzik. — Különös esküvő. — Murányiné tanácsai. — Az első behatások. — A férj mint ügyetlen táncos. — Déryné nem akar férjéhez költözni. — Az első főkötő. — A követelő férj. — Harag és kibékülés. — Tizennégy nap után mi történik? — Kiköltözés. — Az „Aranyszitá"-ban. — A férj jogai. — Déry hozzálát a háztartáshoz. — Betti vígasztaló szavai és sejtelmei. — Katona Józsefről. — Ki írta azt a különös levelet? — A fiatal asszony Méreyéknél. — Az első hetek meg egy új főkötő. — A főkötő minő sorsra jut? — Az első brutalitás. — Kibékülés és a füllentés bevallása. — Katona látogatása. — Lapdajáték a főkötővel és a boldogtalan kor kezdete.

Déry egész bizalommal volt, hogy én hozzá megyek. Úgy tekintett, mint már azelőtt eljegyzett mátkáját. Megösmertette velem néhány fiatal jó barátját, úgy mint *Katona Józsefet*, a híres *Bánk-bán* szerzőjét, *Kacskovics Jánost* és *Simoncsicsot*, az akkori főbíró öcscsét. Mind derék ifjak voltak.

Egyszer a színlaposztó kezembe ad egy levelkét titkon, hogy meg ne lássa senki. „Kitől?" „Nem szabad megmondani. Estére adja ide a feleletet" s azzal elment. Én féltem felbontani, még sohase kaptam titkos levelet. Mégis szerettem volna tudni, kitől jön s mit foglal magában. Befutok hűséges főzőnénk-

hez: „Jaj Lízi, mit csináljak? Egy levelet kaptam, nem merem, — csa mamának* megmutatni". „Hiszen mit fél — mondja — bontsa fel, olvassa el". Felbontom, nézem az aláírást, K. J. van aláírva s ez volt a levélben:

„Holnap jókor haza kell utaznom. En magát véghetetlen szeretettel szerêtem s lelkemben hordom képét mióta először színpadon megláttam játszani s ezen szende képet fogom titkon keblembe zárva, véglehelletemig hordani. Ha meghallgat s hajlandó hozzám, egy darabka rózsaszín szallagot, ha meg nem hallgat, egy darabka fekete szallagot zárjon a feleléthez. E két szín fogja éltem irányát kormányozni. Ha rózsaszín lesz a jel, félév mulva visszatérek Pestre s akkor bővebben fogok nyilatkozni; ha fekete lesz, akkor szívem örökre gyászolni fog.

K. J."

Én gondolkodtam, tünődtem, ki lehet az a K. J. az ismerősök közül? Bizonyosan *Kacskovics János*. De soha a legkevésbbé se közeledett felém. Hát ki? Nem emlékszem ily nevü ismerősre. *Katona Józsi*? Oh az még inkább nem, mert az mindig oly mogorva, oly visszatartó; aztán az hármat se szólt még velem. Aztán akármelyik a kettő közül, nekem eszembe sincs egyiknek is jeleket küldözgetni. „Hát már most mit csinál?" kérdi Lízi. „Hát semmit se csinálok, — csa mamának ne szóljunk semmit; a levelet elégetem s úgy teszek, mintha nem tudnék semmit. Így legjobb lesz".

Még *Déryvel* nem volt semmi bizonyos. Sok idő telt el így. Nekem senki se kellett, vidáman éltem át napjaimat, csendes megelégedésben.

Murányiék a *Rondella-színházhoz* igen messze laktak, de nem hagyhatták ott minduntalan a szállásukat. Nekik bajos volt a költözködés, s különben is

* *Tercsa mama* rövidítése.

megvoltak ott elégedve. De nekem terhes volt oly messzi járkálni, minthogy mindennap többször kellett próbákra járni. *Láng* úr már régen megházasodott és a neje igen szeretett engem és mindig hívott magához szállásra és kosztra. Éppen szemben laktak a színházzal, csak alig tíz lépésnyire. Tehát elfogadtam s oda mentem. A *Láng* fiú már akkor nem volt hon, odaadta az apja kártyacsináló inasnak, mert igen pajkos volt s nem akart tanulni. Csak az asszony testvérének a leánykáját tartották örökbe, mert az szegény özvegy volt s mint igen híres jó főzőné volt már sok év óta egy nagy uraságnál. Én tehát *Lángékhoz* mentem lakni s *Molnár Karolinka* (így hívták a kis leánykát) velem lakott egy szobában, az volt az én kis barátném. De bezzeg *Lángék* nem hagytak engem oly hosszú pórázra. Egy nap se múlt el, hogy *Déryt* az ő erényeivel s iránt am való mély érzelmeivel előmbe ne festették volna és hogy *Mérey* úr általában kívánja, hogy én hozzá menjek. Addig-addig, hogy a következő farsangon *Mérey* úr körül fogott és szavamat kellett adnom, hogy hozzá megyek. Később tudtam meg, hogy azért sürgetett oly nagyon, nehogy engemet rábeszéljenek, hogy máshoz menjek férjhez és a színházat elhagyjam. De azért én mindig anyámra hivatkoztam.

Egyszer jön *Déry Lángékhoz*. s mondja: „Édes Rózám, ne szegüljön többé ellen. Most kaptam levelet mamától, mert én újra megkértem őt levélben, hogy egyezzen bele kérelmembe — s ime most veszem a levelét. Azt írja, hogy többé nem ellenzi; de be ne várjuk most, mert bajai vannak eligazítandók és majd bejön a böjtön. *Mérey* úr nagyon kapott rajta. Elha-

tározta, mikor lesz az esküvés. Ő lesz a vőfény, *Tóni* lesz a nyoszolyó leány. Azt igéré, hogy harminc aranyat ad a lakodalmamra.

A készületek megtörténtek, de már nekem más menyasszonyi ruha kellett, mert már a rózsaszínűben bálban is voltam, játszottam is. Csináltattam tehát fehér „marcelin-selyem“ ruhát, alól szélesen fehér gazírral kischoppolva; a bőven fektetett redők egy-egy szál zöld folyókával fölcsipkedve s a végiben, mindenik szálnak fölfelé nyíló vége egy-egy rózsabimbóval leszorítva; újja, dereka hasonlóképpen. Fejemen a kis zöld koszorú egy kis rózsabimbóval. Ez egyszerü, olcsó kis ruhácska volt menyasszonyi öltözetem. Fehér atlasz cipőcske, rózsaszínnel beszegve, rózsaszín pántlikával felkötve — — akkor olyan volt a divat. Midőn már harmadnapra esküdni kellett volna, — minden készen volt — engem nagy nyugtalanság fogott el. „Nem lehet — mondám — hagyjanak nekem békét, én nem megyek férjhez . . .“ és nem mentem és elmaradt az esküvő. *Mérey* úr s mind kik híva voltak, *Lángék* főkép, majd kibujtak mérgükben a kéményen. *Déryről* nem is szólok, miként dühösködött. Kérdezték az okát; végre elmondám, hogy én az olyan nagyon féltékeny embert nem szeretem, aki mindjárt megveri azt, ki nejéhez egy szót szólna. Egyszer ugyanis a többek közt — azon időközben, míg mátkás voltam vele — ott állok az ál-falak mögött. Egy kis paraszt leánykát játsztam s tán csinosan állt rajtam a ruha. Oda állt mellém az ifju *Simoncsics* s az újjával megérinti a kis ingvállam újját s mondja: de szépen áll magán mindig a ruha Róza! A többié mind úgy lelapul. Csak annyit szóltam: „mert nem

keményítik és nem vasalják ki szépen". *Dérynek* éppen jelenése volt a színpadon, oda pillant, éppen midőn ingvállamhoz nyúlt. Oda jön Déry s megfenyegeti az öklével s azt mondja: „megállj, majd kimegyek". Midőn jelenését végezte, csak oda ugrik, egy szót se szól, megfogja *Simoncsics*ot, nyakacsigájánál fogva viszi le a grádicson s az udvaron jól elpüfölte s ismét feljött s oda jött hozzám. Még akkor a *Hacker-szálában* játsztunk. Mondám: „hát maga most mit cselekedett?" „Megkereszteltem a jó barátomat, már most van keresztfiam". „De hát miért cselekedte azt?" „Hogy merte a maga ruháját illetni . . . azért". „De hiszen semmi illetlenséget nem követett el s ha azt tenné valaki, van annyi becsületérzetem, hogy elégtételt tudnék magamért venni". „Tudja mindenki, hogy maga az én mátkám; ne közeledjék senki magához". „Én pedig megtiltom magának, hogy értem verekedjék, mint egy paraszt a kocsmában. Ez semmi műveltséget nem árul el és én magához nem megyek férjhez, hiszen az egész ifjúságot ellenségemmé tenné". Nem szóltam hozzá, végkép elhatároztam nem menni hozzá. *Murányiék* is jól lehordták. Hosszabb idő telt el, míg ismét kibékéltettek vele, okul adván, hogy nagy szerelmében cselekedte. Midőn már jó ideje múlt, hogy kibékültünk, ezen jelenés ismétlődött *Lángéknál* laktomban. Ekkor már nagyon idegen lettem hozzá s nem akartam többé soha kibékülni s ekkor így nyilatkozott: „ha maga hozzám nem jön, meglövöm először azt, akit maga szeretni fog, aztán magát s végtére magamat, három halál terhe lesz a lelkén. De ha hozzám jön és mentül előbb beleegyezik, esküszöm, hogy sohase fogom a legkisebb kihágást elkö-

vetni. Én magát végtelen szeretem s azért féltem, de ha egyszer bizonyos vagyok benne, hogy maga enyém, nem leszek féltékeny. Ismét eget-földet öszvehívott, hogy beszéljenek reá. Így aztán *Mérey Sándor* úr unszolására megigértem.

Egy délután öt órára volt határozva az esküvés. Sok szép vendég gyült össze lakodalmamra. Jött a sok hintó. Én és *Mérey Tóni* mint nyoszolólány s *Lángné* mint örömanya, *Mérey* úr batárjában együtt ültünk s robogtunk a kemény fagyon a nagytemplomba. Az örökké víg szeszélyű *Tóni* örökké csipkedett és én oly vidám voltam, hogy szüntelen kacagtam. A mint az oltárhoz térdepeltünk, *Tóni* a hátam mögé állt szorosan s szüntelen lökdösött az ujjával s mindig súgta: „no sírjon már, nem illik a menyasszonynak nevetni!“ Azonban mindig pajkoskodott és én mindig jobban nevettem úgy, hogy oda se hallgattam, hogy a lelkész mit mond elébem ... s ferdén feleltem. Midőn azt kellett volna felelnem kérdésére: szereted-e ezen becsületes ifjut? Azt feleltem: nem, ami nem akaratból történt, csak szelességből. Mondja a pap „igen“ ... úgy mondtam aztán hangosan „igen.“

Mérey úr karon fogott s így ültünk be négyen ismét az ő batárjába, akkor t. i. már ő is oda ült hozzánk.

De felfordult velem a világ, amint hazafelé mentünk. Egészen más voltam. Végtelen szomorúság lepett meg. Hangtalanul ültem a kocsiba, semmire se feleltem. *Mérey* úr rám néz: „mi baja Róza? Rosszul van?“ mondom „nem“. „Olyan sápadt mint a fal.“ Mondom „mindig sápadt vagyok.“

Midőn kiindultam a templomból, sok idegen is

volt ott bámészkodni. Megütötte egy hang a fülemet: „no ez szomorú asszony lesz; sokat nevetett, majd sokat fog sírni.“ Isten tudja! ez hangolt-e le, vagy mi történt velem — sohase tudtam magamnak számot adni. Fölröpültem a lépcsőkön, mert az első emeleten laktunk és kerestem *Murányinét*, ki ott maradt a terítéket elrendezni. A násznép nem birt követni. Megfogtam *Murányiné* kezét, bevonszoltam hamar egy külön szobába, letérdepeltem: —csa mama, az Istenre kérem, jőjjön velem a templomba, én nem mehetek *Déryhez* én félek tőle — — mondjuk vissza az esküvést. *Murányiné* megijedt rajtam, oly sápadt voltam, de nem akarta mutatni, csak csillapított. „Isten őrizz! Róza térj magadhoz, ebből igen nagy skandalum következik, mert ily érdemes vendégeket megsértenél, magát *Mérey* urat is kompromittálnád, de hát még szegény *Déryt* s magadat is az egész publikum előtt megbélyegeznéd. Most már mint anyai barátnéd is azt tanácsolom, szedd rendbe magad és a legvidámabb arcot öltsd s a legjobb kedvet mutasd, bármi nagy küzdelembe kerül is. Légy nyugodt gyermekem.“ Kitörölte szemeimből könyeimet, rendbe szedte hajfürtömet . . . de én még mindig térdeltem. Összefogván kezeimet, mondván (s valóban óhajtottam): „Oh bárcsak most egy villámot küldene le az Isten és úgy találna engem, hogy egyszerre halnék meg . . .“ Még vígasztalt s mondá: „Nem fogják megtudni a vendégek, mi történt. Majd bemegyek s azt mondom, erősen be voltál fűzve s én kifűztelek s már jobban vagy, majd mindjárt kijösz.“ De *Déry* rohant be, csókolt s megijedve kérdé: „Mi bajod drága Rózám! Most már enyim vagy. Mily boldog vagyok.“ „Semmi

— mondám — egy kissé szorosan voltam fűzve, hirtelen öltöztem . . . már elmúlt".

Nem adtam volna a világért, ha azt a szót kimondhattam volna: édes Pistám, mint szeretlek! De én ezt ki nem mondhattam, hazudni nem tudtam — másodszor is. Csak mondám, küldje be —csa mamát, mindjárt megyek ki vele, csupán rendbe szedem hajamat. Ily küzdelmek s bajok közt lettem *Déryné*.

De még mielőtt *valóságos Déryné* lettem volna (nemcsak a pap áldása által,) még több küzdelem is várt reám, — de maradjunk rendben.

Murányiné kimentett, bejött értem a kis szobába s bevezetett az étterembe, hol kávé, több féle sült és tésztasütemények voltak fölrakva, de minthogy sok asszony s leány volt, csak sebtiben ettek, mindenki táncolni igyekezett. Végeztük az ozsonnát s hozzá láttunk a tánchoz: Mérey úr nyitotta meg velem s táncoltuk a *Langauszt*. Úgy adott át *Dérynek*. A szerencsétlen *Déry*, midőn átvett a vőfélytől, valahogy oly ügyetlenül lépett (pedig kurta ruhám volt, akkor azt viselték) hogy a stiblije stecklijével letaposta a sarkamat. A vér mindjárt kibugygyant lábamból: strimpfli, cipő, csupa vér lett . . . ki kellett mennem, s más cipőt húznom. Szörnyü méreg futott el, mit még máskor nem tapasztaltam. Szörnyü csúnya szemeket vetettem reá s azt mondám: „magával se táncolok többet". Ő eleget kért, rimánkodott, nem nézhettem reá, oly haragos voltam, reá kivált azért, amit hallottam mondani. Ámbár halkan volt mondva, mégis meghallottam: „ez nem jó jel". Kimentem. Hideg vízzel borongatták sarkomat, más lábbelit húztam és ismét bementem táncolni, mert táncolni igen

szerettem. Aztán a baj se volt oly nagy, csakhogy én már igen elfogult voltam Déry ellen.

Hajnal felé volt már az idő, midőn a vendégek eloszoltak. Mondja *Lángné* „el van készítve kis szobád, menjetek be, aludjunk egy keveset.“ Vette a gyertyát. *Déry* megfogja karomat: „Hát maga mit akar?“ kérdem. „No, édes Róza, bekísérem magát.“ „Isten őrizzen! engem ne kísérjen senki. A kis Karolinkával megyek be és bezárjuk belül az ajtót. Maguk ketten *Láng* úrral vegyék közbe *Déryt*, aludjon ott“. Azon szobából ugyanis hol táncoltunk, kihordták az ágyakat s nyoszolyákat, s midőn eloszoltak a vendégek, akkor az ágyneműeket behordták s jó széles ágyat vetettek a földre, Karolinkára számítván, s most Dérynek kellett elfoglalni a helyét, máskép nem lehetett.

Ilyen körülmények között történt férjhezmenetelem! De már most nagy baj s zavar következett ismét. Leánykoromban nem is gondoltam arról, hogy ha az esküvő s lakodalom megtörtént, a férj haza viszi nejét s a nőnek menni kell hozzá. Én pedig mindig házas s családos embereknél voltam koszton s szálláson mégis, — oh ostoba vakság! — sohase gondolkoztam férjhezmenetelről. Nem akartam férjhez menni senkihez s így nem is gondolkoztam a felől, hogy nekem *Déryhez* kell menni lakni. Sohase volt hozzá időnk, vagy alkalmunk e felől beszélni *Déryvel*, mert mihelyt férjhezmenetelről beszélt, elfutottam előle s ott hagytam.

Most már különben mindig vidám egemre nehéz, sötét ború tornyosult. Midőn reggel összegyűltünk a kávéhoz, (jó későn, mert későn feküdtünk) akkor el-

kezdődtek az elménckedések reám és Déryre. Én csak hallgattam, vidám arcot mutattam, de lelkemben mély bánat ült. Magam se tudom most se igaz okát adni. El kellett menni templomba; felöltöztem beavatásra. *Mérey consiliáriusné* szép kis magyar csipkés főkötőt csináltatott. Azt a fejembe nyomták erővel. Ki nem állhattam a főkötőt soha. Amint föltették, hajfürteim hátul is mind kibújtak a főkötő alól. Éppen olybá képzeltem magamat benne, — midőn a tükörbe néztem, — mint egy kondorhajú zsidó fiú, de nem szabad volt letenni.

Lángéknál volt az ebéd, de csak kevesen voltunk. Ebéd után mondja *Déry:* „Édes Rózám! pakkolj össze, egypár óra múlva fiákkerrel s egy hordárral eljösz s viszlek haza. *Fáyék* megírták: a szobámhoz még egy konyhát s egy kicsi kamarát is adnak és ott szabad szállásunk lesz. A berendezés majd a te dolgod, mert nálam elég ifjú-legényesen néz ki." Én csak rámeredeztem s azt mondom „hiszen én itt vagyok koszton s szálláson." „De csak nem maradsz itt. édes kis feleségem?" „Hát hol?" „Hát eljösz velem az *„Arany szitába."* „Én soha, én nem megyek magával lakni egy szobába." „De hát mi történik akkor vélem?" mondja *Déry* türelmét veszítve. Mondom: „hát maga ide jár kosztra s itt éppen úgy ebédelhet, mint ahogy eddig kosztra járt."

Ilyen éretlenségekkel teltek el a napok egész két hétig. Nem mentem hozzá; mindennap jobban iszonyodtam azon gondolattól, hogy vele menjek egy szobába lakni. Ő mindennap eljárt hozzánk ebédre, vacsorára. Mindennap civódtunk e fölött. Egyszer jól meglökdösött, midőn ellenkeztem hozzá menni. Akkor

természetes, hogy még hidegebb lettem hozzá, mit meg is mondtam neki, azon egypár szóval: „csak kiüti mag át a szeg a zsákból. Éppen csakis így bájolhat el egy durva férfi egy leányt.“ Csupán *Lángné* közbelépte szakasztott ennek véget, ő békített ki. Nekem meg mondta jó magyarosan, hogy nincs rendén a mit teszek, és hogy ostoba gyerek vagyok; *Dérynek* pedig, hogy „türelemolajat“ igyék s hogy nem kell mindjárt egy nő iránt hirtelen mérgü természetet gyakorlatba venni stb. *Déry* megbánta s kibékültünk, de elmenni csak nem akartam.

Egyszer nem jött el ebédre; ebéd után két órakor jön fagyasztó hidegséggel arcán, de azért egész csendes nyugalommal, s mondja: „Édes Rózám! tizennégy napja, hogy rimánkodom: jöjj velem s türelemmel vártam, hogy eszedre térsz. Most pakkolj és jöjj!“ Mondom: „Déry, nem mehetek“. „Nem?“ „Nem“. Ezzel kimegy, fölhív két embert, fölfogatja velük háromfiókos ócska kommodeomat, bőrös ládámat s leviteti. Én csak álltam, néztem, hogy mi lesz ebből. Újra jön. Nem szól semmit, összepakolja ágyamat ő maga; gyűrte, gyömözte szép fehér tiszta ágyamat, mire én mindig nagyon kényes, voltam. Gyűri a többi után kis rózsaszín paplanomat. Akkor én feljajdultam: „Jaj!“ „Miért nem jösz magad pakkolni szépen?“ Minthogy sok volt az ágynemü, nem fért egy lepedőbe, előveszi szép, tiszta, fehér, percail, fodros ágyterítőmet (mert mindig mindent fehéren szerettem), irgalmatlan kezekkel köti bele a többi ágyneműt s küldi le.

Én nem akarok jobbnak látszani, mint vagyok. Elismerem, hogy nagyon hibás voltam. Már ez nem

jellemállhatosság volt, hanem megátalkodottság . . . *nem akartam* hozzá menni lakni, féltem tőle nagyon.

Körülnézett, toalett-tükrömet látja asztalkámon. Viszi le az asztallal együtt; semmim se volt széjjel. „No, a mi még széjjel lehetne — mondja — majd eljöhetek érte“ s azzal megfogja karomat s vezetni akar le. Én kirántottam magamat. „Most már — mondja — mindened oda lent van; ott a fiakker, ott áll a hordár, fölpakkolva a taligája, nem várakozhat. Térj eszedre, s jöjj“. Mondom: „vigye el mindenemet, csak engem nem“. Ezzel fölkap, mint egy pöhölypárnát ölébe (könnyü voltam, kicsi és sovány, ő pedig igen erős ember) s vitt mint a szél, le a lépcsőzeten. Ha holdvilágos este lett volna, azt lehetne mondani Bürger *Leonórájaként*, midőn a szürke lovász viszi menyasszonyát a hideg, puha sírba:

Lásd, mely szépen süt a hold
Oly sebesen megy a holt...
Jösz-e vélem kedvesem?

De én ezt akkor nem gondolhattam magamban, mert egy perc alatt lent volt velem *Déry*, s nem mondhatnám, hogy igen finom nyájassággal ültetett bele a fiakkerbe, hanem zavaromból arra eszméltem föl, hogy úgy odadobott a kemény posztóülésbe, hogy nagyot nyekkentem, odazökkenvén kis sovány csontjaimmal. De azért nem sírtam csupa megátalkodottságból. Egy szót se szóltunk egymáshoz, így értünk az *Arany szitába*. Ő lepakkolt, behelyhezte a szobát, ahogy akarta, én semmibe se szóltam. Nekem minden mindegy volt. Csak egy kétségbeejtő körülményt vettem észre! nem volt, csak *egy* ágy. Mondja *Déry*: „én már cselédet is fogadtam, — s kikiált az udvaron

keresztül lévő konyhába: Maris! gyere be! itt van a Tettes asszony, kérdezd meg, mit parancsol?" „Ott az ágy, vesd meg," már a cseléd előtt nem akartam kimutatni, hogy miként állanak a körülmények, de *Déry* hidegen parancsoló rendelkezése ellen se mertem hatalmaskodni. Egyszerre gyáva lettem, mindentől féltem, erősen dobogott a szívem. Csak annyi észrevételt tettem: „nem fér az a sok ágynemü egy nyoszolyába, másikat kell venni." Erre azt felelte *Déry:* „ráérünk." Én a föld alá szerettem volna süllyedni s ágyamat négy székre parancsoltam magamnak készíteni!

Vessünk sűrű fátyolt ez éjjelre. Reggelig sírtam, nem aludtam semmit, — igen boldogtalan voltam! Másnap *Déry* maga ment a piacra a cseléddel bevásárolni, a mi szükséges a házhoz. Ő mindenhez értett, mintha mindig kukta lett volna. Én azt férfiban sohase szívelhettem, ha Katuska-természetü volt. Lehet képzelni, miként hatott ez ismét reám. Ez nem növelte erántai hajlandóságomat. De szerencsémre a háznál laktak az én asztalos kosztadóim. Bementem reggel hozzájok s mondom a nagyobbik leánynak, ki barátném volt s *Dery* meghívta őt is a lakodalomra: „Köszönöm édes Bettim, hogy eljöttél a lakodalmamra." „Nem akartalak látni, — mondja, mint szerencsétlen menyasszonyt, te nem leszel boldog *Déry*vel; de már most, mint idősebb barátnéd azt tanácslom neked: győzd le magad, ne mutass eránta hidegséget, sőt a mennyire csak birod, nyájas légy eránta. Ő különben becsületes ember, de nagyon ingerlékeny és akkor dühiben nem ismeri magát. Hát ne csinálj magadnak szánt szándékkal rossz órákat s

napokat.“ Így biztatgatott s oktatott gyakran s ha ők ott nem laktak volna, szerencsétlenebbnek éreztem volna magamat. De így végtére a sok jó tanács által támogatva, *akartam* símulni s magamat, a mennyire lehet, legyőzni.

Midőn már megesküdtem *Déryvel*, azon ifjak, kik elutaztak, ki haza, ki vidékre, most már többnyire mind Pestre szállongtak. Én nem tudom ma se, juristák voltak-e, vagy jurátusok (vagy ezen két cimzet ugyanazon egyet jelent), én soha se kérdeztem, nem volt rá gondom. Másnap mentem *Mérey consiliariusnéhez* megköszönni a főkötőt. Az utcán találkoztam *Katona Józseffel*. Köszön, megállít. Ő is most érkezett Pestre. Ez igen különös egyéniség volt. Nagy különc, szörnyü komoly mindig s igen rövid beszédü. Egy-egy szóval végzett mindent. Midőn *Bánk bán*-ját írta, ő *Petúr-bánt* a maga számára írta. Éppen olyan volt az ő jelleme is, azt nem engedte volna másnak játszani a világért sem. Ő később játszott a színpadon velünk és igen jól játszotta *Abällinó* czímü játékban Abällinót. Ez a játék három szakaszban van (s mindenik öt fölvonásban) s három estve játszódják. Ő szeretett volna színész lenni, de orgánuma nem volt hozzá: igen az orrából beszélt. Alakja elég csinos volt, sugár termettel, de arca nem volt szép. Haja gesztenyeszín, de az úgy állott, mint a szeg. Írt ő még más darabokat is, u. m. a *Karácsony éjszakáját* és a *Pestist*, de azt nem volt szabad előadni. Azt, miután elolvastuk, visszavette s nem jött többé elé.

Megállított tehát, a mint mentem. Mondja „jó napot!“ Felelem nagy búsan: jó napot! Reá néz főkötőmre: „Ezért nem felelt hát levelemre?“ „Mi-

csoda levelére?“ „A melyben szallagot kértem jelül“. „Hát maga írta azt? Én nem tudtam“. „Sok szerencsét *Déryhez!*“ s azzal ment. Én is.

A midőn benyitok a consiláriusnéhoz, még én egy szót se szóltam, elkezd az öreg dáma szívből kacagni, a nevetős *Tóni* reá szekundálni. Hej! ha mertem volna, de lecsaptam volna azt a főkötőt a földre. De én csak álltam s néztem mindenkire. „No, mondja az öreg dáma: itt van ni! Köszönjetek ludak! Én is asszony vagyok! Bizony jó kis lány, még csak bodrityúknak sem ismernének el a ludak, nemhogy — asszonynak. Hiszen a ki az utcán meglátja kis Rózsika, azt gondolja, tréfából tette föl azt a főkötőt a fejére. Most még kisebb, hogy főkötője van“. Mondom: „hiszen bár ne volna“. Azt mondja Tóni: „hiszen maga mindig kacagott az esküvés alatt, no meglátja, szomorú asszony lesz maga“. „Hiszen már is szomorú vagyok“ mondám. Így bosszantottak s vagdalkoztak mindenfelé sokáig, még esküvőm után is . . .

Vagy három hétig már együtt laktam *Déryvel* tűrhető közömbösséggel részemről. Én erőltettem magamat eléggé, hogy szívélyesebb s nyájasabb legyek hozzá. Játsztunk, enyelegtünk, az udvaron kergetőztünk egymással, de bensőmben hideg tél honolt. Én másformának szerettem volna teremteni egy kellemes házassági életet, de, hogy az milyen legyen, nem tudtam volna megmagyarázni.

Egy napon oda jön *Murányiné* s mondja: „Róza te! nálam egy pár gyönyörü főkötő van eladó. Egészen új; kétszer volt azon dáma fejében, de ő olyan természetű, hogy mindjárt túlad a legdrágább főkötőkön, ha egyszer vagy kétszer fölveszi. Ezek drága

blondcsipkékből vannak. Már 40 frtra lealkudtam, ha mind a kettőt megveszszük, ide adják annyiért. Elmentem megnézni. Igazán elegant főkötők. Az egyik nagyon cifra, dúsan virágokkal, finomakkal, a másik egyszerü, de mégis gazdag s drága. Csak három halvány rózsa volt, széles blond-csipkével homlokán és körül egy csupa zöld koszoru, mind blond-csipkével beborítva. Nekem ez tetszett meg, *Murányiné* a magas veres virágút szerette. Megvettük. Másnap vasárnap következett, mentünk a próbára mindketten, új fökötőinkbe. Amint beléptünk, akik ott voltak férfiak, mind jöttek elönkbe, trétásan emelvén le kalapjaikat s úgy üdvözölték szép főkötőinket. Mind grófnénak címeztek bennünket s mi kezünket nyujtottuk csókolásra. Így bomladíroztunk s kacagtunk. De különösen nekem nem hagytak békét, s mintha mind összetanultak volna, azon egy szóval közelítettek: olyan ez a kis *Róza* ebbe a főkötőbe, mint egy *Christkindli;* a másik jön: „le ne vegye ezt a főkötőt soha a fejéről, olyan benne éppen, mint egy *karácsoni buba*, csak bölcső kell, hogy belefektessük". De én már láttam, hogy förgeteg készül a *Déry* homlokán s mondom: „ne helytelenkedjenek már, hanem folytassuk azt a próbát".

Vége lett a próbának, mentünk haza. *Déry* nem szólt semmit. Én oda álltam a tükör elé s még egy kissé gyönyörködtem főkötőm szépségében, aztán levetettem a fejemről s betettem szépen, papírok közé a skatulyába. A menyasszonyi ruhám volt rajtam, s mondom: „Kapcsold ki csak, édes Pistám". Midőn oda jön, mondja: „Ne vetkezz csak le, menjünk *Herr-sutt Jeanetteékhez*". Ez egy igen érdemes család volt.

Földesurak, de mindig Pesten laktak, a jószágukat árendába adták. Az úr igen derék, nyájas ember, az asszony egy szelid lélek, a két kisasszony gyönyörűek; szerettek nagyon. Gyakran is voltam náluk. „Jól van — mondom örömmel, — gyerünk“. Azzal szedem össze ismét keztyűmet, legyezőmet, s megyek főkötőmért s fejemre akarom tenni. *Déry* oda áll a tükör elé s mondja: „azt a főkötőt tedd le.“ „Miért?“ „Azt nem teszed föl.“ „Én?“ „Te.“ „De bizony fölteszem“ s akarom fejemre tenni, de ő nem ment a tükör elől s mondá: „tedd le azt a főkötőt.“ „Én nem teszem, hiszen azért vettem, hogy föltegyem, ha föl vagyok öltözve“. „Tedd le, mert ha le nem teszed, soha se megy többet a fejedre“. Ekkor én elkezdtem sírni és betettem a főkötőt a skatulyába. Igaz, hogy el voltam keseredve s azt mondtam: „így van az! a míg nem kaparítnak meg bennünket, olyan alázatosak, s mikor megkapnak, ilyen gazemberek.“ Ezen szóra felém jön dühösen, fölemelt kézzel. Gondolám, most ütött végórám s megfagyott a vér ereimben. De megfordult, neki a skatulyának, kirántja belőle a főkötőt s erős kezeivel úgy széttépte e szép drága főkötőmet, hogy még csak annyicska kis ép darabka se maradt belőle, csak egy blond virágocska sem, mutatónak legalább hogy milyen volt. Mindent: a rózsát, a koszorut ledobta, aztán a földre s ott taposta még jobban összevissza. Most már láttam, hogy nagyon boldogtalan vagyok. Kimentem a konyhába, ott sírtam. Nem mentem be enni, nem nézhettem reá. Így telt el egynéhány nap, duzzogásban részemről. Ő pedig garázdálkodott, hányt-vetett mindent s mindig mondta: „Csak egy oly sértő szót még, s meghalsz.“ Gondol-

tam, bár halnék meg inkább, mint veled élnék. Búsak voltak napjaim, mindig sírtam. Anyám se jött, megjelenését óhajtottam is, de rettegtem is tőle. Ha ő azt megtudná, hogy már meg is taszigált, mindjárt megölne. Féltem a veszélytől s föltettem magamban, hogy elhallgatom anyám előtt, ha eljön, hogy milyen goromba.

Vásár következett, *Fáyék* bejöttek mind seregestől, néhány napra. Ezek megjelenése ismét összehangolt bennünket, annyira, amennyire. *Déry* kibékítni óhajtott; ígérte, hogy ez nem történik többé. Én se kívántam tudatni *Fáyékkal,* hogy mi történt. Nem akartam vígságukat panaszommal zavarni. A vásár elmúlt, ők ismét kimentek falura.

Egy napon jön hozzám *Déry* s nagy zavarok közt megfogja kezemet s mondja: „Édes Rózám, bocsáss meg nekem, én téged megcsaltalak". Én csak néztem reá, hogy mi lesz ebből. „Édes mamád nem írt nekem levelet és ő nem adott arra engedelmet, hogy megesküdjünk; de én azért kívántam siettetni, mert féltem, hogy elveszítlek. Azért folyamodtam e szent cselhez." „Ha féltél engemet elveszteni, miért bánsz hát így velem?" „Mert forrón szeretlek, édes ki szeplősöm." „Ne szeress — mondom — engem oly forrón, inkább csak szelídebben." „De most már szekeret keresek s holnap elutazom Jászberénybe, hogy mamának megmondjam s áldását kérjem, s hogy a részedet fölvegyem az árvák tútorától. Aztán rokonim is vannak ott, egyszersmind azokat is meglátogatom. Alkalmasint beletelik tizennégy nap míg dolgom végzem s haza jövök." „De hogy mersz anyámnál megjelenni?" „De hát még inkább hogy merjem őt bevárni?" „Mit fog velem csinálni? Istenem! de szerencsétlen vagyok." „Ne

búsulj — mondá *Déry* — majd csak kibékül, ha látja, hogy már nem lehet a dolgon változtatni.“ Harmadnap múlva elutazott *Déry*.

Éppen akkor volt kiosztva *Vanda* című szomorújáték, melyben nekem is volt szerepem s egy fényes lengyel öltözéket kellett készítenem. Mióta *Déryhez* mentem, sohase szortíroztam apró-cseprő kellékeimet, gyöngyeimet, szallagaimat stb. Most hát leterítettem a földre egy fehér lepedőt s leültem rá és úgy szedegettem össze, hogy rendbe szedjem. De így, gondolatokba elmélyedve érzettem, hogy szemeim nedvesednek, könyeim kezeimre s szallagaimra ömlenek. Én nem voltam boldog s ennek meggondolása mindig könnyeket csalt szemeimbe.

Kopognak. „Szabad“. Benyílik az ajtó, belép *Katona Józsi*. Szaváról ismertem meg, hogy ő, mert szégyeltem s zavarba jöttem, hogy könyezve talál valaki s föl nem néztem. Alig vettem észre, hogy még egy másik férfi is mögötte megállt. De én egyikre se emeltem föl szemeimet s nem láttam kicsoda a másik férfi. *Katonát* is csak hangjáról s rövid modoráról ismertem meg. „Jó napot.“ „Jó napot,“ — mondám. „Hol van Pista?“ „Elutazott.“ „Egy jó barátomat akartam bemutatni“ s azzal megfordult: „gyerünk“ s ment. Az volt a szokása. Se nevét nem mondá a vele jött férfinak, se én nem néztem reá. Nem gondoltam többé reájuk, pakkoltam és rendezgettem holmimat. Rámára húztam egy kék atlasz lengyelkére valót s elkezdettem pillangóval kistikkelni, hogy elkészüljek vele, mert rövid volt az időm. Midőn már belefáradtam a himezésbe, szerepemet is tanultam. Unalmat éreztem, de nem szerettem járni

még az udvarban lakókhoz sem. Azt mondom a főzőnőnek, midőn már a nap alkonyán volt: „Maris, gyere ki velem az udvarra lapdázni“. „Hiszen nincs lapda.“ „Van nekem, csak te gyere.“ S azzal kiveszem a magyar főkötőmet s a hátához vágom. „No kapd meg“. „Jaj, jaj, mit tetszik csinálni?“ „Jól mondod jó Maris, hogy mit tetszik? Bizony én nekem tetszik, hogy ezt a főkötőt mentől előbb össze tépjem, hogy aztán többet ne jöjjön főkötő a fejemre“. és addig dobáltam reá főkötőmet, míg ő is kénytelen volt vissza dobálni. „No, — mondám, már csak jól összerongyolódott, még majd máskor is lapdázunk“.

Harmadnap mulva adták *Vandát.**

Itt kezdődik életem boldogtalan *boldog* epokája, mely egész következő életemre elhatározta sorsom vonalát, melyen akarva, nem akarva, haladnom kellett.

* *Vanda, a krakói hercegasszony vagy a szerelem áldozatja* című színdarabot (írta Hirschfeld, ford. Láng Ádám) 1813. márczius 28-án adták először.

A 202. l. tévesen említi Déryné Zschokke Abällinóját a Henszler Rinaldó Rinaldinije helyett, mert ez utóbbi volt, 3 részben megírva. A rabló-romantika terméke mind a kettő. Ez téveszthette meg.

XIX.*

Déry Jászberényben. — Előkészületek Vandára. — Egy új ember megjelenése és hatása. — Az elvett keszkenő. — Új szerelem. — Éji találkozás. — Közbiztonsági állapotok az idétt Pesten. — A kísérő. — Párbeszéd Bettivel. — Katona újabb látogatása. — Prepelitzay Samut bemutatják. — Valami az ő életéről. — Séta a Kalvária felé. — Mi történik a temetőben? — Ábrándozás és próza. — A mama. — Hogyan fogadták Déryt Jászberényben? — A mama visszautazik. — Bizalmaskodás Samuval. — Déry megérkezik. — A férj és Samu barátsága. — Róza vallomást tesz Samunak. — Tíz évi határidő. — Házi bajok. — Perpatvarkodás. — A mama megérkezik és tanácsokat ad.

Déry tehát elutazott Jászberénybe, hogy anyámat kibékítse, áldását kérje és azt az egypár forintot fölvegye a tútor kezéből, mely férjhezmenetelem esetében volt fölvehető és mi bútorra volt szánva.

Végre a *Vanda* című szomorújáték színpadra került nagy készülettel, új lengyel öltözékekkel. Én két nap, két éjjel mindig a rámánál ültem, hogy fé-

*E fejezet előtt a következő sorok állanak:

Ferenczi levelénél hagytuk el, úgy emlékszem.

A mily sületlen a levele, ép oly sületlen egyéniség volt ő maga. Előszámlálta levelében, mennyi élete, mennyi hold földje, mennyi évi jövedelme s abból ő eltarthat egy feleséget, még — szobaleányt is tarthat neki! De mindezeket félre tévén egy szenvedhetetlen feszengő nevetséges Zótius! s ahány szót szólt, mindig egyet rángatódzott a szája. Most, midőn

nyes pillangókkal stikkelt kék atlasz lengyelkémet elkészíthessem. *Murányiné* játszta *Vandát*, én egy fiatal lengyel leánykát. Folyt a játék és szünet alatt az álfalak mögött ült *Murányiné*. Én előtte ültem s ő dícsérte szorgalmas munkámat s hogy milyen jól nézek ki s amint arcomra emeli szemeit, kérdi: „de mi lelt téged Róza, hiszen mind ki van dagadva a szemed, orrod?„ Mondom: „meghiszem biz azt, mikor egész éjjel varrtam és sírtam; most legalább jól kisírhattam magamat". „Oh te bohó, hát még most is sírsz! Hiszen már nyugodj bele édesem, azon már nem lehet változtatni. De ne rontsd magadat s szemeidet a sírással, mert majd hamar megöregszel" s elmosolyodott és én is. „Bánom is én már, akármi történik velem, de csak a Lippenem ne volna úgy földagadva, mint a pampuska". Erre egy hang megszólal a hátam mögött — addig egy lelket se láttam körülöttünk — s egy ifjú állt a hátam mögött, kit én még eddig nem láttam, s azt mondja kellemes csengésü hangjával: „Szép magyarsággal legyen mondva, megdagadt a Lippenem!" Én szemeimmel reá tapadtam ezen ifjúra s szívemben egy húr rezzent meg, mely még eddig hangot nem adott. Érzettem ezen perc-

eszméletembe jön, restellem, hogy említésre méltónak találtam az egész eseményt és ez nem is egyébre való, mint kilökni az egészet.

Valóban nem emlékezem már egy cseppet se, hogy hol hagytam félbe akkor az életrajzot, Az öröm egész elbódított s minden meggondolás nélkül pakkoltam össze, mi előttem írva volt s nem jutott eszembe, hogy meddig írtam, de már jó szerencsére csak folytatom férjhezmenetelemtől kezdve.

(A kérdéses Ferenczi-epizód nincs meg. Úgy látszik elveszett).

ben, hogy ez az élet, ez a szeretet s nem szerelem, mely egy perc alatt föllobban és oly hamar el is múlhat. Ez volt a szent, az első tavasz lehellete, mely fölmelegíti a szunyadó kebel minden érzelmeit s életre kelti azt. Érzettem, hogy ezen ifjút szeretem bárhonnan jött elő és szeretni fogom végső lehelletemig ...

Hogy ő szeret-e? Arról nem gondolkoztam. Elég, hogy hangja hallatára új élet támadt bennem. Látta, meglepetésemet s ő is, mint *Murányiné* mondá: „Valóban jól mondá *Murányiné* asszony om, hogy kár volna azon szép szemekért, ha korán homályosodnának, mert a szemeken keresztül sugárzik a lélek s azon szemek arra vannak teremtve, hogy egy egész közönségre bájt ömleszszenek. Az az egész publikumé s nem a sajátja". Én igen ostobául csak annyit mondtam röviden és hirtelen: „*Nem.*" De ő azt nem sejtette, hogy ezen egy szó értelme azt foglalta magában, hogy senkié, csak egyedül a tiéd ... és fehér keszkenőmmel, mely az én kedvenc illatommal, esbouquet-illattal volt meglocsolva, gyengén ajkira legyintettem. De ő a keszkenőt elkapta, keblébe rejtette s minden szó nélkül távozott. Ez az egész egy perc műve volt, alig tudtunk *Murányinéval* bámultunkból fölocsúdni. „No gyermekem, mondá *Murányiné*, a te órád ütött, szegény asszony". Ezzel csengettek, a függöny föllebbent s a játék folytatódott. De én annak dacára, hogy egész valóm vigalomban volt és én egészen átváltozva voltam, midőn a publikum elé léptem, egészen ismét szerepemben voltam, ámbár ő is mindig eszemben volt. Ki kinéztem az álfalak közé, hogy nem áll-e ott? De nem láttam az egész játék alatt.

Csak a szünetek alatt gondoltam: de miért ragadá el keszkenőm és miért rejté keblébe?

A játék lefolyt s midőn az öltözőbe akartam menni, ott állt ismét az álfalak mögött s akkor megálltam előtte s mondám esdő szóval: „A keszkenőmet!“ „Soha! — mondá — itt fog nyugodni mindig, míg sírba tesznek. Ez csillapítja le a kínokat, miket szenvedtem.“ Nem értettem. De vége lévén a játéknak, jöttek, mentek, néztek, s mondám hirtelen: „jó éjt“ s befutottam az öltözőbe, ő pedig eltávozott. Most kezdett keblem zajlani. Soha nem érzett boldogság foglalta el egész valómat s gondolkoztam: mi lesz ebből? Látom-e még valaha? Vagy eltávozik? Akkor boldogtalan vagyok, még boldogtalanabb, mint eddig. De hát *Déry?* Ő már férjem . . . Oh miért jött el, miért láttam, miért hallottam, miért szólitott oly kedves hangzásu szelídséggel s fedett meg a rossz magyarságért? Oh, mint szeretem! Egész életemben csak őtet fogom szeretni, ha soha nem látom is többé. Oh bárcsak látnám még! . . .

Ilyen ellenkező indulatok zaklatták föl minden érzelmeimet, egész vetkőződésem alatt.

Fiakkeren szoktak játék végeztével az első szereplőnék haza menni mindig. Én igen szerettem mindig kocsikázni és így én előbb haza kísértem őket, hogy én maradhassak legutóljára. Én az *Arany szitában* laktam, tehát jó távol a *Rondella-színháztól.* Midőn a kocsi befordult a hatvani-utcából az országútra, szép holdvilágos est volt, látom, hogy valaki ott áll a szegleten, közeleg, s jön a kocsi mellett. Nem néztem reá, csak hátrább húzódtam s beburkolóztam. Egyszerre csak megszólal. Megismertem. Meg-

állítom a kocsit s mondám: „Erre lakik?“ „Nem“. „De hogyan merészel ily egyedül, ily messze a lakástól? Nem tudja-e, hogy mi veszedelmes, még férfinak is ily későn egyedül járni?“

Ez csakugyan így volt azon időben. Gavallérok-nak öltözve, gazemberek, rablók jártak éj-időben, télen, ha sötét volt, már hét órakor is. Egyszer, egy téli estvén, éppen a hatvani-utcában, tért haza betegétől egy orvos a szállására. A kis kapu még nyitva volt s látta, hogy utána két csinosan öltözött férfi lép be a kis kapun. Gondolta, hogy valamelyik lakóhoz mennek. Midőn a lépcső fele útján volt, egy fordulónál, érzi, hogy a torkát erősen összeszorítja az egyik; a másik a falhoz szorította, hogy se mozdulni, se kiabálni nem tudott. Közel volt a megfúláshoz. Pisztolyt tartott az egyik, homlokára szegezve: „órádat, pénzedet, köpönyegedet, csendességben engedd leszedni. Meg ne moccanj, egy hangot ki ne bocsáss a szádon. Ismerünk, hogy egyedül lakol. Ha csak egy mozdulatot teszel, homlokodon megy keresztül a golyó. Gyere, nyisd fel ajtódat; hagyd benne a kulcsot, hogy bezárhassunk, s lármát ne üss“. Mindenét, mi nála volt elszedték; bezárták, s a kulcsot benne hagyták az ajtóban. Reggelig zárva volt, míg a takarító nem jött s föl nem nyitotta.

Sok ideig folyt a gazság. Máskor, ha fiakkeren ment egyes ember, fölugrott egy férfi a kocsiba mint jó barát: „Szervusz barátom! hát hova mégy ily későn?“ A kocsis mi rosszat se gyanítván, hajtott, s mielőtt a tulajdonos magához tért volna, a villogó tőr torkának volt szegezve, lassu hangon intve, hogy ott hal meg, ha egy hangot kibocsájt. Összeszorított

torokkal kellett tűrnie, hogy mindenét leszedjék róla. Ezért mondám: üljön föl s ő fölült a fiakkerre s haza kísért. Egész úton egy se szóltunk. El voltunk fogulva mindketten s egyik se mert szólni. Én féltemben, hogy mindjárt elveszíteném, ha egyet szólok és sohase látnám többé; ő csupa szerénységből, hogy megsértve érezném magamat s tolakodónak tartanám. De mindketten érzettük keblünkben, hogy véghetetlen szeretjük egymást, örökre, véglehelletünkig.

Szállásomig értünk. Ő kiugrott a kocsiból, hogy leemeljen. Jó éjt kívánt és én mondám, nézze meg, melyik az én ajtóm. Elkísért ajtómig, jó éjt mondott s ment. Cselédem már hon' volt az öltözékemmel. Én csak levettem kis palástomat, futottam át az asztalosékhoz, Bettihez. Föl voltak még a leányok, kötöttek. „Betti, Betti, gyere hozzám hamar." „No mi baj, hogy oly izgatott vagy, mintha valami nagy öröm ért volna?" „Öröm! Igen, igen, véghetetlen boldogság. Nem tudtam volna lefeküdni, míg veled nem közlöm. Most már boldog vagyok. Nem fogok többé sírni." „De szólj hát, hogy megértselek." „Oh Betti, egy kedves, szeretetreméltó ifjú" . . . „Isten őrizz! szólt közbe ijedten Betti barátném, csak nem háborodtál meg?" „Nem, hanem szeretek kimondhatatlanul. Örökre csak őt fogom szeretni." „Kit?" „Nem tudom." „Hogyan hívják?" „Nem tudom." „Hát az a „nem tudom" szeret-e téged?" „Nem tudom, de azt hiszem, hogy éppen úgy, mint én őt." „De hát csak mondta, hogy szeret?" „Nem, egy szót se szólt". „És mégis szeretted?" „Még is csak őt — örökre." „Már csakugyan átom, hogy meg vagy háborodva. Az istenre kérlek és intelek! Te még nagyon fiatal vagy és nem tudod

meggondolni, mi veszedelem következhetik ebből. Hát nem gondolod meg, hogy te már másnak a neje vagy s annak hűséget esküdtél az oltár előtt?“ „Jaj! én nem leszek hűtelen, én csak szeretni fogom őt, mégha sohase látom is többé, csakhogy tudom, hogy ő is szeret.“ „De szerencsétlen, hát nem ismered *Déryt?* Mi lesz ebből? Nem félsz-e, hogy észre vesz valamit?“ „Mit venne észre? Én nem teszek semmi rosszat. Az Isten pedig megbocsátja, hogy ártatlanul szeretek valakit; mert hiszen ő ébresztette ezen érzést szívemben. Ládd Betti, még én senkit se szerettem, s ezen szeretetnél oly véghetlen boldognak érzem magam. Sokat sírtam már, ne kárhoztassatok.“ „De végtére is kitudódik, meglásd és akkor véghetlen boldogtalan leszel, az egész világ kárhoztatni fog és rossz asszonynak fog tartani, bármily ártatlan leszel is. És *Déry* . . . óh te még nem egészen ismered őt! De én ismerem, volt alkalmam őt dühében látni. Térj magadba és mondj le; fojtsd el szivedben a szerelmet és ne lásd többé azt a csábítót.“ „Ő nem csábító. Ő egy szót se szólt. Ez nem szerelem. Csak szeretem őt lelkemből, onnan már ki nem téphetem őt.“ „Még egyszer mondom, te nagyon szerencsétlen leszel, ha szavamat nem fogadod. Jó éjt!“ Ezzel távozott. Lefeküdtem, de nem aludtam semmit . . . gondolkoztam, hogy látom-e még . . . és hol?

Másnap egész nap nem tudtam semmi munkához fogni, pedig máskor meg nem tudott a kezem nyugodni egy percig se. Mindég csináltam valami szép munkát. Most szörnyün unatkoztam. Kimondhatlan vágy fogott el . . . Mindig vártam valami után . . . de nem tudtam mire várok, mert ő nem mondta, hogy

eljön. Midőn cselédem dolgát végezte, ebéd után én egy kis kurta szoknyába s hálórékliben kimentem az udvarra. Gyönyörü meleg bőjti napok voltak s mondja Betti: „Nem mennénk délután a Kalváriára?“ „Jaj, de jól gondoltad, elmegyünk.“

Mondom künn az udvaron cselédemnek, kit Marcsának hívtak: „Gyere Marcsa, pitykézzünk addig is, míg felöltözködöm“ s ott pitykéztünk. Egyszerre hátam mögött megszólal *Katona* Józsi: „Ez is asszony?“ Hátrafordulok s ott áll *ő* is *Katona* mellett. Én fülig elpirultam. Elsikoltottam magam, hogy oly vadpongyolában pillantottak meg s befutottam a szobába, visszakiáltva: Mindjárt jövök. Ő egy szót se szólt. Míg fölszedtem köntösömet, oly hangosan dobogott a szívem, hogy hallottam lüktetését. Fehér ruhát öltöttem magamra: ez volt mindig kedvenc öltözetem. Kinyitottam az ajtót: „Tessék bejönni.“ Bejöttek. Mondja *Katona*, „egy jó barátommal akartam Pistát megismertetni: *Prepelitzai Samu*, a napokban érkezett ő is vissza Pestre, de jól elkésett, mert beteg volt. Reá pillantottam s csakugyan meglátszott rajta: kissé halvány volt. Még eddig nem láttam őt. (Nem volt az a tej és rózsa vegyítékü szép arcbőre, ami nekem nem tetszett soha nagyon. Igaz, hogy *Bacsónak* olyan arcbőre volt, de mintha neki az jól állt volna, úgy tetszett nekem akkor. Lehet, hogy természetem változott azóta.) Kedves vágású sötét szemei, de oly jó szemek néztek az emberre, göndör, egy kicsit vörösbe játszó, sűrű hajzata alól, hogy arcának nemes vonásai egyszerre megnyertek minden szívet. Ez egy jeles fiatal ember volt. Igazolta ezen állítást ilyen fiatal korában azon közszeretet, melylyel barátai elhalmozták

és ki már huszonnégy éves korában *báró Prónay Albert* nevelője volt Ez így történt. Az öreg báró megismerte Samut és megszerette, látván ezen eszélyes, egészséges fiatal embert. Az ifjú báró pedig igen beteges, sápadt színü, különben gyönyörű alkotású, de igen elkényeztetett fiatal ember volt; a szélnek se hagyták megfújni, mint szokás mondani. S mondja az öreg báró „édes öcsém uram, teljesítse egy nagy kérésemet! Vállalja el Albertem nevelését és tegye őt oly egészségessé, mint maga és én hálás leszek.“ „Megvagyok tisztelve e bizalom által, de az ifjú bárónak egészen ki kell magából vetkeznie és nekem úgy szótfogadni, mint a gyermek az atyjának.“ Azt kell megjegyezni, hogy az ifjú báró is oly idős volt, mint leendő mentora, azért is mindég úgy hívta a fiatal báró éppen oly fiatal nevelőjét: *öregem*. Mondja az öreg báró: „ne kiméljen semmi költséget az ifjú egészsége helyrehozásában.“ „Oda nem kell költség, nagyságos báró, csak szótfogadás.“ S az egész abból állt: tölkeltek négy órakor s vitte növendékét a jó levegőjű hegyekbe. Előbb csak kis kirándulásokat tettek és mindig magasabbra, magasabbra és ott egy majorosnénál tejet reggeliztek.

Végre egészen helyre jött melle és egészsége és oly erős lett a vézna báróból s oly termetes, mint egy kis Herkules. Samut véghetetlen szerette, nem tudott nélküle lenni. Végre három év mulva a fiatal bárót külországra küldte az öreg báró és Samunak kisérni kellett növendékét. Oda voltak pár évig s visszajövet szekretáriussá lett az öreg úrnál s végre több év mulva a két család, úgymint a báró *Prónay-* és báró *Podmaniczky*-családok ügyvéde. Élt Széphalmon.

A mint *Katona* Józsi bemutatta, egy kissé zavarba jöttem. Aligha *Katona* észre nem vette, mert igen gyanusan pillantott mindkettőnkre, egy kis gúnyos mosolylyal. Leüléssel kináltam. „Ha Pista itthon nincs, úgy megyünk“ — mondá *Katona*... De azon percben segély jött számomra: Betti rohant be azon szókkal: „Kész vagy-e már?“ S *Katona* kérdé: „Hová mennek? „A Kálváriára.“ „Mi is elkisérjük, ha megengedik. Velünk tart barátom?“ — kérdi Samutól. „Ezer örömmel“ — felelt Samu.

Mentünk, de alig értünk beszélgetve a Stáció-utcáig, egyszer csak azt vettük észre, hogy *Katona* minden szó nélkül eltünt mellőlünk. A mint magunk maradtunk, *Betti* mindjárt elkezdte a leckézést: mindkettőnknek szólott. „Mit gondolnak uram — mondá — ámbár maga is igen fiatal, de mégis meggondolhatta volna, hogy ez asszonynak férje van s csak most ment férjhez és ha a férj sejdít valamit, ezen asszony örökre szerencsétlen lesz.“ „Hosszas volna elbeszélni, honnnan eredt szerelmem, de már rég ideje tart. Ezt hagyjuk máskorra. Én a kis Rózának egy szót se szóltam szerelmemről. Én sohase fogom mondani: *asszony*... előttem ő a kis Róza. Én hát nem mondtam, hogy szeretem, ő se mondta nekem, hogy szeret. Miért értettük meg tehát az első hang hallásánál egymást? Mert a szív beszélt egymáshoz; ahol pedig a szív beszél, nincs emberi erő, mely azt elnémítsa és a tiszta, ártatlan szerelmet az Isten maga is védi.“ Míg vitatkoztak ide-oda, kiértünk, de nem a Kálváriára, hanem a temetőbe. Egyszer csak azt vettük észre, hogy egy sírdomb előtt állunk. *Betti* tovább ment, összevissza barangolta a sírköveket, mi még mindig a sír előtt

álltunk. Akkor Samu átment a túlsó oldalra, onnan nyújtotta át kezét s mondá: „Itt az igazság, Itt az örökké valóság! Róza örökké!“ „Örökké!“ felelém s akkor által jött s megcsókolta kezemet. Leültünk a sírra s mint gyermekek ott csevegtünk soká, sok kedves dolgot, míg végre eljött *Betti* s haza indultunk.

Ez így folyt egy pár nap, mindennap mentünk sétálni. Nekem akkor eszembe se jött, hogy hibáztam. Hiába korholt *Betti* szüntelen . . . pedig ő se szerette *Déryt*, de mégis mindig mondta, hogy nagyon hibás vagyok és vétkeztem *Dérynek* tett hűségi esküm ellen. De én csak azt érzettem, s azzal csillapítám őt, hogy én nem teszek rossz lépést, mert mi ártatlanul fogjuk egymást szeretni. Női kötelességem ellen nem fogok véteni, míg *Dérynek* neje leszek és vele lakom.

Harmadnapra, mióta a temetőbe sétáltunk, Samunak rövid ideig lehetett maradni. Hazamentünk hamar *Bettivel*. Ő távozott. Ott ültem szobámban egyedül, boldogságom érzetében elmerengve: hogy mily kellemes illata van a tavaszi levegőnek, midőn karöltve mellettem van és a hol ő nincs velem, ott nem olyan kellemes illatu még a virágokkal dús balzsamos levegő sem . . . és hogy oly kellemes, derült arccal, s oly vidám mégis komoly (nem komor) szavakkal tud velem beszélni! Oly nemes kebel lakott e fiatal emberben! Ő engemet oktatott s a mi hibás volt bennem, azt mind kiirtotta belőlem, pedig ő is oly fiatal volt még. Én tizenhat múltam, ő három évvel idősebb — *deák* . . . s a midőn igy elmerengtem, kitárul sebesen az ajtó s betoppan anyám. Én ijedve ugrottam föl a diványról, de tekintete s ezen szavai megakasztották lépteimet, „no ifjasszony! És oly hamar sietett főkötő alá

dent Bettivel, ki éppen nálam volt. Véghetetlen kacagásba tört ki, hogy mily „Komisch“ jelenés lehetett, midőn *Déry* megugrott! Megnyugtatott végre, hogy nem csuda, ha *Déry* iránt gyűlölséggel viseltetik s hogy sérelme miatt kitört anyám, miután nevét használta föl, hogy beleegyezését az esküvőre megnyerje . . . És ismét folytattuk Samuval sétáinkat. *Déry* még jó ideig oda maradt, mert rokonai is laktak ott, kik nem bocsátották el, miután oly rég nem látták.

Most a Betti testvére, a kis Mari is velünk jött mindég. Egy napon, midőn csakugyan a Kálvárián voltunk s visszajövet befordultunk a Dohány-utcába, elkiáltja magát a kis Mari: nini itthon van *Déry* bácsi. Oda nézek, hát ott áll az *Arany-szita* kapujában. Egy kicsit mégis érzettem véremet meghűlni. De Samu mondá, ne ijedjek meg, hiszen *Katona* vele akarta megismertetni és mint barátját ajánlani. Még siettettük is lépteinket s midőn közelebb értem, elibe szaladtam, ő is közeledett felénk, megcsókoltuk egymást s mondám, *Katona Józsi* egy jó barátját mutatta be nálunk, kivel téged meg akart ismertetni: *Prepelitzay* urat, s rámutattam Samura. Bárha itthon nem voltál is, mi már jó barátok vagyunk egymással; a ki könyveket hoz s mindig föl fog olvasni nekünk. Azóta, hogy *Katona* bemutatta, majd mindennap sétálni jártunk Bettivel. Először *Katona* is jött velünk, de az út közepén egyszer csak megszökött tőlünk. Azóta nem láttuk őt. „Soha se bánd, tudod milyen csodabogár, mondá Déry. De tessék bejönni.“ „Köszönöm, ilyenkor egy harmadik személy alkalmatlan. Máskorra tartom föl a szabadságot“ azzal ment és én *Déryt* faggatni kezdettem

anyámmal való összeütközése felől. Szóról-szóra mind úgy volt, mint anyám beszélte.

Én igen bánatos lettem, hogy anyám sohase bocsájt meg és én nem fogom őt látni. De *Déry* igen könnyelmüleg odafelelt: „Ha haragszik, haragudjék, mondá; mitse gondolok vele.“ Ez nekem igen zokon esett és úgy érzettem, mintha jéghidegség ömlött volna szivembe eránta.

A napok teltek-múltak egymásután minden közbejött esemény nélkül. Samu *Déryvel* jó barátságban állott, gyakran látogatott bennünket. Csak napról-napra vettem észre mindinkább, hogy valami mélabús komolyság ömlött az egész valóján Samunak. Már nem tarthattam magamat, midőn egyszer magunkra maradtunk. Kérdem: „mi baj?“ Fülig pirult s az ágyra nézett. „Még mindig az az egy ágy, — megőrülök!“ Megértettem. Egy regény feküdt asztalkámon, mit már kiolvastam. Éppen hasonló esetet foglalt magában a könyvnek címe: *Leontine*, de már nem emlékszem a szerzőre. „Többé egy percig se aggódjál, — mondám — olvassad át e könyvet és én eránt ad Leontine leszek; de neked áldozatot kell hoznod. Előre mondom: nagyot fogok kívánni. Holnap gyerünk ki sétálni az *Orczy-kert* felé; ott találkozunk és még csak most fogjuk megkötni örökre azt a szent esküt, mi ne hozzon soha szégyenpírt arcunkra.

Másnap kimentünk sétálni, a kertben leültünk pihenni. „Drága Samum! én tőled nagyot kívánok. A legelső perctől, a hogy megismertelek, s néhány együtt töltött óráinkban megismertem benned a nemeslelkü ifjút és ezért minden félelem s tartózkodás nélkül átengedtem magamat érzelmemnek, melyért tán

jutni . . . hogy még az anya helybenhagyását se várta be, csakhogy azon szép címre tegyen szert ifjasszony.“ Ezeket oly sebesen s oly nagy hanggal ejté, — mit nála sohase tapasztaltam ily mértékben, — hogy nem is szólhattam. De végre mégis felé mentem e szavakkal: „Kedves anyám, én . . .“ s meg akartam kezét csókolni. Már akkor kis kezével oly nagyot csattantott szegény kis sovány arcomra, hogy szikrákat hányt a szemem. „Anyád?“ kérdé s pats, a másik arcomra is rácsattant. De arra már följajgattam s ki akartam futni, de éppen *Betti* jött be anyjával. A cseléd hallotta a zajt s ment értök. Ezek aztán nagy sokára lecsillapították nagy nehezen. S végre midőn magához tért fájdalmából szegény jó anyám, mondá: „küldjön ki ifjasszony, hadd álljon be a szekér és pakkoljon le róla.“ Egész megrakott szekérrel jött, mindamellett, hogy oly méltó fájdalommal volt tele a szíve. Mindent hozott a konyhára: zsírt, szalonnát, egy sódart megfőzve (minthogy azt nagyon szerettem), lisztet, egy ketrecbe pulykát és több csirkét. Édes jó anyám! az anyai szív nem tagadhatja meg magát.

„Nem akarom bevárni vejem uramat — szólt — nehogy a mi áldásomat nem sikerült ott reáröpíteni, itt tízszeresen reá szállítanám.“ „Hát mit ért ezalatt édes mama?“ „Mit? Hát csak azt, hogy éppen sütöttem kenyeret. Az a kis szolgáló nem bírta berakni és én éppen a sütőlapátot kezembe vettem, és csak betoppan *Déry* úr nagy vígan és kezet csókol. „Kérdem bámulva, de a legkisebbet se sejtve: ni *Déry* úr! hol veszi itt magát Jászberényben? — Nem *Déry* úr — anyám! kedves anyám! bocsánatot kell mindenek-

előtt kérnem . . . de már akkor nem álltam, lerogytam egy székre . . . lábaimból kifogyott az erő. Mondám, mit beszél itt összevissza? Nem értem. Azt, hogy én Rózát véghetetlen szeretem és egy kis csellel éltem, hogy enyim lehessen, és most jöttem kedves anyám bocsánatát kérni s anyai áldását . . . Anyai áldásomat??? Szemtelen gazember, még te áldást mersz kérni, te tolvaj, ki elraboltad gyerkemet? De már ekkor fölugrottam, a lapát még mindig a kezembe, reá emelem, hogy majd reá rakom az áldást; ne gazember, itt az áldás. De midőn a lapát reá akar hullani, már kiugrott az ajtón. Szerencséjére, mert bizony úgy megraktam volna, hogy legörnyedt volna az áldás alatt." „De kedves jó anyám, hogy tehette mégis azt, leánya férjével." „Nem ismerem el vőmnek, Megegyezésem ellen történt. Elválasztatlak." Óh! miért nem egyeztem be akkor! A legboldogabb nő lettem volna.

De már most féltem, ha *Déry* haza jön, mit teszen velem? Részint meg is sajnáltam, hogy anyám mégis keményen bánt vele. Kértem, rimánkodtam, hogy ne menjen el, míg ő haza nem jő. Nem lehetett reá bírni. „Nem — mondá — nekem idő, sok idő kell, míg lecsillapulok, ha addig a méreg a sírba nem fektet." Már most képzelni lehet helyzetemet; a bánat anyám szavaira; a félelem *Dérytől*, hogy mit fog velem tenni azon megbántásért . . .

Anyám csakugyan másnap elutazott, bizonytalanságban hagyván engem, hogy mikor látandom s hogy bánatának én vagyok oka . . .

Másnap Samu se jött, ki megvigasztalt volna. Két nap mulatott falun: egy örökké valóság részemről! Végre harmadnap eljött. Elmondtunk neki min-

magadban el is itélhettél. De én azt magam se tudom magamnak megfejteni, hogy mi volt az, mi engemet egy perc alatt úgy hozzád csatolt, hogy érzettem: örökre tiéd vagyok. Én sohase voltam férfiak arányában könnyelmü, sőt nagyon visszatartó. Azért hát, ha részedről is oly tiszta vonzalom vezetett hozzám, mint a milyennel én szeretlek, úgy együtt maradunk *örökre*. De szívem egyetlene! Ha érzed magadban, hogy azt nem teljesítheted, mire esküdnöd *kell*, oh, úgy! ha utána szakad is a szívem, úgy . . . ez legyen utolsó találkozásunk, úgy elváltunk örökre. Én azt kívánom tőled, hogy sohase kívánj tőlem olyasmit, mi lelkem csendes nyugalmát megháborithatná, mert ámbár *Déryhez* nem az a forró szerelem kötött, de már mégis férjem s oltár előtt esküdtem neki hűséget s azt én, míg csak vele leszek, *soha* se fogom megszegni. Lelkedet, szemedet szeretem oly tisztán, mint az első percben, midőn minden érzelmem a tied volt. Azonban, minthogy gyakran vagyok rosszul, ne aggódjál s legkisebb kétséged se legyen benne, te is azt a tisztát fogod bennem föltalálni, mint a hogy most elválunk egymástól.

Samu egy kissé elkomorult. „Honnan szálltál le te angyal?“ — mondá. — „Csak innen a zöld fák tetejéről, — felelém mosolyogva; s ne hidd, hogy mint *Déry* mondja mindig korholva: a fellegekben járok . . . csakhogy ő egy kissé nagyon is a föld porában jár, azért nem szimpatirozunk“. „De drága Rózám! Ha örökké szeretjük egymást, az az örökkévalóságig még se tarthat úgy. Se időt, se halasztást nem szabsz?“ Én erre egy kissé gondolkozóba estem s mondom (meggondolatlan, gyermekes észszel, elég

gonoszul, elismerem s be is vallom ezen hibát gondolkozásmódomban, mert nem akarok jobbnak látszani, mint voltam.) „Látod, kedvesem, ha mi semmi hibás lépést nem teszünk, úgy Isten pártolni fogja szerelmünket, mert szívünket ő vezérelte össze, hát tíz év alatt csak meghal *Déry*. (Ez volt a legvétkesebb gondolatom életemben... soha, soha, senki halálát nem kívántam, sem azelőtt, sem azután, még a legnagyobb ellenségeméét se... de én akkor azt nem tartottam rossznak, mert azért nem kívántam, csak gondoltam, hogy tán meghal addig). „De imádott Rózám, *tíz év!*“ „Ez másképp nem lehet — mondom — hidd meg drága Samum! Az Isten meg fogja mutatni nekünk az utat, melyen járnunk kell, hogy egymást becsülve tudjuk szeretni, mind a sírig, hol össze kötöttük életünket. Oh! de nagyon boldogok leszünk, ha úgy élünk.“ „Oh te szent! — mondá — jól van Róza. Én esküszöm, hogy kebled nyugalmát sohase fogom földúlni. De kis zsarnok! Te ki oly galambszelídségü vagy, ha engem, erős férfit *majd* tíz év alatt, *alkalom, vágy*, gyöngévé tesznek, legyen erőd engem vezetni. De csókolni szabad lesz?“ „Mindig, mindig.“ Ezzel meg volt az örök életre a kötés. Haza mentünk, én a próbára, ő még akkor csak oskolába.

Én a próbáról haza menve, csakugyan a reggeli nagy séta, utána a próba igen kifárasztottak és rosszul éreztem magamat valóban, mert nekem csak hangom volt alkatomhoz képest igen erős, de testalkatom igen gyönge. Egész nap gyöngélkedtem, de különben is, már egy idő óta nem ehettem semmit; egy kis tányér levest, egy-két falat pecsenyét és igen sok zöld salátát, ez volt táplálékom.

Este haza mentünk a színházból, és mondtam a cselédnek, vessen nekem két székre ágyat; nem is vacsorálok, mert nem jól érzem magamat. „Hiszen az semmi — mondá *Déry* — azért ott fekhetel.“ „Isten őrízz! mondám, forróságom van s nekem nyugalom kell.“ „Különös szeszély“ — mondá *Déry* — s fejemet tapintá s csakugyan forróságom volt. „De tetőled szeszély — mondám — hogy már annyi ideje, hogy haza jöttél Jászberényből s még se veszel bútort. Ebben a csúf szobában kell itt ülnöm azzal az ócska, sárga kommoddal; aztán mind a két ágynemümet abba az egy nyoszolyába kell fölhalmoznom, mint egy szénaboglyát. Holnap már venned is kell, legelőbb is egy nyoszolyát.“ „Annál még szükségesebb venni való is van,“ mondá. Erre elhallgattam s nem szóltam többet. Reggelinél nem ittam kávét, nem ízlett. De oda ültem s mondám: „Mihelyt reggeliztél, csak menj és egyelőre legalább egy szép kommodot, egy asztalt s egy nyoszolyát *végy*, mert majd ha anyám bejön és látja még mindig ezeket a ringy-rongy butorokat, majd megörül neki, s meglásd baj lesz. Ezt az egypár száz forintot butorra szánta.“ (Éppen akkor volt, gondolom a pénzdevalváció, midőn a patika eladatott, mert részem néhány ezer forintból ötszázra szállott le.) *Déry* arra azt felelte mindig: „másra is kell.“ Én hallgattam, csak annyit mondtam: „adjál nekem száz forintot, mert *Mérey Tóni* igen meg van akadva és nem akar kérni a consiliariusnétól. Azt mondta, majd megadja.“ Erre nem vonakodott legkevésbbé se, hanem ideadta a száz forintot és én elvittem azonnal Tóninak. Én balga! nem hogy elmentem volna vele nyoszolyát venni! Mostani eszemmel azt tenném.

Röpült az idő gyors szárnyakon fölöttünk, de körünkben nem történt semmi említésre méltó, csakhogy *Déry* mindennap veszekedett velem. Reggel jókor szoktam fölkelni mindég, mert a hat órai misére mindennap elmentem. Ahhoz már *Déry* szokva volt, én őt mindig az ágyban hagytam. Egy napon ahogy éppen strimpflit veszek ki a kommodból s húzom föl. „Hát az mire való ?“ mordul rám. Én csak néztem, hogy mi. „Hiszen tegnap is tisztát húztál.“ Mondom „hát csak most veszed észre, hiszen mindennap tisztát húzok.“ „Mindennap ? no ez szépen megy. Így az egész hozományod rá megy csak szappanra.“ Mondom „hát poros strimpflibe járjak a kedvedért? Bizony amihez én szokva vagyok, attól nem hagyom magamat eltiltani.“ Igy civódott sokáig velem, míg el nem mentem templomba. Egy napon ismét mondom neki: „Menj el már bútort venni.“ „Nem megyek.“ „Majd bejön anyám“ „Jőjjön.“ Estve kitépi a cseléd kezéből az ágyat, visszarakatja a székről a nyoszolyába. Mondom: „Semmi, székeken párna nélkül is elalszom én.“ „De hát miért?“ „Mert nem jól érzem magamat, nekem nyugalom kell.“ Midőn a cseléd kiment, legelőbbszer elővette a gitáromat s oly apróra zúzta (addig vágta a földhöz), míg csak a húrjai maradtak meg, kiáltva: „no jó, ha én nem alhatom, más se aludjék a háznál.“ Azzal nekiesett a székeknek s a kis varróasztalkának. Több ily éjszakáim voltak, de a melyek leírásával nem akarok unalmat szerezni. Egyszer egy szép délután betoppan anyám. Most voltam már kétségbe esve, mit mondjak? Hogy fog e két éles kard öszvecsapni s nem én leszek-e az áldozat? Nem. Üdvözöltük anyámat, de ő nem heveskedett. Csendes vérrel körülnézett: „Hát ez mi? Hát

mégis csak így?“ „Sőt még rosszabbul.“ Én hamar szót vettem: „Hát mindig készül ez a *Déry*, de soha sincs ideje. Ezek a székek, kis asztalkám, olyan korhadtak voltak már s odabent vannak *Lampléknél* csinálni. „De már most csakugyan elmegy ma ágyat venni, mert mama még sem hálhat a földön.“ Úgy lett. „No, hallja az *úr*, mond anyám (mert a világért se mondta neki, hogy fiam, vagy vejem uram) maga engemet a hátam megett rútul megcsalt. Gyermekemet erántam engedetlenné tette, úgyszólván tőlem elrabolta. Már megtörtént s kénytelen vagyok belenyugodni, — de megbocsátani soha.“ Eleget mentegetődzött *Déry*, minden hasztalan volt. Anyám kimondta világosan, hogy ő neki *Déry* nem kell vejének s nem szereti őt s máshoz szánt ő engem férjhez adni Jászberényben, de mondá „most már *én* leszek fölötte a legszigorubb itélőbíró, én megmondom magának, ő nem fogja magát szeretni, én ismerem az ő lelkületét, az úr nem elég finom hozzá.“ Én reszkettem, hogy anélkül is túlságig féltékeny természetét fölzaklatja. „És azért azt mondom, — folytatá anyám — hogyha legkisebb félrelépést teszen, verje meg őt, de megverje — miért nem engedelmeskedett az anyjának.“ „Azt nem hiszem az én kis nőmről, hogy valaha félrelépést tenne és így hát mégis jobban ismerem, mint anyám.“

X.

A mama meg Déry. — Kirándulás Székesfejérvárra 1813. — Nincs pénz. — Kulcsár István. — A fukar férj. — Ujabb brutalitások. — Ismét Katona József. — Samura hálót vetnek ki. — Visszautasítás. — A fába metszett S. R. — Katona látogatása. — Boldogtalan esték. — Borozók a kertben. — Szerencsétlen eset. — Gyors segítség. — A levakart S. R. és egy sértő szó. — A földühített férj meghagyása. — Találkozások Samuval. — Rosszullét a színpadon. — A mamát sürgősen hívják. — Borzasztó gyógymód. — Az orvos rendelete. — Anyai gondoskodás. — János bácsi megérkezése, — Az első ebéd. — A gondos János bácsi. — A mama gyűlöli vejét. — Hajbakapás. — Szemrehányások Dérynek. — Az elidegenedés első jelei.

Ezek közben hallatszott, hogy *Mérey Sándor* úr lemond a színház kormányzásáról. Miért, miért nem, nem fürkésztem. De az is hallatszott, hogy majd egy kis kirándulást teszen a társaság *Székesfejérvárra*. Ez nekem nem volt kellemetes ujság. — Anyám nem mulatott sokáig, de igen igerülten távozott, mert *Déry* igen nyugtalan természetü volt, egy percet se ülhetett nyugodtan s midőn ebédeltünk, az volt a szokása, hogy valamennyi pohárt, mely az asztalon volt, mind maga elé sorakoztatta s az ujjaival addig dörzsölte a pohár széleit, míg hangot adott, akkor összehangoztatta harmóniára. Vagy elő vette a villát és addig kongatta a poharak oldalait, hogy melyik hangzik

össze a másikkal, míg accordot nem illeszthetett össze. És egy nap úgy, mint másnap. Ez anyámat szörnyü módon bosszantotta. Egyszer csúnyát mondott neki: „Hol tanulta az úr ezen illedelmes fülsértő asztali muzsikát? Isten őrizze meg füleimet az ily ebédeléstől.“ Elment haza azon komoly meghagyással, hogy mire újra bejön, már akkor bútorozva legyen a szoba.

Csakugyan *Székesfejérvárra* mentünk, de csak kevés időt töltöttünk ott, tán hat hetet. Nem emlékszem már, csakhogy nekem ott nem tetszett. Ez volt a legelső kirándulás Pestről. Szörnyü unalmas város volt még akkor Sz.-Fejérvár, és siettem is haza Pestre egy szívvel-lélekkel.

Ismét folytattuk az előadásokat az úgynevezett *Rondellában*. Hallottuk, hogy igen sok szép pénz gyült be már egy leendő színház építésére; hogy már a telket meg is vették volna a hatvani-utcában. Mint örültünk, hogy már a magyarnak is lesz színháza Pesten és nem leszünk kénytelenek a dunaparti száraz-malomban játszani, mert csakugyan az lehetett valaha. Játsztunk, játsztunk ismét egy jó ideig, egyszer egy áldott elsején fölmegyen Déry a főpénztárnok *Kis József* úrhoz, a vármegye házához, mert ott vettük föl a fizetésünket mindig, s mondja a pénztárnok úr: „Uraim! Legyenek türelemmel, nincs pénz a cassában.“ Még ez nem történt soha, ez mindenekelőtt váratlan eset volt. Kérdések támadtak: hogyan? miért? Azt nem tudta senki. Mindenkinek szüksége lett volna az óhajtott havi fizetésére. Nincs, ez volt a felelet. És eljött a tizenötödike, alig egy-két forintot kaptunk, de ismét pénzszünet lett. Egyszer csak mondják: *Mérey* úr lemondott, — nem intendáns többé! Ez csapás volt.

Most már ismét árván maradt a társaság ügye. Játszott egyideig a társaság a maga kezére, de mindeniknek bent veszett a fizetése: nekem bent maradt 250 forintom, *Dérynek* 150 és így a többinek is mindnek. De a sors ismét megkönyörült a társaság helyzetén és egy igen derék ember, tekintetes *Kultsár* István úr fogta föl a társaság ügyét — és lelkesen! Ő valóban magáévá tette az ügyet és mindent elkövetett a társaság boldogulására.

A mi különben a mi házi körünket illette, az folyt — fájdalom — a maga szokott kellemetlenségében. Egyszer egy magyar darabban egy kisasszonyt játsztam s mondom *Dérynek*: „Adj nekem, *Déry*, egy fél rőf fekete bársonyra, mert egy mellényt kell csinálnom ezüst csipkékkel a holnapi darabra.“ „Egy krajcárt se szinpadi rongyokra.“ „De — mondom — okvetlen kell, mert nincsen olyan, a mi elég díszes volna.“ „Egy krajcárt se. Segíts magadon, a hogy tudsz.“ Én elkezdettem pityeregni, ő elment hazul és én tünődtem, mitévő legyek már? Fehér atlasz szoknyához okvetlen fekete bársony mellényt akarok! Különös divatu kalapokat viseltek akkor; most is kacagom, ha eszembe jut. Borzasztó nagy elejet (Schirm) viseltek, mint egy sátor. Úgy elveszett benne az a fiatal arc, hogy nagyon keresni kellett a fejet, vajjon hova bujt belőle? Én soha se szerettem, de divat volt, hát viseltem. Három fekete toll s egy-egy csokor bársonyfül díszlett rajta. Eszembe jutott kalapom. Óh, gondoltam, lesz nekem fekete mellényem: kicsi derekam volt, kitellett a kalapból. Elfejtettem s már ki is szabtam félig, midőn *Déry* belép a szobába. Mindjárt a bársonyra esett a szeme. Megáll szikrázó szemekkel, de én nagy

hahotával elébe tartom a bársonydarabokat. „Ha, ha, ha! és mégis lesz bársony mellényem“ — mondám, de ő szörnyü dühbe jött s reám kiált: honnan van a bársony? Mondom: „a nagy sátort fejtettem szét.“ Azzal káromkodás közt neki esett a bársonynak, szerteszét tépte azt a szörnyü erős, finom bársonyt. Én sikoltottam, hogy ne bántsa; de ő tépte s én azt mondtam: „Miért rontod össze az enyimet, nem te vetted azt nekem.“ Erre azzal az erős kezével úgy vágott arcba, hogy a szemem szikrákat hányt és úgy ellökött az asztaltól, hogy derekammal az ágy szélére estem s tovább egy hétnél sántítottam. El akartam tőle menni, de elzárta mindenemet, hogy nem adja ide, elmehetek, ha tetszik. Másnap nagy szerepem volt s csakúgy húztam a lábamat utánam. Rimánkodott aztán, de három nap nem ettem vele. Sok ily jelenéseink voltak még. Valóban ha én végig vele maradtam volna se színésznő, se énekesnő nem lett volna belőlem soha. Ha otthon a skálát gyakoroltam, vagy a varrásom mellett, miként leánykoromban is szoktam, dalolgattam, hányt-vetett mindent össze-vissza s végre kitört: „Ne kornyikálj szüntelen a fülembe, mert megszököm.“ És én elbusultam magam s elhallgattam. Csakha az én kedves tavaszom hajnalával, lelkem barátjával lehettem egypár órát, ez kárpótolt mindenért s csak akkor voltam boldog.

Ő mikor csak lehetett, eljárt mindig fölolvasni; olykor kimentünk a rétre sétálni. Egyszer egy előadás volt, melyben én nem játsztam. Lent ültem a zártszékben. Mielőtt a játék kezdődött volna, éreztem, hogy a hátam mögött egy sötét alak foglal helyet.

Én hátra sem néztem, egyszer fülemhez közeledik s azt súgja a fülembe halk hangon: „*Szerencsétlen!*“ Hátra fordulok s *Katona Józsi* köpenyébe burkolva à la Abällinó félvállra vetve a köpönyegét (akkor azt viselték) s ezzel eltünt. Én megijedtem, gondolám, el vagyunk árulva s ez *Dérynek* beszélni fog.

Ezen idő közben történt, hogy Bettiékhez egy úgynevezett kisasszony jött szállásra és kosztra. Ez igen beleszeretett Samuba s annyira vitte a szemtelensége, hogy Samunak szerelmi nyilatkozatot tett levélbe. Ezt nekem Samu mindjárt behozta, elolvastuk s kacagtuk. Samu szégyelte, hogy mily szemtelen nők vannak a világon. Mondom: „mit teszesz?“ „Kérdheted? Felelni nem fogok, mert még majd levelezést kezdene velem. De reá se nézek és szólni éppen nem fogok hozzá.“ De alig múlt egypár nap, a kis asztalos inas ismét levelet nyomott a kezébe. Samu ismét mindjárt visszatért vele hozzám. Fölbontjuk kacagva, hogy mit foglal magában — hát elestünk jó kedvünktől. A cselszövő nő észre vette, hogy miként áll a dolog közöttünk, de ő a szennyes nem ismert tiszta érzést s oly kifejezésekkel élt, mi mindkettőnket mélyen sértett s mire okvetlen felelni kellett Samunak. A többek közt így ír ezen nyugdíjba bocsátott hölgye valami *Zlintzki* nevű úrnak: „Jőjjön ön hozzám! mi élvezetet találhat egy oly sovány bőregér öleléseiben, kiben se tűz, se élet nincsen. Ön életteljes, virágzó, teli tűzzel és ő azonfölül más neje. Jőjjön, én minden vágyát kielégítem. Az a beteges, bágyaszkodó nő azt se tudja, mi a szerelem; de én, tele élettel, ön iránt véghetetlen szerelemmel... és zavartalan boldogságban élvezhetünk. Aztán vigyáz-

zon ön, ha észre veszi azon durva füles, ketté hasítja mindkettőjük fejét.“ — Ezen levél nagy aggodalommal töltött el. Samu hazament, megírta a levelet számára, mely a többek közt (rövid volt ugyan a levél) így hangzott: „Szemtelen személy! Én egy pillanattal, egy szóval se jogosítottam föl, hogy velem levelezésbe ereszkedjen. Megláthatta első levele vételekor, hogy csak megvetéssel vagyok az ilyen creaturák iránt, de ön elmerülve lévén az aljasság legundokabb mocsárjában, egy angyal tisztaságú nő erényét merészli megfertőztetett ajkival érinteni, ki iránt én a legmélyebb tisztelet érzetével bátorkodom csak közelíteni. Kénytelen vagyok magamat lealázni, hogy feleljek. Azt tanácsolom, vége legyen ezen erőszakos tolakodásnak, ne merészeljen nekem egy ily piszkos életű hölgy firkálni és ha még legkisebb szóval meri érinteni egy becsületes nő erényét, esküszöm, hogy oly elégtételt veszek, aminőt csak egy ily bűnökben fuldokló elvetemült személy érdemelhet, az utcán, legnépesebb helyen fogom csizmáimat vele érintkezésbe hozni s bepiszkolni. Ez végszavam. Elég legyen.“ Néhány nap mulva elhurcolkodott a háztól a nő, de azért gyakran eljárt Bettiékhez.

Mi sokszor lementünk a kertbe sétálni a szép délutánokon *Déry*, Samu és én. Egy ily séta alkalmával azt mondom: „Samu . . . (Férjem is már bizalmasan szólította; tetszett neki e szolid magaviseletű ifjú. Aztán neki igen szép öltözetei voltak. Férjem gyakran kért tőle, ha gavallért játszott: hol egy atlasz mellényt, hol egy frakkot, mert bizony nem volt nagy mennyiségben.) „Samu! — mondám — jöjjön, hagyja ott azt a *Déryt* dobolni. (Két fát faragott s azzal dobolt az asztalon.) Metsze ide ebbe a szép egyenes

fába a nevemet.“ Ő mindjárt jött és a fába metszette: *S. R.* és koszorút metszett körüle. Ez azt jelentette mindig: *Samu* és *Róza*. A ruhaneműmet is így jegyeztem mindig. „Jer *Déry*, nézd mi szépen kimetszette nevemet.“ Még sétáltunk egy ideig, aztán fölmentünk. Jön előnkbe a cseléd s mondja: „Éppen most volt itt *Katona* ur, az urat kereste. Mondám: lent vannak a kertben. Kik? Mondám: Samu úrfi, azzal visszafordult s elment.“ „Nézze barátom, ilyen különcködő az a Józsi — mond férjem — most megint nem látjuk egy hónapig se.“ „Én elmegyek hozzá“ — mond Samu. „Én is megyek“ s elmentek ketten.

Midőn *Déry* visszajött mondja: „megleltük a csodabogarat. Becsületére kellett neki megigérni, hogy holnapután, (játék nem lévén) ide jön hozzánk s a kertben fogunk mulatni.“

Midőn az estvék közeledtek, akkor voltam a legboldogtalanabb. Azoktól rettegtem; mert *Déry* csakugyan a sok gorombaságaival egészen elidegenitett magától s nem volt semmi vonzalmam hozzá. Se ő hozzá, se máshoz azon tekintetben, mert azt gondoltam, mihelyt közelebb érintkezésbe jönnék, azonnal elmulnék minden lelki szerelmem. Civódtunk minden estve. Elővettem szerepem s tanultam, mondám „nem vagyok kész szereplésemmel, sokat kell tanulnom,“ de igaz is volt, hogy kellett.

Fáyék küldtek be nekem egy gomolya sajtot s midőn eljött a határozott nap, hogy öszvejöttek a kertben, *Déry* hozatott bort, borvizet, levitt sajtot s hónapos retket. Még több baráti is összvegyűltek s igen jól mulattak. Én oda föntt zongoráztam, fölhasználtam magánosságomat s kedvenc apró dalaim

közül egybe úgy bele voltam merülve, minthogy nagyon reá illett helyzetemre. Verseire még most is jól emlékszem. Im ezek:

Ah már én boldog nem vagyok,
Sorsom megváltozott,
Derült napomra már az Ég
Nagy bánatot hozott . . .

El voltam, mondom merülve s nem hallottam, hogy *Déry* kiáltozott föl a kert lépcsőjéről: „Róza, Róza! ugyan gyere le már, hányszor kell kiáltoznom.“ Jön be futva a cseléd: „tessék hamar lemenni, az úr régen kiabál.“ Én fölugrom, futok le, siettemben eltévesztem a lépcsőket s mind a hat levezető lépcsőt átugrottam. El nem estem, de állva maradtam . . . nem tudtam tovább menni. Úgy érzettem, mintha valami megszakadt volna bennem. Egy kissé öszvegörnyedtem, de öszveszedtem magamat s mentem. Mondom: „mi baj, tán a ház ég?“ „Látom, te nem igen sietsz oltani. Szeldelj még sajtot s küldd le, mert igen mostohán szeldeltél.“ Én mindjárt visszatértem s lementem a cseléddel. Az asztalra teszem a tányért. Azzal *Déry* keresztül fogja derekamat s földob, mint egy lapdát a levegőbe és ismét megkap derékon. „Nézzétek, milyen feleségem van, a két araszommal átérem a derekát — de már akkor olyan voltam, mint a sárga viasz s megjajdultam. Legelőbb is Samu mondja: „Tán rosszul van a Tettes asszony? Igen, igen halvány?“ Mondom „mindig ily balga tréfái vagynak. Úgy megszorított azokkal az erős kezeivel.“ „Ej no! semmi. Kicsi — kiheveri.“ Én leültem tova egy padra és nem szóltam arról semmit, hogy mint ugrottam. Nem akartam mulatságukban zavarni. Nem

sokáig ültem, fölmentem a szobába és ledűltem. Gyönyörű holdvilágos estve keletkezett. *Déry* beküldte a leányt, hogy jőjjek, kimegyünk mind sétálni. A világért se mondtam volna, hogy nem megyek, hogy fájdalmat érzek. Mentünk. Most is, mint többnyire, fehér köntös, fehér cipő volt rajtam. Én csak hallgatva mentem a zajos ifjak között. Samu ugyan se nem ivott, se nem zajongott, csak nem akarta magát félrevonni közülök. Egyszer én csak megállok. Forróságot érzettem elömleni lábaimon. Lenézek, boldog Isten! ott piroslott fehér cipőm, strimpflim. Mit kezdjek, hogy észre ne vegyék? Nagyon világos este volt. Rövid ruhákat viseltünk akkor. Mondom: „gyere csak *Déry*, valamit akarok mondani. Maguk csak menjenek. Hallod, igen nagy csikarásom van, menj előre velök, hadd maradjak én hátra.“ Ő ment velök. Ha oly rossz következése nem lett volna, komisch dolog volt engem látni, mint csináltam magamat kicsinyebbé, hogy rövid ruhám eltakarja lábaimat. *Dérynek* se szóltam semmit, hogy mi a baj. Szégyeltem magamat, hátha még a többi vissza talál nézni. Végtére házunk elé értünk, de én már nem tudtam menni. Lábaim is meg voltak erőltetve a leereszkedéstől. A ház előtt bolt volt, annak lépcsőire leereszkedtem. Azt gondoltam, elmennek. Hát letelepedtek körülem. Most mitévő legyek? Hogy ott ültem, még nagyobb veszedelem ért. Mondom *Dérynek*: „Kérlek hívd ki a lányt, valamit akarok reábizni.“ Jön a leány, sugom neki, hogy jó szorosan jőjjön a hátam megett — s így bekisért. Mondom: „csak maradjanak ülve, egyszeriben visszatérek.“ Bementem, a leány fölbontotta az ágyat, én vetkőzni kezdettem. A leány ment vízért, de mint a cseléd szokott, sokáig oda maradt.

Végre mondja *Déry* odakünt: „én már bemegyek, látom, hogy már nem jön ki a feleségem, tán le is feküdt.“ Mire bejött, ott feküdtem elájulva a földön s ömlött a vér. Föllocsoltak, *Déry* nagy lármát ütött, *Lampelék* bejöttek, de én már fölkelni nem tudtam. Fölemeltek az ágyba, ott kínlódtam borzasztó csikarásban. *Déry* futott a gyógyszertárba, de mire az orvossággal eléjött, már akkor nem az az orvosság kellett. Nagyobb veszedelem következett, én jó reménységben voltam, de én arról mit se tudtam, hogy az a bajom. *Lampelné* mondta férjemnek, hogy az alatt mi történt s csak menjen hamar orvosért, mert más orvosság kell: élethalál közt lebegek. *Déry* vigasztalhatatlan volt, sirt mint a gyerek; össze-vissza csókolt. Én kínomban mind össze téptem Schapodliját az ingén. Futott orvosért. Kicsi reményt adott — mondá — nagyon gyenge alkatu vagyok. Hoztak orvosságot; az orvos nagy vigyázatot ajánlott s ápolást. Az ő szorgalmas utánam járása által (ezen érdemes orvosnak neve *Scuttek*) mégis csak helyre jöttem annyira, hogy az ágyból kiszabadulhattam. De igen nagyon gyenge voltam. Az orvos azt mondá: nem kellett volna még férjhez mennem s szerencse, hogy így jártam, mert meg nem szülhettem volna, meg kellett volna halnom. Már lejártam a kertbe is. Egy napon láttam, hogy az a bizonyos személy Bettiékkel lement a kertbe s nagy vihogások között jönnek föl, de meg sem álmodtam, hogy engem az érdekelhessen. Délután lemegyek a kertbe szokásomként, hát a fáról legyalulva találom nevemet, eltünt az a koszorúval együtt. Samu is ott volt nálunk, fölmegyek s mondom mi történt. Lejöttek mindaketten s bosszankodtak. Mondja Samu: „Haszontalan nép.

Ujra fölmetszem," s fölmetszette ujra. Bement *Déry Lampelékhez* haragosan s mondá: „Kikérem magamnak, hogy többé feleségem nevéhez ne nyuljanak, neveletlenek:" Erre ők szörnyen fölboszankodtak és midőn *Déry* kijött tőlük, azt kiáltották utánna: *maga vak.* Más napon ismét lemegyek a kertbe — nevem ismét lefaragva és az övéké arra a fára fölmetszve és oh csapás! az asztalokra, padokra mindenütt krétával fölírva — oh borzasztó: *Ehebrecherin.* Ez oly borzasztó volt reám nézve, ki ezen tekintetben egészen ártatlannak éreztem magamat! De sajnosan hathatott *Déryre* és azon tiszta, nemes lelkü itjúra is — szántam őket jobban, mint magamat. Fölmentem zilált kebellel. Déry egyedül volt. „*Déry*, mondám reszketve, meg vagy-e te győződve becsületességemről? Hogy bár sok durvaságaiddal némileg elidegenítettél magadtól, de azért aljasságot nem volnék képes elkövetni (bármi jó indulattal is lennék valaki iránt), hogy a szentséget bepiszkolnám, míg jogunk van egymáshoz?" „Tökéletesen meg vagyok győződve tisztaságod felől. Te csak egy kissé könnyelmü vagy és makacs, de lelked, szíved jó. De mire vezessen e kérdés?" „Gyere velem a kertbe." Odavezettem, hol azon aljasságok írva voltak s mi engem a világ előtt elitélt ártatlanul. *Déry* fejcsóvávalva megállt, egy ideig gondolkozott. Egyet se szólt. Érzettem, hogy csendes boldogságom dulva van. „Menj a szobába", én fölmentem. Ő bement *Lampelékhez* s áthallottam a lármát a leányokkal. *Déry* azzal fenyegette, hogy mind öszverugdossa őket, azzal kijött. „Édes Rózám! Ennek az ifjunak többé nem szabad a házhoz jönni." „De miért? Hiszen ő nem vétett semmit." „Boldogsá-

gom kívánja és mondd meg neki, hogy ezentúl kimélje házamat látogatásától.“ „Én nem mondhatom, engem nem bántott meg semmivel, mondd te magad, ha akarod.“ „Ha én mondom, meg nem köszöni“ — mond *Déry*. Tele voltam félelemmel, hogy majd goromba lesz vele s mondám: „Jó, ha úgy akarod, én megmondom, ámbár ez nem helyes.“ „És én neked azt tanácsolom, hogy kerüld.“ „Azt nem teszem, mondám. Gyakran találkozhatom vele az utcán és én akkor a túlsó felére térjek át, mint egy bolond? Azt nem teszem.“ „Ám lásd a következését.“ Ezzel ki volt mondva minden. Boldogságom egéből lecsapott a mennykő és öszvezúzta életem minden tavaszvirágit. Most már nem érdekelt többé semmi, még a színészet se. Láthatólag elkeseredtem. Megmondottam Samunak: „Elválunk drága egyetlenem! Így kivánja *Déry*.“ „Ez még à la *Werther* fog végződni“ — kiálta föl Samu. „De az Istenért! Ne forgass íly gondolatokat elmédben. Hát megakarnál engemet ölni?“ Elváltunk, végtére megegyezvén abban, hogy mindennap látni fogjuk egymást. Én tudtul adom a reggeli mise után, hogy melyik utcába jövünk össze sétálni. De nyugton legyen és ne forgasson engem búsító gondolatokat elméjében s hogy én is nyugton gondolkozhassam ő felőle és tűrjem a sors csapását azon édes reményben, hogyha reggel fölkelek, ismét látni fogom őt. De ember fölteszi, Isten rendezi...

Már nagy szükség volt reám. Mindig sürgettek, hogy mikor léphetek már föl? Szeretne a közönség énekes játékot hallani. Ki volt írva a repertóriumban „*Ujholdvasárnapi gyermek* daljáték.“ De még erösödnöm kellett, adtuk előbb a *Nagy zűrzavar* című néző-

játékot. Én játszottam benne egy leánykát. Játék közben baj ért: recidiváztam. Kijelentette a rendező: bocsánatot kérnek egy kevés türelemért, mert *Déryné* rosszul lett. „Várunk, várunk“ mondá a publikum, „mondja el a szerepet leülve.“ Úgy is lett. Hamar más öltönyt vettem magamra és nagykendőt. Úgy játsztam el a víg szerepet, hol leülve, hol egy-egy kicsit fölkelve, de nem engedtem, hogy a játék félben maradjon s a publikum csalódjék. Játék után kocsiba fektetve haza vitt *Déry*. Lefektettek. Többé föl se keltem, soká, soká nem. Jött az orvos másnap és mondá „ő mindent elkövet, mit lehet, de ide nagy gondviselés kivántatik.“ *Déry* levelet írt anyámnak és kérte mindenre, hagyja jó rendben házát, ügyeit és jöjjön rögtön be, hosszabb időre, mert nagy a baj. Anyám rögtön bejött kisebb testvéremmel együtt, kit magára nem hagyhatott. Én nagy beteg lettem. Jó anyám és a cseléd egész nap talpon voltak, éjjelenként is. Umschlagokat, herbatheákat, fürdőket egyremásra készítettek. Jó anyám az orvos rendeletére, mint egy pólásbabát, mindennap tisztába bepólált. Bedugtak egy hordóba, beterítettek egy pokróccal s majd megfojtottak, úgy húztak ki ájulva. Nem használt semmi orvosság. Végre bábát hívtak segítségül. Ez megetetett velem három kanál nyers széna-morvát. Boldog Isten! hogy összekarcolta a torkomat! Elkergettem. Megijedtem, mondom, hiszen soha se fogok énekelni. Én csak apadtam, apadtam. Már oly kicsiny lettem, csak úgy ölben hurcoltak ide s tova a szobába, hogy egy kissé az ágyból kikeljek. Mindent, mindent elkövetett szegény anyám. Már egy évre terjedt első betegségem óta az idő, más bábát hívtunk. Az orvos

is mindig szorgalmasan járt. Végre egy kissé jobbacskán lettem; már most étvágyam kezdett jönni. De nem adtak enni, mindig csak azt mondták: nem szabad, nagyon kell őrizkedni. Mondám: „De ha úgy kifogyasztják erőmet, nem fogok többé énekelni.“ „Jó gyermek, mond anyám, nem fogsz te többé énekelni. Elnémul a fülemüle.“ Akkor sirtam s gondoltam, hát már csakugyan meg kell halnom. Nemsokára már túl voltam a veszedelmen, de nem tudtam járni, még mindig feküdtem, feküdtem. Az orvos mondá: „Már nem kap több orvosságot, már jobban volna, csak ereje jöjjön meg, már ehetik egy kis sült csirkét is.“ Kihívta *Déryt* s anyámat és tudtul adá, hogy négy évig messze tartóztassa magát tőlem, ha azt nem akarja, hogy meghaljak. *Déry* sok ellenvetést tett, de az orvos és anyám legyőzték végre s vissza jöttek. Az orvos mondá, hogy olykor-olykor majd meglátogat. S midőn köszöntük neki mindnyájan nagy szorgalmatosságát körülem: „Ne köszönjék nekem — mondá — ezt semmi orvosság vagy orvos nem vihette volna véghez, egyedül az anya gondos és fáradhatatlan ápolása eszközölgette csak, hogy el nem temették már régen“, oly nagy veszedelemben forgott éltem. Egy pár nap telt el így kínok között, hogy nagyon éhes voltam, de nem adtak csak oly darabkát, mint egy dió.

Egy délután kapu nyilik, behajt egy idegen formáju terhelt szekér megpakkolva holmikkal s emberekkel, *Déry* a szekér mellett. „Ez hozzánk jön — mondám— ugyan kik lehetnek?“ Leszállnak, egy idős és egy fiatal asszonyság, egy dajka egy kis gyermekkel és egy őszbe vegyült férfiú. *Déry* bevezeti az

öregebb nőt, a többi utána, nagy zajosan. „Nézd, édes nőm, nagyon kedves vendégeink érkeztek. Itt kedves *János* bátyám, kit ennyi meg ennyi éve már, hogy nem láttam. Itt neje, *Déry* Róza, itt kis babája, a kis *Déry* Ida, itt a nagymama, *Déry* Róza édes mamája.“ Ez alatt *János* bácsi mindig hallgatott s nézett reám. Az anyám üdvözölte őket s *Déry* bemutatta nekik anyámat. „Isten hozta mindnyájokat, — mondám szivesen, fölülve, midőn az asszonyok csókoltak. Téged is Rózsának hívnak?“ — kérdém. (Fiatal nő volt ő is, de mégis idősebb nálamnál.) Neked kis babád is van, az enyim elment,“ mondám. „Elhiszem — mondá János bácsi, ki ekkor szólalt meg legelőször — az is bolond volt, a ki téged elvett, meg (engedelmet kérek napamasszony) az is, a ki férjhez adott.“ „Jaj! nem az én megegyezésemmel történt.“ „Ne szóljon most arról, kedves anyám“ — mondám. *János* bácsi most jött hozzám s megcsókolt. „Hát öcsém, ez a kis pólás baba a te feleséged? No hiszen — ha mondom!“ — igen sokat akart ő ezzel mondani. „No de hagyjuk a többit majd holnapra. De ni majd is elfeledjük! Pakkoltass le a szekérről, öcsém. Hoztunk egy kis konyhára valót. Egy hordó jó szekszárdi piros bort.“ Lepakkoltak. Hoztak a kas hátulján pulykát, kappant, sódart fölve, szalonnát, zsírt, lisztet. Telepakkolva a szekér mindennel. „Majd attól a jó vörös bortól, megjön az egészséged, te kis pólás.“ Mondom: „Már egészséges volnék én, de nem adnak enni.“ „Nem adnak?“ „Nem bizony, pedig úgy enném már egy kis kàposztát, meg jó pecsenyét.“ „No kis lányom, ne félj, holnap lesz minden, mit kivánsz.“ „De se *Déry* se anyám nem

ad.“ „Adok én. Majd meglátom, ki mer szólni. Kedves napam asszony! bocsásson meg, most az egyszer én leszek a konyhamester. Vágassa le azt a pulyka nyakát.“ „Az Istenért! — szólt anyám — csak nem akar . . .“ „De bizony akarok; de még többet is kérek. Tessék egy fazék jó töltött káposztát főzni; a többit bízzák reám.“ Anyám kiment fejcsóválva, duhogva: „megölik . . . meg nem tarthatjuk . . . enni fog . . .“

Elérkezett a másnap. Volt küzdelem. Én pongyolába öltözve, de azért mindig bepólálva, ültem az ágyon. Már kilenc órakor oda rendeltem a kis asztalra evőeszközömet. „De igazán ad enni, kedves, édes János bácsikám?“ „Ne félj semmit“, mondá mindig. Én már azt gondoltam, csak tréfát űz velem. Mindig néztem a szemére, hogy majd oldalt vág a többire. Rebegtem már a vágyakodás miatt. Terítve volt; oda jött az én jó bácsikám, ölébe vett és oda ült velem az asztalhoz. Mondom: „Úgy nem fog tudni jól enni édeském.“ „Ne busúlj te én rajtam, te majd úgy táncolsz, a hogy én fütyülök.“ „Jaj Istenem! nem ad enni káposztát meg pecsenyét.“ „Ne félj semmit.“ A levest meghagyta enni, amennyit akartam, de azt már nagyon meguntam. Húst nem adott. Ő evett, én csak néztem, hogy ő hogyan eszik s az asztalkendővel mindig megtörülte a számat. „Oh Istenem! hiszen csak maga evett, nekem nem adott.“ „Ne félj semmit.“ Jött az ízletes szagú jó töltött káposzta. De már nem tesz többet bolonddá: „Én leugrom.“ „Ej, lánchordtát! azt szeretném én, ha már ugranál.“ Mondom: „Adjanak már nekem is tányért.“ „Nem úgy kis leányom: majd csak együtt eszünk.“ Anyám, férjem majd kiugrottak az ablakon, mikor látták, hogy

a fölaprított töltött-káposzta falatot a számba dugja. „De — mondom én — *János* bácsikám, majd én a magam villájával eszem, mert majd így kevés jut magának.“ „Hohó! nem úgy alkuszunk. Te már ettél egyet, de én egészséges létemre egy falatot se. Most én eszem egy egészet, így az igazság.“ Míg ő ette, még jobban éheztem s mind csak nyeltem a semmit. Azután megint kivett nekem, megint csak egy falatot nyomott a számba. „Adjon már legalább egy kis levét is hozzá, hiszen maga még fösvényebb, mint *Déry*.“ Igy csalt meg mindig, én azt gondoltam, legalább két tölteléket megeszem, hát mindössze felet kaptam. De ő ugyan jól bepofázott. Le akartam tőle menni, de nem eresztett. „No most igyál egy kis jó erősítőt.“ No, meg is ittam tisztán egy fél pohárral. Nagyon jól esett. Jött a rizskása Koch . . . nem kellett, édes. „Adjon inkább még egy kis káposztát helyette.“ „Az nem megy. Hát hova menne a pulyka?“ mondá. „Tudom már, hogy azzal is úgy megcsal. Míg maga öt-hat falatot befal sebesen, nekem csak egy darabkát dug a számba.“ A többiek mind csak kacagták, hogy mily nagy igéreteket tett s hogy meg tudott csalni. A pulykával is azon módon bánt el. Ismét megitatott velem fél pohár bort. Mikor az asztaltól fölkeltünk, kérdezte: „Jól laktál-e, kis leányom?“ „Hiszen ha én is annyit ettem volna, mint maga! De még éhesebb vagyok, mint voltam.“ „No, mamácska, délutánra legyen egy kis csirke-becsinált, de igen gyenge.“ Azután leeresztett . . . de már megtudtam állni, csak menni nem; egy kicsit részeg voltam és goromba voltam a jó *János* bácsihoz: „Már ez is becsináltat ad délután, nem hogy pecsenyét adna“

mondám. Azzal ágyba vitt, lefektetett. Szinte estig aludtam nagyon jól. Egész betegségem alatt se aludtam annyit. Ebéd után, mint mondák, kivitte *Déryt* a kertbe és jól lehordta, hogy miért vett el engem nőül; hogy miként vitte rá a lelke, hogy egy ilyen éretlen, beteges, játékbabát nőül vegyen. Egy oly bajuszos legénykének több eszinek kellett volna lenni stb. „Hiszen már tizenhat esztendős elmúlt és akkor nem volt beteges, sőt igen eleven.“ „Annál kárhoztatóbb vagy, mert látszik, hogy gyenge alkatú. No hiszen van feleséged, ha mondom . . .“ Kihallgatták s nekem mindent megmondtak. Másnap fölkeltem az ágyból, járkálni kezdettem, de *János* bácsi vezetgetett. Megigérte, hogy délben mindenből ad enni, de csak úgy, ha szótfogadok és szép csendesen eszem, úgy ahogy ő ad nekem. „Hogy mind maga eszi meg, míg nekem egy falatot ad.“ „Nem, nem, hanem csak úgy csendeskén, miként én rendezem s meglásd kis sárga pille, hogy délután, ha egy kicsit aludtál, táncolni fogsz velem.“ És csakugyan úgy lett, hogy harmadnapra egészen fölkeltem az ágyból, fölöltöztem s csendesen jártam. „Ugyan mit is gondoltak, hogy ezt a szegény gyermeket éhen akarták, csupa jó indulatból elveszejteni? Hiszen már ezt rég így kellett volna táplálgatni, nem mind azzal a lögymörökkel tölteni meg a gyomrát. No hiszen attól jól meg is erősödött volna.“ Én a nyakát lehúztam, össze vissza csókoltam mondva nejének: „Rózácskám! én jobban szeretem János bácsi ősz szakállát cirógatni, csókolni, mint azt a csúf *Déryt*. . . Cseréljünk.“ „Jaj! dehogy adom az én kedves öregkémet, az én jó férjemet a világért“ . . . Igy lettem ápolás mellett jobban. Kedves rokonaink négy nap

mulattak, ötödik nap elutaztak. Magunkra maradtunk. De a jó kedv is eltávozott a háztól. Anyám türelmetlenkedett, már nem is kívánt *Déryvel* egy asztalnál ebédelni, külön teríttetett magának a konyhaasztalon. *Déry* levetette a frakkját. Anyám mondá, „micsoda gondatlan asszony vagy, hogy oly piszkos ingben hagyod férjedet? Megszólnak. Eredj adj mindjárt neki tiszta inget". „Hányszor próbáltam már; nem akarja fölvenni." „De hiszen úgy néz ki, mint egy üstfoldozó." „Semmi — mond *Déry* — ráérek vasárnap. Sok szappan fogy úgy is." „Szép nevelés, ha mondom" — veté oda anyám.

Férjem s anyám között a legnagyobb gyűlölség uralkodott. A cseléd mindeneket elmondott, hogy miként bán velem *Déry*. Ez igen keserítette őt s szemrehányásokat tett neki. Szót szó váltotta. Igen öszvejöttek. Végre mond anyám: „Hát hogy lesz már azzal a szoba-bútorzással? Szépen megítélhették a rokonok. Miért nem történt már meg azolta?" „Arra senkinek semmi gondja," mond *Déry*. „Nekem ne legyen gondom a lányom pénzire?" „Azt rég megettük." „Ugy? Hát mire házasodott? Hogy a felesége tartsa ... ingyenélő." ... Erre *Déry* fölkapott egy széket, hogy hozzávágja. „Az Isten szerelmére! kérlek mit mívelsz? s *Déry* karjába vetettem magamat. Most mindjárt meghalok" ... s kierőszakoltam a szobából. Hamar utána vittem a kalapját s rimánkodtam odakünt, hogy csak menjen el hamar hazulról, mert szerencsétlenségtől félek; mert anyám ezt nem hagyja annyiban ... és ne jöjjön haza, míg én nem üzenem, hogy már elment. Egyébiránt tanácsoltam: menjen a vármegyeházához s a garderobe-

szobába szállásolja be magát; mindent küldök neki oda, ágyat és enni. Így ment el.

Anyám szörnyü dühben volt. Láttam őt haragosnak, bánatosnak, mérgesnek, de így kivetkőzve önmagából, s dühösnek még soha se láttam. Elékereste a baltát, melylyel *Déry* mindig faricskálni szokott és odaállt az ajtó mögé s ott leste jó ideig, szinte egész nap, hogy ha belép, mindjárt kettéhasítja a fejét. Hijába rimánkodtam, sirtam, hogy csillapuljon. Engem is ellökött magától. Sok küzdelmem volt vele még estig. Megmondtam aztán neki: ne várja *Déryt*, mert nem fog haza jönni.

Én el-elmentem *Déryt* látogatni, hogy nincs-e valamiben fogyatkozása és egyszersmind szemrehányásokat tenni, hogy miként tudott úgy megfeledkezni magáról az *én* anyám iránt, hogy azt csak egy műveletlen kondástól lehetett volna várni. Nyiltan megmondtam, hogy tőlem többé jóindulatot nem követelhet az, ki anyámmal így tudott bánni és én le nem győzhetem a gyűlölséget, idegenséget, melyet magamban érzek az iránt, ki az én kedves, szeretett, jó anyám iránt oly goromba durvaságot és méltatlan megsértést követett el. Mentegetődzött, hogy anyám sértette meg őt. Megmondtam neki, hogy haza ne jöjjön, míg nem izenek neki, hogy anyám elment – mert szerencsétlenség történik. Anyám még három nap mulatott. Engem szidott, hogy miért küldözök be neki mindent; de már tovább nem mulatott, látta, hogy hijába várja. Elment Jászberénybe haza, azon búcsuval, hogy többé soha se jön el és én többé soha se fogom őt látni, míg engem el nem választ *Dérytől*.

Most már mély bánat ült szivemben. Jó anyámra,

véghetetlen szánalommal gondoltam: tudtam, hogy bánatos napjai lesznek neki és — miattam! Féltettem, hogy megbetegszik. *Déry* iránt annál több idegenséget tapasztaltam magamba. Addig még csak legyőztem gorombaságaiból származott sok keserüségeimet, de most már jéghidegséggel viseltettem iránta. Ő is mind mogorvább lett. Úgy jártunk el egymás mellett, mint két kisértet. Nekem minden kedvem elveszett még szinte a színpad iránt is . . . de mégis, midőn a deszkákra léptem, öszveszedtem minden erőmet.

XI.

Székes-Fejérvárott 1814-ben. — Uj lakás. — A brutális férj. — Bocsánatkérés. — Keserves együttélés. — Gyertyánffy és a nevelője. — Déryt megnyerik. — Első látogatás. — Komázás. — Az udvarias Gyertyánffy. — Az el nem fogadott ajándék. — Az ozsonna. — Mi lehet a barátkozás oka? — A nevelő ajánlatot tesz. — Egyéb furcsaságok. — Tolakodás. — Az elküldött rózsa. — András megbizatása. — Samu meg a rózsa. — Első bonyodalmak. — Déry meg a rózsa. — A levegő zivatarral telik meg. — Méreyné tanácsa. — Gyertyánffy, a rózsa, meg Samu. — Gyertyánffyt kiutasítják.

Egyszer csak azt nyilvánítja *Kultsár István* úr, hogy a társaság menjen át ismét *Székesfejérvárra.* Ez reám csapás volt: el kellett válnom lelkem barátjától s *Déryvel* utaznom! Nem vígasztalt semmi. Elutaztunk Pestről s levelezés által tartottuk föl *Samuval* lelkünk s szívünk érzelmeit. Most a publikum *Székesfejérvárott* sokkal több részvéttel volt, mint előbbszer s így igen sokáig mulattunk — tán félévig. A közönség most se akart elbocsátani. Sok ismeretséget kötöttünk, de menni kellett s személyenként óhajtva vártak vissza jövőre. Haza indultunk Pestre, de már akkor tudósítva volt *Déry Fáyéktól,* hogy az *Arany szita* cimü ház nem az övék többé, ők maguk is máshol tartanak szállást. Mi is mást fogadtunk a Molnár-utcában, a *Belgrádi*-házban. Én örültem ennek, *Nagy János* is

ott lakott, kinek neje jó barátném volt s így volt valaki hozzám közel, kinek panaszolhattam, ha bánatom volt. Déry még mindig nem tágított, követelőleg lépett föl, dacára az orvos tilalmának, kire szüntelen hivatkoztam, s így sokat kellett kiállanom, mert én mindig gyöngének érzém magam s az orvos azt mondta: meghalok, ha nem őrizkedem . . . én pedig nem akarok meghalni . . . Olyan voltam már, mint egy szunyog, oly borzasztó soványság, az orvos megtiltotta a fűzködést is.

Egyszer a próbáról szörnyü mérgesen jött haza *Déry* s mindenben gáncsoskodott s velem megint nagyon gorombáskodott. Kénytelen voltam szemrehányásokat tenni, mik őt sértették. Erre bezárja rám az ajtót, s mint egy tigris nekem ugrik, torkomat összeszorítja két kezével: „Most meghalsz!“ — kiáltja dühvel. Én ordítottam, mint csak képes voltam s vergődtem, rikoltottam: „gyilkos, gyilkos, meghalok.“ Az isteni gondviselés nem engedte azt. Éppen az udvaron volt *Nagy János*, oda rohan az ajtóra, zárva találja. „Nyisd ki Pista!“ rángatja az ajtót. „Elmenj innen, semmi közöd ide.“ „De van. Nyisd ki mindjárt, mert betöröm az ajtót.“ „Elmenj innen, mert agyon vághlak e baltával.“ „Én meg nem ijedek a baltádtól Pista, de elereszd azt az asszonyt, te őrült bolond. Nyisd ki! még egyszer mondom, mert ha én nyitom ki, meg nem köszönöd“ . . . De én mindig sikoltottam, hogy szabadítson meg. Végre *Déry* kinyitotta. „Nézz ide, te dühös bolond, hol az eszed?“ Torkom mind összekörmölte, imitt-amott serkedezett s folyt le a vér. Én egy fehér kendőt ragadtam ki a fiókból . . . s bár alig tudtam lábaimon megállni, annyi erőm mégis

volt, hogy az utcán keresztül fussak *Takács Náncsiékhoz*, kik szemben laktak velünk. „Jézus, mi lelt? kérdék. Miért csorog a vér nyakadról?“ „Lefekszem, — mondom — adjanak szállást, nem megyek többé soha, soha *Déryhez*.“ Ágyat vetettek mindjárt. Kiborzongatott a hideg. Ott feküdtem három napig. De este már oda jött *Déry*, mondám: be ne bocsássák! Kimentek elébe: „ne menjen be az úr, nem akarja látni.“ „Kéretem, térdeimre borulva kérek tőle bocsánatot.“ „Én — mondám — megbocsátok, de beszélni nem fogok többé vele az életben. Be ne jöjjön!“ Elment sírva. Másnap jókor reggel már ott volt, észrevétlen bejött, letérdelt ágyam eleibe, úgy rimánkodott: bocsássak meg neki, menjek haza. Átkozta magát. Soha többé egy újjal se fog hozzám nyúlni, csak még egyszer bocsássak meg s menjek haza. „Nem — mondám — én egy gyilkossal nem lakom többé egy szobába.“ Eljött napjába három- négyszer, esküdött, hogy csak menjek haza, lakjam a másik szobában, (itt két szobánk volt elkülönözve), soha még az ajtót se nyitja ki reám, a míg én meg nem engedem.“ „Nem, — mondám én — elmegyek, elhagyom a színészetet, haza megyek a megsértett anyához, ki vígasztalhatatlanul él miattam. Annak is megsebzette az úr a szívét örökre.“ A Krisztus szenvedésire kért, ne hagyjam el a házat, nem fog semmi követeléssel lenni. Ne tegyem rajta azt a szégyent, nehogy elterjedjen ez az eset a publikum között. Mondám végre negyednap: „Haza megyek a szobámba, de én egy asztalnál többé nem eszem, én egy percet egy szobában nem leszek vele.“ Mindenbe megegyezett. Így mentem haza negyednapra. Én magamnak főztem, ő vendéglőbe járt kosztra.

Így éltünk elkülönözve három hétig. Láttam, hogy megtartja szavát és nem gorombáskodik többé. Láttam azt is, hogy búsul. Magamtól mondám aztán hogy ha békét hagy és nem zaklatja ugyis gyengült egészségemet, — végtére is így nem tarthat örökké — tehát ha tetszik, jöjjön az asztalhoz enni, miután ugyis ő szedte föl a havi fizetésemet elejétől fogva. Abból fizettük a házbért. Ha nekem kellett vagy két garas cseresznyére vagy más gyümölcsre, tőle kellett kérni. Egy óráig is elrimánkodtam, míg adott, pedig nekem több volt a havi fizetésem, mint neki. Így éltünk. Így szenvedtem sok ideig férjhezmenetelem óta. Nekem egy krajcár se jött a kezemhez s ha ezért szemrehányást tettem, goromba volt.

(Hanem most egy kis furcsa esemény jött közbe, ezt csak furcsaságáért írom ide. Ez életemre semmi befolyással nem volt, azért hát, ha úgy látja helyesnek az én barátom, egészen ki is maradható — lökje ki.)

Egy bizonyos *Gyertyánffy* nevü ifjú volt ezen időtájban Pesten a nevelőjével. Roppant gazdagságu szülék gyermeke, kik nem éppen azért tán, hogy tanuljon, hanem, mint érdemes nevelője mondá: időzzön, szórakozzék, — szóval tetszése szerint éljen; a ki későbbi időben azon roppant négyemeletü házat épittette a zsidó-piacon. Ezen jeles, nagyratörekvő zsenge, egyetlen örökösnek — szerencsétlenségemre — legmagasabb figyelmét a színpadon magamra vontam s úgy nyilatkozott Mentorának, hogy ő a bolondulásig szerelmes belém és mindent áldoz, mindent elkövet, hogy viszont szerelmemet megnyerje. Oh boldog Isten! egy oly elkényeztetett puhálkodó kéjenc, ki nem éppen azért van Pesten,

hogy tanuljon, hanem, hogy kedve szerint élvezzen! De hogy lehessen velem megismerkedni? A kávéházban megcsípték *Déryt*, vele megismerkedtek, vacsorára vitték s igen nagy barátságot kötöttek. A többi első színészszel is megismerkedett. Egyszer mondja *Déry* otthon: „Holnap el vagyunk híva nagy ozsonnára, hát majd készülj föl.“ „Hová?“ „Gyertyánffyhoz. Igen nagy barátságot kötöttünk együtt. Igen gazdag szülék gyermeke, a nevelőjével van itt Pesten.“ „Én bizony nem megyek — mondám — jól tudod, hogy nem nagy barátja vagyok az ozsonnákra való menetelnek, kivált még nőtlen ifjúhoz.“ „Te bohó, hiszen az egész társaság tagjai nejeikkel együtt vannak meghíva. Ma el fog jönni, hogy bemutathassam neked s téged személyesen akar meghívni!“ . . . Nem igen volt nagy kedvem, de gondolám: ha nők is lesznek ott, azokkal majd eltellik az idő.

Délután jön *Déry* egy idős és egy fiatalabb férfival a szobába. „Édes feleségem itt bemutatom az én barátomat *Gyertyánffy N. N.-t.* (biz én már a keresztnevére nem emlékszem) és nevelőjét **** urat (azt is feledém, hogy hívták.)“ „Tessék helyet foglalni“ — mondám. Hozzám jön a kis fekete törzsök, ki különben igen elegánt volt öltözve, megcsókolja kezemet, de szörnyü bátortalan, ügyetlen bókolással. „Az én ke-kedves bababarátom mmegigérte nekem, hohogy a Tettes asszony sze-szerencséltetni ffo-fog.“ *Déryt* jól láttam, a mint magába fojtotta a kacagást. Én csak hajtogattam magamat, mint egy drótbaba s csak mutogattam a helyet a leülésre. *Déry* azért nem szólt dadogásáról nekem, mert gyönyörködni akart zavaromon. Sokba is került visszatartani magamat.

Az első látogatás megvolt, minden gyanu nélkül részemről, csupán azt kell még megjegyeznem, hogy ez a fiatal *leendő valami,* elkezdi, mikor már induló félben voltak *Déryhez:* „Bba ba barátom! igérje meg nekem, ha kiki-kis baba lesz, engegem hihiv kokokomának . . . és mostantól fogva már mindig komának fogjuk egymást hivni.“ *Déryvel* összecsókolódtak s azzal mentek. Nekem se kellett több, hogy a kellemetlen benyomást még kiállhatatlanabbá tegye. *Déryben* is fájdalmas emléket ébresztett s lehangolva ment szobájába.

Másnap szép idő volt s délután négy óra tájban ment az egész társaság. Értem s *Murányinéért* fiakkert küldött. Pompás lakása volt közel hozzánk és miután leszálltunk a kocsiból, bevezetett a látogató terembe. Alig egyet-mást kezdettek beszélgetni, egyszerre csak nagyot dördül az ég, sötét felhő borította el a napfényt s egy nagy záporeső ömlött le az égből. Én féltem s szerettem volna hazamenni, de nem lehetett, mindig zuhogott az eső. Végre azt az ajánlatot tette *Gyertyánffy* úr, hogy kártyaasztalokat rendezzenek, a kik kártyázni akarnak, miután már a szép virágos kertben nem élvezhetjük a kellemes virágillatot. Mondom: „Én nem tudok kártyázni.“ „No hát tessék velem sakkot játszani.“ Mondom: „Azt még kevésbbé tudok.“ „Semmit se tesz“ — mondá. (Nem akarok dadogásával untatni, csak simán írom, de rettenetes nyelvhibája volt). „Semmit se tesz, én meg fogom tanítani, komámasszonyt.“ Előhoz egy gyönyörü, gazdag, mind csupa gyöngyházból készült, megaranyozott figurákkal s kövekkel kirakott sakktáblát s elkezdette nekem magyarázni a játék rendjét s mene-

telét. Véghetetlen unalommal húzgáltam elé s hátra a figurákat . . . én láttam, hogy egy igaz vonást se tettem, de ő mindig azt mondotta: „Így-jó-jól megy.“ Én szörnyü savanyúan nevettem rá s gondoltam magamban: bolond ez a kis úrfi; vagy engem akar bolonddá tenni? Egyszer csak kiáltja: „Ko-ko-komám uram! jöjjön csak ide, legyen bizonyság. Mi most sakkot fogunk játszani s ha komámasszonyka nyeri meg a játékot, ő minden ellenmondás nélkül tartozik a sakktáblát elfogadni; de ha ő elveszti s én nyerem meg a játékot, úgy tartozik engem megcsókolni.“ „Bizony nem csókolom én . . . és én nem is játszom, mert én nem tudok játszani.“ „Bírja rá komám uram, hogy játszék.“ „Én nem játszom; bizonyos vagyok benne, hogy én veszítek, mert egy vonást sem ismerek és én nem csókolgatok senkit.“ „Ne-ne-ne-neharagudjék, kedves komám, csak kérem játszék.“ Erre azt mondja *Déry*: „No, csak ne huzalkodj, mint egy paraszt menyasszony. Eldöntöm a pert: ha te nyersz, az ostábla a tied, ha komám nyer és te veszítel — férj és feleség egy test, egy lélek — hát én csókolom meg a komát helyetted.“ Erre az egész társaság hahotára fakadt s mondák: „Dejszen, Pista barátom, nem igen hiszem, hogy a te szúrós bajuszod oly kedvesen fogna cserébe elfogadtatni, mint feleséged ajka.“ „Kérem édes komámasszony, ne haragudjék. Inkább lemondok, hogy engem csókoljon, csak hagyja legalább a nyakát megcsócsó-csókolni.“ Uram is aztán erőltetett s dorgált, hogy nem illik ily makacsul ellenkezni. Hozzá fogtunk. Jó ideig huzalkodtunk s képzelni lehet, oly ferde fogásokat tettem, hogy a macska is kinevetett volna.

Én már igen úntam s lehúztam egy figurát egész a végére. *Gyertyánffy* nagyot kiált: „Itt-itt-itt van ni, egy huzással megnyerte a játékot s azzal valamennyi figurát mind eldöntögette. No kedves komám, itt, tessék elfogadni, én elveszítettem a játékot.“ Ekkor kezdettem átlátni, hogy erőszakosan meg akart ajándékozni a drága sakkjátékkal. „Kikérem uram! Nem vagyok éppen oly ostoba, mint kinézek. Én el nem fogadom.“ „Ej dehogy nem — mond *Déry* — te megigérted s punktum.“ Én ott hagytam az asztalon, fölkeltem haragosan. Azon percben jött az inas jelenteni: asztalon az étel. Én szerettem volna haza menni, de még mindég esett az eső.

A mint beléptünk az étterembe, csak elbámultam, hogy ragyogott minden előnkbe, oly szépen föl volt ékesítve minden aufsatzokkal, virágtartókkal; és mindennemü ízletesen készült sültek, sütemények illatoztak előnkbe, ízletesen kirakott mindennemü kompótokkal, minden ujság-gyümölcsökkel . . . szóval minden jóval terhelve volt az asztal. Csak azon bámultam, hogy fiatal nőtlen férfinál, ki készítette azt az aszpikkal garnirozott szép nagy tokhalat s még azon kívül szép, gyönyörü virágokkal is ügyesen körülrakva a lapos nagy fatál, mire fektetve volt? Előbbszer nem akartam enni, de hijába! nem lehetett ellentállnom ennyi inycsiklandó kisértésnek — és kinálgatásnak. No de ennek is, mint minden estélynek a világon, végének kellett lenni. Jó későn volt már, éjfél felé, az éj sötéten volt beborulva. Minket nőket, fiakker vitt haza, a férfiak gyalog mentek. De mielőtt kiindultunk, odahozta a házigazda a sakktáblát bepakkolva és mellé még egy gyönyörü szép, fenékig

aranyozott, kristály-poharat s átnyujtva mindkét darabot, mondá *Dérynek*, mert én feléje se néztem: „Ezt pedig kedves komám, vigye el magának s ebből iszszuk meg a koma-köszöntőt.“ No gondolám magamban, ha addig nem iszol, úgy soha sem iszol az életben.

Másnap egy kissé gondolkozóba estem, hogy mi lehet ennek a gazdag estélynek tulajdonképen az oka? És miért éppen csak én a férjemmel különösen még kitüntetve? És *Déry*? Máskor lármát ütött s tüzet kiáltott volna s most mily előzékeny s még úgyszólván előmozdítója volt valami eseménynek, mely alattomosan szövődött s mit már én sejdíteni kezdettem, de csodálkoztam *Déryn*, ki engemet nagyon jól ismert.

Két-három nap elmult. Egy délután jő Gyertyánffy nevelője egyedül s *Déryhez* ment szobájába. Sokáig odabent mulatott, végre midőn elment, bejő hozzám s szörnyü kacagással járt föl s alá szobámban. De én még csak nem is kérdeztem, hogy mit kacag s mi hozta oly magas jókedvbe, mert miólta oly gyöngédtelen bánásmódot tanusitott erányomban, ha haragosan jött is haza, soha se kérdeztem: mi baja. Egyszer csak megáll előttem s mondja: „Istenemre! ez különös eset, hogy éppen a férjet válaszsza valaki megbizottjának, hogy a feleségébe szerelmes.“ Én reá néztem különös kétértelmü tekintettel s mondám: „És te, ki különben kisértetet látsz még az árnyékban is, nem sejdítetted már az estélynél is egész magaviseletéből, hogy mi ösztönzi e nagy előzékenységekre és kitüntetésekre?“ „Hiszen az egy bohó ifjú — mond *Déry* — hiszen ő szegény nem tehet róla, hogy az őrülésig szerelmes beléd.“ „Hát a nevelő mire való?“

kérdém. „Hiszen én is mondám neki, hogy az ifjút szorosabban kell fogni.“ „Jaj! mondá, az nem lehet. Őt nem kormányozhatja senki. Eleibe rajzoltam én neki minden következményeket, de ő arra mitsem hajtott. Végtére megírtam szüleinek, hogy mitévő legyek vele? Itt a felelet“ ... s átadta *Dérynek* elolvasás végett. No szép dolgok szüléktől! azt irják: „Édes nevelő úr, ne vegye szorosan egyetlen fiunkat; ő jó fiu, csak egy kissé önakaratú, ne tiltsa neki apró örömeit, hagyja kedvére, ne fukarkodjék, édes nevelő úr s bármibe kerüljön is neki örömet szerezni, ne kiméljen semmit, csak vígnak s megelégedettnek tudjam fiamat. Beszélje rá az ő imádottját, hogy legyen eránta jó indulattal, nem fogja megbánni ...“ a levél mintegy ilyesmit foglal magában s. t. f. De mire *Déry* elvégezte, már az én szemem szikrázott és én szerettem volna az ő torkába kapaszkodni, mint egy tigrisfiók és jól öszvemarcangolni, mint ő tette velem. De mindezekre csak azt feleltem, — mert most már minden eszembe jutott: — „Hát egy becsületes, nemeslelkü ifjut, kinek gondolatjába se tért volna semmi nemtelen, eltiltottad a háztól s ezen szép ajánlatot még kacagod? Én hozzám ugyan be ne tegye többé a lábát.“ „No már ez megint túlságos dolog — mondá — hiszen ő még nem sértett meg eddig semmivel s én már barátomnak el is fogadtam s az nem is illenék, hogy te kitiltsad a házból. Ő még eddig nem sértett meg s az emberek mit gondolnának, ha eltiltanánk.“ Másnap jön *Gyertyánffy Déryhez* s nyilatkozik neki: „Hogy ne haragudjék, ő nem tehet róla, de ő a komámasszonyba már régóta szerelmes és csak engedje meg, hogy házunkhoz járhasson, mert

ő szeretne mindig velünk lenni . . . de ne haragudjék.“ „No hiszen, édes komám, én mindig szívesen látom, de a nők, tudja el vannak foglalva öltözékeik készítésével stb.“ Mindössze is csak annyit mondott neki. Még egypár napig eljárt *Gyertyánffy* a házhoz, de csak *Déryhez* ment. Én igen haragosnak mutattam magamat.

Egyszer egy reggelen hat órakor bejön *Déry* a szobámba, *Gyertyánffyt* karon vezetve, midőn még én ágyban feküdtem s elkezd *Déry* mentegetődzni. De mielőtt végezhette volna, én *Gyertyánffyhoz* szóltam s mondám: „Hallgasson reám, *Gyertyánffy* úr. Az eddig elkövetett sértéseket, éretlenségeket úgy tekintem, mint egy elkényeztetett, makacs bolondéit, ki nem ismer illedelmet s megátalkodva hajhász valami időtöltés után s maga se tudja, mit akar. De most utóljára mondom: többé szobámba be ne lépjen s engem ne hivogasson komájának, én azt el nem szenvedem. Micsoda szemtelen bizalmaskodást követ el jelenleg is?“ Déryre vetettem mérges pillantásaimat. „Még ágyban fekszem s ide berohannak, mint valami szabad korcsmába. Ez neveletlenség. Tőled legalább több nevelést vártam volna.“ *Déry* mentegetődzött, hogy azért történt, mivel ebéd után a császár-fürdőbe akartunk menni s aztán vacsora után haza jönni. „Sem most, sem ezentúl, se soha, soha, ne számoljanak reám, hogy valaha velök menjek bárhová. És most föl akarok kelni“ s az ajtóra mutattam. „Nnenene tessék haragudni“ . . . De én nagy hangon kiáltottam reájuk: Föl akarok kelni . . . s azzal takarodtak ki. Valami harmadnapra látom, hogy jön *Gyertyánffy* inasa egy esernyő alatt. Nagyon szakadt az eső, de ő — ezt oly

komisch volt nézni — nem volt az esernyő alatt, hanem távol tartván magától a meddig csak a karját kinyujthatta és egy stanitzlit hozott alatta, ő maga pedig csupa locs! Jő felém, én csodálkozva s egyszersmind mosolyogva néztem, hogy miként hebickél kínosan felém. Én a konyha ajtajából néztem az esőt. „Mi baj, Andris?“ mondám, hogy oly keservesen nézett reám, mintha mondotta volna: szabadíts meg asszonyom, e kínos helyzetből, mert az esernyőről hatalmasan csorgott a víz a nyakába. „Tiszteli a tekintetes úrfi a tekintetes asszonykát, egy rózsát küldött.“ Én nagy szemeket meresztettem reá: „Rózsát?“ kérdém. De hát miért hozza oly kínosan távol tartva az esernyőt az egyetlen rózsa fölött, hiszen ketten is megférték volna alatta?“ „Isten őrizz! úgy adta az úrfi a kezembe, hogy így tartsam távol a lélekzetemtől, nehogy elhervadjon.“ „Oh szegény ember — mondám — hát oly nagy lélekzete van, hogy a papíron is keresztül hat a párája? No, de ne búsuljon semmit, csak vigye vissza s mondja az urfiának, hogy nekem nem kell a rózsája, mert az én kezemben mindjárt elhervadna s mondja, hogy meg se néztem, nehogy valami kár essék a rózsán.“ „Az Isten meg is őriz engem attól, hogy én vissza vigyem, inkább mindjárt a Dunába ugrom.“ „Hát miért?“ „Hát azért, hogy azt mondta mikor elindított: Andris, ha ennek a rózsának valami baja lesz, mire oda viszed és nem lesz ép és csak egy levélkéje is le lesz hervadva, mikor visszajössz az üzenettel, mindjárt keresztül vàglak.“ „Hát micsoda üzenetre vár?“ kérdém. „Azt már nem mondta meg, hogy mit tessék üzenni. Csak tessék fölbontani, itt van és nekem megmondani ép-e a

rózsa?“ Én éppen nem voltam rossz kedvemben s kacagtam. „Hátha azt üzenem, hogy egy levele lehervadt, mi lesz akkor?“ „Akkor, akkor Isten legyen irgalmas lelkemnek, haza se megyek, hanem egyenesen a Dunának.“ Én fölbontottam a stanitzlit, de mindig kacagva a sületlen fiú félelmén: „No, — mondom — semmi baj.“ Igaz, gyönyörü, ritka nagyságu, teljes rózsa volt egyetlen kis bimbóval, sűrű zöld levelei közül zamatos illatával leláncolta egész figyelmemet. De azért nem tekintettem kebelébe, csak körül néztem. Ott állt a szegény fiú, bamba kifejezéssel arcán, s várta a halálos ítéletet. Meg is feledkeztem róla, hogy üzenetet vár. Mondom: „Jól van András, haza mehet.“ „Hát mit mondjak?“ „Csak azt, hogy semmi baja a rózsának.“ Bementem szobámba, beletettem egy pohár vízbe s ablakomba helyeztem, többet reá se néztem a rózsára. Leültem kötésemmel s elmélóztam gondolatomban, hogy miféle jellemű lehet ez a *Gyertyánffy?* Úgy fél tőle a cselédje s én csakis azért vettem el a rózsát, hogy a szegény fiú aggodalmát megszüntessem. De miután úgy kiutasítottam a szobámból durván és ő még nekem rózsát küld? Azt határoztam felőle, hogy nem annyira szemtelen, hanem bárgyú. Szolgájával együtt hiányzik nála a negyedik kerék. Mily nagy dolgot csinált egy rózsával!

Egyszer csak hallom Samu kis sarkantyúját peregni. Fölugrom, ilyenkor szokott minden délután *Nagy Jánosékhoz* menni. Ilyenkor láttuk egymást, néha csak egy percre; behívni nem mertem, hogy majd haza jön *Déry*. Esett az eső sűrűn, az esernyő alá is bevert, mondom neki: „menj édes, megázol.“ Igen bús lettem, hogy küldenem kellett, de ő csak a

rózsára függesztette szemeit. „Ej, de szép rózsája van az én Rózámnak.“ Hirtelen kikapom a pohárból, megtörlöm a szárát: „Ne, neked adom, *Gyertyánffy* küldte. Majd elmondok mindent, ha sétálni mehetünk, de most csak menj, jönni találnak.“ Ő ment Nagyékhoz, szerencsére, mert jött *Déry* rögtön. Én *Dérynek* egy szót se akartam szólni a rózsáról, de eszembe jutott, hogy küldőjével nagy barátságban van *Déry* s még majd megmondja neki *Gyertyánffy*, hogy nekem rózsát küldött. Hívom a szobalányt: „Maris! csak eredj, keríts nekem akárhol egy csomó rózsát, de ha nem kapsz, csak egyetlen egyet is, de izibe hozd el.“ Elé is jött egy nagy csomó szép rózsával. Azonnal vízbe tettem ablakomban. Mitől félhettem volna? Nyugodtan leültem. De borult fölöttem az ég és felhőiből egy rózsaharc kerekedett ki. A rózsa szép illatos leveleit elhullatta s tövisei maradtak számomra.

Másnap már déltájban jött *Déryhez Gyertyánffy* s mondja neki: „Kedves komám! Én a kis Tettes asszonynak egy szép rózsát küldöttem tegnap. Nem tudom megvan-e még nála, igen szeretném tudni... de nem merek bemenni.“ Bejött hozzám *Déry* s mondja: „Tegnap neked egy rózsát küldött a komám.“ „Igen.“ „Hát hol van?“ „Ott a pohárban.“ „Melyik az?“ „Tudom is én? Oda szúrtam a többi közé. Tán vissza kívánja? Vidd el neki az egész pohárral, válaszsza ki magának.“ *Déry* beviszi, kiszedi a rózsákat. „Az én rózsám nincs közötte.“ „Hiszen rózsa, rózsa — mond férjem — vegyen el egyet helyette.“ „Ijajajaj nenenem úgy van az kedves komám“. „De el is nyílhatott az éjjel az a rózsa komám“. „Nem lehet, megismerném, mert versek vannak a belső leve-

leire igen finom tollal írva". „Versek?" bámul *Déry*!.. értem". Jön s behív szobájába: „Édes fiam hol az a rózsa, mit komám küldött neked tegnap?" „Ott van a többi közt" mondám. „Nenene tessék haragudni, itt nincs, versek voltak bele írva". „Versek??? Ej mit küldözgeti nekem? Én nem őrzöm a virágját. Mit tudom én hol van? Nekem ne alkalmatlankodjék többé semmivel" hebegém most már én is. „De édes fiam, mégis igen különös, hogy a szobádból eltünhessék valami és te ne tudnál róla semmit". Látta jól, hogy én sápadozom s mindjárt gyanakodni kezdett. „Azt kívánom, valld meg, hol a rózsa?" Én hazudni soha se tudtam, s nem szoktam, ha komoly dolgok forognak fel. Egyszerre elhatároztam, ha megfojt is, megvallom. „Ej mit tagadnám nagyon — mondám — Samunak adtam". És lőn roppant nagy szünet. Egyszerre *Déry* kezdé megtörni ezen kérdéssel: „Samunak? Hát alattomban találkoztok egymással?" „Nem éppen alattomban, sőt mindenki láttára. Megmondottam még régen, hogyha találkozom vele az utcán, vagy bárhol, én ki nem kerülöm". „De én megtiltottam a vele való társalgást", „Jaj! az még akkor volt s én engedelmeskedtem, minthogy nyugalmad kívánta. De azólta, ah azólta, igen sok történt közöttünk . . . minélfogva elvesztéd jogodat velem parancsolni. Emlékezzél vissza minden közöttünk történtekre. Azt tudod jól, hogy ártatlan vagyok, magad is meg vagy róla győződve, de jó indulatomat meg nem vonom tőle. Nem vétkeztem semmit, nem is fogok... De legyen vége a perlekedésnek egy idegen jelenlétében..." s azzal kimentem a szobából hevesen becsapva az ajtót.

Én tudtam jól, hogy még itt férjemmel nincs bevégezve a vita, de már most, hogy ennyit mertem mondani, egy kicsit több bátorságot éreztem magamban, a lehető . . . több küzdelemre.

Az eső már jól fölszáradt, elmentem hazulról látogatni *Méreyékhez*, mert a consiliáriusné mindig tudni kívánta, mi történt köztünk. Én mindent nyiltan bevallottam neki mindig s ő oly mérges volt *Déryre* mikor engem bántott, hogy egyszer azt is mondta: „Ejnye kutya-hordta nagy orrúja (mindig úgy csúfolta) vágjon egy tejes fazekat a fejéhez.“ Mondom: „nincs tejes fazekam.“ „No hát egy főzőt.“ „Akkor nem lesz mibe főzni“ enyelegtem könyezve. „No csak én azt tanácsolom magának, ne hagyja a nyakára ülni.“ „Jaj, kegyelmes asszony, de már rég oda ült s nagyon közel jár a keze a torkom körül“ . . . Haza mentem. Déry nem volt hon ebéden. Délután látom Gyertyánffyt egy szép rózsával közeledni, az ablakból mindent lehetett látni. Be akartam az ajtót zárni, de a rózsa érdekelt. Bekopog. Nem szóltam semmit, de ő benyitott szörnyü derült arccal, fölemeli a rózsát nagy diadal érzettel. Én csak néztem bámulva, hogy mi ez? A rózsát megismertem, de levelei lehervadozva. „Itt a rózsa!“ kiáltja nagy győzedelmi hangon. „Micsoda rózsa?“ kérdém. „Ne tessék haragudni, elmentem Samuhoz.“ „Samuhoz, a rózsáért?“ „Igen.“ És ő odaadta magának?“ „Jajajajaj ő nem akarta, azt mondta: semmi áron nem adom, hülye. Dedede én azt mondtam: tiszteli Déryné, tessék neki azt a rózsát visszaküldeni amit tegnap adott magának. Déryné izente azt?? Őő, hiszen én adtam neki a rózsát. Te adtad? S ő kéreti vissza tőlem? Bizonyosan te írtad azokat a szép ver-

seket? Ééén magam. Oh filkó, itt a rózsa, vidd ahova akarod s azzal kinyitotta az ajtót s azt mondta: erre az út!" És ez a bárgyú mindent híven elbeszélt nekem, a mi köztük lefolyt. „De Samu goromba volt — mondja én nem mertem szólni, féltem, hogy nem adja ide a rózsát." „És maga, hallja! Hogy merte azt hazudni, hogy én küldtem magát a rózsáért? Maga szemtelen, haszontalan gyerkőce." „Nenene haragudjék kérem. Nem tudtam, hogy megharagszik, ha vissza hozom. Olyan szép versek voltak beleírva." „Eredj a pokolba verseiddel együtt," mondám szörnyü dühösen. „Tététérdeimen kérem, ne hahaharagudjék. Többé nem teszem." „No, hiszen látom, hogy maga nagy füles. Jól van. Megteszen-e mindent, a mit kívánok?" „Mindent, mindent, csak többé ne haragudjék." „Jól van. Fogja azt a rózsát, vigye vissza mindjárt Samunak és ezen szavakat fogja mondani: „Édes úr! bocsásson meg nekem, hogy oly szemtelen voltam és hazugsággal éltem, mert nem Déryné küldött a rózsáért. Tiszteli s itt küldi a rózsát vissza."

„Oh te ostoba, azt nem mondom, ne alkalmatlankodjál többé . . . te éretlen pimasz. A te kezedből nincs szükségem rózsádra. Nesze, azzal összetépte a rózsát s a szeme közé vágta. Aztán kinyitotta az ajtót s a grádicshoz vezette, mondván: ha még egyszer ide mersz jönni, itt e lépcsőkön doblak le" . . . Ezzel fogadták őt és visszajött a szerencsétlen flótás és mindent híven elbeszélt, a mit Samu mondott neki. Ekkor egész komolysággal mondám: „Most megtette, a mi a kötelességében állott . . . én nem haragszom, de többé soha hozzám egy szót se fog szólni és soha szobámba be nem fog lépni és ha térjemet

ingerelni fogja s köztünk veszedelmet okoz ostobaságaival, úgy majd elégtételt szerzek magamnak. Most Isten önnel“ . . . és én is ajtót mutaték neki. Egy ideig nagy csendesség uralkodott a házunknál. Egyikünk se szólt a másikhoz, de *Déryn* látszott, hogy valamit forralmagában.

XII.

A Rondellát lebontják. — Az eltávozás és hatása. — Jellemvonások Benke atyusról. — Kitünő szerepeinek elemzése. — Néhány vonás b. Wesselényi Miklósról. — Az erdélyi színészekről. — Kántor és Kántorné. — Kotsi és neje. — Rehákné. — Kulcsár kellemetlen hírt mond. — Az utolsó séta Samuval az elutazás előtt. — Kölcsönös igéretek. — Samu-fürtök. — A színészpálya kellemetlenségei. — Egy új darab. — A Rózsa c. vígjáték tárgya. — Déryné mit hisz Katonáról? — A férj és feleség utai elválnak. — Búcsu a férjtől. — Szegény Déry

Ezen történetek között hallatszott már többször, hogy a *Rondellát* a Verschönerungs-Comission nem szenvedi meg a Dunaparton, hanem el fogja bontatni. Az intendáns: *Kultsár István* úr, szinte a haját tépte mérgében s tele volt aggodalommal, hogy már vajjon melyik szénatartóba dugjon bennünket a széna-piacon, hogy a németek meg ne találjanak bennünket s szét ne rombolhassák még a pajtát is a fejünk fölött. Szegény magyarok! Magyarország fővárosában nem volt hely a magyarnak, hova leülhessen, pedig nem azért, hogy a publikum ne lett volna megelégedve, sőt igen szeretett a közönség és igen zokon vette a híreket, mik közbe-közbe fölmerültek: hogy talán el is megyünk Pestről végkép. A közönség zúgott, mert valóban oly jól összvetanult társasággá alakult öszve, tele szorgalommal, igyekezettel, s oly jól szervezett

társasággá nőtte ki magát az eleinte kis társaság, hogy ha most végig megyek gondolatomban azon pályatársaim jelesjein, büszkén emelem föl fejemet, hogy én is, mint egy kis gyönge ágacskája ezen jeles, értelmes és tiszta jellemű művészeknek, gyöngéden ápolva sarjadoztam nagyobbra, nagyobbra. Mert ne tessék gondolni, kegyes olvasóim, hogy mivel régi-régi idők voltak azok, mikről beszélek, ne találkoztak volna művészek. Oh igen, mostani értelmemmel is merem bizonyítani, hogy művészek, tanulmányos művészek voltak már akkor is, csakhogy nem sokan voltak bizony egy rakáson. Nálunk voltak: *Benke*, ki igen művelt, értelmes színész volt, beszélt németül, franciául, angolul, fordított is; később professzor lett, de ismét színházhoz jött és én fiatal létemre is átértettem őt. Egyszer azt mondám neki: „Kedves Atyus! ha én király volnék, hát magát elküldeném minden országba és három szerepben léptetném föl minden nemzet nyelvén.“ „Ejnye kis húgom, hát ugyan melyek volnának azon szerepek, melyekben azon kitüntetésben részesítene engem királyi felséged?“ „Hát mondám először *A szegény költő*, másodszor az *Egyptomi útban* a gróf és harmadszor *Galotti Emiliában* az öreg obester.“ „De már most azt is szeretném tudni, ha oly mély figyelemmel méltóztatott kísérni játékomat, melyik jelenés ragadta meg kis felségedet annyira, hogy más országokra zaklatna csendes kis hazámból?“ „Jaj! azt mindjárt meg tudom mondani, édes Atyus. Az *Egyptomi útban*, mikor a szerelemféltő jelenése van a bárónéval s elkészü utazni Egyptomba féltékeny dühében. A *szegény költőben* általán fogva az egész szerepben. Oly sírhatnám

volt, — mikor maga nevetett azon sajátos kifejezésü mosolyával, a bánat és örvendetesen visszaemlékező boldog szerelem öszveolvasztásával. De mégis legjobban kitünt s megragadt azon jelenése, midőn előbeszéli, hogy húsz évi távollét alatt mindennap kiment a tengerpartra várni azon hajót, melyen kedvese jönni fog utána Indiából, hol atyai erőszak választotta el a szeretett lénytől, a melyen lobogtatni fogja a fehér kendőt jeléül, hogy elszökhetett szerelmük zálogával. S midőn húsz év ólta hijában várt naponta és mindig csalódva tért vissza nyomorult kunyhójába, hol mindig éhség várt reá, míg kétségbeesve összerogyott és egy szegény gyümölcsáruló kofa megkönyörülvén rajta, szobájába fogadta, ápolta s ellátta mindennel . . . maga pedig versek írásával kereste sovány kenyerét. Tudja Atyus! midőn sírt és nevetett egy lélekzettel, midőn én szerepemből kiesve, nyakába borulva össze-vissza csókoltam a színpadon, midőn a publikum oly csendesen lélegzett, hogy meg ne zavarja a hatást! Csak a sok fehér keszkenőt látta az ember a könyező szemekhez fölemelkedni!“ Megkisérlették még többen is e szerepet, nevezetesen *Lendvay*, a megboldogult. Midőn ezt előbeszéltem neki egy alkalommal, kedvet kapott hozzá megkisérleni ezen szerepet. „Meglásd *Déruskám*, sikerülni fog“. Itt éppen Miskolcon játszta el. Minden szereppel megbirkózott a jeles *Lendvay*, de ezt nem bírta meg se közelítni. Már azt a reszketeg, sajátságos hangot ugy eltalálni midőn beszélt, melylyel mély fájdalmát, egyszersmind ártatlan gyermekded mosolyát látni azon egy percben . . . lehetetlen volna utánozni. Csakugyan oly jellemzetes neve is van a szegény költőnek (*Kindlein*

a szegény költő, Der arme Poet). Midőn vacsorát hozat a leány s asztalhoz ülnek mindketten és a leány bort tölt poharába s kínálja, ez mohón eszi a jó sült csirkét. A leány kínálja a pohár borral s midőn fölfogja a poharat, sokáig kezében tartja csak egy mély fájdalmas sóhajjal susogja: rég, rég nem ittam, egy cseppet sem ittam . . . ajkához viszi, de oly illedelmesen csendes mohósággal hajtja föl az egész poharat! Apránkint észre venni rajta, hogy egy kis spic-je van s nőttön-nő a fölvidulása s mondja: bocsásson meg édes kisasszony . . . rég nem ittam. Ha, ha, ha! de miben lehetek szolgálatára?" „Én férjhez akarok menni és egy szép verset akarok iratni. Én itt idegen vagyok s ide igazítottak. Most jövök Indiából tömérdek kincscsel és . . ." „Indiából? Mi a neve?" „Kindlein Mária." „Kindlein Mária, az én Marim?" S föláll reszketve, kitárt karokkal. „Nem, én leánya vagyok." „És Mari?" „Ő meghalt." „Leányom" és összerogy . . . Ezt már nem lehet leírni senkinek. Itt toll nem elég, itt csak látni kellett őt. Az én szívem itt úgy elfogódott, hogy lerogytam térdre előtte és sirtunk mindaketten . . .

Midőn előmondám neki, szemeit törölgeté *Benke* Atyus s mondá: „Tovább kis hugom", *„Galotti Emiliában."* Az az csak egy rövid jelenet, de ki mélyen hallgatja s figyelemmel, a saját fejéhez kap, hogy valjon nem ő maga őrült-e meg?

Midőn Emiliát a herceg elraboltatja és megbecsteleníti, jön a herceg kegyencnője s be akar menni a herceg szobájába; elibe áll Orsini gróf, egy fiatal kamarás, ki egyszersmind a herceg kerítője: „Asszonyom! mond, oda most nem mehet be." Itt nagy

jelenésük van ; végre teli dühvel széttördeli drágaköves legyezőjét s Orsini arcába dobja, így kergeti ki az előteremből, hová éppen belép az öreg Galotti s köszöntve a grófnőt, egyenesen a herceg szobája felé siet. „Hova Uram?“ szól a grófnő. „A herceghez.“ „Ah Uram! megálljon, oda most nem lehet bemenni, be van zárva az ajtó.“ „Bocsásson asszonyom, sürgős dolgom van a herceggel.“ „Ah tudom, éppen azért nem mehet most be, mert oda bent egy szép fiatal leánynak most tépi le a herceg ártatlansága szép koszorúját.“ „Jól hallottam, midőn a hátulsó lépcsőn följöttem! Oh kellemetes volt hallgatni mint vigadnak oda bent. Micsoda nyifogás, csókolódás, ha ha ha!“ Ez alatt a grófné csipkekendőjét mind széjjel tépi dühében. „Ej asszonyom, tán elvesztette eszét?“ „Oh nem Uram! Ki annyit vesztett mint én, annak többé nincs elveszteni valója. De csak menjen, hallgassa, ez mindig így megy. Ma ez és holnap más és ismét és ismét más. Oh ne örvendjen öreg. A ki éppen most ingadoz odabent, annak *atyját Galottinak hívják*“ s azzal a grófnő távozik. Az öreg Galotti egy szót se szól, de az a küzdelem, hogy miként látszott rajta az őrültségnek némi jele egy hosszu szünet alatt . . . de mindig küzdve önmagával . . . Én Emiliát játsztam s ott lestem őt az álfalak mögött és csak csendesen mertem lélegzeni. Az egész közönség mély hallgatásba merült. Egyszer egy leírhatatlan keserű hahotába tör ki melle mélységéből. Megáll, szétnéz, eszmél kábultságából s tompa hangon kérdi: „Ki kacag itt???“ Ekkor én fejemhez kaptam mindkét kezemmel, hogy valjon nem én őrültem-e meg. Az egész publikum ekkor oly szünni nem akaró,

viharos tapsban tört ki, mely bizonyságot tett arról, hogy *Benke* művész volt.

Elősorolhatnék még többeket is akkori időből... de sietnem kell, hogy el ne késsem, mert nekem kevés van már igérve s szeretném bevégezni, ha Isten segít!

Csak annyit akarok még mondani, hogy ezen társaság legtöbbje Erdélyből, Kolosvárról származott Pestre. Kolosvárnak, az én felejthetetlen kedves második hazámnak jutott legelőbbszer eszébe, hogy legyen magyar színtársulat és lett. Oh Kolosvárt igen műértő és művelt publikum van és volt, aztán pártolták a színészetet. Ott azon időben roppant nagy számu társulat volt együtt és több művészei voltak. A nők közül *Kotsiné*, *Székelyné*, *Murányiné* voltak, kiket leginkább kiemeltek. A férfiak közül *Kotsi*, *Czelesztin* s több más, *Báró Wesselényi Miklós** volt az intendánsuk és 'szinház szükében *gróf Rédeyné* engedte nekik által egy roppant nagy szalonját s azt alkalmazták színpadnak. *B. Wesselényi Miklós*, *B. Wesselényi Miklósnak* édes atyja, borzasztó dühös ember volt és sok sajátságos esemény történt kormányozása alatt. Sok anekdótát mondanak felőle, hogy miként kínozta az alább rendelt színészeket. Volt egy *Simonfi* nevü színmester és egy *Magyar* nevü súgó, ezt a kettőt nem szenvedhette. Mindig tett velök valami mókát, de az egész komolysággal történt. *Simonfi* arról volt megjegyezve, hogy szörnyü síró képet csinált mindég és igen hebegett ... és nagyon ostoba volt; *Magyar* pedig igen magas szál ember,

* D-né Farkast ír.

ujjnyi vastagságú ajakkal és fülig érő nagy szájjal, nagyon barna arccal és torzonborz, ég felé álló hajjal . . . és nagy ehetőségéről volt nevezetes, úgy, hogy senki se akarta kosztba fogadni. Egyszer elkésett a próbáról. A gróf már nagyon mérges volt. Amint belép *Magyar*, azt mondja a *báró Simonfinak*: „eredj te majom, csípd fülön azt a Goliáthot, vezesd a nagy tükör elé, hadd lássa azt a gyönyörű pofáját. Aztán holnap kap ebédre egy kis kolibri-nyelvet, tán csak jóllakik vele.“ S a szegény kis *Simonfinak* föl kellett kapaszkodni a *Magyar* füléhez, megcsípni és a nagy tükör eleibe vezetni fülinél fogva. „No — kérdi a *Báró** látja kend magát?“ „Látom, nagyságos báró úr.“ „Nohát mihez hasonlít kend?“ „Nem tudom nagyságos úr, mihez tetszik parancsolni.“ „Ugy-e urak, egy nagyszájú tengeri harcsához.“ S így folyt ez mindig. Nem tudom hány évig vezeté a *báró* a színházát, végre mégis csak megsokalták a színész urak a sok vekszát s öszvebeszéltek, hogy jőjjenek ki Magyarországra és úgy is lőn. Többnyire mind nemes ifjakból, tanulókból és gubernalistákból állott. *Murányi* nevezetesen assessor volt már, pedig igen fiatal volt még, de igen szép, tanult férfiú, ki énekelni is tudott és reá beszélték és ő színész lett. A nők is mind jó házból valók voltak.

Kijöttek aztán Magyarországra és Debrecenben megállottak. Egy ideig ott játszottak, de meghasonlottak egymással, és a személyzet is igen nagy volt s így a társaság kétfelé oszlott: fele maradt Debrecenben, fele Pestnek indult, s azon rész, mely Pesten

* D.-né grófot ír négyszer is.

települt meg, igen sokáig együtt maradt. Még mielőtt én odamentem, sok jeles volt oda szerződve, úgymint *Rehákné*, *Kántorné*, ki ott nőtte ki magát művésznővé, *Kántor*, ki komisch szerepvivő volt, Kántornét megszerette, elvette nőül s elmentek Debrecenbe s az ott állomásozott társulathoz szerződtek. Midőn én odamentem, már *Kántorék* nem voltak ott és én nem láthattam őket játszani, csupán dicséreteket hallottam róluk beszélni.

Így jöttek-mentek a kétfelé oszlott társaság tagjai onnan ide, innen amoda vendégszerepezni. Némely része aztán oda is maradt a debrecenieknél. *Kotsi, Kotsiné* visszamentek Kolosvárra, *Kotsi* lemondott a színészetről, *Kotsiné* meghalt. *Kotsinéról* azt mondják: oly szép volt színpadon is, hogy midőn keresztül utaztak egykor Miskolcon néhány előadásra, egy tanuló ott ült az első székben, és *Kotsiné* reá emelte szemét, az rögtön elájult. De nagyon jól játszott is. *Rehákné* lelépett a színpadról, de Pesten maradt, azután csipketisztításból élt. Róla semmit se hallottam, csakhogy ügyvédnek a neje volt. Én is voltam nála egyszer. Igen barátságos és nyájas volt.

Azonban most veszem magam észre, hogy ismét más emberekkel bibelődöm.

Értésére adta egy napon *Kultsár István* úr a társaságnak, hogy csak ennyi meg ennyi ideig játszhatik, azért úgy igyekezzenek, hogy minden ember rendezze addig el a dolgait, mert ő a társaságot Pestről végképpen elutaztatni szándékozik. Végkép! Óh Istenem! mindentől, minden örömömtől el kell válnom; el, éltem világától, el gyermekkori játszótársaimtól, minden ismerőseimtől, pártfogóimtól ... Kedves Pes-

temtől, hol nyolc éves koromtól fogva szerettem élni! El a kedves utcáktól, hol *vele* jártam; a rétektől, hova le-leültünk, fejemet vállaira hajtva, kedves tavaszi illatot szívtam körüle, búsan beszélgetve arról, hogy valjon teljesedni fognak-e valaha reményeink? Midőn tudattam vele e kétségbeejtő hírt, megvígasztalt azzal, hogy őt is éppen úgy leverte a kellemetlen hír, midőn a báró tudatá vele, hogy készüljön, mert utazni fognak az ifjú báróval külhonba. „Ámbár — mondá — ez reá nézve igen hasznos, mert a maga költségén nem tehetné és ez az utazás tapasztalás tekintetéből igen hasznos leend reá nézve is, de reá nézve mégis csapás, mert tőlem nagyon messze kell válni.“

Most már nekem kétszeresen fájt e kétszeres válás: Pesttől s tőle! Az ő elutazása előtti napon igen búsak voltunk mindketten. Én majdnem kétségbeesve nem gondolva semmivel senkivel semmit! Borult volt az ég; eső fenyegetett. Én mondám: „eső lesz, de én nem gondolok vele, ma egész nap sétálunk“. „De eső lesz, te drága kis Rózám, majd nagyon megázol s beteg lész.“ „Mit bánom én, ha már te elmégy, jobb is volna, ha meghalnék. . . .“ Elmentünk. Minden utcától, hol jártunk azelőtt, elbúcsuztunk. Ebéd után ismét mentünk. Az eső elkezdett esni, éppen a réten. Hová megyünk? Ott állott a többek között egy nagy terebély fa sűrű leveleivel. A csendes esőcseppek nem hatottak keresztül a lombokon. Ott ültünk mély fájdalommal szívünkben, mintha ki lett volna mondva: utóljára látjátok egymást! Elkezdett dörögni, villámlani. Én, ki egyébkor oly félénk valék egy kis dördüléstől, nem féltem most. „Gyerünk Rózám! nem jó ilyenkor fa alatt lenni“. „Nem — mondám — ki

tudja, látjuk-e többé egymást. Te is utazol, én is fogok nemsokára. Utunk mindig messzebb-messzebb viszen egymástól, mindig szélesedik a tér közöttünk. Látod milyen jó volna, ha most leütne a mennykő s mind a ketten együtt halnánk ártatlanul, boldogul . . .“ „Nem szívvirágom, nem meghalni, élni fogunk, boldogul. Hát mire való a toll, papiros? Mindig írni fogunk egymásnak sokat, sokat, mindent“. „Oh áldott legyen, ki az írást föltalálta“ — mondám tölvidulva! Meghatároztuk, hogy gyakran, minden héten írunk egymásnak. A leveleket, miket ő ír nekem, Leontine névre címezi poste restante, hogy más kézbe ne kerüljenek. Megegyeztünk, hogy minden estve tíz órakor, mikor holdvilág lesz, a holdat köszöntve, jó éjt mondunk egymásnak . . . Így bucsúzva végre, haza indultunk: fehér ruhám, fehér cipőm mind átázva, csupa lucsok . . . a fürtök fejemen mind leereszkedtek. Samu mindkét oldalt fülem mellett három-három fürtöt kiválasztott a többi közül s komolyan mondá: „Rózám! ezen fürtöket viseld az én emlékemre mindig, mindaddig míg szeretni fogsz. Ezek lesznek a Samu-fürtök, az én fürteim Rózám s ha találkozunk viszont és meg lesznek fürteid, nem kérdezem: szeretsz-e te még? De ha fürteid eltünnek onnan, lesz az bár divat vagy nem, ne szólj egy szót se . . . érteni foglak, hogy többé nem szeretsz. Ha a Samu-fürtök eltüntek, jele lesz, hogy szerelmed is eltünt kebledből“ . . . Így váltunk el, örök szerelmet és hűséget esküdve egymásnak.

A színészeti pályának ez az átkos árnyoldala: jönni, menni, válni. A nézők előtt víg szerepet játszol, kacagsz, táncolsz, vídáman csevegsz, a nézőt magad-

dal ragadod csupa jó kedvedbe... haza mégy, s ott sírsz, bánatodban megtört szívvel, ha magadra maradsz; csak akkor szabad ömleni könyeidnek, ha senki se lát. Ah! ez pedig könnyen érheti a színésznőt, nemcsak válások következtében, de egyéb ármányok következtében is... A mi elutazásunk Pestről még mindig csak halasztódott. Egyszer *Kultsár István* úr gyűlést hirdet. Összvegyűlünk. „Most az uraknak azon kell igyekezni, hogy sok új darabot adjanak, hogy begyüjtvén a publikumot, sok pénzük legyen az elutazáskor és itt is mindent tisztába hozzanak s útra valójuk is elég legyen, meg szép hírükhöz méltóképen s illendően jelenhessenek meg, mert messze s idegenek közé mennek. Nevezetesen tegnap egy fiatal ember jelent meg nálam s egy színdarabot hozott hozzám, s igen kért, hogy adassam elé a színpadon, s hogy a nevét csak akkor mondja meg, ha tetszésben részesül a darab. Nekem nem volt időm elolvasni, tartsanak belőle olvasó-próbát, a személyek után oda van írva a szerepek kiosztása is. Itt hagyom önöknek. Adják be véleményüket a darab minőségéről." Ő távozott, a rendező olvasta a darabot. Midőn vége volt, egy mellettem ülő színész azt súgja fülembe: „Nem vett észre semmit?" Ránézek s mondom: „Mit?" „Hiszen ez a történet a rózsával... s maga van érdekelve." Mondom: „Vettem észre egy kis érintkezést, de hiszen én nem vagyok kacér. Itt ez a nő pedig, az egész játék alatt csupa kacérságból áll, aztán végre az sül ki, hogy testvérbátyja az, kivel szerelmi viszonyt folytat." „De, mondja, a nevek is bizonyítják, hogy a társaságot illeti:

Deresházy . . .	*Déry*	*Muraközi*. . .	*Murányi*
Deresházyné . .	*Déryné*	*Gyergyoviczki*	*Gyertyánfi**
Benedeki	*Benke*	*Nyalótzi*. . . .	*Nagy*

És így az egész társaság tagjainak első szillábái mind így voltak kiírva, hogy mindenikünkre rá lehetett ismerni, címje pedig ez volt: *„A Rózsa-harc, vagy az ártatlan legyek a szemtelen pókok közt.“*

Én már a darab címjét is sületlennek találtam, de egy szót se szóltam, csak oda megyek *Benkéhez* s mondám: „csak azt a darabot atyus keresztül akarom nézni, minthogy nekem van benne a főszerepem.“ „De szerepeket kell kiiratni belőle.“ Mondom: „majd holnap.“ Azzal mentem egyenesen *Kultsár Istvan* úrhoz, mondom: „Tettes úr, ez a darab nem adathatik elő.“ „Nem-e?“ „Nem.“ „Hát mi okból?“ „Itt van, elhoztam s igen kérem, tessék eltiltani és örökre megsemmisíteni, mert engem akarnak benne kompromittálni és ha színre kerül, azonnal elhagyom a társaságot, elmegyek Debrecenbe.“ „Az volna még csak a szép“, kiáltja. „Ez többé nem lát napvilágot.“ Én köszöntem neki s haza mentem. Másnap csak bámultak a tagok, hogy nem írhatnak szerepeket, én pedig egy fricskát mutattam nekik kacagva, de egy szót se szóltam. Nem mindenik tudott róla, hanem végre mégis tudtomra esett, hogy *Gyertyánfi* ötven forintot adott *Katona Józsefnek*, hogy csak írjon egy darabot azon estélyről, midőn nála voltunk és a rózsávali történetet, csakhogy más színben . . . Ez *Katoná*-tól elég nem szép volt. Én *Katoná*-val többé soha se találkoztam.

* De ezen szerepvivőnek nem volt kiírva a neve, csak három csillag, de mint gazdag gavallér volt kijegyezve mondja D.-né.

Azonban egy reggelen bejő hozzám *Déry* igen komoly arccal s azzal kezdi: „Édes Rózsám! én szándékomat tudatom veled, hogy én elutazom.“ „Elutazol? Hová?“ „Szirmiumba.“ „Messze van az?“ kérdém. „Igen messze“ mondá. „Én így tovább ki nem állom az életet melletted. Te nagyon kötöd magadat orvosod tilalmához, én hát inkább eltávozom azon időre tőled. Nincs semmi ellenvetésed?“ „Nincs — mondám. Se nem küldelek, hogy menj, se marasztallak, hogy maradj. Te hirtelen természetü ember vagy, mérgedben nem ismered magadat. Te tudod, öszvekelésünk óta mennyit szenvedtem és mellé veszedelmes betegségben sínlődtem. Emlékszel, hogy nyavalyámban se voltál kímélettel, de kiugrottam ágyamból, ki a szobából az udvarra, ott leültem a hóra, hogy haljak meg, míg be nem vittél dermedten s alig tudtam eszmélni? Tudod, hogy a köztünk történtek után elidegenedtem tőled. Én sajnállak, de te magad idézted elé, a mik köztünk meghasonlást eszközöltek.“ „Ha elismerem is, hogy úgy van, de hátha ott állást szerzek magamnak, eljösz-e hozzám, ha oda hívlak?“ „Nem soha. Én a színészetet nem hagyhatom el soha.“ „De engemet,“ mondá? „El a világot, de a színpadot nem. Ez egyedüli vágyam, szerelmem.“ „Maradj hát magadnak, őrült bolond“ s ezzel kirohant szobámból. Ezen jelenet után egypár nappal ismét jött búcsuzni. „Jó alkalmam van menni, este hat órakor indulunk . . .“ azzal pakkolt. Elkérte a *nyert* ostáblát. Szívesen odaadtam. Elkérte az ágynemüt. Szívesen azt is. De elkérte szép rózsaszín selyem paplankámat is, mely még anyám selyem ruhájából maradt, a mit apám tölszabdaltatott *Tiroler-szoknyácskának*. Azt már sajnál-

tam s egy kicsit görbe szemmel néztem, midőn bepakolta. Oly jó könnyü nyári paplanka volt s éppen anyám emléke kötött hozzá! Még egyszer búcsuzott, miként mondá: „szerelemmel szívében s azon reményben, hogy visszatértekor vagy midőn ismét találkozunk, ki fog gőzölögni a színészet iránti szerelmem s ki fogok ábrándulni . . .“ Szegény *Déry!* én sajnáltam őt mint embert s midőn távozott s magamban maradtam, könyes szemmekkel gondoltam reá, s óhajtottam, hogy bár az Isten oly nőt vezetett volna útjába, ki őt boldoggá tehette volna és rokonérzéssel viseltetett volna iránta, mert ő különben becsületes ember volt, csakhogy fékezni nem tudta természetét!*

* 279. lapon említett Katona-féle vígjátéknak helyes címe ez: *A rózsa, vagyis: A tapasztalatlan légy a pókok között.* Eredeti vígjáték 3 felvonásban. — Kiadta Milesz János: Katona József családja, élete és ismeretlen munkái című művében. Budapest 1886. Az egész esetről részletesen szól ily című értekezésem: Katona mint vígjátékíró. (Irodalomtörténeti Közlemények 1894.)

XIII.

Új lakás Nagyéknál. — Vida és Helmetzy. — Vidáné. — Egy gyászba öltözött férfi lép a szereplők közé. — Murányiné szerelmes lesz beléje. — Vidáné is. — A nagy eső és egy lovagias férfi. — A „gyászos“ első látogatása. — A „gyászos“ Vidáék páholyában és Vidáék lakásán. — Az elejtett kávés findsa. — A német színházban. — Kovatsóczy és Déryné. — Kovatsóczy jelleméről és modoráról. — A „gyászos“ szerelme. — Déryné nem tudja Samut feledni. — Barátság, szerelem helyett. — Kulcsár átadja Pestmegye ajánló levelét. — Kovacsóczy kíséretül megy.

Azonban a *Rondella* mégse indult a mindenek útjára: azaz enyészetnek; természetes, hogy a társaság se sietett az elindulással . . . tehát maradtunk és folytattuk előadásainkat. De miután *Déry* elutazott, nem akartam magányosan lakni, reá nem tudtam magamat venni. Még soha egyedül nem laktam és féltem. Én nem tudom, mitől féltem, csak nem mertem egyedül lakni. *Murányiékhoz* a sok gyerek miatt nem mentem. *Nagyék* ott laktak abban az udvarban — ők csak kettecskén voltak — én tehát odamentem ő hozzájok kosztra és szállásra. Hála Istennek! mondám, most már ismét leány vagyok, legalább annak képzelem magamat.

Nagyékhoz nem járt sok fiatal ember, az asszony nem éppen a virágzó években volt már és igen egy-

szerű, igénytelen nő, de igen csinos és tisztán tartott háztája, ő maga takarékos mindenben.

Vidáék is már rég bejöttek Törtelből lakni és éppen abban az udvarban fogadtak szállást. Ezt én igen szerettem, mert ők ís még mindig a régi hajlammal viseltettek erántam. Itt volt alkalmam új ismeretségeket csinálni. Nevezetesen éppen akkoriban egy hirhedt egyéniség *Helmetzi*, még akkor fiatal ember volt, de szép eszű, s jövőre szép reményt nyújtó egyéniség. Én a szép eszű embert mindig igen szerettem. Ő *Vidáéknál* mint házi barát szerepelt. Szerették őt igen, az úr nem lehetett nála nélkül, *Vidáné* nem akarta nélkülözni s mindennapos volt a háznál. Egész napokon át se eresztették haza s így *Vidáné* engemet is csak akkor bocsátott szobámba, midőn próbára, játékra kellett mennem. Mondja egyszer *Vidáné* férjéhez: „Ugy-e Lacikám, furcsán vagyunk mindaketten ezzel a két elhagyott árvával. Te a kis Rózának eleitől fogva atyai pártfogója voltál, én meg *Helmetzi* anyja leszek, ámbár még ilyen nagy kamasz fiam nem lehetne.“ „Hát majd kis mamának hívom,“ mondá *Helmetzi*. „Úgy is jó lesz. De már most ketten úgy szeressék egymást, mint testvérek.“ „Ezer örömmel, mondá *Helmetzi* s mindjárt kérem is a testvéri csókot.“ „Hohó! mondám, a testvérek nem igen csókolgatják egymást és általán fogva, nincs osztogatni való csókom. Mi testvérek vagyunk s úgy fogom hívni: az én bátyám.“ „Oh kis bohó!“ mond *Vidáné* és össze-vissza csókolt.

Az előadások annak rendje szerint folytak háborítatlanul. Midőn még érdekemben feküdt lenézni a publikum közé, ha a színpadon voltam, hát egy hasítékot vágtam a penetzilussal s mindig lestem, valjon

ott áll-e a kijelölt oszlop mellett „vezércsillagom.“ Most *Murányiné* állott ott a kis hasítéknál s oda int engemet. Oda futok: „Nézd csak Róza! ott jobbfelől van egy oszlop. Ott áll egy gyászba öltözött férfi. Nézd meg jól.“ Oda megyek, nézem, s valóban különös! Egy magas száll férfi; lehetett tova harminc éves. Nem mondható szépnek, de különös érdekes barna arccal, szép nagy sötétkék szemekkel, göndör fekete hajjal. Tiszta feketébe volt öltözve; kalapján gyászfátyol csokrozva, ott állt mozdulatlan, magasan fölnyúlva a többi álló férfi közül. Mondja *Murányiné:* „Látod?“ „Igen, ma már harmadszor látom e férfit ugyanazon egy helyen állani és éppen az én Samum helyén“ mondám szemrehányólag. „S tudod-e Róza, hogy azólta, a hogy őt először láttam, kerüli az álom szemeimet . . . Szerelmes vagyok bele.“ „Szerelmes? Hiszen a hangját se hallotta Tercsa mama.“ „Nem adnám sokért, ha megismerkedhetném vele.“ „Nem, nem, mondám, előbb hangját kell hallani, csak az a szívbe vezető út. Csakúgy látásból egy férfit se tudnék megszeretni.“

Másnap *Vidáéknál* vagyok. *Vidáné* megragadja kezem, beviszen a kis kabinetbe: „Róza, látta-e tegnap azt az idegen férfit.“ „Micsoda férfit?“ „Egy idegent, kit még sohase láttam a színházban, se oly érdekes arcot. De az egész férfi különösnek tünt föl előttem, gyászba öltözve.“ Mondom: „Láttam, de nem oly nagyon föltűnőnek tetszett előttem, csakhogy tiszta feketében volt.“ „Jaj, azzal az emberrel meg kell ismerkednem“ . . . Leültünk ebédhez. Több szóváltás közt elkezdi *Vidáné:* „Lacikám! én tegnap a színházban egy igen érdekes embert láttam. Neked

akárhogy, meg kell azzal az emberrel ismerkedned és nálam bemutatnod. Nekem az a férfi igen tetszik. Tudnom kell, honnan jött, kicsoda és micsoda?" „Jól van angyalom! Elmegyek hozzá és megmondom: hallja az úr! az én nőm beleszeretett magába; azt kívánja, mutassa be magát nála s udvaroljon neki." „Annál jobb lesz pacikám." Mindig így hívta férjét s kis fiát Lacikát, ha tréfálkozott velük. Kacagtunk aztán rajta. „Hát az én bátyámat hova dugja — mondám — mert már csak fia?" „Elküldöm pacival ostáblázni." „No hiszen ravaszok az asszonyok, a míg fiatalok, főleg ha ilyen öreg férjük van, kinek haja közé belopódznak azok az átkozott ezüst szálacskák" mondá *Vida* úr.

Egynehány nap lefolyt. Ha játsztunk, *Murányiné* súgja fülembe: „Nézd, most is ott áll." Ha haza mentem, bejött *Vidáné:* „Rózácska, látta-e, most is ott állt. Mindég jobban tetszik. Bárcsak már hozná el az a Laci."

Egy előadás alkalmával igen nagy eső kezdett esni s játék alatt nagy zápor tört ki. Le is vetköződtünk már, az eső sűrűen esett még apró cseppekben. Küldöm a leányt: „Ott-e a fiakker?" „Nincs." Elment a leány egyet keresni. A mienket bizonyosan elvitte valaki. Nem kapott; egyetlenegy fiakker se volt már. Induljunk hát gyalog. Kendőkkel, terítőcskékkel beburkolóztunk, a mint lehetett; mindenikünk útja másfelé vitt. Alig lépek néhány lépést, mellettem terem egy magas férfi, s fejem fölé tartja esernyőjét. Én egy kissé meg is ijedtem, mert már jó setét volt, az utcán egy lélek se járt, s nem ismertem meg hirtelenében, hogy az a mi gyászosunk. Egy kissé hallgattam s

nem tudtam, menjek-e vagy megálljak? „Bocsánat asszonyság! Ne tartson tolakodónak, de igen sűrűn esik, átázik s az könnyen betegséget idézhet elő.“ Mondom: „Köszönöm uram! de én nagyon messze lakom, egész a Molnár-utca végén.“ „Annál inkább szüksége van kisérőre és esernyőre.“ Igen keveset beszélgettünk, csak annyit mondott, hogy ő kocsit keresett, mert nem volt nála esernyő, de már akkor nem lehetett találni, a színházból haza térők mind elfoglalták, s úgy sietett haza, hogy míg levetkőzünk, jókor érkezzék. Én igen köszöntem neki s midőn haza értünk, a kapunál „jó éjt“ mondék neki s még egyszer megköszöntem. „Én a napokban tisztelkedni fogok, hogy bocsánatot kérjek s megmondjam kilétemet.“ „Nem fogadok el látogatókat.“ „Senkit?“ kérdé vontatva. „Senkit“ mondám. „Ez nekem fájdalmat okoz.“ „Sajnálom . . . jó éjt“ s míg a kapu kinyílt, s én besiettem, hallottam mondani: „Én becsületes ember vagyok semmi rossz szándék nem vezet.“ „Jó éjt“ — kiálték még egyszer s azzal a kapu bezáratott, s én általázva szobámba sieték. Gondolatokba merültem e kis esemény fölött. Megmondjam-e a két nőnek ezen előttük igen érdekes férfiúval történt találkozásomat. Mi benyomást fog reájuk tenni? Nem cselekedtem-e helytelenül, hogy a látogatást eltiltottam? Igaz, hogy érdekes, szolíd férfiúnak látszik. Még eddig nem volt alkalmam a felől gondolkozni, hogyan viseljem magamat látogatók irányában? Fogadhatok-e el valakit? Hátha sokan találnak látogatni, aztán mindenik iránt egyformán igen barátságosan kell magamat viselni? Ez nekem igen unalmas lenne. Nem, nem, semmi esetre. Ha komoly leszek mindenki iránt, ellenségeim lesznek,

ha barátságos leszek, tolakodók lesznek. Volt egy kevés tapasztalásom; még se voltam magammal tisztában. Végre elálmosodtam, s csendes lélekkel elaludtam.

Másnap szép reggelre hajnallott; új életre hozott az estéli zuhany mindent, növényt, embert. A térdig érő port elverte, fölvidult az ember kedélye is. Én elmentem látogatóba *Murányinéhoz* ebéd után, de inkább csak azért, hogy kikerüljem *Vidánét*, nehogy eláruljam magamat s kikottyantsam, hogy érdeklődése tárgyával találkoztam. Estefelé haza mentem. *Vidáék* künn ültek, s szörnyü zajjal elfogtak az udvaron. *Vidáné* vidáman kacagva mondja: „Rózácska! sokat veszített. Nem volt itthon . . . *ő* itt volt.“ „Ki ő?“ kérdém. „A gyászos.“ „A gyász-publikum?“ kérdém. „Igen, s most még szerelmesebb vagyok belé. Lacikám elfogta az utcán. Sétát akart tenni a *Beleznay*-kertben, Lacikám meg éppen onnan jött ki. Karon cipelte, s csak hozta. Amaz csak meresztette reá a szemét, hogy mit akar vele? Míg végre elbeszélé neki őszintén, hogy nője reá bírta, hogy neki bemutassa minden áron. Lássa az úr, — mondá — érdekemben feküdt, hogy önt valahol megcsípjem, mert lássa, csak úgy kapok jutalmul egy csókot a szép asszonytól. Nono! csak ne bámuljon őszbe készülő hajszálaimra. Nőm nem öreg, szép és fiatal.“ Ily tréfásan ismertette meg magát az ő szokott kedélyességével *Vida* úr. „Édes kis nőm, megcsíptem — mondá. — *Kovacsóczy* Ádám úr, a kis *Károlyi* György gróf magyar praefectusa, azaz nevelője . . .“ így mutatta be azon férfiút karjánál fogva. A vendég komoly, de minden fesz nélküli félmosolylyal mentegetődzött: hogy örömére szolgál

ily kedves parancsnak engedelmeskedni, csakhogy ő — mond — igen unalmas mulattató. — Ezzel meg volt kötve az új ismeretség, a mindennapi szíves látásra.

Ezen elbeszélésre én egy kis zavarba jöttem, hogy valjon nem szólt-e a tegnapi hazakisérésről s megvalljam-e vagy hallgassak? Elhatároztam hallgatni! Másnap játékom volt; szélcsend volt a házunknál, mert akkor sohase szerettem semmi látogatót, ki engem zavarna. Színházba mentünk. Játék alatt *Murányiné* hozzám jő: „Nincs kedvem — mond nincs itt a gyászpublikum; nincs kedvem játszani.“ „Sőt nagyon is itt van — mondám kacagva — csak nézzen föl Tercsa mama a *Vidáné* páholyába. Ott látszik a fekete, göndör frizirozott haja *Vidáné* széke mellett. De mindig a függönyön a szeme, hogy mikor lebben már föl. Nagy szinházkedvelő, úgy látszik“. Másnap megvoltam hiva *Vidáékhoz* ebédre. Három óra tájban kopognak. Ki lép be? A gyászos! Még csak most láttam őt egész valóságában. Igazán! a magatartásában, társalgásában, volt valami megnyerő és méltóságos magaviselet; de mégis mindamellett egy kis zavar látszott rajta hatalmat venni. *Vidáné* bemutatott bennünket egymásnak: „Nézze ön itt a mi kis közkedveltünket“ tevé hozzá. „Valóban — mond — színpadon a vidámsága elragadó. Alig várom az esti hét órát, hogy föllviduljak“. „Hát komor ön?“ kérdi *Vidáné*. „Nem éppen komor, csak komolyabb, mint lenni kellene“ — felelé ő — de nem rég jöttem Pestre, idegen vagyok itt és nincsenek ismeretségeim“. „Jaj! azt szerezni kell — mond *Vidáné* — s itt száműzünk minden komolyságot. Itt mi szeretünk vidámok lenni,

Majd mindjárt jön az én Lacikám, majd fog ő ezer tréfát beszélni, miken kacagnunk kell". Igy folyt még egy jó ideig a közömbös társalgás. Végre jött Lacika. „No ki szeret engem?" mond s kezében egy páholyjegyet emelt magasra. Ma igen jeles előadás lesz a német színházban". Akkor mind a ketten odarohantunk *Vidánéval* s átöleltük: én is, én is. *Vidáné* nem sokat bánta, német vagy magyar, csakhogy színház legyen. „Mily boldog, ki valamit fölmutathat, mely által ily kedves ölelésekben részesülhet" mond gyászosunk. „Jaj barátom! ez nem mindennapi, de ritka szerencse, hogy eltaláljuk kedvöket miszerint ily kedvezésekben részesülhessünk. Egyébiránt majd barátom is részesülni fog, ha megnősül az ily női kedélyek megnyerésében". „Én sohase nősülök" mond a gyászos komolyan... Félbeszakadt a beszélgetés; jött a szobaleány s a már terített asztalra tevé a párolgó, vanilia-illatos kávét. Még akkor nem divatoztak igen a thea-asztal-terítékek, de a legtöbb helyen vaniliás kávé volt a szives látás jele... A férfiak állva maradtak — feledém mondani, hogy a többi ismerős férfi is besereglett, kik *Helmetzivel*, az én bátyámmal, az úr szobájában kártyáztak. *Vidáné Kovacsóczyt* kinálja, ki egy ablak függönyei mögé vonult: „Tessék". „Köszönöm! Nem szoktam délután kávézni". „Semmi mentség. Most az a parancsszó, meg kell lenni". Menjen Rózácska, legyen az ő Hébéje, majd meglátja elfogadja." „De hátha kosarat kap Hébe kisasszony?" mondám; de már akkor felfogtam az ízletesen elkészült sürü pillés kávét egy parányi kis tálcán s a mint kinálom s ő a findsát kezébe veszi, rám néz, én lesütöttem szemeimet a földre; paff, a szép aranyos findsa

csörömpölve ezer darabokban feküdt a viaszszal bevont padimentomon, az ízletes kávé Dunaként folyva el a földön. Ezt a zavart leírni lehetetlen. Nem tudta magát menteni az én gyászosom, csak elpirult s végtelen zavarát fölhuzott vállakkal mentegeti. Egy-két szót szólt: „bocsánat... én... de szörnyü ügyetlenség...“ A férfiak röhögtek, bosszantották, ő végre mégis csak magához tért s mondá: „Én valóban zavarba jöttem a fölött, hogy meg kell innom, ha méreg volna is ezen nektár, miután a parancsszó ki volt mondva...“ „Nem, nem, monda *Vida* úr, a vanilia szaga lázította föl érzékeit s mellé még az átnyujtó“. No most már kettőnkön volt a sor: *Vidáné* s én jöttünk zavarba. Én magam se tudom miért — mert én nem voltam belé szerelmes — de *Vidáné*, a tapasztaltabb, egy mozzanatából észrevette, hogy az ő inklinációjánál hányat ütött az óra, zavarba jött előttem, minthogy oly bizalmasan nyilatkozott hajlama felől. Eleget közbe vágott a bosszantók hahotája közé *Vidáné:* „Semmi, semmi. Ne hagyja magát zavarni *Kovatsóczy* . . .“ de látszott rajta mégis némi kis lehangoltság, ezt azonban mindenki a szép tarka kinai porcellán-findsa törött darabjai fölött való érdeknek tulajdoníthatta . . . No de végre annak is véget kellett érni, mint mindennek s *Kovatsóczy* utazásaira fordult a társalgás. Én hallgatag voltam, egy hangot se tartottam meg se fülemben, sem eszemben. Az én lelkem elszállt onnan s követte az *én* utazómat!

Elérkezett az idő s színházba mentünk; de hijába töröm az eszemet, nem emlékszem, mi darabot játszottak. A férfiak hátra húzták magukat a páholyba, *Vidáné* ült szembe a színpaddal, én háttal ugyan, de

a nyakam, mintha srófon járt volna, mindig oldalt néztem, mert *Kovatsóczy* mintha oda lett volna cövekelve, szembe velem, *Vidáné* széke mögé, úgy állt ott mozdulatlanul, de szemei erősen reám tapadva voltak. Már ekkor semmi kétségem se volt, hogy én vagyok hajlandósága tárgya. Én ezt igen sajnálva vettem észre, most már előttem volt, hogy nyilatkozni fog. Mit mondjak? Elfogadnom nem lehet. Elutasítani? Ez nem fiatal, virágzó, játszi érzelem, ez egy komoly, meggondolt férfiu érzelme.

A mitől féltem, megtörtént, korábban, mint gondoltam. A darabnak vége lőn, mentünk le a lépcsőkön. Gyalog mentünk haza, szép este volt. Amint a sokaság közé elegyedtünk, *Kovatsóczy* megragadja karomat s rohan előre ki, *Vidáékat* hátra hagyva s midőn kivergődtünk a tömeg közül, elkezdi mosolyogva, sebesen: „Asszony . . . tündér . . . Ördög vagy mi vagy?“ Én elszörnyedve fölnéztem reá s csak ennyit sziszegtem: „Jézus . . .“ de egyszerre nagyon sok gondolat tolakodott fejembe s én karomat ki akarva szabadítni, mosolyogva mondám: „Kérem, menjen, vezesse *Vidánét.*“ „Én nem tudom magamat tettetni, mondá — nem lehet. Én holnap ott leszek, betolakodom, nyilatkoznom kell, mert megfojt. Kicsiny *Déryné!* maga az én lelkem vágya. Ha leigézett, föl kell engem oldozni.“ „Én — mondám komolyan — föloldozom. De most vigyázzuk *Vidáékat* . . .“ s így álltunk meg a Váci-utca szegletén a társaságot bevárva. Végre megleltek bennünket. *Vida* úr elkiáltja magát: „No lásd Katinkám, féltetted kis leányomat, hogy agyon tapodják a sűrű sokaság között. Itt van, *Kovatsóczy* kiragadta, mint héjja a csirkét.“ Én ki akartam

bontakozni karjából, hogy *Vidáéhoz* menjek, de oly szorosan átfogta sovány karomat, mintha vaskapoccsal lett volna karom átszorítva. Akaratlanul is veszteg kellett maradnom. Vígan társalogva értünk haza. *Kovatsóczy* „jó éjt“ mondott s távozott, teljességgel el nem fogadva a szívélyes marasztalást. Mi meg mind együtt maradtunk *Vidáéknál* vacsorára. Egy óra volt, midőn szétoszoltunk, az én *Nagyném* már aludt. Ezen férfiúvali ismeretségemet azért hozom föl, mert valóban különös jellemű ember volt és egy érdemes tanítót, egy jeles barátot és becsülésemet a legnagyobb mértékben megnyerő férfiút találtam benne. Eljött másnap csakugyan, délutáni négy óra tájban és ismét, mi nekem akkor még igen föltűnő ismerkedésnek tetszett, hogy még nem is igen beszéltünk egymással és ő oly megbízottan szól. Vagy nem is tudtam neki az igazi nevét kitalálni, hogy milyen furcsa modorban akarja magát nálam bemutatni és ismét azon módon: „Asszony . . . tündér . . . lidérc . . . vagy mi vagy.“ Én nagy hahotára fakadtam ezen beköszöntésnél, de megvallom, nem haragudtam meg reá. Bárki másnak, ha úgy jött volna be, tán ajtót mutattam volna, de ő neki ez a mód, igen sajátságosan, igen jól állt. Úgy képzeltem őt, mint egy heves mulattot (minthogy oly barna is volt) az ő csendes, komoly magaviseletéből egyszerre kitörve, mint kitört a bosszúja egy sokáig elfelejtett sértés érzeténél a mulatnak, ha bosszúja tárgyát föltalálja, hogy elégtételt vehessen. De hiszen én őt nem bántottam meg; hogy a findsát kiejtette a kezéből, én nem tehettem róla. No de hiszen nem is bosszús volt az arca, hanem ő is kitört kacajjal nyitott be s mondá el végül: „Igen, igen,

kicsiny *Déryné* oldozzon föl engem, mert leigézett. Engemet, ki soha nem hódoltam még egy nőnek se. Most egy gyermek kivesz a sodromból és fülig szerelmes vagyok. Nem, nem fülig, hanem fülemen fölülig, mert eszemet is elragadta magával.“ „Oh, sebaj! mondám. Ha szerelmes, úgy még nincs veszély.“ „Nincs?“ kérdé — elhagyva a kacagást. Én harminc évet elhaladtam. Soha se akadt meg a szemem . . . szívem annál kevésbbé. És most, szemem, szívem lángba borult s eszemet is magával ragadta szerelmem.“ Ismét azt mondom: „nincs veszély, ha csak szerelmes. A szerelem szalmaláng, de édes úr! ha szeretünk, az baj, az már nagy baj! Mert minden kicsiny hamis mozzanatnál megsebesül a szív, aztán beteg lesz.“ „Már tapasztalatból szól a kicsiny *Déryné?*“ „Oh nem — mondám — hála Istennek! még eddig nem, de ezután, ki tudja?“ Reám nézett sokáig s nem szólt, végre mondja: „Azt mondá a multkor: föloldoz. Oldozzon föl.“ „Ha szerelmes, nem kell föloldozni, magától elmúlik. Ha szeret, akkor egy szó elég a föloldozásra.“ „Én szeretek.“ „Szeret?“ „Igen, én szeretek! Újra mondom, s csak azért teszem e vallomást, mert az fájó érzelem, mely búsít s boldogít egyszersmind, mert ez örökös. Hát még egyszer mondom: egy gyermek tanít engem, hogy szerelmes vagyok-e vagy szeretek? Igen, kicsiny *Déryné*, én hát szeretek, de nagyon forrón és magát szeretem oly nagyon, hogy sohase fogok mást szeretni, csak önt.“ „De hiszen — mondám — már nem lehet. Már föloldoztam.“ „Nem vagyok föloldozva, nem akarok föloldozva lenni,“ mondá „De én már szeretek — mondám — örökre s így más valakit többé nem lehet szeretnem.“ „Így hát ki

van mondva reám komolyan az örökös rabság, szabadulás reménye nélkül" — mondá egészen lehangolva. „Oh nem — mondám — Isten őrizz! a míg szabad az ember s nincs lekötve, nyitva áll előtte az egész szép nagyvilág s tárt karokkal fogadja őt egy örömteljes hosszú életre; de a ki lekötötte magát egynek, önakaratából, rabláncokra fűzte élete egész jövőjét; annak nem lehet, nem szabad többé más szívével játékot űzni. Én hallgattam volna, de nemes szívet sejtek önben s látom elkomorult arcáról, hogy mély érzelem lakik keblében és én kötelességemnek ismerem tiszta vizet önteni a pohárba. Ismerjen meg engem, a milyen valóban vagyok. Én nem minden férfi előtt nyilatkoztam volna így; én azt mondtam volna: nem lehet, s punktum. De magát sokkal többre becsülöm, semmint hideg szóval tudnám mondani: eredj tovább, barátom. Magam se tudom magamnak megmagyarázni, hogy miért, de nem vagyok egészen közömbös a maga nyilatkozatánál, bár ez nem szeretet, inkább a nagyrabecsülésnek s némi vonzalomnak érzete... jó indulattal vagyok irányában, mint egy testvér." „Tovább asszony, tovább, hadd térjek magamba. Tehát úgy szeret, hogy soha többé senkit nem lehet elfogadnia?" „Soha! mondám. Önként mentem magam rabigába. Oh de ezen rabság kedves nekem... az életem boldogság." „Férjét érti?" „Nem"... s itt pirulnom kellett, mert ezzel bevallottam, hibás nő vagyok. „Most tudom, mondám, hogy becsülését elvesztettem... De nem tehetek másképp. Én hazudni nem tudok, nem akarok." „Hibázik a kicsiny *Déryné*. Sőt még jobban becsülöm ezen nyilt vallomásáért, mert látom: nem csapodár, hanem mélyen érző szív lakik benne és nem űz gúnyt egy oly férfival, ki

bevallja, hogy még soha se szeretett, harminc éves korának dacára soha se mozzant meg szíve . . . és most, ily rövid idő, egy látás elég volt, hogy mélységes mély érzelmet ébreszszen föl ezen rideg szívben.“ „Igazán mondja, mondám, ismeretségünk sokkal rövidebb, semmint hosszabb küzdelem követhetné. El fog múlni. Most csak fölébredt mély szendergéséből és ezután fog élvezni.“ „Soha! most én mondom: soha! Kicsiny *Déryné*, én még most jobban szeretem, és nagyra becsülöm ezen nyiltságáért. Olybá nézem, mint *Ninont*. Ő is csak egyet szeretett. De ő hasonlíthatalan szép volt és az udvarlók serege zajongta körül s így nyilatkozott imádóinak: „én nem szeretem önt uram, de ha örömest van körömben, szívesen megengedem és elfogadom imádóim körében.“ És minthogy a kicsiny *Déryné* becsülését megnyertem, fogadja el nyilt vallomásomat. Én esküdni nem szoktam soha, de fogadjon engem testvérének, barátjának. Én mindig gondolni fogok reá a távolban is. Én soha se nősülök. Nem tudnék úgy szeretni senkit, mint a kicsiny Rózát! Kicsiny Róza, engedje nekem úgy mondani: te kis Róza! Hadd hitessem el magammal, ha távol leszek, hogy van nekem egy kis hugom, a ki olykor rám gondol. Kis testvéremet szabad nekem szeretni, s én szeretni fogom mindig, örökké. S most annyi küzdelemért, örök rabságomért, melyet önmagamra kimondok, megérdemlem a tiszta szeretet testvéri csókját“ . . . s ezzel hozzám közeledett, átkarolt és megcsókolt. Én nem utasítottam vissza, de nem csókoltam meg. Szemei könnyel teltek meg. Vette kalapját, szót se szólt, kiment az udvarra és járkált egy kis ideig. Végre bejött ismét és mosolyogva

kérdé: „nem gúnyolja ki könyeiért a férfit?“ Sohase volt szokásom a valódi érzést kigúnyolni. . . .

S ezen férfiú ezen vallomása után, minden nap eljőve hozzám, mikor játéknap nem volt és el tudta velem tölteni az időt. Egész délutánokat nem unatkoztam vele. Mindig megtartotta azon szép méltóságteljes magaviseletét, a mi mégse volt feszeskedő, de csupa illedelem és kellemes társalkodó volt. Midőn a két asszony észrevette, egy kis ideig irigy szemmel nézték . . . de *Murányiné* igen szerette férjét s hamar kiábrándult. *Vidáné* kicsit megfenyegetett, de többé szó se volt róla; ők kimentek ismét Törtelre.

Egyszer egy napon *Kultsár* úr gyűlést hirdetett, hogy az egész társaság jelen legyen. Midőn mind odafönt voltunk, bejő *Kultsár* úr, egy nagy, pecsétes levelet hozván kezében s tudtára adá a társaságnak, hogy holnap lesz az utolsó játék, mely ki van tűzve, és bontani fogják a *Rondellát*. „Itt adom át önöknek ezen ajánló levelet Pestmegyétől, melyet önök számára kieszközöltem. Mehetnek vele mint: *Pest vármegye által pártfogolt társaság,* egész Magyar- és Erdélyországon keresztül-kasul. Menjenek, hirdessék a magyar nyelv szükségességét, miként hajdan az apostolok hirdették a hittant. Pest soha se fog közömbös lenni sorsuk iránt és én levelezésben fogok ezentúl lenni önökkel és a mikor szükségük lesz tanácsomra, vagy intézkedésemre, mindenkor szólítsanak föl barátságos tudósításaikkal. Mindenkor résztvevő barátjukra találnak bennem. A szép magaviseletet nem kell ajánlanom. Mind az igazgatóság, mind a közönség meg volt elégedve magokviseletével. Éljenek boldogul! Legelőször is *Egerbe*, onnan *Miskolcra* töreked-

jenek. Szerencse vezérelje önöket.“ . . . Mindenikünk könyezve búcsuzott el a jó *Kultsár István* intendáns úrtól. De könyezett szivében mindenik a kedves Pest elhagyása miatt . . . Most már pakkolás, útikészületek foglalták el időnkint. Bús volt az egész társaság. Ha együvé gyűltünk egymást látogatva, vagy jó ismerőseinktől búcsuzva, mindig könyes szemekkel találkoztunk az utcákon minden ismerősökkel.

Végre mondja *Kovatsóczy*: „Én nem engedem, hogy a kicsinyke Róza parasztszekérre üljön, ha Pestről kimegyen. Én nem válhatok el. Édes *Nagyné* asszonyság, kérem jőjjön, kisérjük el Hatvanig ezt a kicsi asszonyt. Én a kocsimba fogatok forspontot. Hatvanba lakik testvérem, a tiszttartó; nála beszállunk s másnap a kis Róza elutazik másfele, mi pedig vissza, a nagy tömegü, reám nézve üres Pestre.“

Csakugyan úgy lett. Az elindluásra kitűzött napon pakkomat fölpakkolták a bagázsiás szekérre, mely a többiekkel együtt elindult. Mi hátra maradtunk még egypár órával, hogy ne együtt menjünk azon sok pakkszekérrel.*

* Kultsár István ezt írta lapjában 1815 junius 24-én: „Azon Pesti Magyar Theatrumi Társaság, melly 1807 óta magát itten tökélletesíteni és mutatványait jeles Játékok előadásával, az ide gyülekező Nemzeti Nézők előtt megkedveltetni igyekezett, *az illendő hely fogyatkozása miatt innen elköltözni kínteleníttetvén, Miskoltzra szállíttatott, hogy a felsőbb Ns. Vármegyék előtt is bővebben megismertesse magát s gyakorlásban maradjon mindaddig, míg az illendő új Theatrum itten elkészülhet.*“

III. RÉSZ

Vándorúton keresztül-kasul a hazán.

(1815—1822)

Egeren, Miskolczon, Komáromon, Szombathelyen, Pozsonyon, Sopronon, Kis-Martonon át Székesfehérvárra.

OSZK

I.

Kovatsóczy mint utitárs. — Búcsuzás Hatvanban. — Fogadtatás Egerben. — Kőszegi, az első szerelmes. — Az akasztófák az úton. — Megérkezés Miskolcra. — Az első benyomások. — A „Korona"-fogadóban. — Az első fölébredés. — Borsodmegye rendeinél. — Erős József.

Kiindultunk tehát a kedves Pestről, mely engem gyermekségemtől ólta tölnevelt s talán sohase látom meg többé. Ki biztos abban, visszatér-e oda ismét valaha, honnan kiindult? S ha vissza nem térnék? Ha soha se jutok többé Pestre, úgy tavaszomat se látom többé? Szótlan lettem ezen gondolatokba elmélyedve. Oldalt a kocsipárnára hajtottam fejemet... s megszúrta a hajtü a fülemet. Kiszedegettem hajamból, betakartam arcomat, a hajtűket a párnákba szúrkálva, mintha aludni kívántam volna, de csak gondolkozni akartam. Két kisérőm oly gyöngédséggel viseltetett erántam, hogy nem háborgattak, míg magamtól föl nem bontakoztam. *Kovatsóczy* mulattatott bennünket, miként csak lehetett, hogy szórakoztasson. Ezen férfiui nemeslelküségéről még jobban meggyőződtem ezen együttutazásunk alkalmával. Nem szólt többé szerelemről semmit, de szemeiből, ajkiról szüntelen ezen szó látszott felém lebegni, midőn hozzám szólt, vagy valami előforduló udvariasságnál: szeretlek.

Ezen különben komoly s mégis lelkesült férfiúnál különösnek tünt föl az ő lemondása és legyőzése s mindezek mellett az ő művelt udvariassága. Igen jól illett neki mindez s kényszerített engem az utazás végével azon nyilatkozatra iránta, hogy: „ha szívemet azon egyetlen kép úgy el nem foglalta volna, ő volna a férfi, kit szeretni tudnék.“ Ez őt nagyon boldogította s most már arra erőszakolt, hogy levelezzünk. Végre beleegyeztem. Aztán még mindig kért, hogy csak tartsam meg magamnak mindig azon vidám természetemet, mint a milyennel bírok, úgy örökké kedves leszek minden ember előtt és hogy tudja meg ő mindig tőlem: valjon boldog vagyok-e, úgy ő is nyugodt lesz szenvedéseiben . . .

Így értünk *Hatvanba* estefelé! Behajtatott bátyjához, ki véghetetlen örömmel fogadta kedves öcscsét. Ő bennünket bemutatván, sok nyájassággal fogadtattunk. De a ház asszonya nem volt hon, egy rokonához utazott; azonban a szakácsné sürgött-forgott, készült a jó vacsora. Majd tízenkettőt ütött, midőn a számunkra elkészített szobába bevonulhattunk *Nagynéval* nyugalomra. A férfiak még azután is sokáig fönn mulattak. Midőn reggeli után indulnunk kellett, azon férfi sirt, mint a gyermek. Csak keszkenőjét nyomta szüntelen arcára; bátyja nyakába borult s kérte őt, hogy meg ne itélje ezen gyermekes indulatért . . . mert mindent elbeszélt bátyjának még az estve. De azért ő mindig magát kikacagva búcsuzott, könyes szemekkel: „Kicsiny *Déryné!* — mondá — többször, mindig feleljen leveleimre . . .“

Én *Murányiékhoz* mentem aztán, kik a nagyfogadóban voltak szállva s azután mindig velök utaz-

tam, egy szekéren. Így indultunk el *Hatvanból* először *Egerbe* s ott megállapodtunk egypár előadásra, keresztül utaztunkban. De oly szíves fogadásban részesült a társaság, hogy sokkal több ideig időztünk ott, mint előbb szándékunk volt. A sok meghivásnak: ebédekre, pincékbe, ozsonnákra, vacsorákra, nem volt szünete. Ez előttünk új dolog volt, Pesten az ilyesekben nem részesültünk soha. Eleinte szégyeltük *Murányinéval* elmenni, de „itt az a divat" mondják, „meg kell lenni, csak gyerünk"... aztán mentünk. Akkor láttuk, hogy hisz az nem oly közönséges pince, hol leülnek s mindig isznak. Föl volt terítve, az asztal megrakva minden jóval: rántott csirke, hideg liba, sült bélesek... nocsak szóval minden jó, mi az ember étvágyát fölcsiklandozhatta s végül a jó aszuszőllő borok, melyeket a gazda gyomorerősítőnek kínálgatott s melyet némelyek a férfiak közül nagyon igénybe vettek, mert mihelyt a cilinder kiürült, a gazda ismét teli töltötte: „tessék — mondá a gazda — lám még meg se kezdettük a cilindert"... „Igaz biz az"... mondák a férfiak „nohát kezdjük meg"... De hát végre a gyomorerősítő fejgyengítővé vált s némely férfira nézve nagyon káros behatást gyakorolt. Nagyon megszokták a boritalt, a mit Pesten egyiknél se lehetett észrevenni: kivált az én *szürke kaputosom* és az én színpadi szerelmesem *Kőszegi*. Ez nekem nagyon sok bajt okozott, mert sokszor játék napján is megtörtént rajta a baj s nem akart játszani. Garázdálkodott: „nem, nem — mondá — nem játszom, az Istennek se játszom ma". „De nekem, kedves Lojzikám, a maga kis szomszédjának. Tudja gyerekkorunkban mennyi „viola-saftot" megnyaltunk? Most játszani fog velem

úgy-é? Magának most egy kis gyomorfájása van . . . hanem nincsen saft, de egy kis fekete kávé nem fog ártani". „Csak ha maga tölt nekem". „Én, én, Lojzikám". Már akkor elküldtünk a kávéházba kávéért. Nem győztük belé tölteni a sok fekete kávét, a míg egy kevéssé felvilágosodott nála. Elhatároztuk aztán, hogy: ne fogadják el a sok pincébe való mulatságokat. Mi ketten *Murányival* úgyis igen untuk a sok dohányfüstöt és estig tartó zajongásokat. Inkább könyveinket vettük elé s mulattunk ketten, mint Pesten. De szegény *Kőszeghi Lojzira* igen rossz hatással volt végtére. Kár volt érte, mert jó színész volt különben és szép színpadi alkat . . . örökre megmaradt ezen hibájában s végtére idősebb korában iszákosságának lett áldozatja.

Minthogy híre ment, hogy innen *Miskolcra* szándékozik a társaság, tehát sürgettek bennünket, hogy csak jelenjünk meg már. Végre tehát meg volt határozva az indulás napja. Én legörömestebb siettem a pakkolással; nem nagyon szerettem Egerben lenni akkor, mert midőn közel voltunk már Egerhez, ott pillantottam meg, még most is borsódzik a hátam bele, a borzasztó, végzetes négy oszlopot, melyen már két hét óta függött, hét, a törvény által elitélt gonosztevő.* Én bennem oly borzadást okozott, hogy rosszul lettem. Szerencsétlenségemre leszállt az egész társaság, közelebb menvén őket megbámulandó és engem is, mintegy erőszakosan cibáltak le a szekérről, hogy nézzem meg jól őket, különben mindig

* Hogy mily bámulatos Déryné emlékezete, bizonyítja gróf Desewffy József levele Kazinczyhoz 1815. szept. 24-éről, ngyanezen förtelmességekről. (Irod. hagyaték II. k. 27. lap.)

előttem lesznek álmomban. Oda vezettek, de nem kellett több, úgy megundorodtam e látványtól, hogy arcomra csaptam jó illatos zsebkeszkenőmet. De nem érzettem a jó illatot, csak a borzasztó szagot . . . és még, hogy én oly finnyás voltam mindig életemben, hogy minden kellemetlen szag, vagy kellemetlen tárgynak láttára nagy undort keltett bennem . . . és most ilyesmit nézni, iszonyatos volt! Most már abban a képzelődésben éltem, hogy az a levegő reám szárnyalt és én halálos beteg leszek [illegible] a szél a városba és mindent megérint . . . Egyszerre csak előttünk termett a város, az ő szűk, sötét kapujával, mely körül nagy, nehéz láncok függtek. Ettől mind megijedtem: „Jaj mondám, itt be leszünk zárva.“ Beereszkedtünk a sötét kapu alá, nagy zörgést okozván a nehéz paraszt szekér, hogy rengett belé a kapu tetején lévő sötét épület. Fekete volt, mintha valami égés füstje maradozott volna rajta a rég elmúlt időkből s a melynek sötét, rostélyozott két üregéből homályosan s búsan nézett le néhány töredezett üvegdarab. „Jaj nekem!“ kiálték föl, ez volt szavamjárása mindig, gyermek- és időskoromban is; még a legmegelégedettebb helyzetemben is egy nehéz sóhaj tört ki keblemből s „Jaj nekem“-et kiálték, hol hangosan, hol csendesen. Mi baja? kérdék gyakran, kik még nem ismertek. „Semmi“ mondám kacagva. „Hála Istennek! azt gondoltuk, valami szerencsétlenség érte.“ Most is kiáltám: „Jaj nekem! Tercsa mama, én ebben a fekete városban nem élek meg; innen temetnek el.“ És csakugyan egy egész hétig beteg voltam. Az ablakokat mindig zárva kellett tartanom, hogy az a büzhödt levegő be ne jőjjön reám. Nem ehettem semmit, mind

undor volt előttem. Mikor nem játszottunk és ebédre hívogattak is, nem tudtam enni, csak erőltetve; kivált ha nyúl jött az asztalra, már akkor föl kellett kelnem s kimenni.

Így hát örültem, midőn már kocsin ültem s elhagytuk az ódon várost, ámbár sok jó ismerőst hagytam hátra, kiknek házánál kellemesen töltött időt élveztem. Csak akkor kezdettem kellemes levegőt élvezni, midőn már vagy egy stációt elhaladtunk. Mindig azt gondoltam, jön velünk ismét a büzhödt levegő. Most, midőn ismét azon uton jöttünk visszafelé, hogy *Miskolcra* menjünk, előre beburkoltam fejemet, hogy se ne lássak, se ne halljak semmit. Azután vidáman folyt az utunk, előre elképzelvén magunknak a helységet, a hol játszani fogunk, mert még Pesten létünkkor tele verték fejemet némely ifjak balitéletekkel, mondván: „Ne menjen *Déryné Miskolcra*, ott csupán nagy karimájú kalapos embereknek fog játszani; aztán mind csupa fehér kendővel bekötött fejü asszonyok ülnek a zárt székekben“ s így hát nem is igen magas fogalmam volt *Miskolc* műveltségéről.

Már estve volt, midőn a városba hajtattunk s kellemetlen kinézésűnek tetszett a külseje: sok rongyos viskó állott előttünk s elkezdettünk *Murányinéval* röhögni fölötte, hogy majd vajjon melyikében ezen *Rondelláknak* fognak nekünk színpadot építeni? A mint így mókázunk, egyszer csak egy széles, mély árokba éreztük magunkat leereszkedve. „Jaj! — kiálték — itt lesznek a süllyesztő masinák.“ Azon az árkon kellett akkori időben a városba leereszkedni. Azonban midőn abból kiértünk, egyszerre a városban találtuk magunkat. Már akkor minden ház ablakából gyertya-

világ özönlött felénk, alacsonyabb, magasabb házakból egyaránt. Szép este volt, s bár késő, de mégis sok csinos nép sétált az utcákon. Ez már mindjárt más hangulatba emelt bennünket. De hová szállunk? Lesz-e itt oly épület, hol ennyi szekér beállíthat: tizenkét szekérnek sok hely kell. „Hej földi! — szólítottak meg egy bámészkodó parasztot — hol lehet itt beszállni? Hol van egy fogadó?“ „Itt ni mindjárt, az a nagy épület, a hol az a sok ablak világít.“ Még jó darabot kellett fölfelé jönni, míg megpillantottuk a Korona-vendéglőt. „Ah! — mondánk — alászolgája! hisz nem éppen oly fekete az ördög, mint a hogy festik.“ A szekerek zörejére minden ajtóból özönlött ki a sok Kellner, Hausknecht, nyitották a kaput innen is, onnan is bukdosott ki a sok vendég. Berobogtunk, vagy két szekér a kapu alá. Mi voltunk az elsők *Murányinéval*. Leszáltunk. Jött oda a Kellner: „Mit parancsolnak?“ „Legelőbbszer is szobákat nyissanak.“ „Nem lehet, mind el vannak foglalva.“ „Csak nem hálunk itt az udvaron?“ ... Én már leugrottam; tömérdek nép tódult a kapu alá, alig tudtunk mozogni. Hozták a gyertyákat, lámpákat világítani; oda tolongtak a vendéglői vendégek, bekukkantottak az ernyő alá, *Murányiné* szép asszony volt. Mindjárt kezdettek lármát ütni s kiabálni a Kellnerekre: „Segíteni kell a dolgon, a dámáknak szoba kell, Jean.“ Ez alatt a zajra kijött a fogadós, mind körül fogták, színészek, urak, mind kiáltották egyszerre: „szobákat, szobákat.“ „Jó, adnék szívesen, — mond a fogadós — de egyetlen egy sincs üres“. Ez alatt hangzott a vendégek közül: „a pesti társaság ... színészek.“ Ez alatt én csak mind bámultam, még sohase utaztam ily nagy

számmal és néztem minden felé, hogy milyenek azok a nagykarimás kalapú emberek? De nem láttam egyetlen egyet se, sőt igen csinos, illedelmes ifjakat s férfiakat. A *Korona* előtt, de csak az utcán, a nők, kik sétáltak, mind megállottak. Ez igy tartott egy kis ideig, és gondolám, hiszen itt urak vannak, ez víg város, itt jó lesz nekünk. Ahogy ott cibálták a fogadóst, mondja: „Ha csak a nagy-szállába nem szállnak be az urak?“... „Ugyan, hát miért nem mondta mindjárt, már azóta le is pakkoltunk volna.“ Elkezdődött a lepakkolás, majd éjfélig tartott. A férfiak odalent enni kértek, volt minden. Mi fölvitettünk egy kevés vacsorát. Én csakhamar a párnazsákomat kértem, hogy lefekhessem. De igen fölbiggyesztettem ajkimat, amidőn hozták a sok szalmát, a nőtlen ifjak számára. Életemben sohase szenvedhettem egy szalmaszálat se a szobámban; ha egy szál történetesen valami ruhán becsúszott, nem aludtam. „Jaj, — mondám — hát az a sok szalma mind itt lesz a földön?“ Hát? — mondák — annyi ágyat csak nem állíthatnak föl a teremben.“ „Elég baj — mondám — már most szépen lefekhetünk, mint a d..... az ólban! De nekem hozzanak legalább egy olaszfalat, különben le se fekszem.“ Elment a mumus *Murányi* nagy dühösen: „Ennek a capriciósának mindig vannak valami kifogásai.“ *Murányiné* is utána kiált: „Nekem is Zsiga!“ Lement az asszonyhoz s kérte *Murányi* nagyon. Végre nagy nehezen mondá: „Egyetlen egy van, de az nekem kell, mert sokszor a vendégek itt kártyáznak a szobában s én amellé vonulok aludni.“ „No, de most igen szépen kérem...“ *Murányi* is szép ember volt s tudott hizelegni, a hol szükséges volt.

Végre fölcipeltette a szolgával az olasz falat s szent volt a békesség. Elaludtunk az úrban, de még odavetettem *Murányinak:* „Bizony, ha nem hozott volna, le se feküdtem volna, de egy se aludt volna egész éjjel. Elővettem volna a gitáromat s reggelig mindig énekeltem volna.“ *Murányiné* elkiáltja magát: „Dögölj már egyszer“. „Már megdöglöttem“, mondám, s halálos kacagást vittem véghez.

No de, milyen volt a fölébredés! Borzasztó volt végig nézni azon a teremen. Az a sok szalma; mindenik csomón elterülve az a sok férfi, ki csak hajnalkor jött föl aludni, mert a vendégek megismerkedtek velök s itatták, vendégelték őket! A ruhájok szerteszórva hevert. A sok gyerek, egyik itt nyafogott, vizet kért; a másik sikoltott, hánykolódott „kávét, mamám, kávét“; másoknak más bajuk volt! „Istenem! — mondám — csak most az egyszer szabadíts meg, sohase utazom többé egész társasággal.“ „Hja! — mondá Tercsa mama — még többször is fogod te ezt próbálni, ha már utaznunk kell.“ Hamar megmosdottam, fölöltöztem, kimentem, lementem a kapu elé friss levegőt szívni s mondám: „Föl ne hívjanak engem reggelizni, míg a terem ki nem lesz takarítva.“ De föl is riasztották az elsőbbek a boglyas úrfiakat, mert szállásokat kellett keresni és helyiséget, a hol színpadot lehessen építeni.

A társaság vezértagjai végre fölkészültek s mentek a Vármegye házához a Pestvármegyétől nyert ajánló levéllel, magukat a főszolgabírónál s a többi fő uraknál bemutatandók. Midőn visszatértek, szörnyű vidám kedélylyel sorolták elé azon szíves fogadást, melyben részesültek s milyen lelkes, igaz magyar

bensőséggel fogta karon *Erős* főszolgabíró, hol az egyiket, hol a másikat, s vezette őket a többi tisztviselő urakhoz, kik mind valóságos, eredeti magyarok! A főpénztárnok egy igen érdemes öreg úr *Miskolczy György* úr, azután *Szrógh Sámuel*, senator *Ragályi* ezek voltak a színház, vagyis a színész-társaságot rendező komité s mindjárt oly hévvel jártak-keltek a társaság ügyében, színpad fölépítésére alkalmas helyiséget keresni, mintha az ő boldogságuk függött volna tőle.

Nem leltek sehol. *Erős József* főszolgabíró úr, ki valóban egy viális, tevékeny ember volt, nem hamar mondott le a fölkarolt dologról; különben is ő és nagyon tisztelt családja, tudniillik nője és kisasszonya voltak mindég Miskolcon a „Tongeberek".

II.*

Hol legyen a színpad? — Az átalakított kocsiszin. — A holdvilágos este hallgató közönsége. — Lakás Korodinénál. — Az első hatás. — Az Erős-család barátsága. — Az első jutalomjáték jövedelme. — Erős úr, mint pénztárnok. — Fürdés a Szinvában. — Virágcsempészek. — Ismerkedés Rőthi Micivel. — Látogatók jönnek. — A Komáromy-család. — Rőthi Nina. A kasznáréknál. — Kellemes élet. — Komáromy néni elvei. — Mit ir Pestről Kultsár István? — Murányiné elkedvetlenítése. — Mi történt a Rondellával? — Déryné egy nagy hibáját bevallja. — Mit ír Kovatsóczy? — Hát Nagyné? — Kovatsóczy nagyon búsul.

Visszatérvén a helyiség kereséséből, sehol, sehol se leltek alkalmas helyet, hol színpadot épithettek volna, öszvecsoportoztak a Korona udvarán tanácskozni: hogy már most mi lesz és mi legyen? A Korona udvarán volt és áll mai napig is egy nagy négy-

* E fejezet előtt e megható sorok állanak Déryné eredeti naplójában:

„Miólta az utolsó szókat leírtam, már harmadik holnapja — hogy toll nem volt kezemben, nagy beteg voltam: tsak most ötöd napja, hogy fön járok — de tsak mindig űlve a szobába — igen el vagyok gyöngülve — ez nagy hátramaradást okozott irományomban — már azt gondoltam többé egy betüt sem írhatok, — de még egyszer irgalmas volt a jó Isten! áldassék szent neve! szegény testvérem hasonlóul egy hét múlva megbetegedett — s még most is fekvő beteg; igen rossz a szállásunk — mert borzasztó drágák a szállások — s nem lehetett jobbat találni. . . .“ A mult emlékeitől azonban baját feledve, ír tovább!

szögü nyilt kocsiszín, erős kőoszlopokon, magas, bezsindelyezett tetővel. *Erős* főszolgabíró úr rápillant: „Urak! itt a színpad.“ A színészek nagy szemeket meresztettek, különös nagy kérdőjellel arcukon: „Itt? a lovak fölött? Itt lehetetlen lesz játszani.“ „Ej, miért nem? mondák az urak. Szükségből, míg jobbat kapunk.“ „De akkor magasabbra kell emelni a ketrecforma tetejét.“ „Hát fölemeljük.“ „De hol járnak föl a színészek a szinpadra?“ „A publikum között.“ „Ám legyen, a végzés teljen,“ mondám és azzal fölsiettem kedvetlenül a közös nagy terembe. Egy-két nap alatt mindenki elköltözött a szállására, csak én maradtam ott a *Murányi*-családdal; még nem leltek alkalmas szállást számunkra.

A színpad készítéséhez rögtön hozzáfogtak, de én már halálig unatkoztam. *Erős* főszolgabiró úrnál nagy ebédet rendeztek, melyre a társaság elsőbbrendű tagjai hivatalosak voltak s több más vármegyei urak, hogy megismerkedjenek a társasággal. Ebéd után lementünk a kertbe s ott mulattunk estig. Valóságos magyar vendégszeretettel láttak el bennünket.

Tündérkastély Magyarországban című kedvelt játék volt kitűzve első előadásul. Még mindig a Korona-teremben voltunk szállva, mert *Murányiékkal* akartam egy szállásra menni, de nem kaptunk alkalmasat. Gyönyörü szép holdvilágos este volt s mondom *Murányinénak*: „Én ezt a kis játékot telerakom olyan kis kedves dalokkal, majd meglátják, nagyon fog tetszeni. Úgy veszem észre, hogy itt szeretik az éneket.“ „Azt nagyon helyesen teszi, mondja *Murányi* koma, (mert egyik fiának én voltam a keresztanyja.) No de hát mit?“ Az nálam hamar készen volt. Elővettem lanto-

mat és elénekeltem: Cserebogár, sárga cserebogár . . . „ezzel fogunk megjelenni," mondám. „A második?" „Mariskám, Mariskám, eszem a szemedet." „Nagyon jó" mondák. És még? „Majd egy kedvenc dalomat: Akkor úszok öröm özönében." „Helyes" mondák. Ezeket mind elénekeltem. Gyertyát még nem gyujtottunk, mert a nagy ablakon elég világosan besütött a hold. Egyszerre csak borzasztó tapsvihar töltötte el a léget. *Murányiné* lenéz az alakon: „Nézzétek csak, mond, ezt méltó megnézni. Az egész utca zsúfolva tele néptömeggel." De hogy oly csöndesen, oly tömérdek nép hol vette magát elő, azon bámultunk. Az udvarokból székeket hordtak ki, s a ki tehette, arra állott föl, meg nagy kövekre, hogy beláthassanak a terembe. Szerencse, hogy nem volt gyertya. Elsülyedtem volna szégyenemben! Dehogy néztem volna ki . . . elbujtam. Másnap volt még a zaj: „hogy siessenek már azzal a szín fölépitésével" „mikor játszanak már?" Végre az is elkészült. Szállásra mentünk, de nem kaptam *Murányiékkal* együtt, hanem egy becsületes polgárnénál, özvegy *Kórodiné* asszonyomnál, a kinek a szobáján kellett keresztül menni az én szobámba, három lépcsőzetet fölfelé menve az utcára szolgáló szobába. Éppen azt szerettem én. Úgy elvoltam barrikadirozva, mint egy kis várban.

Nem akarok hosszas lenni annak leírásával, hogy elésoroljam, mennyire tetszett az első előadás a publikumnak. Nagyon meg voltak elégedve minden következő előadással, mintha még soha se láttak volna színi előadásokat, pedig, mint mondák, már azelőtt játszott itt a *debreceni* vagy a *kolosvári* társaságnak egyik elszakadott része, mely sok jeles tagból állott, *Kotsi*

vezérlete alatt.* Szóval igen megszerették a társaságot, s a társaság is csakhamar igen otthonosnak találta magát e barátságos városban s mintha örök időre ide készkeltük volna be magunkat, úgy letelepedtünk. Csak azért kell egy kissé körülményesnek lennem, mert itt velem némi sajátságok történtek.

Mondám, hogy az *Erős*-család mily kitünően víg család volt, az úr, az asszony s kisasszony és engem nagyon megszeretvén, magas kegyökkel dicsekedhettem. Ők szerettek vígan lenni még éjjel is és így engem se hagytak aludni. Én már ágyban feküdtem néha, jöttek seregestől s ablakomon bekopogtak: „Kelj föl te kis leveli béka, gyere sétálni!“ „De hiszen már én alszom.“ „De nem fogsz aludni, hanem jösz énekelni. Csak nyisd ki!“ S föl kellett kelnem, öltöznöm s menni s az ismerősök ablakai alatt mindenütt éji dalt énekelni. Ilyen sajátságos jelleműek voltak a főszolgabíróék. Az úr maga a legnagyobb táncingerlő mindenben. Aztán soha se neveztek nevemen, hanem mindenféle állat nevét ruházták reám, hol kis trücsök, hol leveli béka stb. Egyszer reám kerül a sor, hogy jutalomjátékomat vegyem. *Matskássy Julianna, v. az arany percek* c. nézőjátékot választottam s minthogy igen alkalmatlan volt az öltözködés a lovak rezidenciája fölött, úgy tettem a rendelést, minthogy férfinak kellett öltöznöm, hát otthon fogok felöltözni és csak négy órakor ebéd után megyek föl a kasszához ülni. Még akkor az volt a divat, hogy a jutalmazottnak ott kellett ülni a kasszánál. Egyszer csak látom, hogy

* Déryné valót állít, mert 1800. junius havában tényleg megfordult Miskolcon a debreceni társulat.

a színházi szolga evez nagy lelkendezve a szállásom felé két órakor ebéd után. „Mi a baj?“ — kérdém egész hidegvérrel. „Tiszteli a főszolgabíró úr, csak tessék hamar feljönni, mert már ő feltörte a kasszaládát, a billétákat mind eladta. De még kell több is.“ Én csak néztem reá. Nem értettem: „a főszolgabíró törte föl a ládát? Hiszen még csak két óra és négyre mondtam“. „Jaj, semmi! De már nincs billét és a publikum nem akar elmenni.“ Még csak most voltam zavarban: hogy mi okból lett a főszolgabíró kasszír? „Eredj, mondjad, hogy öltözködöm és nem mehetek rögtön.“ Én izibe neki fogtam, sietve öltöztem. Öszve készültem, Schlafrockot vettem magamra s mentem föl a *Koronába*. Még nem volt négy óra, de ahogy bementem az udvarra, a tömérdek nép tódult felém: „tessék billétet adni, már két órától fogva itt állunk.“ „Édes Uraim! nekem egy sincs“. Azonban ott állt *Erős* úr a kassza-asztalnál, erősen demonstrálva némely urambátyámnak, hogy már nincs billét... de lesz. Megpillant, hogy küzdök a bejuthatásért, rám kiált: „Gyere már te fülbemászó, adjál billétet.“ „Hiszen mind ott van a kassza-ládában.“ „Volt, de nincs“ — mondá — „én azt már mind eladtam.“ „No, úgy hát nincs is több — mondám, — mert csak annyi ember jár be, a mennyi billét ott volt.“ „De a kik itt várnak, azoknak okvetlen billét kell.“ Még csak ezután kezdődött a pokoli lárma. „Mitse tesz, — mondja Erős úr — lesz szék, urambátyám, hordatunk széket.“ Csakhamar beírt még, a mennyit kértek: papíros jegyeket, tiz forint az ára, ott lesznek a székek A. B. C. „De hát mi hova megyünk?“ kiáltának a galériára kívánkozók. Mondom: „sehova lelkem, nem férnek be.“ És mond

Erős úr: „Dehogy nem. Nézzék barátaim: itt minden szó lehallatszik, még jobb lesz idelent, hisz odaföl mind megfúlnak a nagy hőségnek miatta, idelent pedig jöhetnek, mehetnek, pipázhatnak s nem lesznek berekesztve a tyúkketrecbe.“ Erre lőn aztán nagy kacagás. „Csak az lesz a különbség, hogy nem látják az öltözetet.“ „Baj is az . . . itt a billétek.“ „De Tettes úr — mondám — hisz ez rablás!“ „Te hallgass! eredj föl oda ni.“ Én fölmentem, de már a publikum tódult, csakhogy ki ne maradjanak a helyből. Játék után háromszáz pengő forintot adott kezembe *Erős* úr, pedig különben száz forint jövedelem se volt. Beszélték aztán, hogy miként járt el a gazdag urakkal: „Neked sok pénzed van — mondá — nem adok billétet, ha tíz, vagy öt pengőt nem adsz“ . . . már a milyen gazdag volt. Így zsarnokoskodott számomra a jó *Erős* úr.

A többek közt szokásom volt mindig, akárhol laktam, ablakomat egész nap nyitva tartani; szerettem a friss levegőt, s minthogy szép, válogatott virágcsomagokat kaptam, egy pohárral ablakomba tettem. Sokszor leszoktam menni szép meleg estéken a Szinvába lábamat áztatni. Sürü fűzfával volt bekerítve a Szinva széle s engem nem lehetett látni, bár nem messze folyt le a Színva ablakom előtt. Egyszer csak látom, hogy ablakom előtt egy sereg leány csoportozik, szörnyü óvatosan és halkan susogva, de nem vettem észre, hogy mit mívelnek ott? Eszem ágában se volt, hogy rablás történnék. Már végtére szerettem volna, hogy oszoljanak, óhajtottam a szobámba jutni. Végre egy férfi is hozzájuk sompolyog s mondja halkan: „Jertek, mert majd észrevesz.“ Gondolám magam-

ban, már megtörtént. Végre elmentek s én szobámba sieték. Mindjárt ablakomhoz mentem, hogy becsukjam, hát az én poharam a virág-csomaggal együtt eltünt, és egy szép aranyos pohárban válogatott pompás virágok díszlettek elömbe. No, gondolám, az ilyen rablást szeretem. Másnap megyek a postára s a mint a templom előtt elhaladok, egy szép arcú, gömbölyü termetű leányka köszön igen nyájasan s megszólít: „Már ilyen korán sétálni tetszett?“ Mondám: „Nem éppen sétálni, de a postán voltam.“ „Én is arra lakom — mond — a merre az asszonyság. Együtt mehetünk.“ „Örülni fogok — mondám — ha ily kellemes társaságban tölthetem el azon unalmas utat, mert igen messze lakom.“ „Jaj! de hát még én, aztán meg a kamerális kasznár *Komáromy* bácsiék! Engem *Rőth. Micinek* hívnak s közel rokonságban vagyunk velök*i* Ők még föllebb laknak, egész fönn, a serház mellett és mégis minden estve lejövünk, csakhogy meglássuk az asszonyságot. De hasztalan minden törekvésünk. Mi *Rőthiék* két leánytestvér vagyunk: testvérem Nina és én, *Komáromy* bácsiéknál pedig négy leány, két fiú. Azt mondta az öreg bácsi, meg Komáromy néni, ha még ma se ismerkedünk meg valamikép, az egész két család egyszerre rohannak be az asszonysághoz és úgy raboljuk el, haza se eresztjük többé.“ „Én pedig ily szívélyes, kedves rablók által szívesen engedem magam elraboltatni s rablóimat mentől előbb szívesen elvárom . . . úgyis tegnap estve rablás történt nálam, csakhogy nem kiraboltak, hanem becsempésztek nálam valamit. Nem ismeri a kisasszony a pohár tulajdonosát?“ s oda nyujtottam neki az aranyozott poharat kacagva. Ő is elkacagta magát. „Dehogy nem

— mondá — ez a Károly bácsi pohara. Teljességgel ő akarta magának cserébe elrabolni az ablakbeli poharat. Mi két család igen nagy szeretettel viseltetünk egymás iránt. E két család szinte csak egyet képez; mi mindig együtt vagyunk. A mit az egyik akar, a másik is azt akarja s így kellemes időt töltünk együtt.“ Így hát Micikével már nagy barátságot kötöttünk. Búcsuzott, s ment. Gondolám magamban: ez sajátságos család lehet . . . s tovább nem gondoltam reájuk, csak annyit, hogy majd eljönnek s megismerkedem velök. De alig ütötte el ebéd után a két órát, hát igen kedves hangzású kacajt és zsibajt hallok az ablakom alatt. A kiváncsiság oda csalt, kinézek az ablakon, hát egy csinos fiatal leánysereg, egy idős és egy csinos fiatal ember kiséretében; vidáman enyelegtek a fölött, hogy majd milyen szemeket meresztek, ha szobám egyszerre megnépesedik csupa idegenekkel. De bámultam is igazán, kivált a megismerkedési modoron. Ha meggondolom, tán az ismeretség nem is tertozik egészen a dologra, de hosszú életemen át, némely viszonyaimban, sok érintkezésbe jöttem e két család némely tagjaival s még máig is, midőn e sorokat írom, e két család utódjaival a legnagyobb szeretetben és barátságban élünk, sőt van egy szeretetreméltó bájos kis keresztleányom, a szép kis *Farkas Róza*. Bocsánat e kis kitérésért. Térjünk vissza az ismeretségre . . . Vidám enyelgések között legelőbbszer is belép szobámba egy idős férfi, athletai termettel, piros vidám arcvonásokkal s kék szemeiből oly különös szivélyesség tündöklött, hogy szinte jól esett, ha az emberre nézett. „Kedves asszonyság — mondá — bocsásson meg, hogy először is minden illedelem ellen

egész családom bemutatásával rohanom meg. Nevem: *Komáromy* s itt kamerális kasznár vagyok. De a vágy, mentől előbb megismerkedni, űzött bennünket és egyik sem akart elmaradni, nem ám. Legelőbbszer is itt *Komáromy Károly* nagyobbik fiam: a koronaörökös, univerzális széptevő, az ám" , . . „De édes apám . . . nem éppen univerzális" . . . Az ifjú szép, magas, karcsú termettel, halvány arccal, szép nagy kék szemekkel, gesztenyeszín hajjal, tülig elpirult, midőn apja reá vallott, hogy széptevő. „A kisebbiket, Bélát otthon hagytuk, még ő nem tartozik a széptevők sorába. Itt négy leányom: a legnagyobb *Nina*, aztán *Stanci*, *Cili*, és ez a legkisebb *Mari* . . . de ez már a galambfészek, az ám . . . s végre itt kedves hugaim: *Rőthi Nina* és *Mici*" . . . s ezzel megtörülte keszkenőjével homlokát, „no hála Istennek — szólt — csakhogy már túl vagyunk. Vagy vagytok-e még többen? Igaz! még otthon van két darab *Komáromy : Béla* és anyácska, nőm; ő szegény beteges, az ám és ritkán mehet ki, hogy meg ne ártson neki. Vérköpésben szenved. Csak akkor szórakozik, ha gyermekei körülötte hemzsegnek s többi vendégeim, kikkel együtt táncolnak, mulatnak . . . abban gyönyörködik. Most is lelkünkre kötötte, hogy soká ne maradjunk." Elkezdi a kis *Mari:* „Ne bizony, azt mondta a mama, hogy hozzátok el azt a kis pillikét, nála nélkül el ne jöjjetek." „No lássa az ember ezt a kis országháborítót, — mondá *Komáromy* úr — bocsásson meg kedves asszonyság, ez előtt a kis lüdérc előtt nincs titok. Nőm csak az első játéknál volt jelen, de nagy volt a forróság s megártott neki, de nagyon megszerette a kis Marcsát. Azóta mindig zaklatja a gyermekeket, hogy elhozzák neki

a kis Marcsát. Most hát kedves asszonyság! kérjük legyen szerencsénk, tegye azt az áldozatot a szegény beteges anyácskáért, iöjjön velünk. Olyan jó lélek ő! Olyan, mint a gyerek.“ Különös! Elkezdvén az öreg úron, ha végig nézett az ember e fiatal leánykákon, ha nem is lettek volna bemutatva, megesküdhetett volna reá az ember, hogy ez mind *Komáromy*-faj. És ha arcukra nézett az ember, mind egy typus volt, és szép kék szemeikből oly sajátságos szelíd mosoly ömlött el, mely önkéntelen vonzalommal ragadta az embert viszont nyájasságra. *Rőthi Nina* ez kitünő szépség volt: magas, karcsú termettel, barnás, görög arcéllel, nagy fekete szemekkel, szép metszésű ajkin egy kis kacér mosolylyal, de elragadó nyájassággal; a zömök *Micike* szép arcvonásai nagyon kellemesek, de egy cseppet se hasonlítottak testvéréihez. Atyjok katonai élelmezési biztos volt.

Elindult tehát az egész karaván a kasznár-házhoz. Míg a szobában voltak a leánykák, oly szemérmes bátortalansággal szóltak közbe-közbe valamit, de a mint künn voltunk a szabad ég alatt, elkezdettek zummogni, mint a méhek. A mint az udvarba léptünk, övék volt a világ. Engemet ott hagytak a két férfival, ők befutottak nagy örömzajjal: „Anyácska! itt van, itt van, elhoztuk neked a Mariskát.“ Az alatt az ifjú szép virágos kertjét mutatta, tele válogatott virágokkal, melynek ő a kertésze. Behaladtunk, de már akkor jött előnkbe türelmetlen óhajtással a beteg: „Jertek már lelkem!“ „Bocsánat, kedves tettes asszony“ mondám. „Ej kedves!“ . . . s félbeszakítá mosolygó arcával, melynek vonásai egyenességet s csupa szívjóságot mutattak. „Itt nálunk semmi cím nem uralkodik.

Itt mind testvérek vagytok; te és te. Itt Rőthi néni kedves rokonom; én: nénéd, öregem: a bácsi.“ De boldog Isten! már akkor nem volt lélegzetem. A sok leány mind a nyakamba csimpaszkodott, mind meg annyi piócák. Csókoltak: „ugy-e fogsz minket szeretni kis pili?“ „De előbb ne fojtsatok meg“ — mondám (láttam, hogy itt így kell beszélni), mert majd nem tudom nektek megmondani, hogy szívemből szeretlek mindannyitokat.“

Voltak aztán pajzánkodások a sok leány között. Én a nénik mellé ültem, bámultam, mint egy bárgyú, nem tudtam magamat mindjárt beletalálni. Az alatt a hajdú terített az ebédlőben és lőn nagyszerű ozsonna. Csakugyan különös jellemzetű család volt ez, mind egytől-egyig. Még az ozsonna alatt fejlődött ki jobban-jobban az ő közös életük, de bármely oldalról vizsgálta az ember őket, mind abban összpontosúlt, hogy szörnyü szívjóság lakott keblökben. Én szerettem köztük lenni nagyon. Másnap nagy ebéd volt náluk, melyre híva voltam, de már egész nap ott kellett lennem s midőn estve haza vittek, valamennyi torta és egyéb sütemények, mind a kocsiládába voltak pakkolva s nálam úgy pakkolták ki számomra. Mondották aztán, hogy ők mindig kocsin vitetnek föl színházba s onnan egyenesen föl hozzájuk játék után s ott hálok. S ez többnyire mindig is úgy történt s én oly hamar otthonosnak érzém magamat közöttök, mintha velök születtem volna. Volt aztán vacsora után pokoli lárma az utcájukban. Sokszor két órát is elütötte, midőn bementünk aludni. Mindig gyerekjátékokat vittünk véghez: énekeltünk, kergetőztünk, míg kifáradtunk.

Egyszer a többek között, mégse állhattam meg, hogy ne kérdjem *Komáromy* nénitől: „Hogy hát mindig csak játszanak és mulatnak a leányok? Hát mikor dolgoznak?“ „Ej! mond a néni, üsse a kő azt az unalmas strimpflikötést, himezést. Tanultak mindent, de míg itthon vagynak, hadd mulassanak. Majd ha fölteszik a búfödelet, úgyis vége minden vidámságuknak. Nem mulatnak többé. Éljenek most.“ Ezen pár szóból ki lehetett venni háztartásukat. Nina, a legnagyobb, szorgalmazta az ebédet. Az Almásy konyhájába jártatták főzni tanulni, hogy mindig jó ebéd jöjjön az asztalra. *Károly bácsi* nagy vadász volt: lőtte a sok nyulat, őzet; de rókát is, meg farkast is. Különben ő praefectuális cancellista volt már decretum mellett. Így nevezték akkor.

Már egészen meghonosulva éreztük magunkat Miskolcon, nem is gondoltunk arra, hogy valahová elutazzék a társaság. De közeledett a hideg tél, más színházról kellett gondoskodni, mert a deszka-ketrecben már nagyon keresztül süvöltött a szél. A mint egyszer egy próba alkalmával együtt ültünk, érkezik egy levél Pestről, *Kultsár István* úrtól, címezve: „A vezértagok által fölbontandó.“ Kérdezősködik *Kultsár* úr a siker felől, van-e még jövedelem? stb. Egyébiránt — írja — *Dérynének* a havi fizetését föl kell emelni hatvan forintra és (szintúgy most se szeretem e sorokat leírni, valamint akkor nem szerettem hallani) — és *Murányinétől* el kell venni az elsőrendű szende szerepeket és *Dérynének* osztani. Én lesütöttem szemeimet, mint egy bűnös, mintha én vétettem volna *Murányiné* ellen. Mert *Murányiné* jó színésznő volt és értelmes; minden charakter szerepet nagyon értett,

és mellé a szende szerepeket is oly jól játszotta, hogy ámbár már kezdett hízni, ez nem is tünt föl az embernek, úgy elfeledkezett róla, hogy ő nem is az a tizenhat éves leány. Én mélyen le voltam verve, ők nem szóltak egy szót se, de *Murányiné* ismervén az én lelkületemet, jól tudta, hogy ez engemet mélyen bánt. Írt még *Kultsár* úr többfélét össze-vissza, hogy eljövetelünk után még sokáig nem bontották szét a *Rondellát*. Jöttek-mentek az összecsoportozott, más társaságoktól elszakadozott színészek, de semmi szerencsével nem működhettek, nem pártolták őket, pedig ezek között is voltak már jól indult fiatal színészek. Ezek között volt: *Szentpéteri Zsigmond, Udvarhelyi Miklós, Fáncsy, Kilényi Dávid*. Koplaltak szegények eleget. Ők voltak, kikről az a monda járta, hogy se kosztot, se szállást nem akartak nekik adni, mert nem tudtak fizetni. Együvé mentek hát lakni, a színház épületében lévő öltöző szobába; de éhesek voltak szegények nagyon. Hát nappal kinézték, hogy ha a kertekben valahol retket kapnának, elmennének éjjel és kihuzogatnának egynéhányat vacsorára. Ugy is lett. Elmentek retket lopni, s midőn fölvagdalni akarták, akkor látták, hogy nem is retek, hanem savanyítani való kerek répa! Szegények, így nyomorogtak sokáig; a társaság hol szaporodott, hol széjjel oszlott. Így tengődtek imitt-amott. Ezt *Szentpéteri* sokszor beszélte nekem a későbbi időkben. Nekünk különben nagyon jól ment Miskolcon és jó hosszú ideig nem is mozdultunk sehová, ámbár *Kultsár* úr érinté még levele végén, hogy jó lesz *Kassára* is átrándulni, mert, úgymond, ez igen tótos város, jó lesz magyarosítani. De még időt várt a társaság, s mondá: majd reá érünk.

Egy hibámat be kell vallanom, mely magamnak is néha nagy káromra volt és sok dologban hátrányomra. Ugyanis sohasem számoltam az idő mennyiségire, az időközre: mennyi ideig voltunk itt, vagy amott. Midőn Pestről eljöttünk, meg nem tudtam volna mondani, mennyi ideig éltünk együtt *Déryvel* és ez a hibám, fájdalom, némely dolgokban még mai napig is uralkodik rajtam. Míg színháznál voltam, semmi egyébre nem számoltam, csak arra: mikor lesz 1-ső és mikor lesz 15-ik? Mert akkor kaptuk a havi fizetést. És így pontosan nem is tudtam meghatározni, mennyi ideig voltunk itt vagy amott, csak úgy hozzávetve. De viszont a mi reám nézve igen érdekes volt, oh! arra nézve már sokkal nagyobb figyelemmel számoltam.

Feledém mondani: midőn Pestről Egerben megállapodtunk, alig játszottunk öt-hat előadást, már két levelem érkezett Pestről: egyik *Nagynétól*, a másik *Kovatsóczytól*. Én megörültem mindkettőnek, de előbbszer *Nagyné* levelét kívántam olvasni, mert láttam, hogy a másikhoz sok idő fog kívántatni. Nagyné levele ezt foglalta magában:

„Édeském! Nincs nyugtom szegény Kovatsóczytól, hogy csak írjunk, mert ő, úgymond, nem állja ki sokáig, hogy magától tudósitást ne vegyen: hogy mint van? Oh édes! soha se láttam ily férfit. Ahogy visszatértünk Pestre, odaült a maga helyére, fejét oda hajtotta, a hol maga szunnyadott, kiszedte a párnából a hajtűket, miket maga ott felejtett s bele szurkálta a kabátja selyembélésébe. Mint mondá: elteszi örök emlékül. „Nézze, édes Nagyné asszony! itt feküdt az ő kedves illatú kis göndör feje, itt szívom be az ő kedves illatát, s azt gondolom, most is itt ül.“* Midőn haza értünk, leszálltunk, elkérte

* Én akkor — írja közbevetőleg Déryné — makassarolajjal kentem a hajamat, mert igen szépen barnult tőle a

tőlem a maga szobája kulcsát, ott leült a maga kis varróasztalkájához, íróeszközt kért és ott sírt és írt. Bementem vígasztalni s mondá: „Látja, édes Nagyné asszony, maga tudja legjobbban, hogy a kicsiny Dérynét egész ártatlan, tiszta érzettel szeretem és nincs reményem soha viszont szerettetni, mert ő oly nemes keblű, ő mondotta, hogy mást szeret örökre s engem csak becsülni tud, de én nem tehetek róla, én imádom, éppen azért, hogy oly nyilt szívű volt és fogom mindig szeretni és ha koronám volna, az ő fejére tenném."

Most sületlenségeknek tetszenek előttem az ily kitörések, de fiatal koromban érdekesnek találtam s tetszelegtem magamnak az ilyen apró kalandokban. Az ő levelét azonban elolvasni csupa gyönyör volt. De oh boldog Isten! mennyi idő kívántatott ahhoz! Nyolc árkus, kis negyedrészre hajtogatva. Ez napló volt, de oly finom papirosra írva, vékonyabbra, mint a tojás-hártya. Igen nehéz volt a finomság miatt elolvasni. Minden percben írta, hogy most mit gondolt rólam. Társaságokba többé nem ment; kibérelte szobácskámat egész évre Nagynétól, oda hordatta minden íróeszközeit, s néha egész napokat ott írt és engem minden szépre, jóra oktatott és hogy én soha se térjek ki gondolkozásom módjából, így boldog leszek s hogy ő sohasem fog megnősülni, s hogy még egyszer találkozni fogunk az életben.

Mi aztán leveleztünk még igen sokáig, de nem tudom meghatározni, mennyi ideig. Én aztán nagy utazásokat tettem az országban, s így egyszer csak megszüntek a levelezések.

hajam és kellemes gyenge illat lepte be tőle a fejet, de különben is én igen jó „potpourrit" tudtam készíteni üvegbe, mely papírral volt bekötve s megszurkálván kötőtűvel a boríték-papírost, az egész szobám tele volt a kiáradott illattal annyira, hogy minden ruhámba belevette magát azon kellemetes egyveleg szag és elnevezték Déryné szagjának.

III.

Kedélyes színházi élet Miskolcon. — A csízmadia-szín, mint új színpad. — Kínlódás és betegség. — Benkő doktor furcsaságai. — Szatmári kezelés alá veszi Dérynét. — A Kulmhegyi haramiák, meg egy közbeszóló néző. — Csendes boldogság. — Levelezés az „én tavaszommal." — Tilos a keringő. — Kellemetlen jelenet gr. Szirmay Jánossal. — A Kórody-fiúk, mint önkéntes mentők. — A gróf úr ajándékát hogy fogadják? — Mit tanácsol Murányiné? — A gróf úr újabb látogatása. — A „dumme Gans." — A boglyasok kikürtölnek mindent.

Itt Miskolcon játszottunk folyvást; mindig szép közönség volt. Itt szerették akkor a szép szomorújátékokat, drámákat. Operát ritkán adhattunk, mert újak nem voltak, a régieket már többször adtuk, a publikum pedig éneket is szeretett volna hallani. Egyszer a többek között adtunk valami nézőjátékot, de már nem jut eszembe, hogy mit? Én éppen egy fájdalmas monológot mondék, egyszerre csak fölkiált egy öreg úr: „*Déryné* énekeljen." Én csak forogtam hol oldalt, hol hátra és mondtam a szerepem annak jeléül, hogy én őt nem hallom. De ő nem tágított; a közönség csak úgy csendes mosolylyal nézett föl rám, hogy már mi teendő leszek? Én hősies elszántsággal megállok, fölhúztam két vállamat, rá néztem — ott ült az első sor zártszékben — s mondám: „Hiszen nem lehet." „Ej, dehogy nem — mondá — azután is

elmondhatja a mondókáját, csak maga énekeljen.“ Ebből aztán a publikummal való társalgás következett; mondám: „De nem lehet guitár nélkül énekelni.“ „Hát hozzanak valahonnan egyet.“ Mondom: „Hát haza küldök az enyimért és ha a fölvonásnak vége lesz, majd akkor énekelek. Jó lesz?“ „Jól lesz, éljen!“ s ebbe az egész publikum, mint egy chorus belevágott: „jó lesz, jó lesz, éljen!“ Volt aztán kacagás az álfalak mögött. A színészek egyike erre, másika amarra dőlt, alig tudtam elmondani a mondókámat. Elhozták lantomat, énekeltem egy áriát s úgy folytattuk tovább a játékot.

A társaság azonban mindig szaporodott tagokkal. Ekkori időkben keletkeztek azon sok apró fióktársaságok, melyek a vidéken úgy elszaporodtak, mint a gomba az erdőben. Most már komolyan kellett épület után látni, mely alkalmas legyen, minden nagyszerűbb masinériás darabok előadására. Leltek is egyet; ez már elég tágas volt nagy publikumot befogadni... de milyen kinézésü! A sötét kapu alatt volt egy nagy, ronda kinézésű épület, nagy, üres, vakolatlan ablakokkal, csak a vörös téglákkal környezett ablakkörülete vigyorgott kellemetlenül az emberre. Hát még a bejárat?! Oh kedves publikum! no de ők mégis eljöttek, az igaz, hogy ők beburkolhatták magukat télen meleg bundájukba, de mi, szegény nők, rövid újju ruhákban, mezitelen nyakkal! Öltöző szoba itt se volt; engemet csak egy olasz-fal kerített el az ál-falaktól. Aztán nyolcszor-tízszer is kellett átöltözködnöm, mert új operák hiánya miatt gyakran kellett adni énekes egyveleget. Énekeltem a nagy áriákat, fölül a színház teteje nem volt befödve, csak

egy sor ritka zsindelylyel s a hó kénye-kedve szerint esett le csupasz nyakamba s karomra. Ez volt az úgynevezett: csizmadia-szín . . . azelőtt a csizmadiák árulták benne csizmáikat! A színház orvosa, *Szathmári Józsi* — ki ismerősünk volt még Pestről — sokat járt *Murányiékhoz;* följött a színpadra: „*Déryné!* az Istenért, mit gondol? Maga vízibetegségbe fog esni: az ének hevíti, a nyakán hócsomagok ülnek!" Ez így volt. Istenem! akkor kacagtam rajta s most, midőn az öregséghez mindenféle fájdalmas betegségek, szakgatások csatlakoznak, nem jut eszébe senkinek, hogy: bizony sok nyavalyát gyüjtöttél magadba öregségedre jó asszony!

Több idő mulva, csak megreperálták aztán, de még sokáig kellett így kínlódnom. Nekem leginkább, mert nekem volt mindig a legtöbb teendőm. Meg is kaptam csakugyan egyszer a torok-gyulladást, de mert mindig játszanom kellett s elkéstem orvost hivatni, hat hétig feküdtem. A publikum békétlenkedett, hogy mikor gyógyulok már meg. A választmány egyik orvost a másik után küldte, hogy gyógyítsanak. A többek között lakott itt Miskolcon egy nagyhírü orvos, a kiről azt mondták, hogy ha már meg van is halva valaki, ő föltámasztja, ha vagyonának felét oda ígérik neki. Ezen érdemes orvos neve *Benkő* volt. Eljött tehát hozzám, szép szavait öszveszedte, engedném meg, hogy piócákat rakjon föl. Én nem engedtem, mert én ez embertől féltem. Azt beszélték róla, hogy a kire megharagszik, csínyt követ el rajta. Így egy dajkáját megvakította örökre, a miért nem engedelmeskedett neki. Ő tehát elment a választmányhoz s mondá: „Bizony, bizony, veszedelmes a torka; de nem

akar szót fogadni, nem akar meggyógyulni a kis makacs.“ Megint kérték Istenre, hogy jöjjön és vegyen rá. Eljött, hozott egy egész nagy halom narancsot, cukrász-süteményeket. Egy kissé selypített már: „Én moszt nem megyek el, mert azt mondá az öreg *Miszkolczy György* úr, Benkő meggyógyítsza *Dérynét*, meg ne haljon, inkább tizenkét consiliarius, mint ő, mert elég derék honfi van a hazában, ki amazok helyét pótolandja, de *Déryné* nem lesz több.“ Én jajgattam, a torkom mindinkább dagadt, tüzelt, már oly vastag volt a torkom, nagyobb volt, mint a fejem. Hát csak rakta föl a tizenkét piócát. Az urak küldtek nagy süveg cukrokat, nagy csomag kávét, hogy jó édesen egyek mindent. Kellett is nekem az étel! Hat hétig semmit se ettem. Úgy megkínozott a két orvós . . . nagy ellenei voltak egymásnak.

A szokott órában jött *Szathmári Józsi*. Ahogy elhagyott *Benkő* az ápolónő fölvigyázása alatt, azon módon ott nyújtóztak a telt piócák a dagadt nyakam körül. De már most annyira ment a fájdalom, hogy embert se ismertem. Ahogy *Szathmári* belép, csak megmeredt, nézett, hogy miféle ékszerre tettem szert. „Hát e' mi?“ kérdé nagy mérgesen. Előmondék neki mindent. Oly dühben még nem láttam embert. „Oh vén gazember! — ordítá — megállj.“ S azzal tépte le nyakamról ékszereimet, hogy szintúgy potyogtak a mozsdótálba; de még csak most kezdődött a pokoli kín. Minthogy *Szathmári* erőszakosan tépte le mérgében a piócákat, az a lángba borult tüzes daganat még-jobban fölmérgesedett és szörnyűn szenvedtem. Föl akarta fakasztani; nem volt ír, mi fölfakasztotta volna, úgy megvastagodott a bőr a sok meleg

Umschlagtól. Föl akarta szúrni *Szathmári*, nem hagytam. Éppen pünkösd napján belép hozzám a katonaorvos: „Engem *Erős* főszolgabiró úr küldött, hogy nézzem meg a torkát.“ Akkor is ordítottam a nagy kínok között. „Nem hagyom fölszúrni“ bődültem reá. „Óh nem, — mondá — csak éppen meg fogom tapogatni, hogy mikorra érik meg. Tessék csak levenni a kötözést. Tapogatja össze-vissza, még a vállamat is, csakhogy annál jobban elhigyjem, hogy semmi rossz szándékkal nincs. Én egész bizalommal átengedem magam neki. Egyszer egy borzasztó ropogást hallok, én is egy borzasztó káromkodó szót sikoltottam reá: „Jaj! kutyapecér — mondám — megöltél.“ Elkezdettem a fe . . . l etetni, valamennyi embernyúzó van a világon, mind gyilkosok . . . Ő röhögött a ravasz, ügyes. Már midőn belépett hozzám, ott volt elrejtve a lancettája kabátja ujjában. De nekem már könnyü volt kiabálni, észre se vettem ijedtemben, hogy fájdalmam nincsen. És . . . óh jaj! . . . a tiszta ágyam! Midőn aztán már jóizűen kikacagta magát, mondja: „Jobb bizony, ha törülközőket rakat ide, mert ez egész nap így lesz, rég föl kellett volna szúrni.“ Már nem fájt semmim, de levest kértem, mert hat hétig nem ettem csak orvosságot. Életemben még oly jóizűen nem esett leves. Engedelmet kértem aztán az osztott címekért és áldottam, hogy megszabadított a kínoktól. Én csakhamar jobban lettem, játszhattam. Egy új játékra készült a társaság, címe a *Kulmhegyi haramiák*. Nagy publikumot reméltünk, tele is volt a ház. Egy jelenés van benne, mely a nézőt nagy figyelemben tartja és feszült szorongatásban várja a dolog kimenetelét. Szövegének egy része, röviden ennyiből

áll: a kulmhegyi erdő egyik részében állott egy vár, melynek birtokosa egy öreg grót, (kinek neve már nem jut eszembe), nejével, egy szelid jellemü, minden gőg nélküli nemeskeblü nővel és egyetlen fiával, a deli termetü és szép Othmárral. A grófné anyai szerelmének minden kegyeletével csüggött kedves fián; de az öreg gróf annál szigorúbbban őrködött fia nevelésében, hogy az anyai szeretet által el ne puhuljon, sőt saját hősies lelkületét akarta fia lelkébe beplántálni. De volt még a várban egy hűséges embere a grófnak, ki régibb időkben hűségesen kísérte grófját csatákban s most mint várnagy őrködött a vár fölött. Ennek volt egy szép fiatal leánya, Bibi, ki együtt nevekedvén föl az ifju gróffal, a két fiatal szív megtalálta és szerette egymást — titokban. Az erdő tulsó részében lakott ősi várában egy öreg báró, ki a grófnak fiatal korától óta testi-lelki barátja volt s még most is mindig tartott a barátság a két jó barát között úgy, hogy a mi grófunk, majd mindennap átment régi barátjához ostáblázni, ki otthon leláncolva podagra által, ki nem mehetett. Midőn a gróf átment a szomszéd várban szenvedő barátjához, mindig magával vitte drágakövekkel kirakott ostábláját. Az erdő közepén volt egy kis magános kápolna épitve s midőn a gróf hazatérőben volt, mindig betért a kápolnába, vagy egy „Miatyánkot“ elimádkozni. Így történt, hogy egyszer a drága ostáblát ott felejtette a lépcsőzeten. Hazatérvén vette csak észre, hogy nincs nála az ostábla. A várnagy azonnal rendelkezni akart, hogy majd egy fegyveres szolgát küld érte, ki megkeresse és elhozza. „Nem úgy, — mond a gróf — Othmár fog elmenni s ő fogja nekem elhozni az

ostáblát.“ A grófné elszörnyedve esdeklett: „Mit gondolsz édes férjem, egyetlen fiunkat éjjelnek idején azon veszélyes erdőn keresztül, hol a rablógyilkosok űzik szabadon borzasztó gyilkolásaikat? Küldj egy fegyveresst, az is elhozhatja.“ „Éppen nem — mond a gróf — ne mondja senki, hogy az én fiam gyáván pihent ágyán, míg egy fegyveres az én hibám miatt életét veszélyeztette. Ő bátor és hős legyen, mint apja és első legyen a harcban.“ Itt többé semmi ellenmondás nem használt: Othmárnak kellett menni. De ott állt elhalványodva a szegény Bibi s reszketve tartóztatta vissza kedvesét, midőn magukra maradtak. Sírva rimánkodott Othmárnak, hogy ne menjen, ő el fogja igazítani, hogy az ostábla reggelre itt lesz és Othmár a gróf kezébe szolgáltathatja, mintha ő hozta volna el. Az ifju gróf nem akart beleegyezni, de a szerelem mindent véghez vihet s végre engedett az ifju gróf s nyugodtan ment szobájába aludni. De a szegény kis leány azonnal elindult, midőn már mind lenyugodtak a várban, ismervén a gróf szigorát, hogy jókor elhozhassa az ostáblát és hogy Othmárnak kézbesíthesse. Elérkezett a kápolnához; kereste, körüljárta, sehol nem lelte. Szorongva járt körül, tele küzdelemmel... egyszerre zajt hall, kardcsörtetést, beszédet. Megijed, befut a kápolnába s ott elrejti magát míg az emberek elmennek. De boldog Isten! mi borzasztó jelenetnek volt tanuja. Jöttek a rablók fegyveresen, egy gyönyörü gazdagon öltözött hölgyet vezetvén karján az egyik rabló, ki kapitányuk volt s grófilag volt öltözve. Szép és deli termetü lévén, elcsábitott egy várbeli grófkisasszonyt s most azon szín alatt, hogy titkon megesküsznek a kápolnában s úgy vezeti majd

a leányt atyja eleibe, mint nejét, reá beszélte, hogy pompásan öltöznék föl s minden ékszerét vegye magához. A leány úgy cselekedett s most, hogy ide értek, mondja a kisasszony: „Miért vezetsz kedvesem ezen zord, komor helyre; itt egy cseppet sem úgy néz ki, mintha esküvőre mennénk?“ „Arra nincs is szükség — mondá vadon a rabló — vess számot magaddal. Jer, rakd le ékszereidet, neked meg kell halnod.“ Hijában sírt, rimánkodott kétségbe esve a szegény leány, elhurcolták. Csak akkor látta, mi kezekbe jutott. Nagy hangos sikoltás hallatszott . . . meggyilkolták. Borzadva, elalélva az ijedtségtől jött ki a kápolnából Bibi, keresni ismét az ostáblát. A színházban a nézők között oly csendesség volt, oly feszült figyelemmel várta minden, hogy mi fog történni. A leányka keresi az ostáblát; hiában, nem leli. Hallja ismét a lépteket, jönnek ismét vissza a rablók a drága öltözettel és ékszerekkel, larakták egy kőszikla darabra s tanácskoztak, hogy hova ássák be a hullát s egyszerre a kápolnából egy kis zörej hallszik: Bibi térdre rogyott az iszony miatt. „Hah! kiált föl a rabló, itt valaki van“ — s fölrohan a lépcsőzeten; de azon percben kirepül a félig nyilt ajtón egy galamb és mondja a rabló: „csak egy madár, ettől nem félhetünk, hogy elárul; de már most siessünk, ássuk el a hullát, nehogy a vérfoltok árulókká legyenek és barlangunkat fölfedezzék. Majd vissza jöhetünkezen rongyokért.“ Ekkor kirohan Bibi a kápolnából s újra könyörög Istenhez, hogy mutassa meg neki, a mit keres. A hold éppen akkor búvik ki a felhők mögül. Bibi remeg a félelemtől, hogyha visszajönnek, őt is megölik; de ostábla nélkül nem akar eltávozni. Egyszer csak elkezd az

első sor zártszékből, egy elfojtott férfihang susogva: „Hallja, hallja lelkem! nézze csak ott van ni.“ Én csak forogtam hátra felé, mintha észre se vettem volna. De ő csak mutogatott a vastag ujjával: „Nézze lelkem, nézze itt, itt, itt van ni; vegye föl hamar, mert mindjárt itt lesznek megint...“ De nekem végem volt; mérgelődtem, el nem mondhattam szerepemet; elrontotta hatását az egész játéknak. A publikum is mérgelődött, vége volt az egész illuziónak. Egy szörnyü kövér, magas, öreg úr volt az illető, alkalmasint faluról. Itt senki sem ismerte, csak szidták nagyon. —

Körülbelül két éve lehetett már, hogy folyvást *Miskolcon* laktunk. Gyors szárnyakon repült fölöttem az idő, magával sodorva el minden volt bánatot és szenvedéseket. Boldog voltam csendes vidámságomban, mert lett légyen bármi örömem, vagy bánatom, sohase voltam kitörő. Feledtem azt, hogy van még valami, vagy valaki a világon, ki nekem bánatot okozhasson. Csak szegény jó anyám után sóvárgott a lelkem; de vígasztaltam magam a viszontlátással, gondoltam, majd meglátogatom.

Az „én tavaszommal“ levelezés által tartottuk föl egymás közt szívünk tiszta szent érzelmeit. Egymás eránt teljes bizalommal voltunk, reményünket a jövőre, Isten jó voltára építvén. *Kovatsóczyval* való barátságkötésünket megírtam neki egész körülményesen. Nem volt ellenére, sőt azt írta, hogy bátran társaloghatok, ő azt nekem nem tiltja, de megválaszszam, hogy kivel és hogy eszes férfiakkal barátkozhatom csak. Egyet köt ki: hogy keringőt (akkkori időben „langausnak“ nevezték), tehát, hogy keringőt soha se táncoljak egy férfival se, mert úgymond ő bár egész bizalommal van

szívem és jellemem szilárdsága eránt, de ő ki nem állhatná azt tudni, hogy lehelletem más férfi ajkát oly közel érintse, mert hajh! veszedelmes egy tánc az a keringő — mondja.

Még csak azután lett végkép rabommá, midőn a bálban táncolt velem keringőt és *Déry* ott állt a körön kívül. Egyszer csak betört a körbe, megfogta karomat, nem a legszelídebben és vezetett ki a táncteremből s mondja: „Elég volt a tánc; hazamegyünk", Óh! pedig de szerettem volna még maradni; szenvedélyes táncosné voltam!

Én tehát fölfogadtam neki, hogy nem táncolok! Rózsaszínben úszott fölöttem az ég kék azurja. Mulattam, mennyire időm engedte leány barátnéimmal, gondoltam, semmi sem háboríthatja meg lelkem nyugalmát. És ez rossz volt tőlem. Hibás voltam; de gyerekészszel nem sokat gondol meg az ember. Aztán kivált midőn oly kellemetlen körülmények között éltem férjemmel, mik megkeserítették vele töltött életem emlékét! De mégis meg kellett volna gondolnom, hogy Isten színe előtt tettem esküt s így mégis kötve vagyok hozzá. De minthogy a *női* szentség ellen nem vétkeztem, tisztának érzettem lelkemet s így nem tartottam magamat oly vétkesnek.

Fiatal voltam még s némely öreg urak kívántak megkisérgetni, de igen szép móddal s néha tréfával is el tudtam magamtól távolítani őket. Nejeik mind szerettek s tudták jól, hogy hányat ütött nálam az óra — és becsültek. Egy esetet azonban meg kell említenem, mert hisz akkor úgyis tele volt vele a a város, hogy mi történt egyszer nálam. A többek között egy öreg gróf, Edelényből, *Szirmay János gróf*

tette nálam látogatását. Ez nem volt házas ember, de én nem ismertem, se soha nem láttam. Tisztelettel fogadtam. Eleintén illendően viselte magát s én társalogtam vele; de csakhamar igenis profánus módra adta értésemre látogatása célját. Nevezetesen egy újján lévő nagy gyémánt-rózsa gyűrűvel játszadozott szüntelen. Addig feszengett vele, hogy leejtette a földre. Én, minthogy oly idős volt már, illőnek tartottam, hogy fölvegyem és átnyujtsam neki. Megköszönte, de megfogta kezemet és a gyűrűt mutogatta, hogy nézzem, hogy egy téntacsepp frecscsent egy csepp gyémántra s nem tudta jól letörülni, nem volt türelme hozzá, s mutató-újjamra dugta ezen szavakkal: „ez jó lesz magának, édes *Déryné*.“ „Óh! mondám kacagva, hat sovány újjam is belefér.“ „Az mitsem tesz — mondja — én ezt magának adom . . . s átölelte derekamat. Látja, maguknak kicsiny a havi fizetésük és sokat kell költeniök. Maga megengedi, hogy többször is látogassam.“ De mikor a gyűrűt lehúztam újjamról s az asztalra dobtam, a milyen kicsiny voltam, egyszerre oly hosszúra nyúltam föl, egyenesre s reá néztem. „No, no, édes *Déryné*, csak nem haragszik, hogy oly mérges szemeket mereszt reám?“ „Hát mit gondol felőlem a gróf? Hogy én egy férfitól ajándékot fogadnék el, kit én nem is ismerek, és látogatásokat akar tenni? Én nem fogadok el semmi efféle látogatásokat és kérem, méltóztassék engem megkimélni látogatásával.“ „Ej! ej! maga nagy csapedli, édes *Déryné*. Maga meggondolkozik és én el fogok jönni magát meglátogatni.“ „Én kérem, hogy engemet megkiméljen“ . . . csak a szobám ajtaját nyitottam ki előtte s azzal csufondáros kacagással ment. De midőn helyemre

visszaülnék, ott látom a gyűrűt, a hova dobtam, az asztalon. Hamar fölkapom, kifutok vele. Szerencsére ott ült az ajtóban háziasszonyom kis fia s mondom: „fussál csak hamar és add oda ezt a gyűrűt annak az úrnak, ki most ment ki innen s mondjad: ott tetszett ezt felejteni.“ Úgy tett. Háziasszonyom nem volt hon. Nyár volt s a szőlőben járt. De midőn hazajött, mondom neki: „Édes *Kórodiné* asszonyom! én nálam ma egy úr volt látogatni, gr. *Szirmay Jánosnak* mondotta magát.“ „Igen jól ismerem, Edelényben lakik.“ „Igen, mondám, hátha ez az úr ide találna még jönni, kérem magát, jöjjön be hozzám egész bátorsággal és kezdjen el a szobámban port törülgetni és ki se menjen addig, míg ő itt lesz.“ „Jaj! kérem alássan asszonyság, az tán még se lesz illendő, majd megharagszik.“ „Hiszen lelkem éppen azt akarom. De nagyon kérem, hogy úgy tegyen, a mint mondom. Sőt, ha soká mulatna itt, maga üljön varró-asztalkámhoz és varrjon akármit, mindegy!“ Három kis fiu volt a háznál: kettő kosztos, egy a háziasszony fia, mind oskolába jártak. S a mint mondám háziasszonyomnak, ha úgy nem cselekszi, amint mondom, itt hagyom a szállást, mert mondám, igen illetlenül viselte magát a gróf erányomban — ezt a kis deákok az alsó házban mind hallották, hogy beszéltem s elkezdék nagy kiabálva: „Dejszen csak ide jöjjön többet, ha gorombáskodik, berohanunk mind a hárman, aztán a hátára ugrunk, jól megcibáljuk.“ „Jaj a szélhordta kölykei! meg ne próbáljátok, hogy ideben mutassátok magatokat“ kiálta föl ijedten *Kórodiné* asszonyom! Kacagtunk fölötte jó ízűt s ezzel többé reá se gondoltunk.

Valami nyolc nap mulva bejön szobámba egy

urasági vadász-forma, egy bepecsételt csomagocskát hozván kezében. „Kérem, itt lakik *Déryné* asszonyság“? „Én vagyok *Déryné*.“ „Tessék“ s azzal ide nyujtja a csomagocskát. Elveszem, nekem van címezve. Az asztalkámhoz fordulok, fölbontom, hát egy gyönyörü szép pouson-veres színü(?) nagy selyemkendő mosolygott reám a csomagból és egy csinos kis kartonban tizenkét koronás-tallér, rózsaolaj szagu vattába burkolva s lepecsételve, de csak úgy ujjal lenyomva a viasz. Ezen egy kissé megütődtem, hogy pénz. Én még pénzajándékot soha se kaptam senkitől, csak gyerekkoromban *Vida* úrtól, ha betanultam két hét alatt kis operácskámat. Hirtelen megfordulok, hogy kérdezzem: kitől? Mert sem cédulácska, sem egy sor irás nem volt a csomaghoz mellékelve. Nekem minden kedvem elmult a szép selyemkendőtől. A mint hátranézek, egész csendességben eltünt a jáger. Én ki az utcára: se híre, se hamva, se az alsó házban egy lélek se volt bent és igy senki se látta, se jönni, se menni. Engem ölt a nyugtalanság: gondoltam, én ezt el nem viselhetem, pedig tetszett a nagykendő, még Pesten se láttam oly szépet. Végre elékerültek a hívek. „Ugyan édes *Kórodiné*, vagy ti gyerekek, nem láttatok bejönni vagy kimenni ilyen torma embert?“ „Nem, senkit.“ Előmutatom *Kórodinénak*, előbeszélem nyugtalanságomat, hogy már most mit tegyek vele? Nem viselhetem a gyönyörű kendőt, mert mit tudnék felelni, ha kérdenék tőlem: hol vettem? „Ej, édes asszonyság, biz azt viselje bátran. Kinek mi gondja reá?“ „Jaj! nem addig van az, édes *Kórodiné*“ . . . Elmentem *Murányinéhoz*, elmondtam aggodalmamat. „Oh te gyermek!

— mondá — hiszen te nem kérted, se nem loptad. Ha valaki néked névtelenül örömet akar szerezni, mint színésznőnek s nem akar köszönetet érte, az csak gyöngédség tőle. Annál bátrabban viselheted; sokkal jobban megvan szilárditva magadviseleted által a közvélemény, mintsem hogy valaki rosszat gondoljon felőled. Viseld bátran, hadd gyönyörködjön, ki téged meg akart örvendeztetni.“ Én egészen megnyugodva mentem haza, mert *Murányiné* most is úgy őrködött fölöttem, mint mindig, míg nála laktam. Megnyugodva, mondom, mert ő sokat adott az erényes magaviseletre, s a mit ő jóváhagyott, az engem megnyugtatott.

Körülbelül vagy tíz nap múlhatott el, egy reggeli hat óra tájban, én még ágyban feküdtem. Szerepeimet úgy szoktam átvizsgálni. Nyílik az ajtó, s ki lép be . . . a pohos *Szirmay* gróf. Én, mint a kit a darázs megcsíp, hirtelen fölültem ágyamban, paplanomat magamra húzván. Nyár volt és meleg, még a hálóréklimet is levetettem. Elkiáltottam magamat: „mi ez?“ „No kis makacs, ne csináljon lármát, senki sincs odakünn.“ „Kérem gróf, menjen ki.“ „De édesem, ne legyen oly megátalkodott.“ „Kérem még egyszer, menjen ki s hagyjon engemet, ne hozzon dühbe a gróf. Hogy merészelt ide betolakodni, ily korán, ily illetlen időben!?“ „De hagyjon beszélni édesem. Én jól gondolkozom magáról. Én nagyon csudálkozom magán, hogy mint mondá, gyermekkorától fogva Peten nevelkedett és mégis egy csepp világa sincs. Meggondolkozik ugy-e?“ s azzal megfogja paplanom szegletét s le akarja mellemről húzni. Én jobb karom kikanyarítom s azon szóval: „szemtelen“ . . . egy

nagyot csattant, pacscs, s a gróf pofája pirosra gyulladt. A két szeme égett a méregtől s én nagyot kiáltottam: „Kórodyné!“ „Mit akar?“ kérdi a gróf. De mielőtt szólhattam volna neki valamit, berohant a három kis boglyas cerberus: „Tessék parancsolni?“ Valóban oly résen hegyezték füleiket, mintha csak arra vártak volna, hogy azt a szót kimondjam: „Fogd meg.“ Mondám: „A gróf úr ki akar menni, nyissátok ki az ajtót. Hol van Kórodyné?“ „Gyomlál a kertben.“ A gróf nagy dühösen vette kalapját s azon szép bucsúszóval távozott: „Sie dumme Gans“ . . . de ez mind oly hirtelen történt, hogy alig volt időm gondolatimat rendbe szedni és valami szót utána kiáltani. De még csak ezután jöttem nagy méregbe. Eleinte csak a szégyen érzete fogott el, meg se tudtam jól fontolni ezen minden illedelem megsértését s rólam azon aljas föltevést. No de valamennyire lecsillapultam, midőn a kis boglyasok elkezdettek fölötte mókázni: „De ugyan jó nagyot is csattant, midőn reá nyomta az asszonyság a poffot, éppen mint mikor a tanító úr tenyerünkre csapja a léniát.“ Megtiltottam ugyan a gyerekeknek erősen, hogy egy hangot se szabad szólni az eseményről senkinek . . . de másnap már az egész kollégium arról beszélt s végre az egész város. Egy hasznom volt belőle: legalább mentt voltam az eset után minden efféle kísérletektől.

IV.

Déry hivogató levele. — A vonakodás okai. — Válasz a férjnek. — Vásárhelyi Károly. — Elutazás Kassára 1816. — Tót világ. — Az „ifiasszony“ kijön a divatból. — Epizód a katonatisztekkel. — A zászlótartó, mint lovag. — Báró Leinzendorf. — Pártolás Kassán és egyebütt. — Miskolcon Rőthiéknél. — Déry fenyegető levele és válasz arra. — Murányiék eltávoznak. — Új tervek Kassa számára. — Zomb, az énekmester. — A Schöne Minkára írt változatok. — A daljátékok sürgetése. — Déry megérkezése. — A „Svájci család“ előadása. — Békétlenkedés férj és feleség közt. — Ismét Kassán. — Változások Miskolcon. — Családi perpatvar. — Szrogh Sámuel, mint békítő. — Rőthi néni kocsiján. — A férj megfeddése. — Mi történik Déryvel?

De valamint napfény nem süthet örökké az égen, néha egy-egy repülő felhő is elborítja: így az én kis egemet is egy sötét felhő kezdette elborítni. Ugyanis egy levelem érkezett Szirmiumból *Dérytől*. Fölbontom, olvasom aggodalommal eltelve, hogy valjon mit írhat nekem, miután hidegen távozott el tőlem? Nem ok nélküli volt aggodalmam. Körülbelől ez volt levelének tartalma:

„Édes Feleségem! A mint levelemet elolvastad, azonnal pakkolj össze, fogadj szekeret, a mely idáig elhozzon, mert én már meguntam a hosszas távollételt. Reménylem, hogy egészséges vagy s azólta már meg is erősödtél. Ne félj semmit, itt jó levegő van. Itt már én nagy ismeretségeket kötöttem s minden háznál igen bent vagyok. A dámák előtt feldicsértelek, hogy mily ügyes vagy s égnek a kívánságtól téged láthatni.

Itt jó jövedelmet remélhetsz, mert főkötőjüket mind hozzád fogják hozni tisztítani és diszíteni. Azért csak siess és ne késsél, mert tudd meg, hogy én többé a komédiához nem megyek, nincs már többé kedvem hozzá, miután tégedet úgy elbolondított színészeti szenvedélyed. Ölelve vár szerető férjed s. t. b.

Nagyon megijedtem e levél elolvasása közben, azt gondoltam meglepetésemben, hogy már másnap indulnom kell. De mire magamhoz jöttem, nyugodtan kezdtem felőle gondolkozni. Boldog Isten! én, ki annyi küzdelmeket állottam ki, tele szorgalommal, igyekezettel, fölfelé törekvésemmel a színi pályán, most mondjak le róla, hogy azt a nagy dicsőséget elérhessem, hogy főkötő tisztítóné lehessek! És még a mi több: nem is értettem a főkötőcsináláshoz. Tanultam ugyan azt is egypár hétig, de csak annyit, hogy színpadra szükséges fejdíszeket tudjak magamnak összeférceln. Ez engem igen bántott. Meggondoltam és határoztam: nem megyek. Nem! Történjék bármi, nem megyek. A színészetet nem hagyhatom, de nem is eresztettek volna, szükség volt reám, és még pedig nagy: éppen készülőben volt a társaság *Kassára* átmenni.* Aztán még csak ezután lehet belőlem valami. Még ezután akartam tapasztalás és tanulmány által érdemet szerezni magamnak. Még eddig minden érdemem fiatalságomban állott. Mit tud egy fiatal teremtés a művészet ezerféle mélységébe behatni, hogy tudjon sajátságos énjéből jellemeket előteremteni, s nem másokat majmolni! *Murányiné* ezt nekem többször is elősorolta: „Te azt gondolod, hogy most jól játsztál, azért, mert a publikum tapsolt s kihívott? Korántse. Az csak fiatalságodat illette. Te jól elmondottad sze-

* Első ízben 1816. május közepén mentek át Kassára.

repedet; és ennyi az egész. De meg ne állj, vedd elő ezen szerepedet két három nap múlva, tanuld ujra és úgy többször hangsúlyozd a jelentősb szókat, vagy constructiókat többféleképp s meg fogod találni, melyik hangzik legtermészetesebben." S így lett belőlem természetes színésző. Ezeket mind meggondolva, én még ezután akartam e pályán haladni, de nem — elmenni. Lehet, hogy a világ kárhoztatott, de nem tehettem róla.

Én megirtam férjemnek nyiltan, hogy nem szándékom főkötő-varróné lenni, hanem csak színésznő kivánok maradni. Aztán mit is gondolsz, irám neki, hogy mennék én oly messze földre egyedül? De még ez mind megtörténhetnék, de emlékezz vissza, miként bántál velem, miként jó anyámmal? Ha hirtelen természetednél fogva egy raptusos pillanatban ismét tettlegesen bánnál velem, nem volna szükség éppen széket emelni reám, mint anyámmal tevél. Egy arcul csapásod is elégséges volt egy szómért, hogy a földre terítsen. Tudod jól, hogy még akkor megmondottam: tökéletesen elidegenítettél magadtól. Tudod, egy egész évig beteg voltam, az orvos eltiltott tőled s miként az orvos nyilatkozott, hogy meghaltam volna, ha anyám szorgalmas ápolása, önföláldozásával, éji virrasztásával ki nem ragadt volna a halál torkából. Én te tőled félek. Ott barátaim között voltam, mégse tudtál magadon uralkodni, hátha én oda mennék most hozzád, ki oltalmazna? Én, édes *Dérym*, oda nem megyek soha. A színpadot se hagyva el soha. Levelemet elküldöttem.

Ez idő közben a társaság igen jó tagokkal szaporodott, nevezetesen egy *Jantsó* nevű fiatal emberrel, ki igen jeles ifjú ember volt. Minden szerepet játszott, kivévén hősöket. Szép csinos termettel énekes játék-

ban is megfelelt. Később *Vásárhelyi Károlynak* nevezte magát, nem tudom, mi okból? Még több más tagot is szerződtettek s elutaztunk *Kassára*.

Itt is nagy szivességgel fogadták a társaságot, de nem történt semmi, mi figyelemre méltó lett volna. Néhány úri háznál híva voltunk ebédekre, de engem nagyon meglepett, midőn az asztalnál fölszolgáló inasoknak tót nyelven hallottam a rendeleteket kiadni; nemcsak az, hanem az is, hogy a nők is egymás közt tótul társalogtak. Engem a csuda fogott el annyira, hogy mint egy hülye bámultam reájok. Bezzeg volt *pani Dérycska*. Én egyetlen szót sem értettem. De a piacon, ott meg már éppen nem tudtunk semmit se vásárolni, ők minket, mi őket nem értettük. Az utcán egyetlen egy magyar szót se lehetett hallani. Az úri házaknál beszéltek, de igen hibásan s keveset. A férfiak szörnyü hévvel erősítették, hogy ámbár ők tótul beszélnek, de szívvel-lélekkel magyarok és nagyban fogják pártolni a magyar színészetet s az úgyis volt. Kilenc hétig voltunk ott és háromszorosan kaptuk ki fizetésünket. Hanem a többek közt egy dolog nagyon tetszésemre volt. Midőn Pestről kiindultunk, mindig nyakgattam *Murányit* és *Benkét*, hogy ne tegyék a színlapra azt az utálatos *„Ifjasszonyt."* De ők csak kacagtak és csak meghagyták, a hogy azelőtt és mindig volt. Midőn *Kassára* utaztunk, azt mondottam: én nem megyek *Kassára*, ha ott lesz a címlapon *„Ifjasszony."* „De hát hogy írjuk?" „Hogy? Hát úgy, hogy sehogy, csak: *Murányiné, Déryné*. De maguk csak azért akarják utána írni a címet, hogy uraknak mondhassák magukat. Nem kell — mondám — semmi úr, csak: *Murányi, Benke*." Végtére mégis kivívtam.

Kassán ah! ott mindjárt látszott, hogy művelt publikum van s a grófnők nagyon pártolták a német színészeket, mert télen által mindig volt ott német társaság s ott mindjárt Teensasszonyoknak szólítottak! Ez nekem tetszett.

Egy kis csekély esetet mégis meg kell említenem, csak azért, hogy miként gondolkoztak akkor a katonatisztek a színésznők felől. A mint megérkeztünk *Kassára* nem hamar kaptunk tetszésünkre való szállásokat. Minthogy én ismét *Murányiéknál* voltam, addig csak egy kis szállást fogadtunk. De nem volt semmi kényelmünk; *Murányiné* nem szerezhetett be semmit a konyhára, nem volt hová rakni. *Murányi* azt határozta, hogy a gyerekeknek főzzenek otthon gulyáshust, mi pedig (a színház épületében volt a nagyvendéglős *Pfoltz* étterme és kávéháza, mely a nagysétatérre nyilott,) oda fogunk hárman ebédre és vacsorára járni, míg szállásra nem megyünk. Úgy is lett. Az étteremben nagy hosszú asztal volt fölterítve, tömérdek terítékkel és voltak kisszerűbb asztalok is terítve. Egy este elfoglaltunk egy ilyen kisszerű asztalt három terítékkel. Egyszer egy sereg víg társaság robog be az ajtón, mind csupa katonatisztek s helyet foglaltak a nagy terítékes asztalnál, lármáztak: Kellner! Természetesen mind németül folyt a társalgás. Nagy leveses tálat hozattak be az asztal közepére, cukrot, rumot, kértek, borzasztó nagy darab cukrot tettek a nagy óriás tálba, ráöntöttek egy itce nagyságú üveg rumot. Kioltották a gyertyákat, meggyujtották a cukrot s az égett, szép kék lánggal világítva a termet. Képzeltem, mily zöld lehettem én, midőn láttam, hogy a hevült piros arcok is zöld almaszínt váltottak. Mondám súgva

magunk között: „Én nem szeretem az ilyen lakzit.“ Csendességben ott társalogtunk magunk között; amazok meg ott mókáztak s elménckedtek vígan a csak most elhagyott víg mulatság fölött. Egyszer elkezdi az egyik, — alkalmasint azt gondolta, nem értünk németül — minthogy el se mosolyogtam magamat elménckedéseikre, és föl se néztem: „Dort sitzt auch eine solche Vesta, Sie könnte herkommen und das heilige Feuer schürren.“ Én elvörösödtem s mondom fölállva az asztaltól: „Gyerünk.“ De se *Murányi* se *Murányiné* nem mozdultak, hanem megtámadtak, de csak egész csendességben s mondák: „Ugyan, hogy lehetsz oly gyerek? Ezt föl se kell venni, meg se kell hallani.“ De azért ők is igen komoly arcot váltottak, bár nem mutattak neheztelést a tisztek arányában. Midőn azon tiszt, ki Vestának csúfolt, kacagva befejezte szavait, a többi is, egy chórusban vele, hangos kacajba tört ki. Ez mind csak egy perc műve volt. Azonnal kivált közülök egy igen derék, termetes, széles vállu, karcsu dereku, magas fiatal ember s azt mondja: „Meine Herrn! Achtung vor den Damen.“ Ezzel a többiek mind zajosan rátámadtak, de mind németül folyt a vita. „Mit! Te akarsz nekünk tanítást adni a magaviseletről? Mi okból? Azért tán, hogy báró vagy? Félre veled, te vén zászlótartó. Nézd, nézd, még ő akar bennünket rendre igazítani!“ Ez mondott nekik valamit, ami azokat sértette, de egész hidegvérrel. Akkor egy kis fityfirity fölugrik a székről s mondja: „Hol találjak majd holnap?“ „Ha kigőzölög a fejed, beszélhetünk felőle. Jó éjt.“ S ezzel oda jön hozzánk, jó estét mond, bocsánatot kér a történt illetlenségért. „Mind igen jó fiuk, — mond — de ne csudálkozza-

nak a kihágáson. Nem csuda, hevült fővel jöttek egy champagneis ozsonnáról. Holnap már mind bánni fogják, hogy oly illetlenek voltak.“ *Murányiékkal* társalgott még jó ideig, én föl se néztem, igen duzzogtam. A túlsó asztalnál is egy ideig csendesebben folyt a puncsivás, de azért jó kedvvel. Nemsokára elmentek.

Végre hozzám intézte szavait a zászlótartó: „Kisasszony! — mond — (azt gondolta leány vagyok) talán igen szívére vette társaim gondatlan szavaikat? Bocsásson meg nekik“ ... Én nem sok szót váltottam vele, mert általában sohase volt hajlamom a katonai rend eránt. Nagyra becsültem őket, hősiességöket bámulni s föláldozásukat méltányolni tudtam, de szeretni nem tudtam volna. Láttam, hogy *Murányival* igen összebarátkoztak. Kérte *Murányit*, engedje neki látogatását tehetni. *Murányi* igen szivesen kezet szorított vele; én megköszöntem neki, hogy értem kitette magát, holott nem is ismer. „Bárki lett volna is — mondja — azt tettem volna.“ Jó éjt mondott s azzal távozott.

Báró Leinzendorf — így hívták új ismerősünket — el is jött többször, sokszor. Mentől jobban megismertük, annál jobban becsültük, ez egy igen becsületes német volt. Ő igen egyszerűen nyilvánította, hogy ő engem mily nagyon szeret, de én azt mondottam: *nem lehet;* végtére belenyugodott a *nem lehet*-be s csak arra kért ott nyiltan *Murányiék* előtt, hogy csak azt engedjem meg hát, hogy ő szerethessen engem és én őt mint bátyámat szeressem és engedjem meg, hogy néha látogathasson, ne legyen terhemre és hogy *te*-gezzük egymást. Neki az jól

esnék, mert neki is van egy huga, kit ő nagyon szeret, de messze, Németországban, s azt fogja gondolni mindig, hogy én vagyok az. Mondom: „Igen, ha maga egy vén obester volna, de így fiatal és senki sem hinné el, hogy nem udvarlóm s mindenfélét beszélnének.“ „Ha magunkban érezzük, hogy tiszták vagyunk az emberek hadd fecsegjenek“ mondá . . . Szóval annyira tudott beszélni, hogy meg volt kötve a baráti szövetség. Későbbi időben még gyakran találkoztam vele. Majd reá jövünk.

A publikum mindig igen pártolta a társaságot, csakhogy a polgárság nem értett magyarul s nem igen járt, nagyon a német társasághoz szokott, de az egész közönség is mindig operákat, énekes játékokat óhajtott. Én rég nyakgattam már a társaságot, hogy hozassanak új operákat, hogy szeretnék már nagyobbszerüeket énekelni. Biztattak: ha majd hazamegyünk *Miskolcra.*

Kassáról aztán mentünk *Ujhelybe,* ott is időztünk egypár hetet s végre hazajöttünk *Miskolcra.* De már más szállásra kellett mennem: *Kórodiné* asszonyom kiadta a szobát. *Rőthiéknél* sok szoba volt s az alatt míg oda voltunk, meghalt az úr s kiadó szobák voltak. Minthogy nagyon is hívtak magukhoz, oda mentem kosztra és szállásra. Midőn a postára megyek kérdezni: van-e levelem? Már *Dérytől* rég a postán hevert levelem. Megdöbbent szívem s megjósolta nekem, hogy rossz napjaim lesznek. A levél ezt foglalta magában:

Minthogy te nem akarsz én hozzám jönni, természetesen nekem kell te hozzád menni, ámbár erősen el voltam határozva, hogy többé a színházhoz nem megyek. De a körülmények vál-

toztatnak az ember határozatán. Nekem itt jó állásom van s most ezt el kell hagynom miattad. Ám legyen! De azt mondom neked, ha azt valónak találom, a mit a hír szárnyal felőled, ha oda érek, azonnal főbe lőlek. Férjed.

A levél rövid volt. Én rögtön feleltem neki:

Édes *Dérym*, fenyegetődzve jelented jöveteledet, ez nem igen örvendetes előposta. Te főbe akarsz lőni? Én nem félek, az én lelkem tiszta minden szennytől. Még nem váltam el végkép tőled: ha egyszer elváltam, nem tartozom neked tetteimről számolni. Én téged nem küldtelek el magamtól, csak akaratodnak nem engedelmeskedhettem többé. Az okot magadban keresd. Nem küldtelek el, nem is hívlak magamhoz, tetszésedtől függ: jönni vagy maradni. Egyébiránt én most is csak olyan vagyok, mint mikor elmentél, minden tekintetben. Hogy udvarlóim ne volnának, azt magad sem hinnéd. De híremben — hála Istennek! — senki se találhat gáncsot.

Ezt írám neki s elküldém a levelet.

Most már a társaságnál változások történtek; több jó taggal szaporodott, de *Murányiék* elmentek. Egy az, hogy még akkor, midőn *Kultsár* úr levele sértette őket, már akkor is szándékoztak elhagyni a társaságot, de lecsillapítottuk őket. Én reám ők nem haragudtak soha, én nem voltam oka semminek, de mégis bántotta őket. Most meghalálozván *Murányinak* édes anyja, ki özvegy lelkészné volt, s *Zilahon* lakott, okvetlen haza kellett menni *Murányinak* s átvenni az örökséget. Végkép otthon akartak maradni. Nékem igen fájdalmasan esett a tőlük való megválás.

Most már nagy mozgalom volt a társaságnál. Én sürgetve zaklattam őket, hogy hozassanak operát, és fordítsák magyarra, mert midőn eljöttünk *Kassáról*, meg kellett ígérni, hogy nemsokára ismét vissza megyünk, s én igen vágytam oda menni, de jól készült tarsasággal és operával. E részben bajos volt boldo-

gulni, mert a régi operákat könnyü volt akármiféle zongoramesterrel előadni, a mit már még Pesten létünkkor betanultunk s előadtunk, de partiturát kormányozni s betanítani nem mindenik érti. Sok tudakozódás után végtére mégis találkozott egy miskolci lakos, *Zomb* nevezetü orgonamester, ki értett a dologhoz. Ezt a társaság szerződtette minden időre, midőn *Miskolcon* időztünk. Midőn néhányszor hallott énekelni, mondá: „ej be kár, hogy ez a hang nem gyakoroltatik többszer s nagyobbszerü dallamokban.“ Mondom: „Hisz uram én is azt szeretném. Eleget is gyötröm ezen urakat, hogy szerezzenek operákat, de mindig nehézségekről beszélnek.“ „Ej, —mondja *Zomb*, — nincs abban semmi nehézség. Bizzák reám az urak, majd írok Pestre a *Svajzer familiáért*“ . . . Ki volt boldogabb, mint én. „De az alatt is, míg az elérkezik, az asszony hangjára egy varriatiót készíteni, rég szerettem volna már muzsikára tenni, de megvallom, egy kicsit megpróbálja a gégét . . de az asszony igen terjedelmes hanggal bir, minőt nem hamar találni, s mindig le kellett mondani vágyamról, hogy azt énekelni hallhassam.“ Én nem is kérdeztem, hogy miféle témára akar variátiót csinálni, nem igen nagy bizalmam volt benne, hogy az nekem tetszhessék. Végre elkészült; fölhozza a próbára, oda sompolygok hozzá, mondom: „Hát miféle thémát választott?“ Azt monja: „Schöne Minkát.“ Nekem hosszúra nyúlt a nyakam: „Schöne Minkát? mondom vontatva, hiszen az igen közönséges dal.“ „No, no, — mondá mosolyogva, tessék csak ide ülni a zongorához, majd én accompagneirozom és majd ha a varriációkra kerül, akkor tessék mondani, hogy közönséges.“ És mindig csak nevetett

az ő rózsaszín-szőke széles pofájával. Az volt a szokása, hogy mindig nevetett; ha haragos voltam, nevetett; ha civódtam vele valami fölött, nevetett. Elénekeltem a thémát és mondom gúnymosolylyal: „No Schöne Minka . . . ich muss scheiden.“ Csak nevetett, nevetett. Elkezdi játszani a varriátiót, mondom: „Ej, ne játszsza nekem előmbe a dallamot, azért van a kotta a kezemben; csak akkordot adjon, hogy jól intonáljak, s accompagneirozzon.“ Eleget mondotta: „Jó, jó, jó, majd meglássuk; nem oly könnyü.“ Én prima vista, nem tudtam találni minden nehézséget, csak a könnyebb dallamokat, a nehezebbeknél már kellett az első betanulásnál egy kicsit segíteni a zongorával. Eleget billegtetett egy-egy hangot a zongorán az ő négyszegletü nevetős pofájával, de én nem tudtam boldogulni segítsége nélkül. Már ekkor nemcsak nevetett, de röhögött. „Jaj — mondom — csúnya ember, milyen nehezet írt nekem!“ „No, no, csak énekeljük el mind a négy vers varriatióját. Ez a csúfolt ócska Minka, gyönyörü Minka lesz és ez a csúnya Zomb, kedves Zombocskám lesz.“ De igaza is volt. Oly gyönyörü varriátiókat csinált ezen thémára, hogy sokáig minden nagy városban ez volt legkedvesebb egyes dallamom az egyvelegekben és mindenütt nagy tetszésben részesült. És csakugyan még csókot is kapott tőlem az ő szőke szemöldökü homlokára . . . „Ugy-e mondtam, ugy-e mondtam? — vigyorogta. De ennek a magasságnak *Déryné*-hang kell“ . . . Már most csakugyan a Szép Minka lett belőle.

Örömöm nagy volt, mert ő is sürgette a daljátékokat. Ámbár számosan jöttek a társasághoz tagoknak, de a mi a legfőbbek közé tartozott, nem volt

egy jó tenorista. Hanem itt *Miskolcon* lakott egy *Némethi* nevü szabó, ennek igen jó tenorhangja volt, ezt szerződtette a társaság. Addig csak szegény *Murányi* fahangjával kínlódtunk, mert *Láng* nem jött el velünk, másfelé pártolt.

Egyszer egy szép délután egyedül ültem szobámban, akkor is egy öltözékemen fércelgettem. Nagyra kitárul az ajtó s — *Déry* állt előttem! Én elsikoltottam magamat s egymás karjába borultunk. Én igaz lelkemre mondom, — minthogy mindent mi igaz, kell megírnom — nem tudtam akkor sem, hogy azon sikoltást az ijedtség facsarta-e ki keblemből, vagy a viszontlátás érzete? Erről nem tudnék számot adni.

A társaság tagjai volt pályatársukat nagy szívességgel, tárt karokkal fogadták; szerződtették és ő ismét színész lett. Vele is mindjárt szaporodott a társaság. Ő énekelt is és mindjárt adhattunk operát. Baritonista volt, de azért mindent össze-vissza énekelt.

Megérkezett a *Svájzi család,* rövid idő alatt szorgalommal betanultuk s igen összevágólag adtuk elé az operát nagy tetszéssel. Én aztán szereztem magamnak több jeles szerzőtől magán-dalokat, szép kettős-dalokat operákból. *Déry* lefordította magyarra s igy sok időkig, többnyire énekes egyveleggel traktáltuk a publikumot. De az igen tetszett, mindig, mindenütt. Minthogy második énekesnőre nem igen tehettünk szert, nem sok operát lehetett adni. Én ugyan benyekgettem egy vén szabónét (talán már említettem is őt föntebb) még Pesten létünkkor, de szörnyü nehéz feje volt. Soká tudott valamit betanulni; a zongoramester éppen nem tudott vele boldogúlni,... nem volt türelme. Hanem minthogy igen szegény volt és semmije se

volt, én vettem magamhoz. Aztán azt mondta, hogy a mire én tanítom őt, ő azt hamarabb megtanulja. Tanítottam hát, ha valami énekszerepe volt, aztán a taktust csak úgy tudtam vele megértetni, hogy a taktus leütésénél mindig egyet ütöttem a vállára. Mennyi bajom volt vele, míg egy-egy numerust megtanult! De volt bajom a sok öltözet készítéssel is, mert csak úgy jöttek az egyvelegekre, ha sokszor öltözködtem. Mindjárt kérdezték: sokszor öltözködik-e *Déryné?* Mert minden ének-numerushoz máskép öltöztem. Minden áriát a maga jelmezében énekeltem el és egy estve legkevesebb volt, ha tizszer változtattam öltönyeimet. És a legnehezebb áriákat énekeltem.

Igy aztán sok bajok, tanulások között, csak megvoltunk valahogy *Déryvel.* Mind a ketten *Rőthi* néninél voltunk koszton, szálláson. De a férjem el kezdett békétlenkedni velem, hogy miért tartom én magamnál *Pápainét,* a vén szabónét? Oh Istenem! azt én tudtam legjobban. Hogy fejezzem ki magamat, hogy illedelmet ne sértsek? . . . Én ágyamat átengedtem *Dérynek* s én Pápainéval feküdtem egy ágyba. Nem aludtam egész éjszakákat féltembe. Elkezdődtek ismét a nyugtalanító napok, éjjelek. Egy-egy időre le-lecsillapultak, de többnyire civódások között éltünk. Emlékeztettem, hogy mit mondott az orvos Pesten, hogy én nekem többé nem lesz gyermekem. „Te gyermeket óhajtasz — mondám — válassz magadnak valakit és én mind fölnevelem, mint magaméit.“ Nem fogadta el, s így küzdöttem sokáig vele, végre erőszakoskodásokra akart menni. De én *Pápainét* úgy átkaroltam, mint egy pár vaskapocs. Ekkor elszabadult az ördög. Ő mindig indulatosabb lett, én mindig sírtam. Végtére

azt ajánlottam neki: váljunk el, ha így már nem élhetünk együtt békében. Sok unszolásra végre beleegyezett. A szentszék azt mondta, ha nincs nagyobb ok, nem lehet elválasztani. Tanácsoltam *Dérynek:* mondjon rólam minden rosszat, én nem haragszom meg semmiért. „Azt nem tehetem — mondá — és csak egyetlen mód van az elválásra.“ „Micsoda?“ kérdém örömmel. „Ha te lemondasz arról, hogy valaha férjhez mégy. Akkor beleegyezem, különben nem.“ „Én arról nem mondok le.“ Ő nem egyezett az elválásba! És így, minthogy nem vádolt semmivel, csak az ellenszegüléssel, azt határozta a szentszék, hogy próbáljuk meg vagy hat évig együtt lakni, majd összesímulunk. Ő elfogadta, én nem. Én azt mondtam, ha erántam goromba lesz és tettlegesen is bántalmaz, én többé nem lakom vele. Éltünk még egy ideig küzdelemmel.

Készültünk *Kassára.** Elment a német társaság, sürgettek bennünket, hogy menjünk át, most már a polgárság is pártolni fog s magyar színházba is jár. Midőn indulóban voltunk, én nem akartam *Déryvel* egy szállásra menni. De ő rimánkodott, hogy ne tegyem azt. Ott fogják olvasni mindkettőnk nevét a színlapon és ha külön lakunk, nagyon föl fog tünni idegen városban. Én arra is reá hagytam magamat beszélni. De ő ott is mindig zaklatott, indulatoskodott, és ez nekem nagy hátrányomra volt pályám tekintetében, mert sohase lehettem vidám és nyugodt lélekkel. Jó ideig ott ültünk *Kassán* s igen jól ment. Hogy férjem s

* Másodizben 1817-ben, harmadszor 1818-ban s negyedszer 1819 tavaszán ment át a miskolci társaság Kassára.

köztem mily kellemetlenségek történtek, nem akarom körülményesen leírni, mert már úgyis igen hosszas és unalmas az egész férjhezmenetelem. Csak a főbb eseményeket említem, mik aztán előidézték a szakadást. Hazakerültünk végtére ismét *Miskolcra*. Megint csak ott szálltunk le *Rőthiéknél;* ő is csak abba a szobába jött, melyben eddig laktunk.

Komáromyék már nem voltak *Miskolcon,* áttették őt csakugyan kasznári állásában *Tokajba*, mert valami hibát találtak a vizsgálat alkalmával. A könnyen hivő öreg urat igen csalták a segédek, kikre mindent bizott. Szegény leányok minden ékszereiket odaadták, hogy a hiány kielégíthessék. De *Károly* bácsi itt maradt, mert ő már praefektuális kancellista volt dekretum mellett. Ő is *Rőthiéknél* lakott, egy szobában. Ha időnk engedte, nagy ünnepekre gyakran átrándultunk mind a hárman: én, *Déry, Károly, Tokajba* látogatni *Komáromyékat*. Ők is jöttek *Miskolcra*. Olyankor fegyverszünet volt köztünk, de mihelyt magunkra maradtunk, beállott a harc. Ha valahonnan, vagy próbáról hazajött, már komor arccal jött haza s akkor mindig tudtam, hogy harc lesz. Ha gyakoroltam magamat, akkor haragudott s mondá: „Ne kornyikálj egész nap a fülembe, ki nem állhatom.“ Ha hallgatag voltam, vagy bús, akkor azt mondta, idestova hányva-vetve mindent: „Haza jövök bosszusan, hallgat, még csak azt sem kérdi: mi bajom.“ „Hogy kérdezném — mondám — hiszen félni kell a szünteleni kitöréstől. Én jó kedvü voltam, te azt is ellenzetted. Legyen hát úgy, a hogy akartad, ezután nem fogod többé hallani hangomat, úgyis megtojtottál bennem mindent.“ „De letöröm szarvadat“ — mondja. „Nekem

nincsenek szarvaim. De ne kínozz tovább, hiszen nem tartasz te engemet, mert több az én fizetésem.“ Igaz, hogy azt mondtam. Elég hibásan, de én bennem is elszakadt már a türelem fonala. „Te mered ezt nekem mondani? No most már véged van.“ Én érzettem erre a szóra, hogy a vér kihalt arcomból. Halálsápadt lettem, mert ő azonnal az ajtóhoz rohant s bezárta. De azon pillanatban, midőn nekem akart rohanni, mintha emberi alakba öltözött angyal jelent volna meg, megnyomja az ajtókilincset s kiáltja ismeretes kedves hangján: „Róza, Róza, nyisd ki hamar az ajtót, itt a mosónéd.“ Erre *Déry* kinyitja az ajtót. Én elvonultam az ajtózáráskor az ágy széléhez, de midőn az ajtót nyitni láttam, mint a nyíl előrohantam, ki az ajtón, végig a Kis-hunyad-utcán, a vármegyeház utcájába. Ott lakott *Szrogh* tekintetes úr, a választmány egyik tagja. Én be az ajtón, se kopogtam, se szóltam, csak beestem az ajtón arcra.

Kemény tél volt és én télen is mindig, legalább többnyire, kivágott ruhát, rövid újjal viseltem. Én nem fáztam soha és midőn színpadi öltönyeimet készítettem, éppen nem tudtam varrni, ha könnyen nem voltam öltözve. Most is így készítettem színpadi öltönyömet s azon módon rohantam ki az utcára. Futottam remegve s mindig hátra nézve, hogy nem jön-e utánnam, hogy vissza hurcoljon.

Szroghék igen szerettek engemet. Az asszony, a kisasszony fölemeltek a földről. Az úr is oda lép: „Az Istenért, édes *Déryné*, mi lelte?“ De nem tudtam szólni, mert elfojtódott a lélegzetem, minthogy futottam s átfáztam. Mindjárt meleg ruhát adtak reám s lefektettek a díványra. Akkor eredtek meg könyeim

s mondám: „Nem, nem lakom többé *Déryvel*, se nem játszom többé vele. Az Istenre kérem! tessék engem föloldozni, én elmegyek, én itt tovább nem maradhatok, én ma se játszhatom.“ Mindent elkövettek lecsillapításomra, csakhogy játszszam estére még vele. Majd fölhívatja Szrogh úr őt mindjárt és megtiltja neki, hogy legkevésbbé se méltatlankodjék velem, mert bajba keveri magát; majd másnap gyűlést tart a komité . . . És nekem még az napon szerelmes szerepet kellett vele játszanom! . . .

Ah! az ilyesmi sok erőfeszítésbe kerül. Játszanom kellett tehát még azon estve, mert, mondák, nem lehet az ilyen házi jelenetekért a közönséget megcsalni s én, ki annyira szorgalmaskodom a publikum igényeit mindenben teljesíthetni, most is hozzam áldozatul ezen erőmegfeszítésemet . . . S így eljátszottam szerepemet.

Ha szerepem volt, *Rőthi* néni mindig a hintójába befogatott, a színházba föl s játék után haza is vitetett. De én még valamelyik színésznőt, kit legjobban szerettem, játék után a kocsiban haza is vittem. Most is játék után haza vittem egy színésznőt s a mint a kocsi ajtaját be akarom húzni, beugrik Déry a kocsiba, mellém ül s kiáltja a kocsisnak: haza! Én egy szót se szóltam, csak féltem. Midőn az udvarra behajtott a kocsi, azt kiáltom a *Rőthiék* szobájuk előtt: állj meg! Akkor hirtelen kiugrottam a kocsiból, be Rőthiékhez s mondom: zárják be hamar az ajtót! *Déry* nem jöhetett be. Zörgetett. Azt mondák neki: „menjen most aludni *Déry* úr, majd holnap beszélhetnek együtt; de Róza itt marad.“ Midőn biztos voltam, hogy nem jöhet be, már nem féltem, de remegtem

egész testemben, mert nem tudtam, hogy mit akar velem. Másnap, miután fölhivatták őt a gyűlésbe és keményen megparancsolták, hogy nekem békét hagyjon és ne bántalmazzon; másnapon bejött hozzám és újra rimánkodott, hogy békéljek ki vele és ígéri, hogy ezután már csendesen fogja magát viselni és nem méltatlankodik és hogy csak a nagy szeretet viszi őt e túlságoskodásokra és estve is csak azért ugrott be a kocsiba, nehogy ott maradjak éjjelre azon színésznőnél. De én most már tökéletesen el voltam határozva vele többé nem élni és magam elkülönözni. Én neki nyiltan megmondtam, hogy többé ne számoljon reám, én soha többé nem megyek hozzá, mert én őt már megvetem és minden hajlandóság kihalt belőlem iránta s még csak baráti érzelem sincs többé bennem. „Így hát kenyeremtől is meg vagyok fosztva" mondá. Ekkor rettenetes fájdalom fogott el engem; igen nagyon megsajnáltam. Mondom: „Az nem fog megtörténni" s azzal öltöztem s mentem föl. Összve jött a komité. Ott kértem és rimánkodtam, hogy ne küldjék el *Déryt*, miként tegnap tudtára adták, hogy el lesz bocsájtva. Mondám: „úgyis én minden esetre elmegyek, mert más társasághoz vagyok híva, *Komáromba.*" De erről hallani se akartak, engem nem bocsájthattak. Nekem nehéz volt a sorsom, ha azt mondom: maradok s *Déry* is maradjon, ismét kezdődni fog gonosz sorsom. De megnyugtattak, azt igérvén, hogy csak legyek nyugodt, ők nem fogják Déryt elküldeni; hanem viselje magát csendesen, mivel úgyse igen nagy szenvedélylyel viseltetik a színészet iránt, egy jó állást fognak keresni számára. Ezt tudatták vele, ő belenyugodott s többé nem szóltunk egymáshoz. El voltunk válva

gondolatunk szerint örökre . . . Többé nem laktunk egy szálláson. Ő ugyan megígérte közömbös magatartását, de ő nagy szatirikus volt, és örökké elménckedett fölöttem. A mivel csak sérthetett, sértett. Én ignoráltam s nyugodtnak mutattam magamat . . . de otthon sokat sírtam.

V.

Déry élet- és jellemrajzához. — Terv a mamával és nővérrel. Utikészületek. — A hideg fürdő és Károly bácsi. — A segítő. — Viszontlátás. — Hóolvadás. — Ujabb akadályok. — Veszedelmes kisérletek. — A verebélyi szűz Mária megsegít. — A csárdában. — Borozgató betyárok. — Károly bácsi elszántsága és okossága. — Éber álom. — Az akaratosság bevallása. — A mama tervei Pesten.

Szegény Déry, ő nagyon becsületes ember volt, ő senkit meg nem csalt; ő nem volt korhely; ő nem volt iszákos, nem volt kártyás, nem dohányozott, csak a nevelés volt nála elhibázva. *Szekszárdon* született,* atyja professzor volt, szülei korán elhaltak és sok árva maradt. Őt papok nevelték s papnak kellett volna lennie; ha jól emlékszem többszöri elbeszélésére: tán a kalugyereknél lakott a kolostorban, azután meggondolta jobban s nem akart pap lenni, Pestre jött s ott végezvén oskoláit, színész lett. A kolostorból azért jött el, mert egyszer, magas jókedvükben több nagy korhantó deákkal kimentek egy vasárnap sétálni és levágták a hídon álló szt. János szobornak a fejét és azzal lapdáztak. Félvén a méltó büntetéstől, ott hagyta a kolostort s úgy jött Pestre, megkedvelte a szinészetet, úgy lett színész.

Hiába! a mely fiút nem anya nevel, nem a női

* 1792-ben.

anyai szelíd kezek, s oktatások vezérlik zsenge korában az ártatlan fejlődő gyenge csemetét, megismerik nagy korában rajta, hogy durva, kemény szél fuvalma edzette a gyenge bimbót, mely erősödött ugyan, de szíve nem érzette az anyai gyenge kezek símogatását, édes szavak oktatásait . . . zordon marad. Az ilyenből jó hivatalnok, állásának pontosan megfelelő, hűséges, becsületes ember lehet ugyan, de — bocsánatot kérek — nyájas, szelíd bánásu férj sohase! Mert ennek rúgója leginkább abban fekszik, hogy az olyan természet kérges önhittségében a nőket nem tiszteli, bizalma nincs hozzájuk és nem símul, nem, mert azt hiszi hibásan, hogy férfiúi büszkesége csorbát szenvedne az által. Pedig az nem úgy van, sőt engedékeny méltánylást és szeretetet vívhatna ki magának némely férj, de midőn azzal kezdi mindjárt az első hetekben: Én vagyok az úr a háznál, s megmutatom, úgy kell lenni, mint én akarom . . . már akkor kimodta a halálos itéletet a házi boldogságra.

Én őt sajnáltam, de magamat még jobban és ha nyugalmat akartam, mire minden tekintetben nagy szükségem volt, s miután békére, egyetértésre nem számolhattam az ő oldala mellett, mert mindig okot keresett a viszálykodásra . . . a szakadásnak meg kellett történnie.

Azon jó angyal, ki akkor ajtómon zörgetett, hogy nyissam ki, a szép *Rőthi Nina*, jó barátném volt, ki *Dérynek* igen tetszett és ő se volt egészen közömbös *Déry* szépelgései iránt és éppen hozzám akart jönni, midőn hallotta a vész kitöréseit, s hogy megakadályozza a viszály további haladását, föltalálta magát s zörgetett.

Most már egy kissé vissza kell ugranom, mielőtt eseményeimet tovább folytatnám, azon időszakra, midőn még *Komáromyék* nem mentek el *Miskolcról* Tokajba lakni. Ezt ki is hagyhatnám életem eseményeiből, mert nincs semmi behatással éltem további folyamatára. De tudja Isten! ezen esemény még jobban megerősítette lelkemben a hitet, hogy bízzál Istenben és imádkozzál hozzá a vész perceiben és ő nem hágy el téged. És valóban, ezt több alkalommal tapasztaltam hosszu életem folyamában.

Ez így történt. Mielőtt még *Dérytől* levelet kaptam volna és mielőtt *Miskolcra* jött volna, szüntelen jó anyám után sóvárgott lelkem, hogy bár láthatnám! Egyszer Komáromyéknál mondom a leányoknak: „most vagy egy hétig nem fogtok látni, elutazom.“ Mind fölkiált: „Hová?“ „Megyek *Jászberénybe*, anyámat látogatni; már nem állhatok ellent abbeli vágyamnak, hogy lássam. Testvérem is azóta megnőtt már és ha reá vehetem őket, elhozom *Miskolcra*, hogy lakjanak itt nálam.“ Mindnyájan ahogy voltak, nagy örömmel helyeselték határozatomat. Az öreg úr mindjárt fölkiáltott: „No kis hugom, szekérről ne gondoskodjék, itt az én nagy utazóhintóm. A hátulsó ülésben három könnyen elfér. Aztán *Károly* lesz a lovagja, elkíséri, mert hogy eresztenénk ily kemély télben egyedül oly messzire. Az én lovaim elviszik egy stációig, onnan a lovakat *Károly* visszaküldi a kocsissal, a hajdú pedig elmegy velük és forsponton tovább utaznak.“ Én megköszöntem. „De — mondom — édes jó bácsikám, az nem megy, hogy én *Károly* bácsival egyedül utazzam oly messzire. Mit mondana a világ?“ „Ejnye lánchordtát! arról meg is feledkeztem. Igaz

biz az!“ De már a leányok mind résen állottak. Mind jönni akart velem. Végre *Cilikére* esett a választás, a legszelidebbre. Elkészültünk s két nap mulva elindultunk.

Szép, gyönyörü téli napfényes idő volt. Jól ellátták téli meleg ruhákkal. Az öreg néni egy kissé ellenvetést tett, midőn hallotta, hogy fia és leánya is jönnek; hogy hátha bajuk lesz, hogy én is jobban tenném, ha a nyarat választanám, mert tél idején okos ember nem megyen sétálni stb. De mi már föl voltunk villanyozva s megmaradtunk határozatunk mellett. A levegő mindig szelidebb lett s *Károly* bácsi mindig sopánkodott fölötte: ejnye, ejnye! csak ne engedne. De mi *Cilivel* reá se hallgattunk. Még nem mentünk egészen egy stációt, egy különben keskeny folyón, melynek mély árka lehetett, egy kis négyszegü hidacska állott, melyen keresztül kellett volna menni, de a hidacska előtt gödör volt, melyet már rég moshatott a medréből kiömlött víz. Az ott mocsárrá alakult s a teteje be volt fagyva. A kocsis reá hajtott s minthogy engedékeny volt az idő, a kocsi beszakadt a jég alatt, a kocsis egyfelé, a hajdú másfelé lezuhantak a bakról, be az árokba. Mi ott ülve maradtunk a hintóban, a lovak kapálództak s féltünk, hogy eldől a hintó s mi a vízbe potyogunk. Föltápászkodtak azután a férfiak a hideg fürdőből s *Károly* bácsival neki fogtak, hogy a kocsit kiemeljék. A lovakat riasztgatták, de nem volt benne mód a kocsit megmozdítani. Már megijedtünk, hogy ott veszünk; egy lelket se láttunk! Végre mondá *Károly*, szálljanak le és álljanak oda arra a kis fagyos dombocskára, oda nem megy a víz. Úgy tettünk. Ők küzködtek a kocsival, egyszer

csak jő nagy robajjal egy derék szekér, három lóval. *Károly* reá kiált a rajta ülő bundás emberekre: „Ugyan barátim! jöjjenek segítségül, hogy a kocsit s lovakat kiszabadítsuk. Itt beszakadtunk. Szívesen megfizetek, mit csak kívánnak.“ „Azt nem tehetjük, mert sietős utunk van és estve lesz, mire hazaérünk“... s neki akarnak hajtani a folyónak. De egy csinos, fiatal, kis pörge bajuszu ifju odanéz, a hol immár, dideregve a hidegtől álltunk s mondja a kocsisnak: „Megállj! Én segítek az uraknak.“ Azzal kifogta három lovát, melyek jó erőben voltak és a mi kocsinkat föl-rántották a hídra, s meg voltunk szabadulva. Azután ismét a mi lovainkat fogtuk be s minket ölben vittek a posványoson keresztül. S a mint *Károly* bácsi neki nagyban köszöngeti e nagy szívességet, egész nyiltsággal reá tekint az én *Cilikémre* s azt mondja *Károly-nak*: „Óh! sohase köszöngesse az úr, nem az úr kedvéért tettem az áldozatot, hogy a lovaimat úgy megzaklassam; még az úr két lováért se, mert egy kissé kényes vagyok lovaimra. Aztán most lakodalomba megyünk; de én e kisasszonyra reá ismertem azonnal. Száz közül is megismerném. Én mészáros vagyok. A mult farsangon bementem a *miskolci* bálba. Elmentem egy kisasszonyhoz, táncra kértem, ki látta, hogy nem úrfiasan vagyok öltözve, reám nézett kevélyen s kosarat adott, pedig hiszen nem szégyelhette magát velem táncolni, mert elég csinosan is voltam öltözve. Azért, hogy ezüst pitykés dolmánykám elárulta a mészárost, azért nem cserélnék én egy frakkal se. Én igen elszégyeltem magam és már indulóban voltam kifelé. Ott állt ez a kisasszony többekkel. Ahogy reá esett a pillantásom, egyszerre igen megtetszett az a

szelid nézése és gondolám: ezt még megpróbálom és ha ez is elutasít, sohase táncolok többé. Megkértem és eljött velem táncolni. Ezért segítettem ki! No! az Isten áldja meg az urakat" ... és ezzel elhajtatott jó kívánatunk kiséretében.

Másnap aztán hazaértünk *Jászberénybe*. Szegény anyám, majd kibujt bőréből örömében, hogy láthatott. Tudtára adtuk, hogy nem időzhetünk, csak készüljön, mert viszszük. Testvérem hamar s örömest elhatározta magát, de szegény anyám nehezebben adta reá fejét, végre mégis csak engedett. Két nap mulattunk s végre elindultunk. A lovakat az első stációról visszaküldte *Károly* a kocsissal, kit a hideg is kilelt, mert át volt ázva nagyon szegény s azontul mindig forsponton mentünk. Délfelé lehetett az idő, mindig jobban olvadt a hó. Elértünk egy folyóhoz, mely ki volt ugyan áradva, de befagyva s most ismét engedni látszott s én ki mindig igen félénk voltam a vízen menni, már előre reszkettem. Ráment a kocsi a fagyra. Mindig több víz látszott, midőn a közepére értünk, ropp! az egész kocsi egyszerre besüppedt a jég közé. A lovak hasonlókép, a hogy tomboltak, mind zuhh le! Most már ott ültünk, ezer kétségek között. Itt nincs szabadulás. Már a víz folyt be a kocsi ajtaján; fölhuztuk lábunkat a hátulsó ülésre. „Itt nem maradhatunk — mondá *Károly* — sienünk is kell, mert majd itt esteledünk." Már kezdett a víz folyni, még attól is féltek, hogy a kocsit bedönti a vízbe. *Károly* tehát elhatározta, hogy mindenikünket a hátán viszen ki a víz szélére. Csakugyan úgy is lett. Ő egyedül hordott ki bennünket a víz szélére, addig amazok a kocsit tartották. Visszamenve *Károly*, úgy nagy nehezen kiszabadították a kocsit is.

Midőn már künn voltunk a vízből, letérdeltünk s úgy adtunk hálát az Istennek, hogy megszabadított. *Károlynak* mindnyájan igértünk valami emléket. Én tudom, hogy szép dohányzacskót igértem. Meg is adtam.

Fölültünk s tovább folytattuk utunkat. Már az idő kezdett egy kissé homályosodni. Én több veszélyre nem is gondoltam, csak fáztam, mert megáztunk. Eleget takargatott bennünket a bundába *Károly* bácsi, de ő maga is didergett. Csak azon csodálkoztunk, hogy mind, halálos beteg nem lettünk. Egyszerre elkezdi a hajdu: (hogy ő magasabban ült a bakon, hamar meglátta az előttünk fekvő veszélyt) „Jaj urfi! még egyszer alighanem úszunk még ma. Kiöntött a... (már nem emlékszem, hogy mi neve volt a tónak).“ Erre mind fölriadtunk ijedve. Oda nézünk s borzadva látjuk magunk előtt a tengert. Tele félelemmel közeledtünk s mindig szélesebben terült el előttünk a síkságon a szétfolyó víz. Reszkettünk féltünkben. Már oda értünk egészen a víz széléhez s jajgatva könyörögtünk mi nők Istenhez segítségért. *Károly* hallgatag volt, nem biztatott, mint egyébkor. Ebből láttam még jobban a reánk tátongó vészt. Az egyik forspontos, a mint megállunk, azt mondja: „Itt ma nem megyünk keresztül uram.“ Mondja *Károly:* „Annak meg kell lenni, barátom s még pedig gyorsan, mert homályosul a láthatár s akkor még veszélyesebb lesz. Vissza semmi esetre nem mehetünk, ott is a bizonyos veszélybe mennénk.“ A forspontos ellen akart szegülni. De *Károly* elővette a puskáját s mondja: „Van eszközöm kényszeríteni. Tessék a kocsiból leszállni mindnyájoknak.“ Kiszálltunk. Lehet képzelni félel-

memet. Ha utaztomban egy tenyérnyi kis vizen kellett keresztül menni a szekérnek, már három, négy férfinak kellett a szekér két oldalára menni tartani: úgy reszkettem féltemben. És most... bizonyos volt a halál! Leszálltunk a szekérről. Az első lovak egyikét kifogatta *Károly*, fölhagyta ülni reá a forspontost, hogy menjen keresztül a vizen. A kocsis nem akart. Ez reá fogta a puskát, hogy mindjárt lelövi, ha ellenkezik. Végre beereszkedett a vízbe. Mentől tovább ment, annál mélyebben merült le a ló. Mi remegve néztünk utána. Egyszerre csak eltünt ló és kocsis a vízbe le. Mi elsikoltottuk magunkat; oda van, belefúlt. Ekkor *Károly* is elvesztette bátorságát. Egyszerre jó távol azon helytől, hol elbukott, a víz széle felé fölbukkant a kocsis feje s kiúszott lovával együtt a víz szélére. Kiált neki *Károly*: „Most menj följebb és ott jőjj vissza.“ „Nem én uram! inkább ott hagyom a másik lovamat, de én nem akarok belefúlni.“ *Károly* ismét csak a fenyegetéshez fogott; reá fogta a puskát: „Jőjj vissza, úgyis meghalsz, mert én lelőlek.“ Mégis csak félt s följebb menve, aztán mégis belement a vízbe; de azon arányban, hol előbb bebukott, most is elmerült. No már most ki nem jön többé, mondtuk. De idébb ismét följött a viz alól és kijött a szélire. Most már kétségbe voltunk esve. „Árok van ott, — mondja Károly — abba buktál?“ „Abba bizony! mondja a kocsis. Ott tizenkét ló se rántaná ki ezt a kocsit.“ Már most sok idő nem volt gondolkozni, sötétedni kezdett. Csak az a választás maradt számunkra egy kis tanácskozás után, hogy melyik halál nemivel lehet kevesebb kínok között meghalni. Vissza nem mehetünk, ott is veszély. Itt bizonyos halál; ha maradunk, elalszunk s megfa-

gyunk. Én nem akartam a víznek menni, inkább megfagyni. Végre *Károly* elhatározva választott. „Ennek meg kell lenni — mondá — nincs mit választani. Mindjárt itt a sötétség, akkor semerre se lehet menni. Itt még a farkasoktól is félni lehet. Ha bandástól jönnek, összetépnek. Imádkozzunk egy rövid fohászt Istenhez, azután búcsúzzunk el egymástól s azután a hogy Isten akarja!“ Mindnyájan letérdeltünk imára, Istennek ajánlottuk lelkünket s elbúcsuztunk egymástól; mi nők, tudnivaló, hogy: sírva! *Károly* fölülni hagyott bennünket; elrendezte az ülésünket, hogy meg ne mozduljunk, hanem, hogy úgy maradjunk, akármi történik is, nehogy a súlyegyent elveszítsük és a hintó valamelyik oldalra düljön. Most az egyik kocsist az egyik lóra, a legelsőre fölültette, a másik kocsist ismét az egyik hátulsó lóra ültette. Ő maga a hintó egyik ajtajához állt a hágcsóra. A hajdut a másik oldalajtóhoz állította a hágcsóra. Károly a puskát félkarjára vette, felével a hintó leeresztő vasába kapaszkodott s erősen megparancsolta a kocsisnak, „hogy csak csendesen hajtsanak a vízbe; de mikor ő kiáltani fog, akkor oly sebesen hajtsanak s riaszszák lovaikat, hogy uszszanak; ha nem cselekszik, lelövi őket. No most ne féljen senki. Hajts Isten hirével!“ Hajtottak csendesen; mire oda értek, hol a kocsis elbukott, az első lóval ugyanazon helyen ismét eltünt az első kocsis. Mi sikoltottunk borzasztón. *Károly* kiáltotta: hajts, hajts, hajts! A hajdú ordított: riaszd a lovakat . . . de nem volt kinek kiáltozni. A másik kocsis is ugyanazon helyen eltűnt. Mi sírtunk, de a kocsi mindig úszott. Károly biztatott, lármázott: hajts, hajts, hajts . . . mire a másik kocsis is elbukott.

Sikoltoztunk, a halálveriték csorgott homlokunkról. Egyszerre csak lelkem jó anyám rémülten fölsikolt: verebélyi szűz Mária a ládában, segíts meg bennünket! A hogy e szót kimondá: *ládában*, mi két fiatal bohó, míg a halálos veriték homlokunkon csorgott alá, egymásra néztünk s elmosolyodva mondám: Oh édes Anyám! De a két kocsis egymásután kibukdosott a víz szinére s midőn a kocsi is oda ért — gondolták most itt a halál, most dőlünk, most fulunk a vízbe, az Isteni gondviselés őrködött fölöttünk — oly szép símán ment keresztül a hintó a vizen, mintha egy nagy táblát tettek volna az árkon keresztül, még csak egy zökkenés se volt érezhető. De mire kijutottunk a víz szélére, már egészen besötétedett. Fáztunk mindnyájan, mert a kocsi tele volt vízzel. Azt kieresztettük a víz szélén, hálát adva a jó Istennek s *Károly* bácsi helyes intézkedéseinek, hogy megszabadultunk a bizonyos halál torkából. De a ruha rajtunk mind facsaró víz, által voltunk ázva tökéletesen az ingünkig. Jaj! csak már elérnénk hamar egy csárdába, hogy meleg szobában szárítanánk ruháinkat. Ez volt most már mindenikünk forró óhajtása. A férfiak is mind dideregtek, de mégis mind biztattak, hogy már itt kell lenni. Végtére előnkbe csillámlott két kis ablakból egy kis homályos világosság. Hogy megörültünk neki! Máskor száz fáklya világossága se örvendeztetett volna meg annyira, mint most ez a két kis pislogó bagolyszem.

De valahára ott voltunk a paradicsom roskadozó konyhaajtajában. Már az ablak alatt haladva el, kihallszott az ivó parasztok víg egymásra-koccintása: igyék sógor! Ez angyali zene volt fülemnek; csakhogy em-

beri hangot hallottam s nem a víz locscsanását a lovak lábai alatt! *Károly* bácsi ugyan prüszkölt egy kicsit, hogy már most mit fogunk csinálni annyi sok ivó, pipázó, lármázó paraszt között egy szobában. Szegény jó anyám, ő mindjárt ott járt képzeletével: hátha rablók lesznek? Én biztattam, ne féljen semmit, majd én igen szépen beszélek velük, aztán nem bántanak.

Midőn leszálltunk, benyitjuk a konyhaajtót, hát a nagy világosság majd elvakított. Nagy szalmatűz lobogott elibénk a nagy boglyakemencéből, mely jóltevőleg hatott megmerevült testünkre. Mindjárt körülálltuk, míg a kocsiládákat behozták, hogy tiszta tehérneműeket vehessünk magunkra. A csaplárné kérdi: „Ugyan honnan tetszik jönni?“ S mondjuk: „Innen ebből a tóból.“ „Oh az istenért! hogy mertek neki menni? Nagyon hamis árka van annak. De nem ott van az átjárás, hanem amarra feljebb; jó hogy bele nem fordultak. Tegnap már kiöntött és két vásznas szekér neki hajtott. Nem tudták az átjárást, mert már elöntötte a víz és mind elsodorta a víz, egy darabkát se menthettek meg a vászonból.“

Kértünk szobát. „Nincs, csak a hol isznak.“ Semmi. Csak szárítsák ki ruháinkat, s csináljanak ágyakat, hogy aztán lefekhessünk. De előbb adjon valamit enni, mert éhesek vagyunk.“ „Nincs egyéb, csak tojás.“ „Semmi, csak csináljon jó tállal.“ Szerencse, hogy magyar csaplárosok voltak, az asszony mindjárt hozzá fogott. Bemegyünk; ott ültek asztalra könyökölve, nagy füstöt eregetve. Gőzölt a szoba, vegyest a füst a pálinka-szagtól; ámde meleg csapott meg, ahogy beléptünk. Arábia minden bájos illatárjával se cseréltük volna föl ezen büzhödt levegőt melegével, ha

amazt hideg szobában kellett volna élvezni. Most már hordták be a sok szalmát, s csináltak jó puha fekvőhelyet. De boldog Isten! a kamrából hordtak be kék vászon borítékos párnákat, melyeken meglátszott a zsíros fejek helye. Összenéztünk s kacagtunk fölötte. Mondom: „Húzzuk a tetejébe az alsó szoknyánkat s minden rendén lesz.“ Hozták a rántottát, de az asztal el volt foglalva s a szolgáló megállt vele az ajtóban, mintha félt volna szólni s én mondom: „Ugyan édes bácsikám, nem lehetne egy kissé ide ülnünk enni?“ „Megférünk“ mondá az egyik, olyan kis bajúszu betyárforma, oldalt tekintve, félvállról. No, gondolám, ezek nem sok szívességet mutatnak. Ezek innen nem mennek ki. Hogy fekszünk le? „Küldje be az úrfit enni“ mondám a cselédnek. „Oda künn van — mondja — a kocsi körül a gazdával.“ „Hívja be.“ Bejött Károly, hozta a puskáját a vállán. „Jöjjön enni“ — mondtuk. „Csak tessék — mondá — nem vagyok éhes, inkább innám.“ Nekem ez föltünt. Mindjárt gyanítni kezdém, hogy baj van. Azt mondja egy az ivók közül: „Hm! de szép puskája van az úrnak.“ „Bizony — mondá Károly — de jobb, mint szép. Nagyon jól hord. Én nagy vadász vagyok s szeretem a jó tegyvert. Azt gondoltam megázott, de nincs baj. Ugyan töldi! kínáljanak meg egy ital borral, nagyon megfáztam, meginnám a tüzes mennykőt.“ Mi néztünk Károlyra, hogy milyen szokatlan szavakkal él a mi szelíd fiunk. Én sejtettem egy kicsit az igaziból. Töltött neki ama pörge bajúszu; de nem szólt egy szót se, csak eleibe tolta a poharat. Fölvette *Károly*, mintha mind kiakarná egyszerre hajtani. A hogy szájához érteti, mondja: „Ej, csapláros, jöjjön, adjon nekünk egy kis melegí-

több bort, ha van jobb. Hadd igyunk egyet itt e becsületes földiekkel, a mi szerencsés megszabadulásunkért.“ V csapláros megvakarta fejét s habozva mondja: „Volna bizony még itt egy vagy két iccényi, de vörsö bor. A mult hetekben ép így elkésődött három úr s jobb bort kértek. De mondám, én nem adhatok jobbat nincs. No gazember, ha jobb bort nem tartasz és megint visszajövünk, levágom a füledet. El is mentem másnap *Gyöngyösre* s hoztam egy kis átalaggal. De jól is jártam, mert voltak azóta több szálló vendégeim, kik jobbat kértek. Hát még lesz a fenekén vagy két icce.“ „No csak ide vele,“ mondja *Károly*. Behozta s mind a hat paraszt poharába töltögetett s közibük ült *Károly*. Mondám: „Ugyan *Károly* bácsi, egyék előbb egy kicsit.“ Vett egy pár villával. Mondánk: „Tartsanak velünk.“ „Köszönjük, már nekünk meg volt.“ Ott beszélgettek, míg látta *Károly*, hogy már álmosak voltunk; szerettünk volna lefeküdni, de nem mertünk. Kiküldeni őket, nem lett volna tanácsos, mert nem igen nyájasan néztek, minden veres bor dacára is, kivált a perge bajuszu. *Károly* is vette észre, de egyszerre föltalálta magát, hogy miként segítsen a dolgon. Mondja: „Már az imént azt gondoltam, jól kiszárítottam magam odakünt a boglya előtt, (oly jó tűz égett, mert a szalmának a tűze, ha jól raknak rá, messze elterjed) de idebent fázom. Belülről ugyan melegít egy kicsit ez a jó piros bor, de bizony kívülről még igen érzem a jeges víz hatását. Mit mondanak, földi? Menjünk, ölelgessük meg a csaplárnét, süssön nekünk jó zsíros lepényt. Megszorongassuk még azt a kis átalagot, tudom, hogy kisajtolunk még belőle. Még csak ezután fog jól esni a piros. Aztán hadd feküd-

jenek le az asszonyságok, mert bizony elfáztak nagyon.“ Elkezdi a pörge bajuszos: „Ide no csaplárné! Készen-e már az a lángos? Még se kelt meg az a kenyér, a miből lángost igért?“ „Hiszen nem fúhatja föl az ember. Mindjárt, mindjárt! Már ki is szakgattam, sütöm is már.“ „No gyerünk — mondá *Károly* — én nem vagyok álmos, nem is fekszem le az éjjel.“ Ez által el akarta oszlatni félelmünket, mert látta, hogy félünk. „A konyhába hívom a hajdút is, mert a kocsin hideg lesz, bizony mély vízben járt ő is ma velem együtt.“ ... Mind szépen fölkeltek s kimentek már egy kissé fölvidámodva. Mi feküdni készültünk; jő be *Károly*. „Ne féljenek semmit; szegénylegények biz' ezek mind, de már lekenyereztem őket, elbeszélgetek az ő nyelvökön, nem fognak kezdeni semmit. A csaplárostól tudtam meg odakint mindent. Hozzám jött, midőn a hintót nézegettük a hajdúval, hogy nincs-e baja. Csak az ő nyelvükön tessék beszélni, mert kivált az az egyik, igen garázdálkodó, nem szereti az urakat.“ De bizony féltünk mi azért, mindig kérdeztük egymást: „alszol?“ „Dehogy alszom.“ „Én se.“ Végre fölvirrasztott az Isten. Jó meleg volt a boglya. Föl-öltözve vártuk be *Károlyt*. A konyhában aludt szegény egy keveset. Hajnalban hagyták el a szegény legények a csárdát, *Károlylyal* mind kezet szorítva.

Szép vidáman sütött föl a nap s vidáman ültünk föl, hogy csak hamar érjünk *Miskolcra*. Csak szegény anyám sajgotta a kávét, nem izlett neki a pergelt leves, de itt nem lehetett egyebet kapni. Ennyi életveszély és félelemmel küzdöttünk egy napot keresztül. És ennek mind én voltam oka. Csakhogy nem szóltam, de mindig egész úton szemrehányást tettem

magamnak és háborgatott azon tudat, hogy ennek az én megátalkodott akaratosságom az oka: „hogy meg kell lenni, ha elhatároztam magamban és haza menni anyámért, testvéreimért“ . . . Nem gondoltam meg, hogy mások rovására is hatással lehetnek az utazás terhei. De nem is gondolhattam veszélyekre. Midőn már túlértünk mindeneken, nyilatkoztam s mindenkitől bocsánatot kértem a kiállott küzdelmekért s veszélyekért.

Anyám s testvérem jól mulatták magukat, kivált testvérem igen jól, mert akkor volt legszebb viruló idejében és igen szép volt, tán tizenhat éves lehetett. Legszebb fejlő leányka volt egész Miskolcon és úgy hívták őt: a szép Johanna. Sokan is udvaroltak neki, de szegény anyám éppen azt nem szerette és azokat az örökké tartott mulatságokat *Komáromyéknál*. Nem tudott hozzá szokni s egyszer csak elhatározta, hogy haza megy Jászberénybe, ő Miskolcon nem szeret. Bántotta őt *Déryvel* való viszás életem is és azt mondá: „Ha akaratom ellenére is hozzá mentél, maradtál volna vele. Én mondottam és láttam, hogy boldog nem leszel vele. Vagy váljatok el végképpen, hogy szabad lehess.“ „Hiszen lelkem anyám! én is azt akarnám.“ „No jó! — mond — elmegyek Pestre s mindent elkövetek annak véghez vitelére, ha sikerülhetne.“ Az öreg *Komáromy* bácsi mondta neki, hogy írja meg nekünk mikor Pestre megyen, mert neki is okvetlen föl kell menni. Valami peres ügyük volt eldöntendő, egy nagy jószág tölött, mely miatt már sok éve pereskedtek . . . s ő is segíteni fog anyámnak, a mennyiben lehet.

Most már ismét magamra maradtam egész addig, míg Déry megérkezett és a föntebb írt mód szerint el nem váltunk egymástól, miként gondoltuk . . . örökre!

VI.

Ecsedi Jozéfa. — Platthy Imrénénél. — Felolvasások. — Az első ajándékok. — Tervek a jövőre. — Egy különös szerelmi történet. — Óváry Miklósról. — Déry állást kap. — Még egyszer a verebélyi szűz Máriáról. Szomoru hírek. — Az utazás költségeiről ki gondoskodik? — Megérkezés Jászberénybe. — Elkésve! — Találkozás Johannával. — Miskolcon hogyan fogadja őket Platthyné? — Hogyan halt meg e nemeslelkü nő?

A társaság több kirándulásokat tett Miskolcról mindenfelé, de nem messze, a többek között *Egerbe* is ismét.

Egy próba alkalmával megjelenik egy szép fiatal nő s mondja, hogy ő most jött Erdélyből Kolozsvárról s igen nagy hajlama van a színészethez, de Erdélyben nem akar kezdeni, minthogy oda való, őtet hívják *Ecsedi Jozefának.* Igen csinos külsejü, szép, fiatal, csinosan öltözve. Hogyan örült volna meg minden társaság ily ajánlatos egyéniségnek. De kivált még a fiatalok. Én annyiban, hogy mindjárt odajárt az eszem: hogy hátha ez tudna énekelni is? Milyen szép, mindjárt lehetne nagyobb operákat adni, többet is, ha nem a vén szabóné volna a második énekesnő. A társaság egyezkedett vele s szerződtették. Úgy látszott nagyon keresi a hozzám közeledést s minthogy én mindig oly barátságos arccal fogadtam mindenkit, ő is igen

hamar hajlott felém s legközelebb azt kérdezém tőle: tud-e énekelni? „Óh igen — mondá de — csak úgy egy kicsit.“ „Óh az semmi — mondám — majd tanítom én, de a kórusban is kell énekelni, hogy mentől-előbb belejöjjön.“ „De egy nagy baja van — mondja — nincs öltözéke szinpadra.“ „Oh azon ne búsuljon — mondám — majd kisegítem én, csak énekeljen.“ Ő aztán tanult is szorgalmasan, játszott is tűrhetően, de nekem egy kissé föltünő volt, úgy tetszett nekem, mintha nem most lépne föl legelőbbszer. A szinpadon középszerü volt s egy kissé zömök. Egypár napokig volt még csak nálunk s már láttuk, hogy *Kőszegivel* olyan . . . hogy is mondjam csak, nem hogy bizalmasan (az még megjárná tán némi tekintetben), de egy kissé nagyon szabadon társalogtak. Egy pár nap ismét múlt s már *Kőszegivel* együtt laktak. Akkor láttuk, hogy ez egy könnyü nő. És ez nem leány, de asszony — gondolám. Mi azelőtt *Murányinéval* mindig ellenzettük, ha olyas nők kinálkoztak a társasághoz s ime most beleesett a kukac a társaságba. De mit csináljunk? Nincs mibe válogatni, el kell nézni, mert még olyat se kapunk, a ki a *Csörgő Sapkában* legalább a halásznét el tudja énekelni, aztán szép is legyen, vén se legyen!

Egerből aztán ismét visszajöttünk *Miskolcra* s folytatta a társaság előadásait.

Most kitérek ismét egy kicsit a kerékvágásból. De oly nagyra becsülöm emlékét egy nemeskeblü úrnőnek, ki nekem nagy jóltevőm volt s véteknek, nagy hálátlanságnak tartanám róla meg nem emlékezni lapjaimban. Oh, ha ő élve maradt volna, én öreg napjaimban nem láttam volna szükséget. De nem

akarok a dolog eleibe vágni. Ezen urnő Tettes *Platthy Imre* főszolgabíró úr lelkes neje volt. Roppant gazdagsággal bírtak. Magyarországon, *Miskolchoz* közel *Lövőn* nagy birtokuk, akkor időben ugyanott szép kastélylyal, gyönyörü nagy kerttel, melyben nagy virágház, telve virágokkal és egyen igen csinos kis türdőház volt épitve. De volt még valahol a *Szepességben* is egy vár és birtok, az úr őseiről reájok szállott örökség és egyetlen egy fiuk, ki midőn az úrnővel megismerkedtem, *Sárospatakon* járt oskolába. Ezen úrnő minden tekintetben megfelelt az ő hivatásának. Ő igen nagy gazdasszony volt házi körében, igen nagy dáma volt társalgási köreiben, egy szóval, ő tudta, miért állította Isten oly nagy gazdaság élére s tudta a takarékosságot pazarlás nélkül a jótékonysággal öszveegyeztetni az ő angyali jó szívével. Ő egyszerre észrevette: hol s miként segíthet? Semmi se kerülte ki figyelmét. Ezen úrnő nagy színházkedvelő volt, engem eleitől fogva igen megszeretett. Ebédre meghívott egy kis cédulával és azontúl mindennap meg kellett nála jelennem, midőn idebent *Miskolcon* időzött. Az úr idebent lakott folyvást, de a főszolgabíróné *Lövőn* gazdálkodott, de mihelyt bejöhetett, odakünt elrendezte gazdaságát az ispánnal s cselédekkel és ismét bejött s engem mindjárt hivatott s izente, hogy már itt van és én már mentem egész bizalommal. Ő igen szeretett olvasni és fölolvastatni, mert igen gyönge szemei voltak, én pedig rendkivül szerettem fölolvasni. Közbeszéd tárgya lett azon nők előtt, kik nem igen szerették a legszebb könyveket is olvasmányokká tenni, vagy kezökben forgatni. „Hová mégy?“ kérdé egy a

másiktól, „Dérynéhez“ — mondá a másik. „Jaj, oda nem megyek, most mindjárt lefog erővel, fölolvas; ha nagyon szép könyvet kap, dicséri, még meg is fizet, csakhogy hallgasd végig.“

Mi tehát, (ha odamentem *Platthynéhoz*, ki mindig hordatta a szebbnél-szebb, eredeti és franciából fordított könyveket) így töltöttük az időt igen kedvesen. Hol ő olvasott föl és én hallgattam, hol én olvastam, míg ő pihent, mert gyakran volt főfájása s többnyire a díványon pihent. Szerettem nálla lenni, mert kedves társalgású nő volt. Ő tudta *Déryvel* való viszályos életemet s ő nem csak szeretett, de szánt is engemet. Ő annyira méltatott barátságára, hogy teljes bizalmával tisztelt meg, midőn már jól megismerte lelkületemet, pedig ő jóval idősebb is volt nálamnál, de vég nélkül szeretett.

Egyszer egy nő jelent meg *Miskolcon*, ki igen szépen tudott hajláncokat fonni. *Platthyné* mindjárt kivágott szép, hosszu fekete hajából egy csomót, megfonatott két darab, három rőfnyi hosszuságú hajláncot s végeiket az aranyművessel befoglaltatta aranyba, miket ismét négy szem kis arany láncocskák foglaltak együvé, a legvégét pedig szép aranycsatocska foglalta össze. Egyiket viseljem nyakamon, másikat karomon, emlékül! Egyszer bálba ment *Miskolcon*, *Pesten* készíttetett szabójával egy gyönyörü fehér, francia krepp-ruhát, csupa blonde-csipkékkel, három sorral, mindenik sor csipke fölött három sor fehér-atlasz-rollókkal. Dereka hasonlóan diszitve. Egy fehér krepp turbán, egyetlen egy sötétvörös rózsával oldalán. Egyszer volt benne bálban, másnapon, ugyan-

azon skatulyában, melyben megérkezett *Pestről*, elküldte nekem ajándékba, a turbánnal együtt.

Sokszor elbeszélte nekem, hogyha majd én megunom a szinpadot s nyugalomra vágyom vagy megöregszem s többé már nem játszhatom, vagy nem lesz jó a színészetnél s elkivánkozom, engem elvisz magával, nála fogok lakni *Lövőn*, úgy mint *Miskolcon*, mint barátnéja. „Ne gondolja, kis szuszikám (mert mindig úgy hívott), hogy azon érdekből, hogy nekem fölolvasson. Nem lesz semminemü foglalkozása a világon, csakhogy maga nálam kényelemben éljen, mert a haza úgy se fogja magát eléggé megjutalmazni, miként érdemelné. Én se; de nálam kényelme lesz; egy szobája lesz, akkor jön hozzám, ha kedve tartja, akkor megyünk sétálni a kertbe, midőn magának tetszik, akkor megyünk türödni, midőn maga kivánja. Én már most szeretném magával azt a falusi jó levegőt élvezni. De nem! Még most nem kivánnám a világot magától megfosztani. Meg nem engedném, hogy a színészetet elhagyja.“ Mondom: „de én érdemetlen is volnék ennyi kegyeletre.“ „Oh! kedves kis szuszikám, nem képzeli, mennyi élvezetet nyujt nekem, ha kedvenc, egyszerű kis dalait itt elénekli nekem, a guitárja mellett.“ ... Szörnyűn szerette az éneket hallgatni azt mondta: „ha beteg, csak énekeljek s ő meggyógyul.“ Mondám: „nagy bizalmával ajándékozott meg“... Mondá azt is, hogy ő egész életében egy könycseppet se ejtett! Ezen én, a ki férjhez menetelem óta szüntelen adta elő magát valami, a miért sírnom kellett, csudálkozásomat fejeztem ki neki e fölött, miután férjnél van! Megigéré, hogy egyszer elbeszéli!

A többi közt egyszer egy férfi kopogott be az ajtón, kit én még eddig ott nem láttam. E férfi különös jelenség volt előttem. Nem volt szép egy cseppet se, és mégse volt rút; magas, de nem szikár termetü, se kövérnek nem lehetett mondani. Kalapján gyászfátyolt viselt, de maga nem volt gyászba öltözve. Arca barnás, de csupa himlőhely és minden himlőhelyben egy-egy szeplő. Ha a szemeit elkapta volna az ember róla, azt mondta volna magában: jaj de csunya ember! De ha megnyugodt rajta az ember szeme, akkor vett észre ajka körül egy fájdalmas mosolyt, melynek hatása egész arcán elömlött s szeme nézése is vonzó harmóniában látszott lenni arcvonásaival és kellemesen hatott az emberre. Én ugyan nem szoktam szemeimet megnyugtatni hosszasan egy idegen férfi arcán, de a mód, melylyel e férfi belépett és szemei, melyek kedvességgel nyugodtak a háziasszony orcáin, mely egy kissé fölpirulni látszott szokott halványságából, meghatároztam magamban, vagyis azon észrevételre vezetett, hogy ez egy érdekes és kellemes férfi lehetett, mert már behaladt az időbe és imitt-amott egy-egy ősz hajszál is fehérlett a fekete haj között. Csendesen lépett be, egy szót se szólt, csak lehajlott, az úrnő kezét ajkához vonta és azt kérdé tőle: „hogy van?“ Mondá az úrnő: „most nagyon boldog“ és azzal egyik kezét nekem nyújtá, másik kezét pedig a férfi tartá rabságban, melyre még most is tapadva volt ajaka. Midőn e férfi beszélné kezdett, mintha csupa méz folyt volna ajkiról. Éni vonzalommal néztem reá; „Mikor rkezett?“ kérdé a nő, „Tegnap késő estve“ telelé a másik. „Ja! hát nem volt még színházban?“ kérdé amaz, „Nem.“ „Nézze a

mi kedves kis énekesnőnket, a kis *Dérynét,* ki engem meggyógyít egy dalával, ha beteg vagyok.“ „A szerencsés“ mond a férfi. „*Óváry Miklós*, kedves rokonom“ mond a nő. Minden szó nélkül meghajtottuk magunkat egymásnak. „Megyek Imréhez“ s azzal meghajtván magát, ment. „Ebédre itt marad?“ szólt a nő. Amaz meghajtván magát ismét és ment,

„Nézze kedves szuszikám! ezen csunya férfi az én egyetlen s legkedvesebb barátom az életben. Távol rokonok, igen nagyon szerettük egymást és csak ő hozzá akartam nőül menni. Nem is képzeltem, hogy nekem lehessen valaha máshoz mennem, mint ő hozzá. Szüleim ellenzették, bár elég vagyonos és jó családból való. De szüleimnek nem volt elég vagyonos. Már rég kinéztek számomra egy dúsgazdagot, s minden ellenkezésem dacára meg kellett lenni, hogy *Platthy Imréhez* menjek nőül, hogy a jószág együtt maradjon minthogy ő is rokonság volt házunkhoz. A mely napon esküvőre kellett menni, bevezettem *Platthy Imrét* egy szobába. Már föl voltunk öltözve, esküvőre menendő. Halvány voltam, mint egy halott. Szenvedtem, de nem sirtam. De láttam előtte való napon *Óváryt*, láttam őt szenvedni, hallgatva. „Örökké foglak szeretni“ csak ennyit mondott, midőn tőlünk elbúcsúzott, kocsira ült, s elutazott. „Imre! — szólítám meg vőlegényemet — maga tudja jól, mennyit ellenkeztem szüleimmel, hogy nem akartam magához nőül menni. Még nem késő, mondjon le rólam.“ „Nem tehetem — felelt ő. Inkább életemről! Szüleink is határtalanúl csak ezen egy gondolatban élnek.“ „Jól van! — mondám. Tudja meg a valót. Én hozzá megyek, mert meg kell lenni; de én nem szeretem magát, nem is fogom szeretni soha.

Én minden női kötelességemet teljesíteni fogom, hű neje leszek, de mást szeretek egész lelkemből. Én *Óváry Miklóst* szeretem, szeretni fogom örökké. Neki esküdtem ezt, mielőtt maga engem megkért s meg is tartom és ő el fog járni a házhoz, de soha se jusson eszébe bennem kételkedni, vagy szemeimből egy könycseppet kifacsarni, vagy szemrehányásokkal illetni. Még most se késő: mondjon le." „Soha se; jobban szeretem magát életemnél. Úgy áldjon meg engem az Isten, mint a milyen igaz lelkemből fogadom, hogy általam soha egy könycseppet se fog hullatni. Én mindenben hiszek, hiszek, mit maga mond s bízom hűségében, csak becsülni tudjon engem. Maga mulathatja magát. Baráti az enyimek is." Így mentünk esküvőre édes szuszikám s midőn egy pár hét mulva *Óváry* eljött hozzánk látogatni, gyászfátyol volt kalapjára tűzve. „Ki halt meg?" kérdém. „Szívemet temettem el egy vaskoporsóba, honnan többé ki nem búvik. Azt gyászolom véglehelletemig; soha meg nem házasodom." És csakugyan nem házasodott soha, most is gyászol!

„Mi gyakran látjuk egymást — mond *Platthyné* — szeretjük egymást, mint elválhatatlan lelki barátok, csendes fájdalommal. *Platthy* mai napig becsülettel megtartotta szavát. Soha egy könycseppet nem hullattam, mióta hozzá mentem. *Óváry* lelki barátja. Ha az irígyek kígyónyelvükkel csipkedni kezdettek, megmondtam férjemnek s ő felelt meg. De többé nem is bántottak és én soha bút nem láttam. Én megszoktam már őtet fájdalom nélkül látni. Belenyugodtunk sorsunkba. Minden örömem egyetlen fiam szeretetében összpontosul. Egyetlen barátnéra volt szükségem, kivel majd ha visszavonulok magányomba — osztakozhas-

sam a rég elmúlt boldog időkről. Most már tudja szívem kis történetét s maga lesz barátném.“ . . .

Midőn *Egerből* visszajöttünk, már *Déry* állást kapott. Itt *Miskolcon* lakott *Culin* királyi főfiscus, kinek leányát a diósgyőri praefektus, *Molnár Sándor* úr vette nőül s minthogy e két háznál *Déry* ismeretes volt és igen szerették, mert ő igen aktivus ember volt, elhatározták, hogy *Déry*, addig míg hely készül számára, Diós-Győrben a prefektus mellett, mint irnok legyen alkalmazva *Culin* fiskus úrnál, szabad koszt, szabad szállás és nem tudom már mennyi havi díj mellett. Én már most tökéletesen meg voltam nyugodva, minthogy állomás igértetett neki, miután ő úgyse nagy kedvvel volt a színészetnél.

De hallottam azután, hogy a királyi fiskus úr *Nagyváradra* ment lakni s *Déryt* annyira megszerette nejével együtt, hogy teljességgel nem akartak *Déry* nélkül ellenni s őtet is elvitték magukkal *Nagyváradra* lakni. Vagy két évig lehettek ott. Előbb megbetegedett *Culin* úr s meghalt, egy hét mulva utána meghalt neje. *Déry* mindkettőjüket eltakaríttatta a praefektus rendelete szerint, ki reá mindeneknek lepecsételését és *Diós-Győrbe* szállítását bízta, hova őt mindjárt kamerális kancellistának ki is nevezte s nemsokára *Radistyánba* mint ispánt kitette. Ott nem tudom mennyi ideig lehetett s azután ama nagy pusztára, a *muhira* tette ki *Déryt* mint ispánt és mint a juhászat tenyésztésére fölügyelő gazdatisztet. És aztán *Déryt* nem láttam többé tizennyolc évig . . .

Egy kis világosítást kell adnom a felől, hogy midőn a vízbe fultunk szinte, szegény jó anyám azt mondta: „verebélyi boldogságos szűz Mária a ládába,

segíts rajtunk, . .“ Ő igen buzgó katholika volt és midőn a jámbor pápisták a szent búcsujáráskor összesereglettek, a verebélyi csudatévő szűz Mária képéhez zarándokoskodók, *Pestről* is jöttek le többen. Többek között a Jászok főkapitánya, *Stészel* úr is, ki különben *Pesten* lakott; csak olyankor jött *Jászberénybe*, ha vármegye gyűlései vagy afféle szertartások történtek s így a búcsujárókkal ő is, anyám és a többi néppel együtt, gyalog mentek a búcsusokkal. Sőt a kapitány annyira buzgó volt, hogy mezitláb ment a néppel. Ott aztán képeket kaptak, olvasót stb. Anyám is hozott magával egy szűz Mária-képet s az imakönyvében tartotta. A könyve a kocsiládában volt s úgy jutott szegénynek eszébe a halálfélelmek között, hogy a szentkép a ládában van. . .

Egerből visszajövén, alig mult egy pár hónap, egyszer levelet kapok Jászberényből, testvérem írja:

„Édes testvérem! ha még anyánkat egyszer látni akarod, siess, hogy még életben találd, mert halálán van. Amint *Pestről* haza érkezett, roppant fogfájásba szenvedett, meghűtötte magát. Azután aposztema támadt a fejébe és nincs remény.“ . . .

Én azonnal kerestettem szekerest. Lehetetlen volt kapni, legnagyobb dologidő: aratás volt. Megyek tele aggodalommal *Platthynéhoz*, panaszkodom. „Semmit se tünődjön édeském, mondja. Én holnap befogatok batáromba és kiviszem magát *Lővőre* s ott szekérbe fogatok három igás lovat s úgy elrepítik magát, észre se veszi, midőn ott lesznek *Jászberényben*.“ Én még az nap délután mindent elkészítettem, a temetéshez szükségeseket megvásároltam s a gyászruháknak valót is megvettem. Elkéredztem a társaságtól és fölkértem őket, hogy előlegezzenek a kasszából 40 forintot. Ter-

Szenpéseri

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

mészetes, hogy miután abból vásároltam be a szükségeseket, nem maradt több 10 forintomnál és egynéhány krajcár rézpénz. De eszembe se jutott a fölött aggódnom, csak szüntelen anyám betegsége hatott reám nyomasztólag.

Jókor már ott voltam *Platthynénál,* ki meghagyta, hogy csak kendőbe tegyem kevés pakkomat, majd az ő kocsiládájába pakkolhatok. Már készen álltak a forspont-lovak. Többnyire előfogaton utazott, sajnálván a maga szép lovait fárasztani. Reggelizés után fölültünk s elindultunk. Midőn az első stációra értünk, ott vártak már a friss lovak. Beakasztották a lovakat, le se szálltunk. Az úrnő csak keresgél az utitáskájába, de nem talált egy krajcár rézpénzt se, hogy borravalót adjon a forspontosnak. „Ugyan édeském, nem volna magának vagy öt garas rézpénze . . . nem tudok adni egy kis borravalót.“ „De bizony van“, mondám, s kikeresem a rézpénzt, odaadom s hajtottunk *Lövőre.* Mindjárt rendeléseket adott ki az ispánnak, hogy jókor legyen befogva, hogy indulhassunk. Hogy a lelkire kötötte a szekeresnek, hogy semmi baj ne érjen és amig a szükség úgy kívánja, el ne jöjjön, ott legyen s rendelkezésemre készen álljon ; lássa el jól magát mindennel, szénával, abrakkal több napokra!

Repült a három sárkány velem, de énnekem, ki különben igen féltem a sebes vágtatástól, most még mindig lassunak tetszett, hogy majd későn érkezünk oda. Megálltunk egy csárdánál etetni, egy icce bort rendeltem a kocsisnak, ki tarisznyázott. Nekem is oda volt készítve: spékelt sült csirke, sódar, sajt, én is ettem. Midőn a bort ki akartam fizetni, kiszedtem az aprópénzt, nem elég. De mindjárt szemembe tünt kis

tárcám, mely tegnap oly lapos volt, mert bizony nagyon wenig-űl lapult meg benne a tíz forintocska s most oly duzzadtan pöffeszkedett előmbe. Fölnyitom tárcámat és óh! a nemeslelkü urnő, ki oly gyöngéden tudott segíteni, hatvan ujdonatúj forintokat fektetett még a tíz forint mellé. Most már ezen bajomon segítve volt. Alkalmasint akkor vette észre, midőn a rézpénzt adtam neki által, hogy nagyon lapos a kis tárca s estve (de akkor nem tünt föl előttem), hogy midőn a szobaleány bevezetett a kis oldalszobába lefekvéshez, vacsora után s nem akartam az ő szobájába utitáskámat széjjel hagyogatni, mindent kiszedegetett kezemből s mondá: „Ej, szuszikám, hagyja itt, ne féljen, nem nyul itt hozzá senki.“ „Óh, — mondám — nem azért, hanem hogy nem akarok rendetlenséget hagyni a csinos szobában.“ „No csak adja ide! és menjen aludni. Holnap föl se költsenek. Hanem meg van téve a rendelés, kávéját beviszik mikorra parancsolja s maga induljon. Jó éjt! Jó utat.“ Én rendelete szerint cselekvék: elutaztam jókor, őtet nem költöttem föl. Ezt azért tette, hogy köszönetemet kikerülje, mert utitáskám már kis szobámba volt letéve egy székre. Nem vettem észre, mélyen aludtam s az ajtót nyitva hagyta estve, midőn bekisért.

Midőn a kis ház előtt megállt a szekér, leugrottam, de halálra még nem gondoltam, csak a nagy csendességről, mely ott uralkodott azt gondoltam, anyám tán alszik. Csendesen nyitok be. Kinyitom a konyhaajtót, kilép a ház asszonya s kérdem tőle halk hangon: „hogy van?“ s az ajtóra mutatok, melyben anyám lakott. Azt felelé: „jól, igen jól!“ „Oh hála az Istennek!“ mondám s nyitni akarom az ajtót. Be van

zárva. Ránézek az asszonyra. Nem ott lakik már . . . oda föntt . . . s az égre mutat! Én úgy megijedtem, hogy azonnal az ajtóba estem minden szó, vagy jaj nélkül. Az asszony fölfogott s bevezetett a szobájába s vigasztalt az ő módja szerint: hogy jobb ott, ahol ő lakik, mert már ott nem szenved. „De hát testvérem hol van?“ „Őt mindjárt kivitte *Györkre* egy rokon, ki ott lakik és tehetős nagy juhász-gazda. Nem akarták a kisasszonyt itt hagyni, mert mit csinált volna egyedül. Hiszen már egy hete, hogy eltemették, mindig várta a ténsasszonykát, de csak nem jött.“ A levél két hétig hevert a postán, a testvérem nem írt dátumot s mire a levelet megkaptam, már akkor el is volt temetve. Mondom a kocsisnak: „Mit csináljunk? Nekem mindjárt indulnom kell tovább *Györkre*, hogy estig oda érjek, ahol testvérem van. Mehetnek a lovak? Nem lesz-e baj?“ „Ne tessék busulni, elmegyünk.“ Csakugyan estve volt, midőn oda értünk.

Szegény testvérem, ott ült rokonunknál, kik őt vigasztalták s nem tudta, mi fog vele történni, hogy megyek-e érette vagy se? Nem tudta mi történt, hogy el nem mentem, midőn ő írt. Szegény lelkem, jó anyám! Várt reám, mint fájhatott szíve, midőn hívására meg nem jelentem. Midőn most is részint én miattam esett betegségbe! Miattam fáradozott Pestre és siker nélkül, nem volt eredménye! Fájó szívvel gondoltam végperceire, hogyan várt, hogy szerette volna utolsó áldását reám adni, de én nem mentem hívó szavára s ő meghalt a nélkül, hogy én őt többé láttam volna s áldását reám adta volna. Béke poraira!

Testvérem mindent eladott, midőn meghalt s eltemették. Mind fölment a temetésre, nem maradt semmi.

Másnap indultunk visszafele, testvéremet magammal hozván, hogy nálam lakjon. Midőn *Lövőre* értünk, *Platthyné* testvéremet is éppen oly szíves részvéttel ölelte, mint engemet s vígasztalta, de nem eresztett haza két napig, ki kellett magunkat pihenni. Harmadnap reggelén már föl voltunk készülve az útra öcsémmel; már ott állott, midőn elvégeztük a reggelizést, az ajtó előtt a szekér a három lófogattal. Fölültünk testvéremmel, de alig tudtuk lábunkat hova tenni. Nagy pakkolt szekér volt s az ispán is ott ült a kocsis mellett. Gondoltam, heti vásárra viszen buzát meg egyéb holmikat az ispán eladni. Midőn szállásomra értem, levétettem öcsém kis ládáját s mondom az ispánnak: „No édes ispán úr! mondja meg a tettes asszonynak újra köszönetemet.“ „De hát kérem, hova tetszik parancsolni lepakkolni.?“ „Mit?“ — kérdém. „Hát mi itt a szekéren fölpakkolva van, mindent“ ... Csak akkor hültem el, hogy mennyire előre gondoskodott számomra. Egy zsák tiszta búza, egy zsák gabona, liszt, bödön zsír, szalonna, lekvár, sódar, tojás, mind a mi egy speizba szükséges! És mindig kikerülte köszönetemet! Oly nemesen tudott ajándékozni, oly örömest mutogatott meg mindent, hogy hol fogok én lakni, hol fürödni. S azon nemes résztvevő szivet, mely édent akart teremteni öreg napjaim enyhítésére, huszonnégy órai betegség után, hideg, nehéz föld borítá! Egy csekélység vitte sírba. A szobaleány fésülte s egy szemölcsét mely nyakán volt, a fésüvel lekapta szelesen s nagyon megvérezte. Huszonnégy óra alatt ki volt terítve! Nyugodjanak békével hamvai! Én akkor nem voltam *Miskolcon*, csak a távolban hallottam e gyászhírt.

VII.

Vándorösztön. — Johanna és a színészet. — Vándoruton. — Kilényi Dávid első megjelenése. — Szerződési kisérletek. — A pozsonyi út kilátásai. — Johanna idegenkedése. — Szerződés. — Kilényi viszi Ecsedi Jozefát. — A pozsonyi útnak vonzó ereje. — Rémes eset Sáros-Patakon. — Az eltávozás nehézségei Miskolcon. — Uti tervek. — Nagy Miska és társai. — Furcsa színielőadások. — Johanna a színpadon. — A garderobe hogyan készül? — „Az élet csak álom“ — fölsüléssel végződik. — Fáy Zsuzsa látogatást tesz. — Öltöztetés. — Úton. — Rozsnyón az Andrássyaknál. — Ebéd Szathmáry Antal úrnál. — Körültekintés a kastélyban. — Andrássy György meghivója. — Hogyan fogadja őket az öreg gróf? — A gróf kedvese. — A gróf kedvtelései. — A vidám Páter. — Magyar népdalok. — A gróf ajándéka. — Szapuló Miskolcon. — Benke atyus s haragja. — Méltatlan szemrehányás.

Midőn anyám temetéséről visszatértem, egész lényemet megváltozva éreztem. Már régebben is volt bennem valami meg nem nevezhető vágy. Szerettem volna menni, nagy utazásokat tenni, és nem tudtam, hova, merre? Nagyobb városokban élni, de innen messze. De most hatalmasan erőt vett keblemben az a gondolat, hogy nekem ettől a társaságtól el kell menni. Én itt nem tanulok semmit, gondolám. Aztán mindig olyan kicsinynek néznek. Szeretnek, de olybá néznek, mintha gyermekök volnék s mindenben szót kell nekik fogadnom. Hiszen én úgy sohase leszek

önálló. Több tekintélyt szeretnék magamnak szerezni. Aztán magamtól a világért se mertem volna sehova elindúlni. Aztán talán másutt nem fogják mindig mondani „kis Déryné.“ Én bizony elmegyek nagyobb helyekre. Gondoltam, testvérem is itt van, majd kiképezem; jó hangja van, megtanítom. Milyen jó lesz; mindkettőnknek lesz fizetése, ő is színésznő lesz. Mondom neki: „no Jeanettekám! majd szerepet kérek számodra; aztán betanítalak, te is játszani fogsz, aztán színésznő leszel.“ Azt gondoltam. hogy fog neki örülni. Elkezdi jéghideg arccal: „Nem játszom én, nem leszek én színésznő soha.“ Mondom: hát? Igen szerette a szép ruhákat, mondom: „Majd szépen felöltöztetlek, szép ruhákat veszek neked; majd meglátod, hogy fognak neked tapsolni.“ „Nem kell nekem! Inkább mindég tyúkokat ültetek, de én nem játszom.“ És hiába volt minden rimánkodásom.

Újhelybe valami nagyszerü gyűlés volt. Készült a társaság *Újhelybe*, a gyűlések alatt ott játszandó. Elmentünk. Alig voltunk ott egypár napokig . . . de feledém mondani: én már az én *tavaszomtól* rég nem kaptam levelet. Ők is mindig utaztak a báróval külhonban, én is és így soká, soká nem kaptam tőle levelet. Midőn *Egerből* visszajöttünk, már a postán várt a levél ő tőle. Az volt az örömnap! Három évig voltak külhonban s most már visszajöttek s *Pozsonyban* fognak maradni — írja nekem s kérdé: mikor fogjuk egymást láthatni?

Tehát alig voltunk egy pár napig *Újhelyben*, egy próba alkalmával megjelenik egy igen derék, csinos növésü szép fiatal ember, ámbár nem gyermek fiatalságu. Szép fekete haja, kicsiny fekete bajusza volt.

Igen csinos feketébe öltözve, nagy arany lánccal az óráján s tele gyűrűkkel az újja. Beköszön. „Bocsássanak meg uraim, dámáim, hogy háborgatom. Én *Kilényi Dávid* színigazgató vagyok. A primadonnám elszökött és én utánna utazom. Már minden társaságnál megfordultam, nem lelem.“ Mondom én hamar, mert mindjárt *Ecsedi Jozéfára* esett a gyanum: „hogy hívják?“ Mondja: „*Ecsedi Jozéfa.*“ „Oh, úgy itt föltalálta. Itt van nálunk. Itt van szállva is,“ mert többnyire egy háznál voltunk szállva s ott tartottuk a próbákat is néha. A férfiak azonnal bevezették *Ecsedihez.* Megvallom kandiságomat, igen óhajtottam látni, hogy néz ki egy primadonna, ki megszökik s igazgatója reá akad . . . én is bementem tehát. Az én szép, piros arcu Jozéfám egy kissé elhalványult, de öszveszedte magát s bátran felelt kérdésére, hogy miért cselekedett így, s miért hagyta el: „Hát, mert már nem tetszett nekem ott maradni; mert ott semmit se tanulok az úrnál; mindig a chorusban kell énekelni.“ „De annak nem az a módja — szólt *Kilényi.* Aztán a kisasszony adósom és én elviszem.“ No, gondolám, én innen el akarok menni, hogy többet tanuljak, máshonnan meg ide jönnek hozzánk, hogy itt tanuljanak! Már-már szinte gondolkodóba estem, hogy minek menjek hát, midőn *Kilényi* hozzám fordul, egész udvariasan, de látszott azért rajta, hogy nem természetes nála az udvariasság, hanem csak olyan magára erőszakolt ünnepi köntös, melyben igen teszesen érzi magát: „Szabad kérdeznem, hol méltóztatik szálláson lenni? Mert ha nem csalódom, *Déryné* tettes asszonyt van szerencsém tisztelhetni? Tegnap már az előadáson itt voltam, de nem akartam későn alkal-

matlankodni. Tiszteletemet kívánom tenni.“ Mondom: „Itt van szállásom.“ Ebéd után eljött s mondja: „Megvallom, én a' tettes asszonyhoz is utaztam. Messze elterjedt már érdemleges híre a honban s némely tagjaim meg is bíztak, hogy minden esetre, hacsak megtörténhető, szerencsés lehessek megnyerni, szerződjem bármi áron, mert nem fixumot fizetek, de köztársaságot tartok és ha máskép nem lehet, fixum fizetést is kész a társulat adni.“

Én fölszólítására nem tudtam magamat hirtelen elhatározni. Nem tudtam: eleresztenek-e volt pályatársaim? Hogy majd mi baj lesz abból? De *Kilényi* nem tágított. Előhozta, hogy mi jól rendezett társulata van. Mi jeles, gyönyörü hangu a tenoristája s mi szép derék ember *Pály Elek*. Aztán *Szilágyi Pál!* „Ott van? mondám. Azt ismerem. Az nálunk volt *Pesten*.“ „S több énekeseink is vagynak — mondá — és Pály mindig fordítja az operákat; de hasztala , nem tudjuk előadni, nincs első énekesnőnk.“ S azzal ismét elkezdett ostromolni. Egyszerre egy gondolat szárnyalt keresztül fejemen! „Hát nagy városokba is elmehetne akkor társulatával?“ kérdém. „Kérem alássan! — mondá, egy kissé sértve érezve magát — én több év óta vezérlem e társaságot. Még mindig nagy városokban időztünk. Most jelenleg *Szombathelyen* van társaságom, *Pécsett*, *Baján* s több nagy helyeken. Én nem szoktam faluzni.“ „Hát Pozsonyba el merné-e vinni társaságát?“ kérdém mosolyogva. „Minden esetre.“ „De nem vallana vele szégyent?“ „Attól én nem félek mondia. Nekem drámai személyzetem olyan van, hogy bárhol is megállhat. Kitünő tagjaim, nevezetesen: *Szentpétery Zsigmond*“ . . . s többeket is nevezett, kik

aztán csakugyan jelesek voltak. Kérdém tőle: „hátha én csakugyan az úrral egyezkedhetem, legelső kikötésem, hogy vigye föl társaságát *Pozsonyba,* de mentől előbb. A többi fölött megegyezünk.“ „Mi fizetése van itt egy hónapra a tettes asszonynak?“ Mondám: „hatvan forint.“ „Én adok száz forintot havonkint és két egész jutalomjátékot.“ Mondom: „de én nem megyek osztozásra. Én nem értek a kassza-manipulációhoz s nem küzködöm azzal. Itt ugyan nem volt fixum fizetésem, de közöttök nőttem föl. „Meglesz a fixum is. Mindenben, amint parancsolja.“ Az egyezkedés alatt szüntelen öcsémre pislogott, ki ott ült s varrt az asztalkájánál. Hozzá megyen s mondja: „Hát a kisasszonykát nem lehetnék szerencsés megnyerhetni?“ „Isten mentsen! mondá öcsém, én nem leszek színésznő.“ Mondom aztán: „Testvérem, de nem tudom reá venni, hogy színpadra lépjen.“ „Kár, valóban nagy kár, mondá *Kilényi.* Valóságos szinpadi termet. Magas, karcsú és a szép szemek — világot érnek! Szépségével sokakat elbájolna a kisasszony.“ Mindhiába ostromolta. Nagy hidegen végig hallgatta s azt mondta: nem!

Kilényi aztán engem igen zaklatott, hogy csak írjuk meg mindjárt a szerződést, hogy megmutathassa társainak, hogy nem hijába utazott. „Jaj! mondám, az nem megyen oly hamar. Nekem itt nagy küzdelmem lesz, nem fognak elereszteni. Ebbe *Miskolcon* még a vármegye is beleszól; még előbb föl is kell mondanom.“ „Az mind lehet, mondja *Kilényi:* Van-e szerződése?“ „Nincs.“ „No úgy hát könnyü; hiszen önállásu a tensasszony, csak nem fogja egész életét itt tölteni?“ „Igaz biz' az“ — mondám. *Kilényi*

csakhamar megírta a szerződést, melynek legelső és legfontosabb pontja: a *Pozsonyba* való fölvitele a társaságnak volt kikötve.

Mi tehát megegyeztünk *Kilényivel* s még az utazási költséget is megajánlotta és mihelyest fölmondásom után eltelik a hat hét, azonnal megírom neki s ő felelni fog akkor, hol lesz társaságával. A mint ott írjuk a szerződést, betoppan *Vásárhelyi Károly*. Mindjárt föl volt előtte tárulva az egész titok, pedig titokban akartuk tartani az egészet, nehogy idejekorán a társulat ellenem működhessen és megsemmisítse szándékomat. „Éppen jó, hogy jön, barátom. Az úrral is lenne egy-két szóm. Nem kívánna társaságomhoz szerződtetni?“ „Itt szerződésem van“ — mond. „Hiszen, a mi kötve van, föl lehet azt oldani. Én, ha ön szabadulhat, mindjárt viszem magammal.“ „Az nem lehet, mielőtt föl nem mondok.“ No, de ők megegyeztek s el lett határozva, hogy megyünk.

De most lett már a nagy zürzavar. *Kilényi* bement *Ecsedihez*, hogy készüljön, mert viszi. De már akkor *Ecsedi* lefeküdt: „hogy igen beteg, ő nem mehet.“ „De meg kell lenni — mondá *Kilényi*. Két kötelezettségénél fogva jogom van magát elvinni: kötelezvénye itt van nálam és adósom is egy pár száz forintommal.“ Tehát menni kellett, mert az adósságot senki sem akarta kifizetni érte. De hát már most *Kőszegivel* mit csináljon? Most már ő vele lakott s szerette is jobban, mint *Kilényit*, mert végre kisült, hogy eddig *Kilényivel* lakott. Most az én *Ecsedim* a kétség útján volt. „Lojzim! — mond — nézd, el akarnak tőled szakasztani. Ne engedd, lépj föl mellettem, ne eressz engem.“ De az én Lojzim sokkal hidegebb véralkattal volt

megáldva, mintsem tűzbe jött volna és párbajra hítta volna *Kilényit*, hanem csak fölhúzta két vállát s mondta nagy hidegen: „Hiszen édesem, én nem tehetek róla, ha elviszi magát. Neki előbbi joga van magához.“ „Lojzi, én megőrülök, ha magától el kell válnom.“ „Nyugtassa meg magát édesem, én nem akarok vele összeveszni.“ „Lojzi, én nem szakadhatok el magától. Vegyen el engem, ha egyszer meg leszek magával esküdve, akkor ő nem vihet el erővel magától.“ „Jaj kedvesem! az igen sok bajba kerülne.“ „Én mindent eligazítok — mondja, — csak arról tegyen bizonyossá, hogy engem elvesz és megesküszik velem.“ „Tudja mit, édes Jozéfám? Csak legjobb lesz, ha maga elmegyen *Kilényivel*, én sohasem házasodom meg...“ Szegény *Ecsedinek* mit volt mit tenni... menni kellett *Kilényivel*.

Most már egész lényem föl volt villanyozva, ezen két reményem teljesülhetése meggondolásánál. Először innen elválni, nagyobb városokba, nagyobb társasággal... és *őtet* láthatni, éltem boldogságát, lelkem világát, őtet, kiben összpontosult minden jó és nemesről való eszmém! Valóban nem csalódtam benne! Ő tanított engem jóvá lenni, mert könnyen történhetett volna azon fiatal és tapasztalatlan szivemmel, hogy egy oly férfi hatalmába eshettem volna, ki csábos szavaival könnyen letéríthetett volna, szivemmel ravasz játékot űzvén. Le-lecsalogatott volna, erős, föltett fogadásom útjáról, hogy a maga ingatag állhatatlanságának áldozatjává tegyen. Ezen nemeskeblü ifju valóban sokat küzdött, de az adott szó szent volt előtte s példájával engem is megerősített a jóban és nemesben s szégyeltem volna előtte akármi

tekintetben, rossznak vagy alacsonynak látszani. És ő ezt mind, miként gyermekkel szoktunk bánni, enyelegve, játszilag igtatta lelkembe: a szép, jó és nemes eránti szeretetet! Mert amíg csak *Dérywel* végkép nem szakítok és jogot tart birásomhoz, bármi kellemetlen viszonyokban élünk is együtt, így határoztuk el egymással „addig a szorosabb viszonyról szó se legyen köztünk“ és ő megtartotta szavát. Azért szerettem úgy azon szent érzelemmel, mint többé egy férfit sem, azért becsültem úgy, mint páratlan ritka erényü férfit s becsülöm emlékét véglehelletemig. Siettem volna hát már, de még nem volt itt az ideje, hogy fölmondjak. Még egy kevéssé mulattunk Ujhelyben, azután még *Sáros-Patakra* kellett menni. Oh! annak még az emlékezetétől is borzadok, a mit én ott megéltem. Ott azon időben igen szilaj ifjúság volt. Aztán legelőbbszer is egy nagy állásban kellett játszanunk, mely a szálló előtt volt építve. Sehol másutt nem leltek helyiséget színpad fölállításához. Examentre mentünk oda; szállást nem lehetett kapni. Én tehát, hogy nagyon messze ne kelljen menni haza a színházból s miután a fogadósné ajánlotta ide az egyik szobáját, mely bútorozva is volt, ott laktam a fogadóban.

Éltem egy éjjet keresztül, mit nem gondoltam volna túlélhetni! Az ifjak végezvén az examentet, az utolsó éjjet együtt töltötték, egymástól elbúcsuzandók, hogy ki merre: valjon látják-e még valaha egymást? Egy gróf is volt köztök s mondja tanulótársainak; „Fiuk? legyetek az éjjel az én vendégeim, mulassunk, én fizetek.“ Mentek valahova jó vacsorára, a kik együtt tartottak. Az én fogadósnémnak két csinos szőke leánya volt, talán némelyek az ifjak közül szépelegtek is a

leányok körül, de bizonyosan nem tudom, csak gondolom.

Először is játékközben — valami énekes darabot adtunk — az orchestrumba mind beugráltak s eregették föl az erős dohányfüstöt. Azután följöttek a színpadra az álfalak közé: ott is füstöltek hatalmasan, s odaálltak mellém. Én köhögtem, s mondom nekik sugva: „Kérem tessék kimenni, nem szabad ideállni.“ Elkezdi az egyik: „No bizony!“ De én majd megfultam a dohányfüstben s mondom én is kikeseredve: „Hisz, ha mind a torkomba eregetik a dohányfüstöt, úgy nem lehet énekelni.“ Úgy aztán nagynehezen csak lementek egyenkint s úgy folytattam az éneklést.

Játék után szobámba menvén, alig ültem le a vacsorához, borzasztó lárma, ujjongás hallatszott az utcán. Szaladgálás, lárma s e kiabálás: fogjátok meg, tépjétek szét . . .*

Miskolcra visszajövet, eltávozásom ügyét a választmány elé vittem, s midőn az eltávozás miatt szemrehányásokkal illettek volna, így feleltem: „Mindent hálás szívvel elismerek, de végre is, nekem is kell haladnom. Ha örökké itt ülök helyben, soha se megyek többre.“ Nem akarom hosszasan leírni a küzdelmeket, mikkel meg kellett vívnom. Végre mind megharagudtak reám: társaság, választmány és publikum.

* A naplóból, sajnos, a 133, 134, 135, 136 levelek hiányoznak. Úgy látszik a következő sorokból a 137. lapon, hogy Déryné a választmány elé vitte eltávozása ügyét. A kezdő sorok ezek: *választmány, valamint a publicum eránt* . . . ez hihetőleg egy ilyen párbeszéd folytatása: Ennyi figyelemmel tartozik a . . . . . Dérynénél a folytatás ez: *úgy szerettük, mint saját gyermekünket, kik nem kivánkoznak ki az ápoló karok közül* . . . Az összefüggést így gondolom, mint az föntebb folytatólag áll.

A társaság azt tanácsolta a komitének, hogy példát kell adni s engem büntessenek meg, lehúzván három havi fizetésemet. Én azt mondottam: „ha lehúzzák, én többet nem játszom.“ Akkor azt mondák: „Már úgy is mindegy, ha játszom, ha nem, a három hónapot ki kell töltenem, mert annyi a törvényben a fölmondási idő.“ Én is megharagudtam és dacoltam, tulajdon káromra. Azt mondám: „Jól van, kitartom a törvényszabta időt, de nem játszom.“ S nem is játszottam . . . s természetes, hogy fizetést se kaptam.

Most már drága volt a jó tanács. Mit kell kezdeni? Színészek minduntalan jöttek, mentek. *Vásárhelyi* és egy igen fiatal növendék ifju, *Győrfi* nevüt is szerződött *Kelényihez*. Tehát ők is ugyanakkor mikor én, fölmondtak. Velök is sok volt a baj, de nekik szerződésök lévén és éppen egy hét alatt kitellett idejök, sok vitatkozás után megszabadultak.

Egyszer jő hozzám *Vásárhelyi* s mondja: „én valamit tanácsolnék, ha az asszony megegyeznék. Néhány tagok érkeztek *Székesfejérvárról*. Fiatalok, éppen csak egy régi, idősebb színész van közöttük, *Nagy Miska*.“ Az az én szürke kaputosomnak, *Nagy Jánosnak* testvére volt. „Elszakasztották magukat a székesfejérvári társaságtól és *Rimaszombatba* akarnak menni. Jó volna talán, ha mi is innen egynéhányan velük csatlakoznánk s néhány játékra átrándulnánk.“ „Az Istenért! mit gondolnak, hiszen engemet a direkció tán be is záratna?“ „Ej, hogy gondol olyat a tekintetes asszony? Azt nem fogják tenni. Kéredzen el, hogy ismerőseit megyen el látogatni kevés időre.“ „Az is jó lesz, miután fizetést úgy sem adnak.“ Szóval rábeszéltek. Közkeresetre elmentem velük

Rimaszombatba, testvéremmel együtt és egy *Németine* nevezetü színésznővel, ki itt vesztegelt itthon szüleinél. Nem tudom melyik társaságtól jött el. Elmentünk tehát. Én már unalmamban is és mi tűréstagadás . . . nagyon laposodott a tárcám. De boldog Isten! Micsoda társaság volt aztán ez? El lehet képzelni! Én még akkor igen tapasztalatlan voltam, mintsem föl tudtam volna fogni a helyzetet, e rendetlen személytelen személyzettel. Én nem kérdeztem: van-e maguknak mindenök, a mire egy társaságnak szüksége van? Van-e darabjuk, mit elő lehessen adni? Van-e öltözékjük tisztességes színpadra? Arról nem is kételkedtem, hogy van-e képességük (talentum). Oda érünk; szállásra vergődünk. Úgy tetszik, de már nem jut jól eszembe, hogy a vármegye szállójában játsztunk-e vagy egy bálteremben? Na ez csak megvolt. Már most mi darabot játszunk? Hát hol vannak a darabok? Nincs . . . nekem sincs. *Nagy Miska* mondja nekem: van egynéhány darabom, de nagy személyzet kell hozzá. Most mind egymásra néztünk, én persze nagy, mérges szemekkel. „Hát hogy mertek engem magukkal hívni, ha ily nyomorult helyzetben vagynak?“ „Semmi, semmi,“ mondá *Vásárhelyi*, minden meglesz, nem kell csüggedni, nekem is lesz ládám fenekén néhány nyomtatott darabom. „De hát garderobe?“ mondám. „Jaj bizony, az egy csepp sincs egynek se, csupán *Vásárhelyinek.*“ „Azt majd eligazítjuk — mondá — csak először, hogy mit játszunk?“ Nem lehetett semmire menni két nővel; nem volt olyan darab, hol kevés nő kellett volna. Elkezdettük öcsémet ostromolni; én minden igéretekkel, mert egy darabot a többek közül mégis kiszemeltünk, melyről gon-

doltuk, hogy publikumot lehet vele csinálni: *Az élet csak álom* . . . de ezt meg össze kellett tanulni. Szerencse, hogy a szerepek megvoltak belőle s nem kellett éjjel írni a szerepeket. Ócsémnek már most eleibe rajzolánk, hogy mi szép lesz ő: én a fehér atlasz schleppemet reá adom fényes tunique-kel, szép fekete nagy haját fürtökbe csinálom, szép köves koronámat fejére teszem! A publikum csak az ő szépségét fogja bámulni. Majd én betanítom. A hercegnét kellett neki játszania. Hiusága győzött . . . nagy hiu volt szépségére. Mondám: „erre idő kell, hogy jól belegyenek tanúlva a szerepek; próbákat kell tartani s jól elkészülni, mert ha valami skandalum lesz, másnap már szekérre ülök s megyek haza. De mondom: hát mit csinálnak az öltözékkel?“ Nekem még akkor szerfelett sok ruháim nem voltak és a mi volt, az egészet kis időre nem cipeltem magammal. „Hát királyi palástot miből csinálnak az öreg királynak?“ Hát mondák „vegyünk a boltban vörös damaszt, aztán abból.“ „De — mondom — hermelin-prém kell reá.“ *Nagy Miska*, ki már tapasztaltabb volt az ilyesekben, így szólt: „Ej hermelin! majd fehér bolyhos barchentet veszünk, stráfokra vagdaljuk s — prém lesz.“ Úgyis lett. Hogy aztán mégis egy kissé ne legyen csupasz az a hermelin, hát apró csomócska pamutot kötögettem össze, kis hegyes formára, mint a hermelinnek fekete pettyei. Az udvari lovagoknak a palástjukat az én nagy selyem keszkenőmből és pamut-szövetűekből duflán hajtva össze, holmi bordurejeimmel fölcifrázom. Ezek voltak a vitézek köpönyegjei. „De — mondom — ez egy kissé késedelmes lesz; addig nem lehet jövedelem nélkül ülni s nem szeretem, hogy a boltokban sok

kontót csináljanak; hanem nézzenek egy zongoramester után és egy egyveleget kell öszvecsinálni.“ „Igaz biz az! — mondák. Ez legjobb lesz.“ Volt ott a várnagynénak egy igen ügyes kis csinos leánykája. Mindjárt kiszemeltem magamnak: hogy ha hangja van, betanítom a kis Cupidó énekére. És úgy lett. Elkértem anyjától, betanítottam, még holmi jó tréfás versekre is, úgymint: „Dióhaj volt a páncéljok.“ És oly jól elmondta, hogy megfóráztatták is, valamint az énekét is. Később, mikor aztán megnőtt, *Erdősné* lett belőle s színésznő. Az egyveleg nagyon jól sikerült s szerették is és oh! csudák-csudája . . , én kétségbe esve voltam, hogy majd egyszer egy szép estve kifütyülik a fő nélkül való tagokat, mert nem volt közöttük négy tagnál több, kire szerepeket lehetett bízni. Az atya szerepekre, öreg királyokra *Nagy Miska* ugyan jó volt, de *Vásárhelyi* a szerelmeseket játszván, már az intrigue-szerepekre senki, de hát még a szeles gavallérokra! Míg azokat a fából faragott mossziőket mozgásra tanította az ember, hogy miként rakja a lábát, hogy emelje a kezét! S mindeniknek velem volt legtöbb dolga. Úgy kifáradtam végtére, hogy alig maradt lélegzetem a magam szerepét elmondani. Aztán minden játékban megjelentek köntöseim széjjelfejtve, mindenféle alakban: hol kaftánnak török darabokban, hol görög togának* stb. En zúgolódtam s az a jó, szelíd publikum, meg volt elégedve. Sőt, miután némely utazó színészek és színésznők még társaságunkhoz csatlakoztak, még *Losoncra* is meghívták a társaságot.

* Déryné dókának írja.

Midőn eleintén ki volt osztva az *Élet csak álom* darab, testvéremet jól betanítottam s a szerepét jól tudta s úgy látszott, jó kedvvel fogja elmondani! Fölöltöztettem szépen. Gyönyörü volt s minthogy oly hideg természetü, játék előtt még egyszer figyelmeztettem, hogy: „Édes Jeanettekám! csak ezt a konstrukciót, mit a királyhoz kell mondanod: *Ne félj kedves nagybátyám! veled megyek a harcba s oldalad mellett Bellónaként fogok harcolni* . . . csak ezt, tűzzel, élénken mondjad, majd meglásd, hogy fognak tapsolni!“ „Jó, jó! — mondja — majd így mondom“ . . . s elmondá minden hiba nélkül, előttem a szobában. Én örültem. Következik a jelenése, ott állok az álfalak mögött. Elkezdi mondani ama konstrukciót s midőn oda ér: *Bellónaként* . . . megakadt! Se ide, se tova, csak mindig háromszor is neki fogott *Bell* . . . *Bello* . . . *Belló* . . . akkor neki rugaszkodik, ki a színpadról, ott hagyta állni az árva öreg királyt! Én eleget susogtam be neki: *Bellóna*, rám se hallgatott, csak repült ki. Nekem éppen be kellett menni a színpadra, jelenésem volt: *Rozaurát* játsztam. S midőn jelenésemet elvégeztem, megyek az öltözőbe, hogy testvéremet fölküldjem, mert ismét jelenése lett volna. De oh, boldog Isten! az ajtót kinyitva, kiáltom: Menj a jelené . . . Nem mondhatám ki a szót, a földön elterülve hosszan, látom szép fehér atlasz-schleppemet, melyet csak félévnek azelőtt csináltattam, még egészen új . . . ott a piszkos földön. Én megijedve, mert eleintén azt gondoltam, testvérem elájult. De midőn közelítek: látom, hogy üresen van a ruha elterülve. A köves diadéma messze eldobva az asztal alá, a szép fényes köves öv a székek alatt. „Hol van testvérem? — kérdém. —

Hiszen jelenése van, mindjárt kell neki bemenni.“ Mondják: „Nem szólt semmit, csak magára hányta ruháját s ment.“ „Mondom: tán haza?“ Ott laktunk közel; mondom a cselédnek: „Hamar fuss, mondjad jöjjön, még jelenése van“ ... De az alatt már be kellett menni; tehát hirtelen, hogy a publikum észre ne vegye, rögtönöztem az ő beszédjéből egy kis változtatással s én mondám el még az egy pár sor szerepét. Midőn eléjött szobaleányom, nagy kacagva mondja: „De nem jön a' többet. Már ágyba feküdt: azt mondta, majd holnap megint játszik.“

Még aztán játsztunk kis ideig *Rimaszombatban*. Ott lakott mindjárt közel *Jánosiban* a szép *Fáy Zsuzsa*, ki csakugyan egy igen-igen gazdag öreg úrhoz ment nőül: *Koos* nevü földesurhoz, miként mindég óhajtotta. Ők mindég jártak be szinházba, engem ki is vittek aztán gyakran magukkal. De az volt aztán a mulatság, midőn ott birálgatni kezdték a baleseteket, mik történtek, hol egyik, hol másik ügyetlen taggal. És, hogy én hogyan csikorgatom öszve mérgesen fogaimat s ők azon, hogy kacagtak! Mondám: „inkább sajnálnának!“ ... „Úgy kell magának, miért vágyott faluzni?“ ... Elbeszéltem aztán, hogy mi késztetett ... s aztán nevettünk a fölött, hogy nekem kell őket ellátnom öltözékkel. Maguk a tagok is mókáztak maguk fölött. Mikor hozzám küldte őket *Vásárhelyi*, ha garderobbeot kértek a játékra, mondá: „Menjenek, kérjék meg maguk a Tettes asszonyt, hogy öltöztesse föl magukat valamibe, mert engem már nagyon lehordott, hogy minek beszéltem rá az eljövésre.“ „Kérjük igen szépen

édes direktorné asszony“ . . . de tréfából mondták. „Direktorné maguknak az ördög — mondám én is bosszus kacagással. Oh, miért is nem hagyta magukat az a *Nagy* Miska bácsi valamelyik városban hajfodrászoknak, mintsem hogy színészeket akart magukból faragni . . . Most már csak nekem gyűlt meg a bajom magukkal“ . . .

Már most el akartam jönni *Miskolcra*, hogy inkább itt várom be kötelezésem leteltét. De rimánkodtak szerfelett, hogy csak már ne menjek el addig, míg *Losoncra* is nem megyünk, csak hat játékra. Maradtam. Ott is csak ment, ahogy ment, csakhogy mégsem annyi küzdelemmel, mint midőn elkezdettük, mert most már szaporodott is a társaság. Darabokat is hoztak, öltözékük is volt, nők is voltak, jobb darabokat is lehetett adni és a minek legjobban megörültem, egyiknek meg volt: *Tündérkastély Magyarhonban*. Ez már sokat segített, minthogy énekeket raktam bele. Nagyon tetszett a közönségnek.

Most meg már azt határozta a társaság, hogy menjünk *Rosnyóra*. Én már tovább nem akartam velük menni, de csak könyörögtek igen nagyon, hogy csak kis időre . . . hogy ott urak laknak . . . és egy pár hét múlva ők is mennek *Debrecenbe*, csak még ide menjünk *Rosnyóra*. Mit tudtam tenni — maradtam. Mentünk *Rosnyóra*. Ott igen jó volt. Ott volt gróf *Andrássynak* gyönyörü kastélya, gyönyörü nagy kerttel és roppant bibliothéka, szép, olvasni való könyvekkel, német és magyar nyelven. Én oly szerencsés voltam oda bejuthatni. Ez pedig úgy történt, hogy midőn a *Tündérkastélyt* játszottuk, másnap *Szathmáry Antal* úr (én bizony már nem emlékszem,

hogy mi hivatalt viselt, csakhogy nagyságos úrnak címezték) ő tehát maga eljött hozzám a maga és neje nevében meghívott ebédre, másnapra, azon bókok között indokolván személyes megjelenését, hogy csak mentől előbb lehessen szerencsés velem megismerkedhetni. Én aztán másnap el is mentem ebédre. Az úrnő egy igen barátságos dáma volt. A kertben ebédeltünk: egy roppant nagy kert, melynek fele része tele volt ültetve szőlővel... nagy barackfákkal, csak úgy tündökölve piroslottak a zöld levelek közül az ökölnyi nagyságú kajszin barackok, melyeknek izletességét már előre élvezte az ember... Ottkünn ebédeltünk a kertben, a szabadban. Több vendég is volt: urak és nők. A többek közt előfordult beszéd közben a gróf is. A háziúr mondá: „Kár, hogy a gróf most nincs itthon, mert ő is járna színházba. Nem hogy itthon töltené idejét s gyönyörködnék abban a szép, roppant nagy kertjében és fölséges könyvtárában! De ott hever — mond — a sok szép könyv érintetlen, holtan.“ Mondám: „Ah, ha nekem oly könyvtáram volna, még aludni se mennék haza, mindig ott laknám.“ „Szeret olvasni?“ kérdé az úrnő. Mondom: „szerfelett! Sohase alszom el két óra éjfélutánig, ha... szép könyvem van.“ Mondja az úr: „Érdemes megnézni; az nagyszerü és a kertet is. Ha gyönyörködik benne édes *Déryné* asszony, úgy elvezetem holnap és megnézegethetünk mindent. Megyünk mindnyájan és kis sétát is teszünk a kertben. A könyvtár kulcsa csakugyan nálam van, engem kért meg a gróf, midőn elutazott, hogy valami esetben, ha szükség lesz reá, nálam legyen a kulcsa. Oda másnak nem szabad bemenni.“ Elmentünk. Én azt a

gyönyört le nem írhatom, mi annak látásánál engem elfogott.

Én még soha se láttam azelőtt könyvtárt. Azok a gyönyörü, nagyszerü festmények, roppant aranyozott rámákban az életnagyságu képek; a borzasztó nagy üveges, fokozatos könyvtár, a pompás aranyos bekötések, csakúgy tündököltek az ember eleibe! De ki tudná azt úgy leírni, hogy kifejtve, vagy eléggé megmagyarázva legyen annak nagyszerüsége, azon nagy damaszk függönyökkel, melyek ott nehezkedtek a roppant nagy ablakokon. Azt leírni mindet, nem az én gyönge eszemhez való, sem az én tehetetlen ecsetemhez azt lefesteni! Hát a kertben? Egy öreg kertész kullogott ott magában, egy kis gereblyével a vállán. Megmutogatá a virágházakat. De hány volt, már nem is tudom, csakhogy sok volt. A kertész meg is ajándékozott egy szép virágcsokorral.

Beszélé *Szathmáry* úr, hogy a grófnak egy testvére is van, de az *Rosnyó* mellett lakik nem messze. De már azt is elfelejtettem, hogy hívták a kis falut. A gróf már husz éve, hogy ágyban fekszik és egy lépést se tud járni. Úgy rémlik előttem, hogy ezt a szerencsétlen grófot *Andrássy Györgynek* hivták.

Alig játszottunk négy játékot, egy kis cédulát hoz az inas a beteg gróf *Andrássy* Györgytől nekem címezve. Kér igen nagyon, hogy holnapra beküldene két kocsit, ha szíveskedném többedmagammal egy kis barátságos falusi ebédre kirándulni. Megírám: szerencsések leszünk tisztelkedni. Én mondám a többieknek: „Majd meglássák, egy kis éneket akar hallani a szegény beteg; tehát olyanok jöjjenek, hogy ha sejdítésem nem csal, ne jöjjünk zavarba. Tíz órakor már ott volt két hintó

s mi kimentünk. Istenem! gondolám, midőn az udvarra behajtott a kocsis: két testvér, mindkettő gróf és mi különbség már csak a háztáj külsejét tekintve is! Nagy puszta udvar, nagy épület, igaz; látszott, hogy sok szobával bir, de semmi grófi nem mutatta magát. A mint leszálltunk, egy lelkész jött ki előnkbe elfogadni. Bevezetett egyenesen a beteg szobájába. Én persze igen félénken léptem elé, azt gondoltam: olyan fekvő beteg, kit nyögve találok. De mint belépek, látok ágyán ülve egy derék öreg urat, csinos ágyban, s körülötte skatulyák; sok aranycsipke szétdarabolva, a paplanon szétszórva. Amint az ajtó megnyílott, fölpillantott. Mindjárt megszólított egész vidáman: „Eljöttek? mondá. Jőjjön édes hugocskám, mondá, látván, hogy oly félénken közeledem, jőjjön, ne féljen semmit. Nem vagyok én oly beteg, csak a lábaim rosszak, nem akarnak szót fogadni!“ Azalatt a férfiak is bejöttek egymásután. Én mondám: „A méltóságos gróf méltóztatott parancsolni velünk.“ „Hozta Isten! Hozta Isten uraim! szólott a férfiakhoz is. No üljenek le, foglaljanak helyet. Lássák, ilyen nyomorult helyzetben vagyok már ennyi és ennyi idő óta. Nem vagyok semmi érintkezésben a világgal, az emberekkel. Itt számkivetésben élek. No de hát, hogy vannak Rosnyón? Van-e jó jövedelmök? Itt a tisztelendő Páter még mindig oda be volt, nem győzte dicsérni a kis Mariskát, ki oly szépen tud énekelni“ s hol én reám, hol a másik nőre nézett, „hát már melyik az? melyik *Déryné?*“ Én fölálltam meghajtván magamat: „én vagyok“ mondám. „Bizony szeretnék én is elmenni, mondá, azért zaklatom el itt az atyust, pedig únom magamat nélküle, hogy aztán nekem mindent elbeszél-

jen. Haj édesim, valaha! ... Valaha! — mondá fájdalmas visszemléktől megkapatva — valaha, még külhonban, én is nem hagytam volna el egy előadást se. Minden elmúlt s most itt fekszem“ ... S éppen ezen szóra betoppan egy igen szép fiatal nő, meghajtá magát előttünk. De már most nem tudom, mert előre nem kérdezősködtem, hogy leánya-e, rokona-e. A nő egyenesen az ágy felé lebegett könnyü léptekkel s a gróf elé közeledvén, a gróf megfogta a kezét ... „itt fekszem, s ha ez a jó lélek nem volna, ki gondomat viseli, tán megőrülnék.“ Akkor a nő megcsókolá a gróf kezét s én mégis csak, hogy mondjak valami bókot a nőnek, mondám: „a legszebb hivatás a világon, ha szenvedő embertársaink bánatos óráit megédesíthetjük.“ De a nő nem sokat látszott velünk törődni, hanem ott szedegette öszve a szétszórt arany csipkedarabokat s kérdi: „van-e még sok tépni valója?“ Ekkor vettem észre, hogy ez a nő a gróf kedvese s a gróf, míg ott beszélt velünk, tépegette az új arany csipkedarabokat, kis skatulyába gyüjtve. Én se állhatám, a tudnivágy is kínzott s kérdém: „Bocsánat, méltóságos gróf, mit munkál oly szorgalommal?“ „Mit? — mondja — hát űzöm ezt a terhes időt, mely ólomszárnyaival reám nehezedik.“ „Hátha az elfogy?“ mondom. „Hát akkor megint hozatok néhány rőföt, elvagdalom, s kitépem belőle a selyemszálakat s az aranyat eladom.“ S így töltötte idejét a szegény gróf. Beszélt sokat külországról, hogy mi nagyon szerette az éneket s ma is mindig szeretne hallani szép dalokat. „Ott áll a szép zongora, de nincs, a ki játszon rajta. Néha a Páter mormol rajta, de ez csak olyan, milyet a Páter tud.“ Jelenték, hogy tálalva van. „No

menjenek kedveseim. De jöjjön csak hugocskám.“ Odamegyek, megfogja a kezemet: „Ugy-e, majd ebéd után elénekli nekem ezt a dalt: Mariskám, Mariskám, eszem a szemedet. Ezen Páter nyekgette itt az estve, de nem ment neki sehogy.“ Mondám: „ezer örömmel, méltóságos gróf, csak parancsoljon.“ Igen jó asztal volt. A szép szőke fiatal nő is az asztalnál ült, de gyakran fölkelt, mint mondá: „utána nézek, nincs-e a grófnak kívánni valója.“ Vidáman ebédeltünk, mert csak ott tünt ki az asztalnál, a poharak gyakori ürítgetése után, hogy mily víg kedélyü és mily tréfás kópé az atyus!

Ebéd végével bementünk ismét a beteghez, a fekete kávét ott kellett meginni. A Páter azután mindjárt leült a zongorához és játszott igen jól és még operákból is, de miket én nem ismertem. Akkor sült ki, hogy ő tábori pap volt, sokat volt külhonban a gróffal. Énekeltünk aztán mindent, egyre-másra. De leginkább szerette a gróf a népdalokat. Igen nagy megelégedésére volt, hogy éneket hallott. Engem érdemem fölött túldícsért: hogy hát hol tanultam, s mily érces a hangom, s mily érzéssel éneklek stb. Ozsonna utánig el nem eresztett. Midőn búcsúztuuk, mondá: „kijönnek-e még, ha beküldök értök?“ Mondám: „ezer örömmel, de már elutazunk.“ Valóban úgy megsajnáltam azt a szegény grófot, úgy elszomorodott. „Hát már a . . . Cserebogarat kik éneklik el nekem olyan szépen? Arról álmodoztam ebéd közben, hogy mikor nem játszanak, mindig kijönnek ide.“ A *Mariskámat* háromszor el kellett neki dalolni. „Jöjjön ide kis húgocskám, hadd csókoljam meg.“ S midőn odahajlok, megcsókol s e szavakkal: „ezt a csekélységet nem magá-

nak kedves, nem, ez arra igen csekély, de annak a szerelmes kis Mariskának, ki oly szépen énekelte, hogy: „Ne nézz rám, ne nézz rám“ . . , s azzal egy kis, rózsaszín papirba begyöngyölgetett valamit s a keblembe dugott. Mindenikünk részvéttel hagyta el a szegény grófot. Engem a kíváncsiság ölt, hogy mi van a papírban? Nézem, hát száz forint volt benne. Száz forint! Akkor az sok pénz volt, most persze, hogy csak negyven, de akkor, miért tagadnám, bizony nagyon megörültem neki. Éppen jókor jött, útra kellett már készülnöm. Még néhány előadás volt, de már én igen békétlenkedtem, mert előttem volt az út, már menni szerettem volna. Olybá képzeltem magamat, mint a szárnyaszegett madár, midőn a fészekből legelőbbszer kiröpül, a nagy tért látja maga körül s még se röpülhet messze, tova. Én is szerettem volna tova röpülni, sebesen hasítva a levegőt s a szelek szárnyain keresztül haladva a nagy tért, városokat, vizeket, hegyeket, völgyeket, hogy mentől előbb ott legyek, hol akartam, hol boldogságom várt reám . . . s nem mehettem, kötve voltak szárnyaim, mert még *Miskolcon* várnom hellett, még nem telt le a három hónapom. Tudtam, hogy ott még katasztrófa vár reám, hogy ki nem kerülöm a szappan nélküli mosdást . . . Meg is kaptam a szapulót. Alig értünk haza *Miskolcra*, midőn értesült a direkció, hogy ott vagyok, rögtön küldött érettem egy színészt, hogy jelenjek meg azonnal a vármegye házánál, a főpénztárnok úrnál. Fölmentem. No most lesz a hadel-hadd! Bekopogok, benyitok. Ott ült a szilárdlelkü öreg *Miskolczi* György úr. Szólni akart, de csak rám nézett, haragos szemeket erőltetvén kegyes orcájára. De nem tudta, hogy kezdje

el a szidást, hogy már mikép pirongasson meg engemet, kit annyira kegyelt. De most egyszerre hat direktor torka nyílott meg egyszerre, hogy engemet amúgy jól lehordjon. Legelőbbszer is *Erős* főszolgabíró úr kezdé: „Bizony édes hugom, ez nem illett a mit most velünk elkövetett. No hiszen majd lesz magának Lillától, meg a feleségemtől.“ De nem az, elkezdé egymásután a többi mind, hanem elmenni, szedett-vedett csőcseléknéppel egy jól rendezett társaságtól? Aztán mondák a többiek: minden hiradás nélkül, ott azokkal faluzni ment, itt meg nem akar játszani?“ . . . No csak ők engemet igen rútul lehordtak s végtére mondám: „Elismerem, hogy hibáztam, de hát *Benke* atyus azzal fenyegetett, hogy három hónapi fizetésemet lehúzzák és ha nem játszom is, mégis ki kell itt töltenem a három hónapi fölmondás idejét.“ „Én csak a törvény útján jártam, — mond atyus, de hugom futott a maga veszedelmébe, mert azt lehetett volna még szelidíteni.“ „Igen — mondám — de nekem élni is kellett. Azért gondoltam; a szükség törvényt ront. Azért hát ne haragudjon édes Atyus reám, mert nekem már csakugyan el kell mennem, minden okvetetlen, új szerződésem siettet.“ Erre *Benke* Atyus szörnyü méregbe jött, mert ő borzasztó dühös ember volt, fiatalabb éveiben határt nem ismert. „Menjen — mondá dühösen — ha maradna se kellene már, nekem mindegy akár megyen, akár marad, én nem küszködöm tovább a színészettel. Elég volt eddig.“ . . . Ők már egy házacskát vettek maguknak *Miskolcon* s tán úgy gondolom szőlőt is és tán kukoricaföldet s már egy kissé gazdálkodtak. „Én már ezennel le is mondok, én

oskolát tartok s gyermekeket oktatok s francia nyelvet tanítok“ . . . mert ő beszélt franciául és fordított könyveket, darabokat franciából magyarra. Az öreg urak aztán megint nekem fordultak szemrehányásaikkal. *Benkét* hasonlókép elővették, hogy mit gondol, hasonló hibát követni el? „Oh! mondám, nem méltóztassanak reám haragudni én ugyis igen nehéz szívvel távozom el *Miskolcról*. De igérem ha a régi kegyelettel lesznek irántam a tekintetes urak s társaság lesz *Miskolcon* és reám szükség lesz s vissza hívnak, én ismét visszajövök.“ Erre *Benke* atyus egész dühhel elkiáltja magát: „Isten mentsen! Nem lesz szükség hugomra. Csak tessék maradni azon paradicsomban, a hová igyekszik . . . a nagy fizetés kecsegteti, ki nem lehetne elégíteni követeléseit.“ S mondom én is aztán: „A mint tetszik. Azért ne haragudjon reám oly igen, *Benke* úr“ . . . Az urakhoz fordultam s megköszöntem az eddigi pártfogást s bocsánatot kértem. „Isten vezérelje hát, ha csakugyan oly kemény föltétellel van.“ És elmentem búsan.

Hogy *Benke* atyus oly keményen nyilatkozott kielégíthetetlenségemről, az onnan származott, hogy midőn utolszor *Kassán* voltunk, nekem egyetlen napom se volt üres. Halmozva voltak teendőim, mert egy-két gyönge segédszínésznőn kivül, kire első szerepeket nem lehetett bízni, senki se volt s nekem már akkor is négy-öt szereposztályba kellett játszanom. Először, mint első énekesnő, operában, egyvelegekben; másodszor a szende szerepekben; harmadszor a társalgási szerepekben; negyedszer minden fiatal hősnő szerepekben; ötödször még néha férfi szerepekben is; még (ármány) intrigue-szerepektől se voltam

megkimélve. Én már érzettem magamat egy kicsit s mondám egyszer: „emeljék föl már egyszer a fizetésemet.“ „Azt nem tehetjük“ mondák. „No ha ezt nem tehetik, hát én is nyilatkozom, hogy többé énekes játékokba nem lépek föl díj nélkül, mert nekem az is költségbe kerül. Cukor is több kell, mint másnak, öltözék is több a sok egyvelegbe és a sok osztályszerepbe, mikben nekem játszani kell.“ Haragudott atyus az énekre s azt mondá: bár soha ne énekeltem volna. Még volt egy pár tag, ki az ő véleményén volt, de aztán mégis megadták minden énekes játéktól a 10! forint föllépti díjt. De emiatt szegény atyus mindig hideg volt erántam.

Ha meggondolom, hogy én mi csekély havidíj mellett működtem annyi ideig és oly szorgalommal, oly tevékenységgel és minden ellenszegülés nélkül; a mi a közjóra törekvő kívánságokat foglalta magában, örömmel teljesítettem, akkor midőn már én rutinirt színésznő voltam, mit tehettem én arról, hogy még oly fiatal voltam és mégis már oly jó (character) jellemfölfogásom volt, hogy más, húsz évi színi működései után se jutott oda, hol én álltam. Ezt nem én, de a közönség, mely előtt játsztam, itélte meg. Mondom, ha meggondolom, most haragszom magamra, hogy miért voltam oly gyáva! S mégis engem követelőnek mondottak. Én olyan voltam a színpadon átélt utolsó percemig. Majd reá jövünk.

VIII.

Út Komárom felé 1819-ben. — Találkozás egy régi ismerőssel Rima-Szombatban. — Boldogság utáni vágy. — Első föllépés Komáromban. — A Platz-major. — Sok dolog a színészetnél. — Meghivás a Platz-majorhoz. — Az udvarias major és barátságos felesége. — Kényes jelenet az ebédnél. — A majort kinevetik. — Találkozás Leinzendorffal. — A szerelmes zászlótartó.

Eljött az idő, hogy útra kellett készülni, mert Kilényi a téli saisonra már *Komáromban* volt és sürgetett. Elbucsúzván a társaságtól végkép s *Miskolctól*, bánatos szívvel elindulánk: *Vásárhelyi, Győrfi* és én. Már nagy tél volt és hó, de arra már nem emlékszem, hogy 1800 hányadik évét számláltuk?

Estve értünk Komáromba s egyenesen a fogadóba hajtattunk, hol színpad is volt fölállítva s Kilényi is ott volt szállva. Szobát nyittattam magamnak s másnapon jöttek az elsőrendü színészek tisztelkedni hozzám. Ezek között volt *Szentpétery Zsigmond*, Pály Elek, Szilágyi Pál és Kilényi. És voltak még több elsőrendü színészek is, de neveik már nem jutnak eszembe. Elég az, hogy egy igen jól rendezett társaságot találtam, melynek én igen nagyon megörvendeztem, hogy vágyaim itt teljesülni fognak. Csak szívem legfőbb óhajtása, melynek reményteljes valósulása valahára örvendetes célt érend, volt még a messze láthatáron túl, elrejtve a sötét föllegek mögé, mert most már télen nem mozdulhattunk, hogy *Kilényi* ígérete szerint *Pozsonyba* vitte volna a társaságot. Ott

kellett telelni *Komáromban*, de tavaszszal, ígérte *Kilényi*, hogy azonnal indulunk. Óh, jőjj el hát kedves tavasz, gondolám, vigy el engem testvéredhez: tavaszomhoz mentől előbb, hadd derüljön fölöttem a tiszta kék ég, hadd örvendezhessek e sok bajokkal küzdött életemnek!

Midőn *Kassáról* utolszor *Miskolcra* haza jövénk és éppen készülőben voltam a szerencsétlen kis kirándulást tenni *Rima-Szombatba*, látogatóban voltam jó embereimnél s midőn hazafelé mennék, kardcsörgést hallok magam után csörömpölni. Gondolám, ez a katona azért csörtet úgy a kardjával, hogy hátra nézzek. Azért se nézek! De már közel lévén hozzám, hirtelen megragadja karomat. Ijedten rátekintek, hát az én zászlótartóm üget mellettem. Ijedtemben amint ránéztem mondom: „Ah, Bruder Muki, itt vagy?“ „Itt vagy“ feleli ő is magyarúl. Mondom: „sokra mentél, ha már ennyit ki tudsz mondani.“ Azt mondja: „Nem tudsz ... Ah! lasse mich. Sie ist sehr schwer, die ungarische Sprache.“ „Hiszem biz' azt, mondám. Aber ich fort gehen“ ... mondám neki tréfálva ... Csak azért hozom elé, mert még mindenütt találkoztam vele, amerre csak mentem. Már nem tudom, én mentem-e a katonák után, vagy a katonák jöttek-e utánam? Elég az, hogy mindenütt találkoztam vele. Bocsánat e kis kitérésért, de a helyén nem jutott eszembe. Messze távolban feküdt hát még az óhajtott kedves tavasz elérkezte: egy hosszu tél fagyoskodott közötte, mely elhervasztással fenyegette reményem örömvirágait. Hát már soha se szabadjon nekem tökéletes boldognak lennem, mert hátha addig elutaznak onnan? És mégis, már mire odamegyünk, akkor nekem Pozsony egy üres ódon börtön lesz, melyben fogolyként érzem magam leláncolva, honnan el nem szabadulhatok, mert

hisz én kívánkoztam oda. Ilyen aggodalmak gyötrötték keblemet. Már most még azon aggodalmak is csatlakoztak a többihez, valjon fogok-e én itt úgy tetszeni a közönségnek, mint *Kassán* s mindazon helyeken, hol eddig játsztam? Itt messze vagyok: idegen, idegenek között...

Egy hét mulva volt kitűzve fölléptem, míg helyre rendeztem magamat, s pihenni is kellett egy kissé a téli hideg utazás után. No! de ha nem is röpült, elmászott az idő, eltelt próbákkal, készületekkel. Hogy énekes játékban léptem föl, arra emlékszem, de hogy miben, azt már nem tudom megmondani;* de hogy tetszett nagyban, onnan emlékszem, hogy midőn a tömött színház nézősége zajos tapsok között hívott ki és újra, újra kiáltott, egy hatalmas hang a legelső zártszékek közül, magasra emelt karokkal tapsolva, igyekezett magát észre vétetni s szűntelen emelt hangon kiáltozá: Brava! Brava! Eleintén nem néztem oda, de meg nem szűnt, míg ismét ki nem jöttem, meghajtván magamat. Újra még nyomatékosabban brrava, brrava! Aztán egy kissé elmosolyogva oda tekintettem, mert a többi nézőt is újra magával ragadta s kiáltottak újra azok is bravo, bravo, éljen! Amint hát letekintettem, látom, hogy az egy idős katonatiszt. Kérdem a többiektől, midőn leeresztették a függönyt: „Kicsoda az a tiszt, ki úgy kiáltozott, a többiektől egészen különböző hangon?“ „Jaj! mondák, az a Platz-Major. Igen derék ember, nagy ének- és muzsikakedvelő. A majorné is derék nő, nála minden pénteken zeneestély van. Az úr maga is nagy muzsikaértő és ő is működik a quartetteken. Mindig igen nagy társaság van nála. Az úr

* Hihetőleg az Ujhold vasárnapi gyermekben, melyet 1819 október 26-án adtak elő. Ez volt az első énekes előadás Komáromban.

mindig itt van, de neje még eddig nem volt színházban.“

És az egész játék igen jól ment véghez. A közönség igen megelégedve ment haza. A major a legutolsó hang volt, ki még a függöny leereszkedése után is hallatta brava-ját.

A társaság főbb tagjai mind betódultak hozzám az öltözőbe s szebbnél-szebb bókokat mondottak. Kivált *Pály*, *Kilényi* el voltak ragadtatva. *Szentpétery* Zsigmond kevesebb zajjal, de az első pillanattól kezdve (úgy látszott) több bensőséggel közeledett.

Most már halmozva voltak teendőim. A társaság igen jól volt rendezve, mind igen derék színészek voltak s nagyszerű darabokat lehetett előadni. Publicum mindég és igen szerették az egész társaságot. Csak azt sajnálom, hogy neveik nem jutnak eszembe. Adtak operákat nyakrafőre, nekem alig maradt időm jól lélekzetet is venni. Itt az volt a baj, hogy értelmes nőket nem lehetett kapni s így én most terhelve voltam. Igazi „Figaro itt, Figaro ott“, pedig már mint egy általánosan elismert primadonnának „egy kissé“ kötekedőnek kellett volna lennem. De nem lehettem; mindig olyan engedelmes, jó bohó voltam. Délelőtt próba, az este adandó játékból, ebéd után ismét énektanúlás két órától négyig, mert sürgetők voltak az operák betanulásai. Mire haza mentem, már pakkolni kellett a kosárba, a játékra fölmenni, öltözködni. Sokszor éjjel kellett elkészítenem öltözékeimet. Igaz, hogy a társaság is, az impressarióval együtt, igen előzékeny volt erántam minden tekintetben. Alig telt bele egy hét, hogy majd mindennap színpadon voltam. Egy napon, Privatdiener hozott nekem egy cédulát, nekem címezve. Egy kis barátságos ebédre voltam meghíva

vasárnapra. Aláírva Ernst Platz-Major, sammt Frau! Tisztelkedni fogok, mondám németül a szolgának.

Vasárnapon elmentem, miután a major maga jött el értem, kimenteni magát, hogy kocsit nem küldhetett, mert a ló lába megsérült s nem lehet befogatni. Az úr tudott egy kicsit „hamisan“ magyarul, „pedig csak nem engedhetem, hogy fiatal szép ... engedelmet kérek, egy kis köhögés jött rám, tehát szép — fájdalom életemben sohasem voltam szép — asszony annyi tiszt előtt defillorozzon el.“ Mondám: „bizony nagyon le vagyok kötelezve, mert nagy zavarba jöttem volna.“

Az úrnő elönkbe jött s barátságosan kezet nyujtott. Egy szíves, derék tellyes asszony volt a majorné. Nem tudott magyarúl s igen csodálkozott és örült, hogy németül tudok. De különben oly polgárias, oly minden gőg nélküli nő volt, hogy az ember örömest szeretett körében lenni. Elbeszélte, hogy férje eldicsért már első felléptemkor s egész elragadtatással beszélt rólam, hogy ő már mindjárt szeretett volna megismerkedni s férje megigérte, hogy ezt az örömet megszerzi neki. Elmondta aztán, hogy nála minden pénteken nagy concert van és én egyszer s mindenkorra szivesen látott vendég vagyok, de bizonyosan számol reá, hogy mindig megjelenek az estélyekre, És ez így történt mindig, sokáig. Ebédre gyakran híva voltam, majd minden vasárnap. Az ebédek igen jó készült étkek, de nem nagyszerűek, sőt igen egyszerűen ebédeltünk. Többnyire csak hárman ebédeltünk. Mondá: „nem szereti azt a sok tisztet sokszor látni magánál, mer oly nagy zajt ütnek. Elég abból annyi, hogy pénteken öszve gyűlnek. De annak mindig örül, mert a muzsika és ének mindenekért kárpótolja.“ Engem igen szeretett, úgy hogy mindig bizalma-

sabb voltam a háznál. Egyszer az ebédnél csak kezdi a major a térdemet a térdivel nyomogatni. Legelőbbszer azt gondoltam: véletlenül történt s visszahúztam kissé a lábamat. De pici idő mulva ismételni kezdi, egy kissé érthetőbben. Ekkor már megijedtem és igen hangosan, mérges szemeket vetvénrá, elkiáltottam magamat s mondom: „Ej, major úr, ne nyomogassa az én térdemet, mert én azt ki nem állhatom senkitől s nem szenvedem el.“ A major szörnyű elpirult, az asszony nézett „Was ist's?“ Mondom: „Der Herr-Major hat mir di Knie gedruckt.“ Arra az asszony szörnyü elkacagta magát és megcirógatott s mondja: „Ez jó, ez egyetlen a maga nemében. Látod, te vén Cupido, jól esik neked... „De édes feleségem — mondá — én csak próbára akartam a kis asszonykát tenni.“ „Most tanultál, hogy nem minden nő, kinek nyájas arca van, hagyja megtapogatni a térdit. Így kell neked, igy.“ „Bocsánat, Nagyságos asszony! — mondám — hogy oly goromba voltam, de nem tehettem róla, igen megijedtem.“ „Oh! most még sokkal jobban szeretem magát, — mondá. — Ne féljen, nem teszi ő azt többé“... De ez mind németül folyt és sok kacagás közt. Utoljára mondja az asszony: „Sie sind eine Mord-Ungarin, liebe *Déry!* De el ne hagyja magát ijeszteni, eljőjjön mindég hozzánk.“

Egynéhány nap múlva, hogy ez történt, megyek az utcán, ki jő velem szembe... az én zászlótartóm. Mondom neki: „hát már megint utánnam jöttél?“ „Tegnap délután érkeztünk, — mondá — úgy megörültem, midőn hallottam, hogy itt vagy.“

A jövő pénteki estélyre nem akartam elmenni, sok dolgom volt. Leizendorf is ott volt, de már a majorné megtudta tőle, hogy ismerősök vagyunk. Elküldötte értem s nekem menni kellett. Midőn a majornétól megtudta,

hogy én a Majorral micsoda furcsa ismeretségben vagyok, halálra kacagott és szüntelen vexált: Das ist eine wahre Ungarin. A zászlótartó és a majorék már régi ismerősök voltak s bizalmasan tréfáltak egymással. A majorné elbeszélte neki, hogy én miként árultam el a férjét, minden gondolat nélkül. Das ist ein Original! Mondá aztán neki a zászlótartó: „eddig csak megjárja, lehet vele tréfálni és pajkos is, de ha szerelemről beszél neki valaki, az bezárta maga előtt az ajtót. Én igen szeretem őt, mint testvéremet, örömest vagyok körében, de ha csak egyszer előhoznám neki, hogy szeretem, sohase szabadna többé hozzá menni. Az ő szíve már el van foglalva.“ Ah! — mondá a majorné, — Da liegt der Hund begraben.

És ezt nekem az én zászlótartóm, szórúl-szóra mind így elmondta. De volt már most nekem bajom a majornéval! Az én szállásom éppen szemben volt a várdaházzal. Azok, kiken a sor volt várdán lenni, ha szép idő volt, mindig odakünn ültek, azon az izén, a mit ők Pritschnek neveznek. Egyszer az én zászlótartóm egyik pajtásától megvette a napját, midőn a sor ő rajta volt, egy üveg champagnein, hogy ő fog helyette a várdán lenni. S csakugyan kiült oda! A bolygó, csakhogy láthasson engem a próbára és onnan hazamenni! Mert midőn játéknapom volt, sohase volt szabad senkinek odajönni hozzám. Ezt az ő jóbarátja megmondta a majornénak, ez aztán igen nagy örömére szolgált neki, hogy szűntelen bosszantott engem, a zászlótartót és a férjét. Így tűrhetőkép múltak el a téli kellemetlen napok, enyelegve, tréfálva. Még azt is megmondta a báró a Majornénak, hogy mikor nekem szépelegni akart, én azt mondám: „nem szeretem a katonatiszteket.“ Hogy kacagott!

IX.

A székesfejérvári színtársulat tagjai 1818-ban. — Kántorné. — Balog István és a felesége. — Pozsony felé. — Megérkezés és nyomozás. — A szolgálattevő színész. — Várakozás az ablaknál. — A játszási engedély. — Vásárhelyi felfedező úton — Beköltözés az udvari szobába. — Egy sápadt fiatal úr megérkezése. — Samu betegsége. — Miért nem találta meg Samut Vásárhelyi? — Csalódás a szolgálattevőben. — Hogyan hajtják ki a trücsköt Samu fejéből? — Boldog órák. — Igaz Sámuelt bemutatják. — Az új barátság. — Rózsa-pussedlik. — Újra úton. — Elválás.

Midőn én Miskolctól végkép búcsút vettem, már akkor *Székesfehérváron* igen jól rendezett társulat működött, már több idő óta és igen jeles tagokkal dicsekedhetett, kikről én ugyan akkori időben keveset tudtam: senki ismerősöm ott nem lévén, semmi érintkezésem velök nem volt. Nem gondoltam velök. De ott volt a jeles nagy művésznő *Kántorné*, kitől később *Sapphót*, *Octaviát* láttam játszani. Ez aztán elvezetes látvány volt! Láttam aztán még később Székelynétől játszani. Óh, de megbántam, hogy láttam! Nem. Több színésznő nem születhetett arra az egy szerepre, csak ő. Szegény *Kántorné!* Ezen egy szerepével beutazhatta volna a világot. Igaz, hogy három fertályévig tanulta *Pap* Gábor fordítása után* és addig nem

* Grillpartzer Sapphójának ez ügyes fordítása 1822-ben jelent meg nyomtatásban Székesfejérvárott.

engedte eléadni. Hanem minden lépése kimért tanulmányozás volt. Fölséges volt őt abban látni. A más Sapphó még csak dajkája se lehetett volna. Ott volt *Horváth* József, igen jeles, hősökre; ott a szép melléknévvel nevezett *Farkas* Lajos, igen jó, szerelmesekre; ott *Nagy* Pista komikumokra. No csak igen sok jeles volt, ki most már eszembe nem jut, de kiket később mind megismertem. Végtére ott volt a szép *Balogné!* Ennek különös esete volt. Én vele ismeretes lévén, mindent maga elbeszélt. Ez az a *Tenkler* Lizi, kit Pesten a mi igazgatónk el nem fogadván, én kértem férjemet, (már akkor egyhónapos aszszony voltam). hogy adjunk neki szállást és kosztot. „Szegény, — mondám — mit fog csinálni itt *Pesten?* Egy krajcárja se volt. Férjem is beleegyezett, de csak egy hónapig volt nálunk: szerződtették őt Debrecenbe. Ott volt Balog István is, megszerette, el is vette nőül. Azután Balog nejével elkülönözött a társaságtól, maga kezére alakított egy társaságot s a videken működtek. Végre Székesfejérvárra jöttek és mindjárt a vármegyei urak fölkarolták és nagyban pártolták a társaságot. A többek kőzt gróf *Pejacsevics*** meglátta Balognét, ki nagyon szép volt, megszerette és Balogtól, férjétől megvette 1000 frtért, de úgy, hogy Balog menjen el és sohase tartsa semmi jogát nejéhez. Így történt, hogy aztán Balog elment más társasághoz.

Fejérvárott pedig a társaság mindég szaporodott, csupa jeles tagokkal és a vármegye választott egy intendánst: főszolgabíró *Kolozsváry* Pál urat, ki egy igen áldott, jó ember volt. Később majd én is elme-

** Piatsevitset ír Déryné.

gyek hozzája! A mint eltávoztam Miskolcról, még egy kis ideig működtek ott, de azután széjjel mentek. *Benke* professzor lett Miskolcon, Murányiék, később Kőszeghi is Fejérvárra mentek. A többi, Isten tudja hova! Így hát Fejérvárott egy rendezett, jó társaság volt. Majd elfeledém: *Komlóssy* Miskolcon megházasodott, elvette *Czagányi* Erzsikét, kezdő fiatal színésznőt, egy derék özvegyasszony leányát s *Komlóssyék* is Fejérvárra mentek. Ez aztán nagyszerü társasággá nőtte ki magát; aztán ez ment föl *Pozsonyba* is az országgyűlésre, míg *Kolozsvárról* is csatlakozván hozzájuk több jelesek. Csakhogy az időt nem tudom, hogy mikor. (1825.)

Végtére valahára eljött az óhajtott kedves tavasz. Elbúcsuztunk Komáromtól, s azon szoros kikötéssel bocsátottak el bennünket, hogy ismét visszamegyünk a jövő téli idényre.

Arra már nem emlékszem, hogy megálltunk-e valahol játszani utunkban *Pozsony* felé, vagy csak egyenesen Pozsonyba mentünk. Elég az, hogy már ott voltunk. Én tele vágygyal, örömtől telt szívvel azon boldogság érzetével, hogy végtére látni fogom őt, őt, kinek emléke vezérelte minden nemesb után való törekvéseimet; őt, kinek tetszésére óhajtottam minden lépéseimet arányozni, mert tudtam, hogy csak úgy cselekszem jól, ha az ő helybenhagyását megnyerendi. S most ott voltam azon városban ismét, a hol ő! Azon levegőt szívom, melyet ő lélegzik; azon kedves tavaszi illatot érzem ismét, mi körében mindig elömlött: mintha ezer virág nyílna körültem. Látni fogom annyi sok idők lefolyta után!...

Megszálltunk a nagy vendégtogadóba (úgy gon-

dolom: a *Szarvas* címűnél). Mondom a fogadósnak: „nyisson nekem egy utcára néző szobát." Lepakkoltattam. De már most miként adjam tudtára, hogy itt vagyok? Ezen idegen városban kit küldök oda, hogy mielőtt játszanánk, megláthassam? Kiben bízhatok, hogy csak ő vele magával beszélgessen? Nem akartam az egész világgal tudatni. Eszembe jutott, hogy Vásárhelyit küldöm el, ő megteszi szívesen, hiszen mily kész szolgálatu mindenben, hogy ajánlkozik: hogy parancsoljak vele; hogy annyira tisztel, hogy egész életét az én szolgálatomra óhajtaná szentelni. Mert tudni kell, hogy kivált egy elsőrendü színésznőnek igen sok közleni valója van az igazgatóval, a társasággal; most szerepet kell elhozni, most a próbákat elrendezni, majd elsőbe és tizenötödikén a fizetést elhozni (én magam sohase mentem a fizetésemet fölvennem); majd ismét: ha osztozó társaságnál van, a számadáson jelen lenni (ritka eset volt, hogy én ott legyek); az ilyeseket cseléd által eligazitani nem lehet s mindezek eligazítására, mindig van egy-egy oly udvarias színész, ki ajánlkozik, kivált első színésznők körül, e lovagias szolgálatok teljesítésére. A mely színésznő úgy egyedül állt a társulatoknál, szívesen elfogadja, bármelyiktől is, hogyha nem valami haszonlesésből gondolja az ember, hogy odatolakodik. Tehát gondolám: itt van Vásárhelyi, ez megteszi szívesen; hiszen a tűzbe is menne értem, oly szolgálatra kész.

Elküldtem, hogy kéretem, jöjjön egy szóra. Nem találják sehol. Elmentek szállásokat keresni. Nem jött elé egész nap. Én fölültem nyugtalanságomba az ablakba s mindég néztem le az utcára. Azt gondoltam, okvetetlen meg kell látnom valahol az utcán. Már

a szemem majd kimeredt, szívem majd kiugrott kebelemből. Nem láttam senkit, ki csak hasonlított volna is hozzá. Itt volt az ebéd ideje, jön a kellner: mit tetszik ebédre parancsolni? Semmit — mondám, rá se nézve. Féltem, hogy addig elmegyen az ablak alatt. A kellner megállt. Már a tizenkettő elmúlt s szobaleányom mondja: „tessék valamit fölhozatni, hisz már zöldet-vereset lát a szemem, olyan éhes vagyok.“ Mondom aztán: „teríttes; hozass levest, vastagételt, pecsenyét, mindenből egy porciót.“ Fölhozták az ételt. Nem ültem asztalhoz. „Adjál ide a tányéron egy kis levest . . .“ s így ettem mindent, az ablakon ülve reggeltől délig. Vásárhelyinek híre se volt; másutt ebédelt. „Hová pakkoljam ezt meg ezt? Hát ezt meg ezt hová készítsem?“ „Hagyj békét!“ Szobaleányom csak nézett: nem tudta mi bajom? „De hiszen nem állhat így a szoba rendetlenül?“ „Tégy mindent, a hová jónak látod; nekem békét hagyj! Mit alkalmatlankodol? Jó! Eredj, keresd föl Vásárhelyi urat, kéretem igen szépen: jőjjön csak egy szóra.“ Nem lelték; még mindég jártak szállást keresni, ennek is, amannak is. Már estve lett. Én még mindig szaladgáltam, egy-egy tárgyat letevén a kezemből. Mintha most az ő járását hallanám. Frissen az ablakhoz! . . . Későn feküdtem. Egy kissé rendelkeztem, hogy holnap ne csináljak semmit, csak ismét az ablakba ülhessek. Másnap még fésülködni is az ablakba ültem. Nyugtalanságom már a tetőpontjára hágott. Nem volt maradásom. Hajnalban már fölkeltem. Zörögtek a sok zöldséges kocsikkal a kertészek; kiabáltak a tejes asszonyok: én mindenütt őt kerestem közöttök. „Tessék már öltözködni“ — mondá a leány már több izben. „Ha még egyszer

szólsz, kidoblak az ablakon," mondám. A leány csak nézett reám, hogy mi nagy gyönyört találhatok abban a sok utcazajban, hogy oly korán kelek és egy fehér schlafrokban oda ülök s bámulom a sok piszkos targoncásokat. „Hogy ő bizony örömestebb nézte a komáromi várban a katonákat exercirozni. Aztán már a kezdete se jó! Mióta ebben a Pozsonyban vagyunk, oly türelmetlen vagyok, meg már szólnia se szabad" stb. Végre tíz óra felé jön Kilényi negyedmagával. Törüli homlokáról az izzadtságot: hogy mi borzasztó sok bajuk volt nekik, míg eligazítottak mindent az illetőkkel; aztán mi nehezen találtak szállásokat s némely részének még most sincs. Mondám: „meghiszem bizony, hogy igen sok bajuk lehetett. Tegnaptól óta itt lógok egyedül és egyetlen árva szócskát se tudok senkihez intézni: hogy valami eligazítani valóm nincsen-e? Igen gondos igazgatóm van, mondhatom Sokat törődik helyzetem elrendezésével." Kérte aztán bocsánatomat, mindenik igen nagyon. Hogy kipakkolásaikkal mennyi bajaik voltak! . . . S mindenik ajánlotta szolgálatát: hogy találtak az én számomra is jó szállást. „Köszönöm, mondám, itt maradok ezen utcai szobában. Innen nem megyek sehova." „Oh! — mondja Kilényi — ez igen drága lesz." „Az már az én gondom, mondám, hanem most már mondják meg: mi lesz az első játék és mikor?" „A mibe tetszik föllépni . . . és holnap próbát tartunk s holnapután lesz az első előadás." „Jól van" — mondám. — Választottunk egy játékot, de bizonyosan nem tudom már melyiket? Mondja Szentpétery: „majd mindjárt elhozom a szerepet." „Köszönöm — mondám. — Majd legyen oly jó, Vásárhelyi úr, ha ideje engedi, hozza el maga, mert még

egyéb szívességre is megkérem.“ „Szívesen“ — mondá s azzal mentek. Még többféle dolgokról is beszélgetének és végezénk. „De rögtön jőjjön vissza, Vásárhelyi úr.“ „Tüstént itt leszek.“ Most már hamar öltözködtem. Az időt szerettem volna odább tolni. Ah! mint szerettem azon ifjút! . . . Végre elérkezett Vásárhelyi a szereppel. *„Édes Vásárhelyi!* egy nagy kérésem van. Megteszi-e?“ „Mindent, csak tessék velem parancsolni.“ „Legyen oly szives, menjen el Prónay Albert báró szállására; itt-meg itt lakik, ebben az utcában, ezen szám alatt . . . s odaadom leírva a számot. De be ne menjen a báróhoz, hanem hivassa ki a nevelőt: Prepelitzai Sámuel urat és csak annyit mondjon maga neki, hogy tiszteltetem, itt vagyok.“ Elment. De míg én ezt eléterjesztém emberemnek, különösnek tetszett előttem, hogy igen elkomorodott, ki máskor oly vidám arccal teljesitette minden megbizásomat. De ez a kis észrevételem nem sokat nyugtalanított. Csak mentől tovább haladt az idő, annál hangosabban hallhatólag dobogott szivem, vártában . . . Férfilépteket hallék, egy kínos óra eltölte után: most ő jön. Nem az ablakhoz, de az ajtóhoz álltam s belép . . . de nem ő, hanem Vásárhelyi. Mondám: „no?“ „Senki se tud a háznál semmit róluk. Volt ott szállva két ifjú, de azok elutaztak: ők nem tudják hova?“

Szívem dobogása egyszerre elmult, megállott minden erem ütése. Ezért az egy pillanatnyi szó meghallásáért sóvárogtam évektől óta, hogy azt kimondani halljam: „ő nincs itt!“ Hol lehet hát? Mi történt, hogy itt nincs? Vagy nem szeret többé? Én hogyan őrzöttem szivemet, minden idegen kép befogadásától! Mennyi küzdelmet kiálltam, hogy érdemes maradhas-

sak őt magaménak nevezhetni majdan, ha ismét látjuk egymást! És ő nincs itt! Meg voltam hűlve. „Jól van édes Vásárhelyi úr. Köszönöm. Most nincs egyébre szükségem.“ Fölhivatom a kellnert: „mondja meg, mennyiért adnák ki egy hónapra ezt az első szobát?“ „Nem tudom, de ezt nem szokták kiadni havonként, mert szálló vendégek számára szükség föntartani. Azonban, ha az úr akarja . . .“ „Küldje föl az urat.“ Följött az úr. Míg följött, azalatt meggondoltam: minek is volna nekem már az utcára szóló szoba! Hiszen ő nincs itt. Aztán majd csak mindég ott ülnék és nem dolgoznám semmit; aztán meg nagyon drága is lenne. Most már volt időm: jobban meggondolni mindent. „Fogadós úr! mondám, ahogy belépett, ha a tornácra szóló ablakokkal van egy csinos, tiszta szobája, itt szeretnék maradni szálláson, ha nem kérne sokat egy hónapra.“ „Nekem ugyan a vendégek számára kell a szobákat föntartani, de ezért segíthetünk rajta, Itt fog a Tettes Asszony kosztozni?“ „Igen“ — mondám . . . Megegyeztünk s a tornácon lévő szobába beköltöztem. Rendbe szedtem mindent. Kipakkoltam, de nem, mint máskor, hangosan dulolgatva kedves házi, apró dalaimat. Hidegen raktam egy ruhát a másik után s szemeim szüntelen nedvesültek. Kész voltam mindennel. Másnap reggel próbára mentem, de szemeim szüntelen szétkalandoztak, hogy hátha mégis ott találna lenni. *Szentpétery*, ki próbára vezetett, szüntelen kérdezte: „Ugyan, kit keresnek szemei oly szorgalommal?“ Mondom: „a házakat nézem . . .“ Előadtuk a játékot; tölt színház volt és zajos tetszéssel. Az egész társaságot igen megszerették. Másnap nem játszottunk; készültünk a jövő darabra. Én elővettem öltözé-

kemet s diszítettem szalagokkal. Az ablakhoz ültem: ott állt egy kis varróasztal, ott vartam. A kapu alatt szörnyü lármával dübörgöttek be kocsik, ha valami utasok behajtattak. Már többször is fölpillantottam munkámról, mikor ily zörgés volt; már szintúgy közömbös lett előttem, ámbár eleintén háborgatott, Most is berobog egy fölpakkolt úti hintó. Egy pillanatra föltekintettem s ismét varrtam. A cérnám kifogyott a tőből s amint be akarom húzni a cérnát a tőbe, az ablakhoz fordultam: lenézek s látom, hogy a kocsi túlsó oldalán egy igen sápadt, halvány, fiatal úr áll a lovak oldalánál s tekintete egyenesen reám van szegezve. Én is hirtelen elkapom fejemet s munkámra hajolva, tovább varrtam, mellette gondolám: még se jó volt nekem itt a tornácon ezt a szobát kivenni, majd ki leszek téve az ilyen kandiságoknak s még majd ide be is nyitnak! Még ki se gondoltam jól az utolsó szót: kopognak. Nem szólok . . . úgy meg voltam lepve. De nyílik az ajtó s én poziturába teszem magam, hogy miként fogom e szemtelent elutasítani! De megáll az ajtóban ezen vereses bajuszú ifjú s már az ajtó sebes föltárásánál valami különös hang zendüit meg szívemben, mely hirtelen elnémította haragos kitörésemet. A fiatal ember csak ott állt a nyilt ajtó között, kezében tartván az ajtó kilincsét, rám szegezve mosolygó szemeit: „Róza“ ! . , . kiáltá a kedves, ismeretes hang, a boldog időkből. Elsikoltottam magamat s már keblére rántott szokott régi módjával. „Rózám ! mi ez? Hát nem ismersz?“ kérdé csodálkozva. „Samum!“ . . . s nem szóltunk egy szót se sokáig. „Rejtsd ide kedves fejedet keblemre régi szokásként, hadd csókoljam hajadat.“ „S itt türteimet,

ezek mondják, hogy még enyém vagy." „De jer, üljünk le, nem állhatok. Ma keltem föl három hónapi veszélyes betegségemből. Még nem lett volna szabad fölkelnem, de hogy állhattam volna meg, tudván, hogy itt vagy!" Mondom: „hát nem azon kocsin jöttél, a mely most jött be?" „Nem, ez utaskocsi." „Hát te hol voltál?" kérdém. „Otthon feküdtem mostanig. Reggel egész órákig ott mulatott az orvosunk s hogy mondtam, hogy föl akarok kelni, nem engedte meg; legalább még egy hétig ne engedje meg a báró, hogy fölkeljek, mondá, midőn erővel föl akartam kelni reggel. Ez így történt. A báró tegnap sétálni volt és látta a színháznál a mozgást. Oda megy, színlapot lát. Ott kért egyet. Haza hozza és mondja: Öregem, (mert hogy Samu is oly idős volt, mint a növendéke, mindegyik huszonnégy év körül, hát a báró mindig így hivta). Öregem, mondja, receptet hoztam magának. Beveszi-e? Ettől mindjárt meggyógyul. Hagyjon békét Albert azzal a sok rossz gyomorrontóval, eléggé gyötör ez az orvos. De a báró szétnyitja a színlapot. Amint elolvasta: no doktor, mondja, üresen találod te az én ágyamat s mindjárt akart volna fölkelni és jönni, de nem birt öltözködni. Délig csak járkált a szobában. A báró nem akarta ereszteni, hogy recidiváz; de nem lehetett őt tartani. A báró kitudta ismeretségünket, végre engedett, de csak arra kérte, hogy legalább délutánig ne menjen ki és egy kissé erősítse magát. Így sült ki aztán viszontkérdezősködések által, hogy bizonyosan nem volt ott *Vásárhelyi*, Minthogy oly bizalmasan megbíztam mindenekben, hát tán azon érdekből volt oly szolgálatkész, hogy talán egykor megnyerheti hajlandóságomat és hogy most földerült előtte, mit a

felhő rejtett, fölboszankodva, így kívánta magát regreszirozni! Többet soha se biztam reá semmi ügyemet, de még szemrehányást se tettem neki érte, hogy oly kínos órákat szerzett nekem . . . úgy megvetettem és egészen ignoráltam őt.

Így van az! Még akkor fiatal lelkem nem sokat csalódott az emberekben s mindent úgy hittem, mikép mutatták magukat az emberek, mindenikben, minden érdek nélküli jószívűséget hittem, ha úgy mutatták magukat. De bezzeg midőn a sors, sokféle nemű és jellemű emberek tömkelegébe sodort és helyzetem és állásom szükséges volta soknemű öszveköttetésekbe bonyolított, akkor volt alkalmam, érettebb észszel, tapasztalások által megtanulni, hogy a sima szavak és kősziklára épített barátsági erősítéseket egy kis zordon szellő fuvalma is elhordta. És én oly szerencsétlen, könnyenhivő teremtés voltam, hogy csalódások után is, ismét tudtam hinni s bízni az emberekben . . . Óh de elég a kellemetlenről . . . Hogy is jut most eszembe, mikor oly véghetetlen boldog vagyok . . . s hiszen azok később történt dolgok!

Most boldogok voltunk. Minden azalatt történt dolgokat elbeszéltünk egymásnak. Most szabadon sétálhattunk egymással, nem kellett félni. Én tökéletesen el voltam határozva, soha többé *Déryvel* ki nem békülni. De még nem múlt el az általam határozott „tíz év“ s lelkem barátja egy kissé igen is kegyetlen állandóságú kőszobornak szidalmazott. „Te kis baksi, mondá, hiszen így csak nem tarthat örökké?“ Ekkor levettem nyakamról kis keszkenőmet, mit ő nagyon szeretett mindig a régibb időkben is, (amit viseltem a nyakamon) össze-vissza csókolni, és szeme előtt hada-

násztam vele. „Mit csinálsz, kérdé most?“ A „tücsköket hajtom el fejedből“ felelém. S ilyen gyerekjátékokkal töltöttük el időnket s végre én mondám: „de mi változást találok arcodon? Sápadtságod betegségedből származott, de hogy meg nem ismertelek tégedet, ki világom vagy?“ „Nem veszed észre? Bajuszom van, és akkor még nem volt, midőn elváltunk.“ „Igaz biz az“ kacagék. „De engemet meg nem ismerni, szólt ő, ez méltán kétkedést támaszthatna bennem szívvonzalmadban. De óh nem, nem. Szemeid még ugyanazok, most is úgy nézel te reám tiszta lelkületeddel.“ „De te, te, Samum! te annyi sok szépeket láttál . . . és én . . .“ „Oh ne félj Rózám. Igaz, sok rózsák között vándoroltam, sok szépeket láttam, de Rózámat sehol se találtam. S ezt mind neked köszönhetem, drága Rózám, hogy akkor, hogy első fiatal érzésem a te ártatlan, tiszta kebledre vezetett legelőbbször, ez tartott vissza a sikamlós úton a bukástól. Tőled tanultam a tiszta szerelemben üdvöt találni; mert ha valami kitanult, kacér nő körébe dobott volna rossz angyalom, veszve lettem volna. Oh te nem is tudod Rózám, mennyit köszönhet neked a te Samud, mind az emberek becsülésében, mind a magam öntudatom érzetében. Ne is félj Rózám! a mig éppen ilyen kis aranyhaju Tündér Ilonát nem találok, mint te vagy (de megkívánom, hogy szeplős is legyen . . . az már engedelmes is lehetne) azt tudnám szeretni!“ „Mondom csak nem tartasz most is veres hajúnak? Ezt rossz néven veszem. Ni hiszen már hogy barnul a hajam.“ „Nem, nem, — civódott ő — hiszen akkor nem volnál az én Rózám, a kit úgy szerettem, a milyen volt s úgy szeretem most is, mint akkor s szeretni fogom mindég.“ Igy s

csak igy enyelegtük el az időt mindég s mily boldogok voltunk s mi jól igyekeztem játszani, énekelni! Mint dicsért, hogy már oly sokra mentem. Hogy bámult: mi routin ömlik el rajtam.., hogy hol vettem azt? „Mondom mindent a gondolkozva tanulás és sok tapasztalásból . . .“ Mint örült neki. Tanácsolta: olvassam a külországi nagy művésznők életrajzát, bírálatokat; abból okulni fogok. Oh! ő értelmes és minden ember előtt kedves és tisztelt férfi és kedves társalgásu fiatal ember volt. Hiszen, hogy is bízták volna reá, egy oly hasonkoru ifju bárónak a nevelését másként. Mindenfelé, mint jeles tehetségü fiatal ember volt ő elismerve. Ő írt is kevés ideig, de visszavonta magát. Föl is szólították akkoriban, nem tudom melyik *Aurorában,* s hogy miért vonult vissza s szép üdvözlettel dicsőitették.

Egyszer megkért engem, hadd ismertessen meg egy igen szép eszü fiatal emberrel, ki neki legjobb s bizalmas barátja: *Igaz Sámuellel.* Nagyon szívesen elfogadtam, mint az ő általa ajánlott jó barátot. Sok élvezetet nyujtott nekem e két ifju kedves társalgása és kedélyes enyelgéseik. Egyszer, mikor már közeledni kezdett elmenetelünk ideje, s már beköszöntöttek némely bús órák vidám társalgásunk közé, elkezdi *Igaz Sámuel:* „Tudod mit, barátom, hogy örökítve legyen köztünk Róza neve s csak mi fogjuk tudni, hogy mit jelent az s mégis minden emlegetni fogja.“ Kérdjük: „mi, mi, mi lesz az?“ Ő mindig csúfolta Samu urat, hogy *„Hochroth“* bajúsza van. De az pedig nem volt igaz, hanem egy kissé vörös volt. S azt mondja Samum: „Semmi! azért mégis megcsókolja Rózám.“ Én egy kissé elpirultam ugyan egy idegen előtt, de mégis

megcsókoltam. „No lássátok, ott vagyok a hol akartam — mondá — ezt holnap az egész publikum megtudja.“ Minthogy *Igaz Samu* megkért, hogy legyek neki is igaz barátja s ő nekem szenteli lovagias szolgálatát, így mindig valóságos jó barátom volt s bizalmasan társalogtunk, mint Samum barátjával. „Ma nem szólok, de holnap bizonyságát hozom.“ Másnap eljön s hoz egy stanicli cukrászsüteményt, kiborítja az asztalra s mondom: „de gyönyörü apró valami s mily gyönyörüen van latirozva (?) ez a vörös cukor a rózsaszínnel? Mi szépen illik a tehér cukorhabon ez a kis koszorú?“ Ott néztük s egyet kóstolok. Fölséges rózsaillatú! „Oh de finom“ — mondám. „No látjátok, — mondja — itt a világos titok. Ma minden ember *Rosa-Pusedln mit Hochroth vermischt* fog kiáltani a cukrásznál. A te bajúszod Samu vörös, a rózsaszint jelenti, Róza, a kerek kis sütemény, a Róza csókja a bajúszodra s itt egy egész kis történet titkos világossága, miről senki se tud semmit, csak mi hárman.“ „Mondom, de hogy?“ „Mondja: elmentem a cukrászhoz s mondom, csináljon egy jó csomó ilyen, meg ilyen süteményt, de legyen igen finom és ízletes rózsa-illattal és a tészta belsejében legyen finom ízű szirop-tőtelék s midőn vendégei jönnek, mondja nekik: Befehlen Sie Rosa-Pusedln mit Hochroth vermischt . . . neue Erfindung, és meglássa az úr, nem győzi sütögetni a sok csókokat.“ . . . De ez mind németül folyt, mert az akkori időben csak a magyar urak, azok is csak gyéren beszéltek magyarul. „Oh, oh! mond a cukrász: das kennt man schon. Ezalatt megint valami pajzánság vagy fogadás rejlik. No de legyen meg az úr akaratja . . .“ S így jöttek hírbe a Rózsapuszedlik . . .

llyen ártatlan gyermekes enyelgésekkel teltek el napjaink s boldogok voltunk. Samu le se feküdt többé, egészen jobban lett; csakhogy gyenge volt, minthogy forró lázban feküdt. Az orvosa azt mondta neki: hogy meg van háborodva, hogy tölkelt. Ujra ágyba akarta őt kötni, de Samu kilenc óra előtt már hegyen-völgyön túl volt, hozzám jött s kisért föl a próbákra.

De valamint minden kezdetnek végének is kell lenni: igy az én boldogságomnak is. Eljött az idő, mely úgyis oly rövidre volt szabva, Mindég igen szép publikum volt, szerették a társaságot; de *Kilényinek* már előre ki voltak utazási tervei számítva s nem lehetett őt attól elmozdítani. Kérlelhetetlen volt s azt tartotta, akkor kell elutazni, mikor legjobban jár a közönség színházba, úgy sohase únják meg a társaságot s nem jön bukásba.

Elmentünk hát. Ismét azon bánatos szívvel váltunk, egy bizonytalan jövőre, hogy mikor és hol fogjuk egymást látni? Ők ugyan a báróval nemsokára *Pestre* mennek s állandóul ott fognak maradni. De én? Hol fogok én megállni végtére, vagy közel lehessek hozzá? Hogy legalább néha láthassam?... De menni kellett... Isten veled szeretett barátom!...

Oh! ne itéljen meg engem a világ, hogy ily hosszasan mulattam leírásommal e kedves körben, mi engem boldogított. Annak olvasása unalmas lehet a hideg olvasónak, de úgyis oly parányi ideig élveztem a szeretet szent érzelmeit barátom körében, oly rövid időt nyújtott annyi évig tartó távollételért s vágyadó küzdelmimért, hogy újra panaszra kelle fakadnom a sors ellen...

X.

Szombathelyen és Kőszegben 1820-ban. — Az öreg urak elragadtatása. — Táncmulatság. — Mátyás király címszerepe. — Éjjeli ováció és fáklyás zene. — A fehér papok. — Kóborlás mindenfelé. — Hogyan keletkezik a hátrálék. — Utazás Bécsbe. — Különös utazás. — Első benyomások. — Az udvarias testőr. — A Burgszínházban. — Egy másik színházban. — A testőr elvezet a császári palotába. — Mi szépet látni ott? — Egy jelenet a vendéglőben. — A zsibvásár portékái. — A Zauberflöte előadása. — Sétakocsizás a hamuszin bárkában. — A mi körülöttünk történt. — A hamuszin bárkát kicsufolják. — Ferencz császár üdvözlése. — Az udvarias viszonzás. — Még egy színházban. — A megmosott bárka és utazás hazafelé Komáromba.

Indult már most *Kilényi* a társasággal, hegyen-völgyön, keresztül-kasul egész nyáron által, mint a forgószél, midőn fölsodorja az utcai port s magával ragadja, oly sietve, legelőbbszer *Szombathelyre*,* mert már ott megkezdődött valami nagyszerü gyűlés, hol tömérdek urak, főispánok, alispánok s Isten tudja miféle nagy urak voltak még. De oly zajos várost még én nem láttam, mióta *Pestről* kivándoroltunk s az nekem nagyon jól tetszett. Midőn egy jó ideig mulattunk

* Déryné Szombathelyen első ízben 1819. szeptemberben, másodízben 1820. májusban volt. Melyik évet érti, nem tudjuk eldönteni. A tudositó úgy ír róla, mint „a szíveket bájolva lágyító Déryné.“

már (a színház tulajdonképpen egy nagy terem, színházzá alakítva, de mindig zsúfolva volt) szaporodott a társaság több igen jó, új tagokkal, úgy, hogy az a terem, ha mindennap játsztunk volna is, nem tarthatta volna ki a társaságot. De *Kilényi* jó speculáns volt, elosztotta a társaságot. Kivette *Kőszegen* a bálszállát, színpadot épített oda is és ha ma oda küldte az operát, *Szombathelyen* játszotta a másik részszel a drámát, néző- és vígjátékokat. Sokszor, ha *Kőszegen* vége volt a játéknak, vacsoráltam egy kicsit s már ültem föl a szekérre, s menni kellett éjjel, minthogy a másnap adandó dráma vagy színdarabban ismét első szerepem volt, mit nekem kellett eljátszani és hogy a próbán már otthon legyek *Szombathelyen* s hogy a játékra elkészülhessek. És ez így ment egész ottmulatásunk alatt. A színészek többnyire a nagy fogadóban voltak szállásolva, minthogy igen sok szoba volt s én is ott laktam. Szemben a fogadóval volt a fehér papok épülete. Némelyike azoknak is járta a színházat. Azon érdemes, nagy hívatalt viselő öreg urak pontosan mindig ott voltak színházban. Néha az opera is ott játszott, *Kőszegre* pedig átment a dráma. A kőszegi németeknek csak jobban tetszettek a daljátékok, mert a színdarabokat nem igen értették. Nem is igen döntötték ki a ház oldalát. *Szombathelyen* adtuk egyszer *Szasszen Juliusz* c. drámát. Azon darab oly véghetetlen tetszésben részesült általánosan, hogy szörnyü zajos tapsok közt kiáltozta a közönség: holnap újra Szasszen Juliuszt! Elő is adtuk, de nem másnap, mert játék után nekem már megint menni kellett *Kőszegre;* de visszajövén, pár nap mulva ismételtük. Azon öreg urak úgy el voltak ragadtatva, hogy játék után beküld-

ték hozzám az ifjabbakat, hogy kérjenek föl, miszerint egy kis barátságos vacsorára menjek be hozzájuk. Az elsőbb színészek *Kilényivel* együtt is mind ott voltak, a kik részt vettek azon játékban. Eleinte nem akartam menni, mert megvallom, fáradt voltam a sok éjjeli utazástól, de mennem kellett. Már a cigánybanda ott húzta az étterem ajtajában. Nagyszerűleg vacsoráltunk, mert már előre meg volt rendelve. Folyt a sok puncs és champagnei a férfiak között. Vacsora után mondják aztán az urak: „no édes *Déryné* asszony, maga minket megríkatott, mi magát megtáncoltatjuk.“ Az ifjúság is ott volt, de azok egész visszatartózkodással tartották magukat elnökeik jelenlétében. De az alispán velem nyitotta meg a táncot, s miután elvégeztük, mondja: „no fiúk, mi öregek elmegyünk nyugalomra, táncoljanak, mulassanak a meddig tetszik, de szépen, aztán módjával.“ Bizony táncoltunk mi majd reggelig. Képzelem, hogy szidtak bennünket a szegény papok. Nem alhattak a visító klarinét hamis hangjaitól és a cincogó primástól. Még akkor nem voltak kottista cigányok; de mi azért nem jöttünk ki a taktusból és róttuk szinte reggelig. De én másnap csakugyan bágyadoztam s nem adhattuk Mátyás király dalművet, mely ki volt tűzve . . . de előadtuk harmadnapra. Mátyás még itt fiatal, tán 16 éves s azt mindig nekem kellett játszani, mert egy se volt sehol olyan ifjú színész, a ki énekelni tudott volna. Már elvégeztük a játékot, vacsoráltam s le is feküdtem. Én este az ágyban szoktam szerepeimet átolvasgatni, midőn már megtanultam, hogy jobban fejemben maradjon, vagy még észrevételeket tegyek a helyesebb szósulyozás tekintetéből. Egyszer csak hallok távolról muzsikát, lármát, éljen-kiáltozást,

ezer torokból. Utcára volt a szobám ablaka, én hirtelen eloltom a gyertyát, hogyha erre mennek, ne lássák, hogy nálam még világ van. De megállnak ablakom alatt (én tönt laktam az emeleten) s kiáltják: „*jöjjön le Déryné, éljen! jöjjön le Déryné, Mátyás éljen!*... kiáltották szélesen, *éljen Déryné Mátyás! jöjjön le!*“ és elkezdték a falakat verni és a champagneis üvegeket a ház falához csapkodni, hogy csak úgy csörömpöltek az üvegek a kövezetre le. Én megijedtem s ámbár a sok fáklya nagy világosságot terjesztett s én az ablak redői közül kikukucskáltam, hogy ugyan a tegnapi vendégek közül ott van-e valamelyik, de a rettegésnek miatta senkit se ismertem meg, hanem láttam, hogy két egyén egy nagy karosszéket tart a vállán. A kiáltozások e közben is mindig szünet nélkül folytak. Engem halálos félelem fogott el. Gondolám, talán jobb lesz, ha gyertyát gyujtok. Fölvettem hamar fehér pongyolámat, meggyujtottam a gyertyát s kinyitottam az ablakot . . . s ismét *éljen, éljen, jöjjön le Déryné Mátyás! meghordozzuk a városban, Déryné Mátyás!* „Én uram Istenem, őrizz meg! — gondolám — ha fölültetnek arra a székre, majd elkezdenek velem táncolni, leejtenek, össze-vissza taposnak rajtam s fejem is betörik.“ *Jöjjön le! üljön ide! Éljen Mátyás Déryné!* Bátorságot vettem, kihajlottam az ablakon félig, hogy beszélni akarok. Halljuk! Halljuk! Mondám: „Mélyen meg vagyok hatva e nagy megtiszteltetés által. Hálámat nem tudom szavakban kifejezni. De bocsánatot kérek, igen beteg vagyok, orvossággal élek, az ágyból se szabad lett volna fölkelnem“ . . . De egy kis zúgás volt, egy kis csendesebb éljen. „Nohát gyerünk be!“ „Jaj! mondám a szobaleányomnak, ide jönnek.“ „Hiszen csak nem bomlottak meg“ mondja . . . De

nem! Bementek a fogadóba. A mint a fehér papok meghallották a Mátyás-kiáltást, már akkor minden ablakaik tele voltak fejekkel s minden ablakban gyertya égett s hallatszott az ablakból néha-néha az ő éljenkiáltásuk is. Hej, de szerettek volna lemenni s a vidám társaság közé elegyedni! Volt nekem ott szép éjszakám! Egész reggelig muzsikáltak . . .

Mondá aztán a fogadósné, hogy éjjel mindenünnen öszve kellett nekik hordani, a mennyi champagneit csak kaptak: majd száz üvegre menőt, azzal együtt, a mit már azelőtt megittak és a falhoz csapkodtak. És bosszúságukban, hogy le nem mentem, ezt, a mit a fogadóssal hozattak, mind a falhoz csapták. Olyan volt a szoba, hogy csak folyt a champagnei, mint a viz! Még sokáig *Szombathelyen* játszottunk, de *Kőszegre* nem soká jártunk, melynek én igen megörültem. Nem volt mindig publikum s én valóban már igen meg is untam.

Már most elutazván *Szombathelyről,* vitte *Kilényi* a társaságot mindenfelé, de arra már nem emlékszem: mirendszerrel, csakhogy egész nyáron, mindenfelé utaztunk. Voltunk Vasvár-megyében, aztán *Zala-Egerszegben*, *Aradon, Pécskán,*)* Nagy-Győrben. Mindenütt nagy tetszéssel fogadták a társaságot, kivált *Nagy-Győrben* igen szerették az operákat. Már ott akkor is igen értelmes, műértő publikum járta a szinházat. Operáink jól betanulva, s nagyon összevágólag, precizióval adattak. A téli idényre ismét igéret szerént *Komáromba* igyekezett a társaság.

*) Déryné 1822-ben volt első izben Aradon. Pécska azt hiszem tollhiba Pécs helyett, hol 1822-ben tényleg játszott. Győrött viszont 1820 tavaszán volt.

De már most egy kis baj volt: nekem kitelt a szerződésem ideje s engem *Miskolcra* hívtak vissza s én el akartam menni, de *Kilényi* rimánkodott, hogy csak maradjak, legalább a téli saisonra *Komáromban*, mert oda nélkülem már nem mehetett vissza. De részemről is volt egy kis meggondolni valóm, a mi hátráltatott rögtöni elutazásomban: *Kilényinél* előlegezve voltam sokkal. Azelőtt én sohase voltam adós, nem vásároltam többet, csak a mennyit ki tudtam mindjárt fizetni. De most, észre se vettem, hogy miként sodródtam oly hirtelen egypár százra menő előlegezésbe. Csak ha szükségem volt színpadra valami újat készítenem s mondám: „no most nekem ismét ez, meg ez kell erre az új játékra, de sokba kerül és nincs pénzem.“ . . . „Tessék parancsolni, azonnal szolgálok, a mennyi kell.“ „No jó! hát adjon *Kilényi úr!*“ . , . Azonnal siettem a boltba s meg volt a nagy vásárlás s néha még többre is ment, mint szándékom volt. Ha megláttam valami szépet: óh, ez szép volna színpadra! „Tessék elvinni“ mondák a kereskedők, akárhol voltunk. „Jaj! de már nincs pénzem arra.“ „Semmi; megkapjuk . . .“ S ez volt életemben a legfőbb hibám. Mikor aztán jött a jutalomjátékom, másnap, harmadnap, már nem volt belőle egy forintom is. Néha azután az előlegezés is mind nagyobbra növekedett, de én azt akkor nem vettem észre s nem gondoltam meg, hogy ez mind onnan származik, hogy oly sokféle genreszerepet játszom, melyhez különbféle jellemzetü öltözékek szükségeltetnek. Mert ha nem voltam úgy öltözve, mint kivántatott, már kedvetlen voltam s nem tudtam kedvvel játszani szerepeimet. Mindig azon gondolkoztam: no, most a publikum engemet megróv . , . s így jól

belekeveredtem az adósságokba. De azt se vettem észre, hogy *Kilényi* mi okból oly kész kölcsönöző számomra, midőn ő oly szüken és nehezen előlegezett a többinek. Később magyarázták meg, hogy bizony azért, hogy ne mondhassak föl oly könnyen!

Rimánkodott tehát *Kilényi*, de a társaság is, hogy csak ne menjek el. „Jól van — mondám — maradok, két föltétel alatt. Az egyik az, hogy beleírjuk a szerződésbe a hat heti fölmondást, ha éppen szükségeltetik elmenetelem. A másik az, hogy ha közelebb megyünk *Bécshez*, Kilényi engemet egy pár napra fölviszen *Bécsbe* a maga költségén.“ „Jól van — mondá *Kilényi* — szívesen megteszem“ . . . és így meg volt az egyezség, meg volt a szerződés egy évre ismét. De mielőtt *Komáromba* ideje lett volna menni, igen szép meleg idők jártak s fölvitte *Kilényi* a társaságot *Sopronba* néhány előadásra. Igérte, hogy onnan Bécsbe fölviszen.

Ő még mindig *Ecsedi Jozefával* lakott, kit tőlünk elvitt magával *Ujhelyből*. Összebeszéltünk, hogy ő is jön, *Bécset* szeretné ő is látni. *Vásárhelyi* is hozzánk csatlakozott s így négyen tölkészültünk az elmenetelre. Kérdem *Kilenyit*: „Van-e már alkalmatosság fogadva?“ „Igen — felelé; igen csinos echós szekér, szépen elférünk négyen.“ „Micsoda — fölkiálték — engem parasztgyékényes szekeren akar *Bécsbe* vinni? Én nem megyek.“ „De kedves T. asszony, nekem nincs hintóm. Hol vegyek?“ „Nekem mindegy akárhol. Én parasztszekéren nem megyek. Kerítsen valahol, béreljen ki.“ Mit tudott mit tenni, kerítteteti hintót. Midőn az ócska kinézésü hintó az ajtóm eleibe állott másnap, örömömben, hogy én *Bécsbe* megyek s majd látok nagy művésznőket s tanulhatok, meg se gondoltam, hogy négy-öt nap alatt nem is juthatok

el annyi sokféle színházba . . . mondom, meg se néztem jól az ócska bárkát, csak annyit jegyeztem meg pakkolás közben, míg a bőrösládát fölkötötték a bakra: „de szép hamuszín ez a fekete bőr“ . . . „Hja! nem kaptunk mást“ felelé *Kilényi*. Még az is köszönet, ez is elégbe tog kerülni!“ Mert *Kilényi* különben igen szűkmarku volt és hogy meg ne haragítsam, nem is néztem többé a hintóra.

Elindultunk egy buta paraszt kocsissal, az ő lovaival, s el lehet képzelni, milyen kopott lószerszámmal! Én ezekről mind az úton tettem megjegyzéseimet, mert csak akkor tüntek föl előttem, midőn már a kocsiba ültem kipihenve. Én kisatirizálva, félig egy kissé mérgelődve, hogy már a fösvénységnek miatta szebb utazást nem keresett, azok, engem bosszantva: de Bécsben leszünk . . . mondák! No de azért csak méntünk s oda értünk. Alig hagytunk el egynehány házat, megpillant *Kilényi* egy fogadót „Bárány“ cimmel. Mondja *Kilényi*: „ide hajtson kend be“. „Mondom, hát a külvárosba szállunk?“ „Biz' oda! Ki győzné költséggel a nagyszerű fogadókat?“ No, nem szóltam; gondolám igaza van, de azt nem is sejtettem, hogy mindentől, mit én látni akartam, oly roppant messzeségbe szálltunk. De mondám, legalább utcára nyitasson szobát, hogy legalább onnan is élvezhessünk. „Ha kapunk“ mondá *Kilenyi* . . . Beszálltunk egy elsőemeleti utcai szobába, mely jó nagyocska volt s mind a négyen . . . ugyanabba a szobába! Mit tudtam tenni? *Kilényi* nem fogadott két szobát. Ebédután elmentünk járkálni, bámulni. Én mondám: „bizony én nem találok itt semmi bámulni valót. Nekem az én kedves Pestem sokkal jobban tetszik, mint ezek a sötét

fekete, magas házak. Itt minden oly barátságtalan, Pesten pedig oly világos, derült". Egyszer csak megszólít magyar nyelven egy szép, csinos, magas termetű katonatiszt. Láttam, hogy valamiféle katona, de olyan öltözetűt én még nem láttam. „Alásszolgájuk!" Fogadtuk. „Uraim! maguk magyarországiak?" „Igen. Színészek vagyunk s fölrándultunk egy kissé körülnézni, hogy mondhassuk: mi is voltunk Bécsben." „Hát sohase voltak Bécsben?" „Nem" „No úgy bajos lenne mindenüvé bejutni, a hol látni való van. Én Leibgardista vagyok, az udvar nincs itt s jelenben nem vagyok szolgálaton. Örülni fogok, ha mint idegeneknek s földieimnek szolgálhatok. Én mindenüvé elvezetem s minden látni méltót megmutatok." Mi megköszöntük s nagyon szívesen elfogadtuk e szíves ajánlatot. „Hol szállásolnak az urak?" *„A Bárány-kában."* „Holnap kilenc órakor ott leszek s elvezetem önöket." Úgy is volt. Este legelőbbszer mentünk a *Burgszínházba.* Csak egyes egyedül az öreg *Schröder-nének* a neve jut eszembe,* ki Stuart Máriában Erzsébetet játsza, a többiek nevét elfelejtettem. Azt nem az én tollamra bizták, hogy az előadásról szóljak, csak annyit, hogy mi csendes méltósággal ment az a darab végig! Már 12 óra volt éjfélkor és még csak a harmadik fölvonásnál voltak. Mária fölségesen játszott! *Kilényi* minduntalan az óráját nézte. Egyszer csak fölkerekedett, gyerünk, mondá! Most még más színházba mentünk. Csak azért, mondá *Kilényi*, hogy

* Schröder Zsófiát érti, ki 1815-től 1829-ig volt a Burghoz szerződtetve. Szül. 1781-ben, meghalt 1868-ban. Ez utazás 1820 augusztus v. szept. havában történhetett, mert 1821-ben Déryné nincs Kilényivel, hanem Székesfejérvárra szerződik.

mindenikbe eljuthassunk. Arra nem emlékszem már, hogy mi neve volt annak, a hová mentünk; de ott a Burgban mondotta egy mellettünk ülő német, hogy ott ugyan egy négyfelvonásos vígjáték is volt, és most alkalmasint jókor megyünk a balletre. Engemet a csuda fogott el és valóban, még tartott a ballet. És én falusi, hogy szégyeltem magamat minden a féle lábtöllebbentéseknél! De mint megrémültem, midőn mindazon csodaszépségü, csupa szellemeknek látszó attitudeökben sorakozván, egyszerre az egész színpaddal röpültek föl a levegőbe. Én azt gondoltam, hogy én szédültem el s eljajdultam. Úgy kapaszkodtam a mellettem ülő *Ecsedi Jozefába.*

Másnap eljött értünk vezetőnk, pontban 9 órakor, de szerencséjére, mert mi már készen vártuk s mondtuk róla megjegyzéseinket: hogy valami kalandor lehet, vagy pedig egy kis juxot akart magának csinálni s minket elbolondítani s jót nevetni, hogy ott várjuk s ő el nem jő. S ezt mindazon nyugtalanság okozta, hogy már szerettünk volna menni. De megszégyenültünk, mert még ezután ütötte el a 9 órát s ő már bekopogtatott. Elmentünk legelőbbszer a *Burgba* a császári lakot nézni. Ott vezetőm egy öreg, plundrás, copfos-parókás némettel beszélt s az a legnagyobb udvariassággal mutatott a kezével a nagy üvegajtókra, melyek mind nyitva állottak. Mentünk be. Jaj Istenem! Azok a termek! Legelőbbszer azon szárnyba mentünk, hol *Mária Terézia* lakott. De mielőtt az ő hálószobájába értünk volna, három termen kellett keresztül menni. A legelső, már nem jut eszembe, milyen színű volt. Azután mentünk a másodikba: ott az egész fal mind zöld bársonnyal volt behúzva, gazdagon aranynyal himezve.

Onnan a harmadikba: tiszta fehér, nehéz atlaszszal bevonva a falak, aranynyal himezve. Az már tündéri volt! Onnan mentünk be azon hálószobába, melyben még most is, (miként mondták) érintetlen úgy hagyták azon ágyat, melyben hált, mint a hogy kilépett belőle. A veres bársonypaplan aranynyal volt himezve, és fehér atlaszszal bélelve és a paplan egyik szeglete a deszkázatra volt lehullva. Mondom: miért nem teszik ezt föl? Mondja a német: nem szabad, úgy kell annak maradnia, mint a hogy kilépett Ő Felsége az ágyból. Ez a szoba is mind egészen veres bársonnyal bevonva, mind aranynyal hímezve . . . Mentünk vissza a másik szárnyába. Ott már, éppen nem jut eszembe, hogy mi színűek voltak a termek: csakhogy ott asztalok voltak s azon arany-ezüst drágaságok. Mind mutogatta és megnevezte a vezetőnk. Mentünk, megint mentünk. Egy lélek se volt sehol. Midőn a legutolsó szobába értünk volna, ott csak fél üvegszárnya volt föltárva az ajtónak, de a vezető oda be nem vezetett. Én kiváncsi voltam s bekukkantottam egy kicsit a fejemmel. Hát a földig érő roppant aranyozott tükrök előtt, mindenik előtt egy íróasztal, egy szék s rajta egy fekete frakkos úr ült és írt. Lábujjhegyen visszavonultam s akkor láttam meg jobban, hogy a tornácra nyíló ablak előtt ül s asztalka előtt ír egy feketeruhás úr s midőn ez fölemelte fejét, hogy hátra nézzen, a tükör elől is mind mind fölnézett. Akkor vettem észre, hogy csak az az egy úr az, ki a tükörből visszanéz. Egész ijedve hátráltam vissza. Már éppen jött a plundrás, hogy súgva mondja: oda nem szabad menni. Kérdem én is súgva: kicsoda az? Ein Kammerherr . . . Ismét visszafelé bevezetett egy gyönyörü kis öltözködőbe; de tán

csak frizirozó szoba volt, egyetlen öltöző asztalkával, rajta az ezüst, szépséges toilette-tükör, minden hozzátartozandó, pompás, szebbnél-szebb készületű szelencékkel, kristály üvegcsékkel stb. De a szoba! Én azt mondottam: ott szeretnék lakni. Az egész szoba fala, a székek, dívánok, az az egyetlen asztalka, még a plafond is, a függönyök mind hófehérségü mousselinnel kidrapperiálva. Olyan szépen volt az egész szoba mind fektetett ráncokba szedve! Úgy nézett ki, mintha csupa tehér cukorhab közt járt volna az ember. Még egy kis ajtót rejtegetett egy fehér bodros-fodros függöny. Én bizony kétfelé nyitám a függönyt. Hát ott volt a titkos hely; annak is még az ülése is mind éppen úgy ráncokba fektetve, bevonva. Midőn már mindent megnéztünk, mindenikünk adott a portásnak. Én nem adhattam többet: három ezüst huszast takartam egy papirba... de elfogadta köszönettel. *Kilényi* többet adhatott s engem kinevettek, hogy majd kicsúfol a német...

Hazamentünk ebédelni; a gárdistánk újra ajánlkozott délutánra. Lementünk az étterembe ebédelni s elfoglaltunk négyen egy asztalkát, ott társalogtunk, természetesen magyarul. Egy kissé tova, egy más terítékes asztalnál ismét ült három férfi, ők is ebédeltek s társalogtak németül. Egyike elkezdett viccelni: no, Magyarországból magyar ökröket hajtottak a városba. Én elveresedtem, s hirtelen jó hangos nyomatékosan azt mondtam magyarul: és magyar ökrök három német szamárral öszveütköztek. Az én társaim megijedtek. Az Istenért! mondák, csendesen; ne szóljon többet, még bezárnak bennünket. De én azért is hangosan mondám: miért csúfolódnak? Aztán többet egy szócskát se szólt amaz éltes sotius. Alkalmasint azt hitték, nem

tudunk németül, mert nagyon vitatkoztunk a tegnapi ballett fölött: hogy minálunk kiszaladnának a nők, ha amazok úgy lebbentgetnének a lábaikkal a levegőben Délután aztán mentünk a zsibvásárra. Lehetett ott látni szépségeket. Én azt gondoltam, majd csak olyan ilyen — amolyan ócska viselő ruhákat árulnak, mint a pesti zsidópiacon láttam. Még mondám *Kilényinek*: „ugyan mit cipel bennünket a rongy-bódéba?“ De mond, „nekem vásárolni valóm lesz ott. Itt fele áron megkapok mindent.“ Hát a mint odajutottunk, szemünk-szánk elállt a sok szépség, fényesség látására. Itt volt egy fehér nehéz atlasz uszályos ruha, három rőf hosszu uszálylyal még csak egy pecsétke se rajta, térdig arannyal hímezve, azon új! Jaj de szeretném ezt, mondám. Hogy ez? kérdém. Négyszáz forint, mondák. Hát ki adja el? Die Kammerfrau vom Hof. Hát a királyné eladja ruháit, mondám. Ej dehogy. A mit föl nem vesz többé, odaajándékozza a kedvenc öltöztetőjének, az meg nem viselheti az ilyeneket, hát eladja . . . Megint tova mentünk. Ott a sok viselő selyem, s mindenféle szövetű ruhafélék, szebbnél-szebbek. Megint amoda tündökölt előnkbe a sok bársony, atlasz, gála-frakkok, bugyogók. mind aranynyal, ezüsttel hímezve. Mindenféle, színpadra való, jellemöltözetek az udvari színháztól. No hiszen volt dolga *Kilényinek*, mindent megvett volna; össze is szedett egypár száz forintért. Nekem csak úgy fájt a szívem, hogy a szép aranyos ruhákat nem szedhettem kofferemba; de csak kevés pénzem volt, *Kilényi* pedig jól fölvásárolt. Fiakkert kellett aztán neki fogadni s úgy hazavinni. Én csak némi apró szükségleteket vettem, a mik nekem igen szükségesek voltak. Vettem egy gyönyörü testszín-selyem egész trikót, melylyel még keztyűje is

Lendvay

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

egybe volt szőve; tollakat, gyönyörű baretteket stb, Este elmentünk az Operaházba: adták a *Tündérsíp* című operát. Azt aztán nagyszerü volt nekem látni . . . De már szinházba nem mehettünk, mert a lábaimon nem tudtam megállani, úgy összetörte a hegyes köveken a kis szoros cipő a lábamat, mely a sok járásba úgy megpuffadt, mint a pampuska!

No de másnap vasárnap volt, gárdistánk nem jöhetett el, mert *Ferenc* császár Bécsbe haza érkezett valahonnan, de azt se tartottam meg eszemben már, hogy honnan. Mondja reggel a Kellner, midőn a kávét fölhozza: „Ma nagy kocsikázás lesz, ő fölsége a császár megérkezett s ő is fog kocsikázni.“ „Oh oda elmegyünk, mondák a férfiak: elmegyünk, meglátjuk a császárt.“ „Mi is elmegyünk, mi nők.“ „Mindenesetre“ — mondja *Kilényi*. — „De csak fogad fiakkert?“ mondám. „Azt nem teszem, mert már nagyon kiköltekeztem; még majd haza se tudunk menni, hanem én majd megszököm s magukat mind bezárják.“ Így tréfálódzott velünk. Egyszer csak fölkiált: „Hisz' itt a hintó! Már azóta csak kipihenték magukat a lovak?“ „Mondom: abba a hamuszín bárkában, meg azzal a buta paraszttal?“ „Miért nem? mondá *Kilényi*. Lesz ott több faluról bejött ócska hintó is. Nem tesz az semmit.“ Mit tudtam tenni, belenyugodtam.

Vasárnap, nekünk délután volt 4 órakor, az urak nem tudom ebéd után voltak-e, vagy még azután ebédeltek? Amint az utcánkból kiértünk és a chausseé felé igyekeztünk, már láttuk előttünk a járdán a tömérdek equipageot röpülni és fényleni. Valóban röpülni, mert azok a karcsu, vékony lábszáru lovak oly büszkén emelgették tündöklő, keskeny-patkós lábaikat,

mintha attól féltek volna, hogy a föld pora be ne lepje csillogó szerszámjaikat; mert azok is éppen úgy ragyogtak a sok ezüst és arany csattocskáktól és oly keskenyek voltak, finomúl dolgozva és sok selyem színes rojtokkal cifrázva. De hát még a kocsik! No, olyanokat se láttam még. A fényességökről nem is szólok, mert a lovak ékszeres csillámlásairól föltételezni lehet, acél vagy ezüstszerü munkálataikat; de a különös vékony szervezetéről, azt gondolta volna az ember; ha egyet ránt rajta a ló, mindjárt összeomlik. És formájáról szólva, majd minden kocsinak másmás formája volt. Majd olyan, mint egy szétnyilt tengeri csiga, minden fölfelé szélesedő rovátkájában, egy-egy fenekéről fölfelé nyúló ezüst vagy arany vesszőcskével. Majd ismét mintha egy könnyü pillangó sárga szárnyai nyílottak volna szét, zöld szőlőlevelekkel körül koszorúzva. De az mind oly könnyű és finom készületű! Uram Isten! ki tudná mindazt, miben a mi profánus szemeink még olyas ritkaságokban nem gyönyörködtek, voltaképen leírni?

De már most még látni a gyönyörű lovaglókat; a lovaik szépségét, az egyujjnyi keskenységű kantárszárakat. Volt a többek közt egy fehér lovas lovag, oly ritka szép fehér volt a ló, mint a hó és aranynyal stikkelt kék bársony-készlettel. Ez mindig sokáig emlékemben volt. Lovagja is szembetünő szépségü, érdekes arcú egyéniség volt s ott a mint fölötte diskuráltunk, mondám határozottan: „és én még se tudnám szeretni, ha még nem szeretnék is senkit.“ „Miért,“ kérdék? „Csak azért — mondám — mert oly hiú, hogy végig asszonyos fűző-vállba szorítja derekát s keresztül látszik finom fekete frakkján, hogy füz-

ködve van. Elmondhatni róla ama költővel (de már nem emlékszem most többé, melyik játékban,)

Oh Árpád! Hát ilyen az unokád?

A mint már elegáns fényes equipageaikkal fölrepültek a chausseéra, észre se vettem, hogy a mi gebéinket a buta vén paraszt, az elegáns, könnyen röpülő kocsik közé, a mi hamuszín vén bárkánkat is besorozta. Ámulásomból a nagy néptömeg közül, mely alant a réten tolongott, éretlen gyerkőcék kacagva csúfolódó hangja visított föl. A mint oda tekintek, látom, hogy valamennyi suszterinas, mind kiválik a többi nép közül s mind a mi kocsinkra mutat ujjával, s úgy visongtak teli torokkal s kiáltottak: „Nézzétek csak azt a szép, finom, úri kocsit azzal a fényes lószerszámokkal. De hát még a kocsi teteje! Hahaha, voll mit Hühnerdr . . .“ Én halálra szégyeltem magamat. Hamar leeresztettem kalapom fátyolát, mintha már azért meg nem láttak volna. Én mérgelődtem, társaim kacagtak. Én kiáltottam a kocsisra: „menjen le kend innen; hogy merészelt ide föltolakodni?“ Ekkor megállt; nem tudott se ide, se oda menni. A gyerekek mind jobban sipítottak, mint a vészmadarak. „Én nem tudok hol lemenni“ mond a kocsis. „Hajtson le kend itt hamar“ mondám. „Hiszen erről a magaslatról nem lehet leugrani, kitörik a ló lába . . .“ Vala mint a mellettünk elvágtatók mind mosolylyal pillantottak reánk, látván nagy zavarodásunkat: úgy a lent sétálók hahotával kísérték a kölykök ordítozását. Egyszer Kilényi csak oldalt fordul s nyelvét tövig kinyújtja a visító kölykökre. No! nem kellett ennél több. Ez áqui volt a még pokoliabb zajra. A szurtos inasok elkezdettek tapsolni, nevetni s a többi

nép vele. Én szidtam Kilényit, társaim halálra kacagták magukat. Én azt gondoltam, hogy szégyelletembe és mérgembe kibukom a kocsiból. Egyszer csak ott terem egy policáj, ráüt a kocsis zsíros ködmönére: „Hinunter von da! Hogy mersz ide följönni a piszkos ládáddal?“ Mondtuk aztán, hogy mi nem mondtuk neki; de észre se vettük, mikor már ide sorakozott. Igy aztán rendet csinált és levezetett bennünket. Ez mind németül folyt. Alig vártam, hogy leérjünk. Kiszálltunk aztán a bárkából s gyalog sétáltunk. Egyszer csak kezdik kiáltani: Der Kaiser! Der Kaiser! Megálltunk aztán s néztük s boldogok voltunk, hogy a jó Ferenc császár atyánkat láthattuk. Oly nyájasan köszönt le a gyalogösvényre a népnek kezével és bólintott fejével! Az én két utitársaim midőn ezt látták, hogy oly szelíd arccal fogadta az üdvözleteket, nekiiramultak, hogy még egyszer köszöntsék s mire elérték, ismét sorbaálltak, levették kalapjukat s a levegőbe hajtogatták s midőn tovarepült a császár kocsija, ezek ismét előrerohantak s újra ismételték az üdvözletet, de már ekkor észrevette Ő Felsége őket s megismerte, hogy most már harmadszor is üdvözölte ezen két, idegen szabású ember. Elmosolyogta magát s fejjel, kézzel intett nekik, gondolván magában: Jól van jól fiaim! Elég már! De én oda voltam. Ott távolabb a sétatértől volt épitve egy kerek épület deszkákból, de megfestve veresre. „No gyerünk nézzük meg azt is: micsoda? Kérdjük: mi az?“ Mondották, de már nem tudom, micsoda Theaternek nevezték. Csakhogy leülhessek valahova, mondom gyerünk be, akármi. Páholyok is voltak benne; tele volt. De annál skandalózebb valamit nem láttam.

Szépen voltak öltözve, fényesen, régi német öltözetbe. Vígjáték volt, s midőn az úrfi csókot kért a kisasszonytól s az megtagadta s elment, az úrfi utánna rúgott a lábával. Azt aztán röhögték! Úgy gondolom, csak olyan talyigások számára volt az odaépítve . . .

Hazamentünk; én igen mormogtam *Kilényire* s nagyon megköszöntem neki a bécsi utat s mondám, holnap induljunk haza. Ellenvetéseket tett, hogy még nem voltunk a többi színházakban. De mondtam: egy toppot se megyek többé, hol ő vele kellene társnak lenni. Másnap ugyan nem mehettünk. Én a bérszolgával megmosattam a hintó tetejét, hogy ne vigyük vissza a mit Bécsbe vittünk a hintó tetején, mit nagy csudámra én észre nem vettem.

Gárdistánk eljött másnap, hogy elkisérjen *Schönbrunnba*, de többet nem vehettek reá semmi kérelmekkel.

Visszamentünk *Sopronba*; még néhányat játszottunk, aztán elindultunk *Komáromba* téli szállásra. Oda érkezvén, nagy örömmel fogadtak bennünket. Mindenki a régi barátsággal fogadott. A majorné hoz tisztelkedni mentem s örült ismét a majd beálló téli estélyeknek.

XI.

Első bírálók Pozsonyban, Sopronban 1820-ban. — Egy nyugalmazott német színésznő az álfalak közé jön gratulálni. — Látogatás nála. — Az ajándékba kapott garderobe. — A látogatást visszaadja. — Meghivás estélyre. — Egy kis bizalmaskodás. — Mi mindent küld a rejtélyes idegen? — Kik voltak a meghivottak? — A sikerült mulatság. — Búcsuzás. — A zászlótartó Komáromban. — Balogné. — Szives vendéglátás. — Dérynét Székesfehérvárra csábitják. — Miskolc vagy Székesfehérvár? — A hátralék ügye. — Kilényi nagylelküsége. — Elutazás Székesfehérvárról.

Feledtem említeni! Midőn Pozsonyba voltunk, akkor jöttek ki, vagyis akkor olvastam legelőbbszer bírálatokat a színészetről. Teljes megelégedéssel dicsérte a társaság elsőbbjeit, szerepeik helyes fölfogásánál fogva.* Ott is mindenek fölött ki voltam emelve, valamint Sopronban is. Ott is jöttek bírálatok, melyek hangomat magasztalták. Ott többnyire operákat adtunk, mert akkor csupa német publikum volt. Még akkor nem hullámzottak sem koszorúk, sem dicsérő versek. Nagyra vettük, ha egy bírálat dicsérőleg szólt rólunk.

Pozsonyban lakott egy német színésznő, ki már régebben lelépett a színpadról. Nem tudom miféle viszony összeköttetésénél fogva. Elég az hozzá: ő nem játszott

* A Magyar Kurirban 1820. II. félév, terjedelmes bírálatok jelentek meg a pozsonyi előadásokról.

többé, de Pozsonyban telepedett meg. Midőn a Schweitzi családot adtuk, ő is ott volt, páholyban, mert egy játékot se mulasztott el soha . . . Hálátlan vagyok: a nevét elfelejtettem, pedig akkor, igen is jól tudtam . . . Lejött hozzám, midőn az első fölvonásban a cavatinat elénekeltem; ott várt meg az álfalak között, míg a jelenésről kimentem. Akkor csak nyakon ragadott, össze-vissza csókolta fejemet s elkezdett szörnyü dicséretekkel elhalmozni. Én csak néztem reá; nem tudtam ámulatomból magamhoz térni. Nem tudtam kicsoda, hogy címezzem? Láttam, hogy elegant dáma, de zavarba hozott az a minden fesz nélküli sajátságos örömnyilatkozata: egy németajkú nőtől egy magyar nő arányában. Végre észrevévén zavaromat s mondja: „Ne csudálkozzon rajtam, de én már ilyen vagyok. Én is színésznő voltam egykor és nem csekély dicsőséget arattam. Az énekért, szép hangért lángoltam, de a „körülmények“ leszólítottak a színpadról s nélkülöznöm kellett kedves élvezetemet. Szívem még most is sajog bele. Hiába! Egy még szorosabb lánc bájolta le minden akaratomat.“ De ez a kedves ércteljes csengő hang, ez az érzésteljes kifejezés minden arcvonásaian, lecsalogatott. Nekünk közelebb kell egymást megismernünk. Előbbszer is tegyen engem szerencséssé s jöjjön el hozzám holnap 9 és 10 óra között. Majd azután többet beszélünk. Másnap 9 óra után elmentem. Fényleit, ragyogott minden a szobákban, a mint a két szobán keresztül mentem. A szobalány vezetett be. Ő boudoirejában volt s onnan jött előmbe, pompás fehér pongyolában, de azon olyan finom volt minden és oly teli finum velencei csipke-bodrozatokkal, hogy alig látszott ki

a sok csipke közül. Észrevettem rajta, hogy ezt azért cselekszi, mert igen sovány nyaka volt és hosszu; de különben gyönyörü bájos szemekkel, szép alabástromfehér fogakkal. Hajfürtjei éppen oly feketék, mint nagy nyílt szemei. Gondolám: ez nagy szépség lehetett egy pár évvel ezelőtt. Nem volt már az ifjúság első tavaszában, de azért mégis igen szép, szilfid, parancsoló testállással. Jelen helyzetéről mit se szólt, csak az enyémet fürkészte, hogy kitől tanultam, hogyan miveltem ki úgy magamat stb. Örült nagyon, hogy elmentem hozzá. Végre fölálltam, hogy megyek. Várjak még egy kicsit — mondá. Látja, én a hogy meglátam játszani, már több izben, mindjárt igen megszerettem. Érdekelt engem és hallottam, hogy kicsi fizetésök van s mégis mindig oly csinosan s izletesen öltözködik. Nekem megvannak még némely színpadi öltönyeim, melyektől még mindeddig nem bírtam megválni, kedves emlékek miatt. Nem találtam senkit elég méltónak, ki bennök brillirozzon. Ne vegye hát sértésnek, ha én ezeket elküldöm. Hadd lássam bennük játszani és éledjek s hadd álmodjam magamat vissza ifjúi boldogságomba. Itt van szobaleánya? Mondom: nincs. Semmi, elviszi utána az enyim a szolgával . . . Már el volt készítve, egy csinos bőrös ládácskába és hozta utánam a két cseléd. Elbúcsúztunk. Mondja: holnap már meglátogatom. Ne tartsunk semmi etiquettet. Mondom, bocsánat holnap nagy szerepem van, nem fogadhatnám egész nyugalommal. Helyes, mondá. Maga igen szeretetre méltó és ezzel mentünk.

Midőn elmentek a cselédek, magamra maradtam, mert a szobalány mondá, hogy nem szükség mindjárt pakkolni, majd valamely napon eljön ő a kofferért és

skatulyákért. A mint kipakkoltam, meg voltam lepetve. Legfölül feküdt szépen vasalva, öszvehajtva egy igen elegans fehér mousselin reggeli pongyola, halványkék nehéz szalagokkal, ujai fölcsipkedve és fölülről a nyakánál öszve kötni ismét egy terennyi széles szalag, mely szinte földig ért. Oly finom volt minden; az a finom mousselin azzal a piciny bele himzett virágcsákkal, úgy nézett ki, mint a hab. És neki mind ilyen nyitott pongyolái voltak. A mint tovább pakkoltam, hát ott a legszebb színpadi öltönyök: ott volt sweici, görög stb. minden hozzá tartozandó kellékkel csinos rendben és szinte új még minden. Ebből láttam, hogy korán hagyta el a színpadot. Minden színű selyem strimflik, gyönyörü rokokó tűnikék, kalapkák XIV. Lajos korából . . . egyszóval többre ment 100 pengő forintnál, a mint ott limitálgattunk fölötte.

Harmadnap eljött hozzám; sok szépet mondott nekem. „Higyje el — mondá — nagyon örömest vagyok körében. Isten tudja, hogy van az: én senkivel se vagyok bizalmas lábon, nekem nem tetszik senki, csak az, a ki már egyszer azon deszkákon uralgott . . . természetesen, hogy megválogatva. Én igen magános életet élek itt; nincs semmi társalgásom, hanem most magával néhány jó napot kívánok élvezni, a míg itt mulatnak. Eljövök egy estélyre, ha megengedi. A maga barátságos arca sok bizalmat kelt föl én bennem.“ Oh boldog Isten! gondolám ijedtemben magamban, hogyan adhassak én ennek estélyt, az én kis fizetésemből, mely méltó lenne egy ily fényes helyzetü nő elfogadására . . . S szünet állt be. Nagy buta módra csak szemlesütve meghajtottam magamat, mert hirtelen eszembe jutott, hogy hisz

edényem sincs . . , Oh bár ne ajándékozott volna meg! De alkalmasint észre vette zavaromat s igen kedves mosolylyal megfogta kezemet s mondá: „Ugy-e édes kis kedvencem, nem lesz megsértve . . . bocsásson meg . . . hogy én terítsek itt asztalt? Mert én azt meg tudom gondolni, hogy a ki utazik s nem otthon menageiroz, nincs arra elkészülve, hogy estélyt adjon . . .“ Én ujra éledtem s csak annyit mondtam: „Én szerencsémnek tartom, csak . . . edényem nincs“. „Nem is kell — mondá. Tőlem fog jönni minden, minden: teriték s egy kis gyümölcs. Ennyi az egész s én magam fogom az asztalt elrendezni. Hanem, hogy ne legyünk egyedül, hívja el legkedvesebb barátit. Csak van egy kedves barátja?“ „Igen“, mondám szemlesütve. Nem tudtam tőle eltitkolni Samumat. „Hívja meg néhány jó barátnéját s barátját, hogy legyünk vígan Ne aggódjék semmitől. De látja nekem igen elzárt életet kell élnem. Néha-néha jön egy jó barátom Bécsből s míg az itt időz, boldog vagyok, de azontúl nincs semmi társalgásom, mert az nem akarja, hogy látogatásokat elfogadjak és látogassak. De erről többet nem mondhatok.

Meghatároztunk egy napot, midőn nem játszanak s eljött azon nap szobaleányával s hozták a kosarakban a különbnél különb fölséges gyümölcsöket, elkezdvén az ananászon. Még gránátalma is volt, a melyet még én azelőtt sohase láttam s nem tudtam meggondolni, hogy hogyan lehet az a valami jó, azzal a szörnyű kemény kérges hajával. De midőn egyet fölbontott, hogy megízelítesse velem azokat a gyönyörű, rózsaszínes, apró, szaftos, ízletes gyöngyöket, melyeknek zamatja mintha új életet öntene az emberbe,

midőn szívogattam, mondtam, nincs a világon ennél kellemesebb íz. Még akkor híre se volt a sárga dinnyének az ő muskatály illatával, de itt minden volt, a mit csak nemes gyümölcsöt a kertiház nyújthat. Ez csak hercegi kertből kerülhetett. De jöttek vadpecsenyék és tokk, aszpikkal körözve, sütemény a cukrásztól . . . szóval minden jó. Ő maga terített föl. A szobaleány csak hordta a nagy kerek kosarakkal a sok mindenséget. Volt kávé, thea, champagnei. De már most, még a teríték, szépen rendezett virágok, de milyen aranyozott porcellánvázákban! Hat személyre a teríték ezüst; két ezüst kandelláber gyertyatartó, három ággal . . . befőtt gyümölcsök, én ma se tudom megfogni, hogy mit akart azzal a hercegi nagy estélylyel egy egyszerü, igénytelen, fiatal nőnél? Azt akarta-e megmutatni, hogy egy német művésznő milyen állásban van, vagy hogy az udvarnál van valami összekötettésben egy herceggel s azért oly titokszerü a háza köre? Ki nem tudtam találni!

Hatan ültünk asztalnál. Elhívtam barátomat s *Igaz Samut és Rudics Móricot*, kivel ismerős voltam s igen jó mulató volt és igen csinos fiatal ember s nagy szinházlátogató. Nőt egyet se hívtam, nem jártam egyhöz se, nem hozzám valók voltak. A színészek közül Szentpéteryt. Igen kellemesen telt el az estve. Csendes vidámságban a három művelt ifjú vetélkedett nekünk az estvét kellemesé tenni.

Az én védnőm majd kibújt bőréből, hogy ily kellemes körbe varázsoltam őt s hogy csak most élvezett s hogy ez kárpótlás neki minden eddig nélkülözött vidám órákért és hogy köszöni nekem, hogy megismertettem őt a magyar művelt ifjak udva-

rias, nemes maguktartásával és jellemökkel. Tizenegy óráig ültünk asztálnál; szobleánya szolgált föl. Midőn oszlani kezdettek, ajánlkoztak a férfiak őt hazakisérni. De megköszönte, nem fogadta el. Már a fiakker ott várta, 10 órától fogva oda volt rendelve. Szobaleányával ment haza. A teritékekért másnap elküldött.

A míg ott mulattunk, minden nap eljött látogatni s midőn elbúcsuztunk, mondá: „Ah! de boldog maga. Szeretnék vele fölülni egy szekérre s menni, menni szüntelen“... Elkisértek az ifjak, midőn elutaztunk egy egész mértföldnyire. Ő egy fiakkeren külön velem és Samuval. Könyezve búcsuzott el tőlem örökre, Soha se láttam, se hallottam többé felőle.

Komáromban voltunk tehát ismét; minden a régi lábon állott. Az én zászlótartóm most is mindenütt mellettem csörtette kardját, ha valahová mentem. Egyszer egy szegény, *Szikolya* nevü szinész beteg lett, ispotályba vitték. Eszembe jutott, hogy e szegény embernek senkije sincs, talán fogyatkozást szenved. A mint mentem, egyszerre csak az oldalam mellett csörög a kardja. „Hová?“ kérdi. „Ispotályba“. „Én is megyek“. „Jól van“. S így most is mindenüvé kisért. Mondtam a majornénak, hogy vagy avangeiroztassa a vén zászlótartót, vagy expediálja más ezredhez. Azt mondta, hogy inkább a maga zászlaja alá esketteti föl...

Levelet kaptam *Miskolcról* a bizottmánytól, melyben irják, hogy igen jó társaság alakult; több jeles taggal dicsekedhetnek *Erdélyből, Debrecenből* és csak egy *Dérynéjök* hiányzik. Mindent megadnak, mit kívánok, csak jöjjek! De hiszen kötve voltam, nem jöhettem.

Kilényi levelet kapott *Székesfejérvárról* a szép *Balognétól*, hogy szeretne *Komáromba* jönni, vendég-

szerepelni. A társaság szívesen elfogadta. Nemsokára el is jött 12 előadásra. Igen tetszett, sok tapsot aratott, sok szívet elrabolt, mert valóban igen szép volt. Mint régi ismerősök jól találtuk magunkat. A hol én ismeretségben voltam, őt is hívtam velem, nevezetesen Asztalos fiskális urhoz, kinek édesanyjánál, özvegy *Asztalosné* asszonynál voltam koszton és szálláson és Eszter kisasszony, a leánya, volt a legjobb barátném *Komáromban*. Mind a két ízben nálok laktam. És a fiskális kikémlelte, hogy én mit szeretek legjobban. *Eszter* megmondta, hogy a lucskos pástétomot s minden vasárnap el voltunk híva Esztivel pástétomra. És Sárközyné Tettes asszony is igen szeretett. A próbák végeztével, már ott várt az egyik fia, hogy csak jöjjek már, „mert tegnap óta nem látta magát mama." S így még több érdemes ház is volt, hol több vármegyei úr is híva volt s mindig vígan töltek a napok.

Alig ment el a szép *Balogné*, jött *Székesfejérvárról* két színész. Az egyik *Horváth József*, ki az első hősöket játszta s egyszersmind rendező. Akkor a rendező (Regisseur) az érdemesek közül volt választva. Nem tudom most? A másik: *Komlossy*, kik az intendans, Tekintetes főszolgabiró *Kolosváry úr* megbízásából jöttek engemet fölhívni, hogy mennék a *fejérvári* társasághoz, mint szerződött tag, ők meg vannak bízva, velem minden áron egyezkedni és szerződést kötni. Én nem voltam idegen, sőt megvallom, nagyon óhajtottam oda menni, minthogy a nagyhírű művésznő, kit én még sohase láttam, ott volt, aztán az általam mindig szeretett *Murányi*-család, Kőszegi s még több régi ismerős. *Vásárhelyi* tőlünk már rég elment oda. De nagy baj volt, mert *Kilényi* nagyon prüsz-

költ, köpködött. (Az volt a szokása, ha haragos volt.) Nem akart semmit hallani a szerződés föloldozásáról. „De, mondám a küldötteknek, még nagyobb baj is van itt annál: ennyi- s ennyivel vagyok *Kilényinél* előlegezve.“ „Ez mind semmi — mondák — ha még annyi volna is. Ez már tudva volt előttünk s ez iránt is utasításunk van. Csak biztosítson a T. asszony, hogy eljön hozzánk. Kösse meg velünk a szerződést és egy hónappal eljövetele előtt a kívánt summa kezeiben leend s én magam eljövök s elrepítem hozzánk.“

Midőn közeledett szerződésem vége *Kilényinél*, meg volt szívem vágyása oszolva. *Miskolcra* is szerettem volna menni, hol annyi elnézéssel voltak és még most is, miután makacsul elhagytam őket, melynél fogva csakugyan az a társaság el is oszlott ... és mégis, most oly gyöngéd meghívással tisztelték meg!

De ott nem állott úgy a dolog, hogy *Kilényi* követelését kielégíthették volna. *Fejérvár* pedig oly hideg és ridegnek tetszett előttem, hogy féltem az odameneteltől; hogy unni fogom magamat, mert én azon publikumot soha se láttam lelkesültnek. De egy levél vétele eloszlatta keblem küzdelmeit s győzött minden kétségeskedéseimen. Barátom írta *Pestről*, hogy már ők ott vannak a báróval s az öreg báró őt secretariusi állásra helyezte. Igy hát közelebb voltam *Pesthez*. Hogy is mehettem volna messzire?! Így volt reményem őt olykor láthatni!

Végre kitelt *Kilényinél* szerződésem vége. Már azelőtt megírtam *Fejérvárra*, hogy nekem a pénz csak akkor kell, ha értem jönnek. Most már nagy csata kezdődött. Midőn *Horváth* értem jött, hogy már csak-

ugyan elviszen, *Kilényi* nem vette föl a pénzt, melyet *Horváth* az asztalomra leszámlált. Már akkor tizenkétszáz forinttal (váltóban) voltam neki adós, mert egy veres, finom francia bársony Schleppet vettem. Ő szívesen adott mindig, csakhogy jól lekössön. Őrültként rohant *Asztalos* fiskális úrhoz, hogy kérje föl a többi vármegyei urakat is, oda estélyre és engem is, őt is, és ő, *Kilényi*, nyilatkozni akar az urak előtt is, kik bizonyságul legyenek és hatalmas közbenjárásuk által eszközöljék ki, hogy engem az ottmaradásra rábirjanak. Az urak előtt nem kellett könyörögni, maguktól is eleget beszéltek a fülembe. Midőn már a nagy vacsora szinte vége felé volt, fölállt szegény fösvény *Kilényi* s bocsánatot kért az uraktól. Szegény! Még most is előttem a képe, hogy izzadt! Törölte homlokát kínjában, dúlta föl égfelé álló kefeforma haját homlokából, míg elkezdte hosszasan előadni, mi nagy kárára leend társaságának az én elmenetelem, miután a jó operatársaság oly jól szerkőzve van s most az egyszerre megszűnik s ő elégtelen lesz a publikum kívánságának eleget tenni. Ő nyilatkozik törvényesen, hogy 600 forintot mindjárt elenged a követeléséből, a többit nagyon apró részletekben engedi letörleszteni, ha nekem úgy tetszik, de ha kívánom, nem is akarja törlesztetni, hanem álljon addig, ha egy év eltellett és akkor törleszszem ha csakugyan menni akarok. Az urak nagy éljenzéssel fogadták *Kilényi* ajánlatát. De bezzeg most rajtam volt a sor izzadni. Most már az urak engem megtámadtak, *Kilényi* ajánlatát méltányolták, engem kárhoztattak. Magamban igazat adtam nekik, de feleletem csak egy volt, a mit minden kérelmökre felelhettem, e rövid két szó: „nem lehet.“ Végre kis mormogás végezte be a

sok zajongást, és a ki egy kissé figyelmezett szavunkra, hallhatta többi egyes szók közül, a nem helyeslő „megátalkodott“ szócskát is . . . és így szinte hidegen ment végbe végső búcsúzásom az uraktól.

A reá következendő napon *Horváth* és *Kilényi* is eljöttek hozzám s *Kilényi* fölvette a pénzt s nem voltam többé lekötelezettje. A társaság elsőbbjei eljöttek hozzám, tőlem elbúcsúzni és sajnálatukat kinyilatkoztatni a fölött, hogy eltávozom körükből. Mondom: „A színész sorsa jönni, menni. Még találkozhatunk.“

Kilényivel pedig már komaságban is voltunk, mert egy színésznő lebetegedvén, én tartottam keresztvízre kis gyermekét s *Kilényit* szólítottam föl komának.

Horváthnak mondám: „én most nagy áldozatot hozok, miután *Kilényi* 600 forintot elengedett volna, csak hogy maradjak nála.“ „Ne búsuljon semmit, mert *Kolosváry* főszolgabíró úr oly nemeskeblű úr, ki minden magasztosért úgy hevül, hogy az egész summát is elengedi.“

NAT. MUZEUM KÖNYVTÁRA

Vége a harmadik kötetnek.

TARTALOM.

I. Gyermekkori emlékek és benyomások (1793—1809) 1—101
II. Pesti élmények a szini pályán és a közéletben. (1810—1815.) . . . . . 103—297
III. Vándoruton. Keresztül-kasul a hazán (1815—1822) 300—464

OSZK